PROF. DR. AHMED AĞIRAKÇA

أبو بكر الصديق

İlk Halife Kim Olmalıydı Tartışması ve

HZ. EBÛ BEKİR'İN HİLAFET DÖNEMİ

akdem
YAYINLARI

Akdem Yayınları: 30
İslâm Kültürü: 04

İlk Halife Kim Olmalıydı Tartışması ve
HZ. EBÛ BEKİR'İN HİLAFET DÖNEMİ

Prof. Dr. Ahmed AĞIRAKÇA

Yayınevi Editörü
Dr. Muhammed Hamidullah AĞIRAKÇA

Tashih ve Son Okuma
Yard. Doç. Dr. Ayşe Esra ŞAHYAR

ISBN 978-605-4535-11-8

Dizgi
Akdem Yayınları

Sayfa Tasarım - Baskı - Cilt
Artus Basım
Giyim Sanayi Sitesi 2. Ada A Blok Kat:1 No:108
Başakşehir / İstanbul
Tel: (0212) 671 70 92

İstanbul, Mart 2013

AKDEM YAYINLARI
Akşemsettin Mah. Akdeniz Cad. No: 99-101
Fatih/İstanbul
Tel: (212) 521 41 16 Faks: (212) 521 41 36
www.akdemyayinlari.com
e.mail: info@akdemyayinlari.com
www.akdemistanbul.com.tr

Prof. Dr. Ahmed AĞIRAKÇA

İlk Halife Kim Olmalıydı Tartışması ve HZ. EBÛ BEKİR'İN HİLAFET DÖNEMİ

akdem
YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

BİRİNCİ BÖLÜM

İlk Halifenin Seçimi Meselesi 17
Hz. Peygamber'in (s.a.v) Vefâtı 19
Kırtas Meselesi 31
Sakîfe Olayı ve Hz. Ebû Bekir'in Halîfe Seçilmesi 34
Hilâfet için Hz. Peygamber'in (s.a.v) Vasiyeti ve Emri Var mıydı? 44
Gadir-i Hum olayı 63
Hz. Ebû Bekir'in Hilâfete Seçilip Kendisine Bey'at Edilmesinin Sebepleri 69
Kaynaklann ve İslâm Âlimlerinin Hz. Ebû Bekir'in Hilâfetine Dair Yorumlan 76
Üsame Ordusunun Suriye'ye Gönderilmesi 80

İKİNCİ BÖLÜM

İrtidâd Olaylan 89
Giriş 91
Yemen'de Esvedü'l-Ansî Olayı 95
İrtidat Olaylanna Karşı Verilen Mücadele 112
Tulayha İbn Huveylid el-Esedî Olayı 122
Ka'boğullan ve Alkame İbn Ulâse 127
Âmiroğullan ve Diğer Bazı Kabilelerin İrtidâdı ve Onlara Karşı Alınan Tedbirler 128

Fücâa es-Sülemî Olayı 130
Temimoğullannın İrtidadı ve Yalancı Peygamberler
Secah et-Temimiyye Olayı 131
Mâlik İbn Nuveyre Olayı 134
Müseyleme ile Mücadele ve Akraba Savaşı 139
Bahreyn ve Uman Bölgesindeki İrtidâd Hareketleri..... 156
Diğer İrtidâdlar 162
Yemen ve Çevresindeki Diğer İrtidâdlar..... 165
Yemen'de Milliyetçiliğe Dayanan Bir İrtidâd..... 166
Kinde ve Hadramevt Halkının İrtidâdlan 171

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Hz. Ebû Bekir Döneminde Fetih Hareketleri..... 177
İslâm Fetihlerinin Gayesi..... 179
Sâsânîlerle İlişkiler ve Irak'ın Fethi
Giriş 192
El-Hufeyr (el-Hafir) Savaşı (Zatu's-Selâsil)..... 197
El-Medar (el-Mezar) Savaşı..... 206
El-Velece Savaşı..... 207
Zendeverd Ve Çevresinin Fethi..... 209
Ulleys Savaşı 209
Hîre'nin Fethi..... 211
El-Enbâr ve Çevresinin İslâm Topraklanna Katılması 221
Aynu't-Temr'in Fethi..... 224
Halid'in Gizlice Hacca Gidip Gitmediği Meselesi 231
Dûmetu'l-Cendel'in Fethi ve Suriye Yolculuğu 236
Hz. Ebû Bekir Devrinde Bizans ile İlişkiler ve
Suriye'nin Fethi 240
Suriye 243
Müslümanlar Suriye'de..... 244

Bizans ile Sıcak Temaslar ve Halid İbn Velid'in
Irak'tan Suriye'ye Gelmesi 256
Suriye'de Yermuk Öncesi Olaylar ve Savaşlar
Mercu'r-Râhıt ve Busra'nın Fethi..... 262
Ecnâdeyn (Ecnâdin) Savaşı ve Suriye'nin Fethi 265
Fetihlerle İlgili Olarak Kaynakların Değerlendirilmesi..... 270

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Hz. Ebû Bekir'in Kişiliği ve Vefatı..... 279
Hz. Ebû Bekir Zamanında Kur'an-ı Kerim'in
Mushaf Haline Getirilmesi 281
Ebû Bekir'in Kişiliği Ve Vefatı Hz. Ebû Bekir Kimdir?..... 286
Ebû Bekir'in Müslüman Oluşu ve İslâmî Mücadelesi..... 291
Hz. Ebû Bekir'in Bazı Özellikleri 302
Hz. Ebû Bekir'in Hilafeti Döneminde Görev Yapanlar 314
Hz. Ebû Bekir'in Değerli Sözlerinden Birkaçı 316
Hz. Ebû Bekir'in Vefatı 317
Bibliyografya 323
İndeks..... 327
Harita 339

Önsöz

İslâm tarihinin en önemli dönemlerinden birisi olan "**Râşid Halifeler Dönemi**" tüm Müslümanlar için büyük bir rehberlik kaynağı olduğu gibi, Asr-ı Saadetin bir devamı olarak İslâm'ın en iyi uygulandığı bir dönemdir. Ashab için Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm'da sebat etme ve İslâm'a sahiplenme görevini en mükemmel şekliyle yerine getirebilme çabası önemli bir imtihan idi. Bu sebat neticesinde İslâm, Arap yarımadasının dışına çıkartılarak insanlığa tanıtılıp diğer milletlerin de bu yeni dine girmeleri sağlanmıştır. Persler, Berberiler, Türkler ve Hindlilerin Müslüman olmaları Dört Halife Devri'nde yaşayan Müslümanların İslâm'ı fetih hareketleriyle bu milletlerin yaşadığı bölgelere götürmeleri sonucunda gerçekleşmiştir.

Râşid Halifeler Dönemi, İslâm Devletinin coğrafî olarak genişlediği ve İslâm'ın Arap olmayan kitlelere taşınması konusunda gayretlerin sarfedildiği bir devredir. Bu dönemdeki fetih hareketleri Hz. Ebû Bekir döneminde başlayıp Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerinde sürerek Cezayir'den Mâverâünnehr'e, Azerbaycan'dan Yemen'e kadar uzanmaktadır.

İslâm'ın kısa bir dönem içinde böylesi muazzam bir coğrafyaya yayılması hem o günkü Müslümanların gayret ve samimiyetlerini ve tebliğin diğer insanlara çabuk ulaştığını hem de İslâm'ın kitleler tarafından hızla kabul edildiğini göstermektedir.

Râşid Halifeler içinde Hz. Ebû Bekir'in konumu ve Hz. Peygamber'e olan yakınlığından dolayı onun İslâm'daki yeri ister istemez bu döneme daha da farklı bir değer kazandırmıştır. Çünkü Hz. Ebû Bekir ashabı iki ayrı noktada sebat etmeye çağırmış ve bunda da başarılı olmuştur: Birinci husus

Rasulullah'dan sonra idarî alanda hiçbir otorite boşluğuna meydan vermeden yöneticinin seçilmesi ve ümmet içinde meydana gelebilecek her türlü zıtlaşma ve ihtilafların giderilmesi meselesidir.

Hz. Muhammed'in fânî bir beşer olduğunu hatırlatarak sadece Allah'ın Bâkî olduğunu ve O'na ibadet etmek isteyenlerin bunu iyi bilip Rasulullah'tan sonra dinlerinde sabit kadem olmalarını tavsiye ederek sağlayan Hz. Ebû Bekir olmuştur.

İkinci husus ise; Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkan ve âdetâ dini tahrip etme niyeti taşıyan yalancı peygamberlerle namaz kılıp zekât vermeyeceklerini söyleyen kabilelere karşı mücadele bayrağını açması meselesidir.

Hz. Muhammed'in "Hâtemü'l-Enbiyâ" olduğu inancı Müslümanların kalbinde yerleşmiş iken yeni Müslüman olan bedevî kitlenin arasında türeyen ve peygamber olduğunu iddia eden yalancıların dini bulandırmak istemelerine karşılık, bir bütün olan İslâm dininin bir hükmünü kabul edip bir başka hükmünü reddederek ortaya çıkan zekât münkirlerine karşı yeni halifenin kararlı bir yaklaşımla tavır takınması, İslâm ümmeti için son derece önemli bir duruş ve tarihî bir dönüm noktası olmuştur.

Bu iki olay karşısında, İslâm toplumunda bir otorite boşluğuna meydan vermeden kararlı bir tavırla olayların üzerine cesaretle gitmesi Hz. Ebû Bekir'i İslâm tarihinde ayrı bir mevkiye oturtmuştur.

Hz. Peygamber hayatta iken her ne kadar alenî bir şekilde olmasa bile birçok hususta işârî yollarla Hz. Ebû Bekr'in kendisine halef olmasını istemiş ve bunda âdetâ ısrar etmiştir. Rasululah'ın peygamberlik görevi ile ilgili olarak son derece önemli olan namaz ibadetinde kendisine halef olarak Ebû Bekr'i seçmesi ve ashab ile birlikte Ebû Bekr'in namaz kılışını memnuniyetle seyredişi, artık bu işin iyice kök saldığını ve kendisi bu dünyadan ayrılsa bile artık ümmetin yeni bir lider

etrafında kenetleneceğini görmüş, yüzünde görülen tebesüm ifadeleriyle de bunu göstermiştir.

Hz. Peygamber'in vefatından önce Ebû Bekr'in ashaba namaz kıldırmasını istemesi ve Ebû Bekr'in orada olmamasından dolayı namaz kıldırmak üzere hazır bulunan Ömer İbnü'l-Hattab'ın öne geçirilmesini tasvip etmemesi, onun Ebû Bekir'in görevlendirilmesi konusundaki isteğini ortaya koymaktadır.

İleride daha ayrıntılı bir şekilde anlatacağımız bu konu, gerek ashabın Ebû Bekr'in hazır olmaması halinde Ömer İbnü'l-Hattab'a yönelmesi, gerek Rasulullah'ın:

"Ben size Ebû Bekir namazı kıldırsın dememiş miydim?" Şeklindeki ısrarlı talebini tekraren ifade etmesi ve gerekse bu sözünden sonra Hz. Ömer'in: "Rasululah Ebû Bekr'i istemişti, neden beni ileri sürdünüz." şeklinde kendisini namazda ileriye süren ashaba ve özellikle Abdullah İbn Zemâ'ya serzenişte bulunması, olayların seyrine uygunluk arzetmekte ve İslâm toplumundaki tabiiliği daha yakından görmemize vesile olmaktadır.

Bu hadise bize gerek Ebû Bekr'in hilâfeti ve gerekse ondan sonra Ömer'in halife seçilmesi konusunda ümmetin bu iki sahabi ile ilgili kanaatlerinin sağlamlığını ve ashabın Rasulullah'ın emrine itaat ettiklerini ispatlar.

Hz. Ebû Bekir devri, İslâm devletinin sağlam temeller üzerinde yükseldiğinin en güzel delili olduğu gibi, aynı zamanda Râşid hilafetin zuhurunun ilk adımlarını yansıtmaktadır.

Siyasî alanda olduğu gibi ilmî ve kültürel açıdan da büyük gelişmelere sahne olan Dört Halife Devri'nin ilk dönemi olan Hz. Ebû Bekr'in hilafet dönemi bütün Müslümanlar için idarî alanda model olmuştur.

"İslâm Tarihinde ilk Halifenin Seçimi Olayı ile Hz. Ebû Bekir Dönemi"ni ayrı bir çalışma olarak yayınlarken ileride Hz. Ömer, Osman ve Ali dönemlerini de müstakil eserler halinde,

ama aynı usul çerçevesinde ele aldıktan sonra bütün bu dönemi ***Râşid Halifeler Dönemi Siyâsî Tarihi*** adı altında önemli bir ihtiyacı karşılayacağını düşünerek yayınlamayı planlamaktayız.

Hz. Ebû Bekir'in gerek biyografisini gerekse dönemindeki siyâsî ve ilmî faaliyetlere dair kaynaklarda yer alan farklı bilgi ve yaklaşımları mümkün mertebe ilk kaynaklara dayalı olarak incelemeye çalıştık. Akademik yaklaşımların yanında İslâmî mesaj ve davete yer vermeyi de önemli bir prensip olarak kabul ettik.

Çalışmamızı sürdürürken İslâm tarihinin mümkün mertebe ilk ve en önemli kaynaklarını kullanmaya çalıştık. Siyer ve meğâzî türü eserlerle birlikte "genel tarih yazıcılığı"nın en önemli kaynaklarından ve bu ekolün en büyük temsilcilerinin eserlerinden yararlanmayı tercih ettik. Tarih eserlerinin yanında daha güvenilir ve daha sağlam bilgiler ihtiva eden hadis mecmualarından gerektiği kadar ve gerekli yerlerde yararlandık. Ayrıca muahhar kaynaklardan istifade ettiğimiz gibi coğrafî ve bibliyografik kaynaklarla emvâl ve haraca dair kaynakları da kullandık. Bunlara ilaveten bu alanda yapılmış yeni çalışmaları da mümkün mertebe incelemeyi ihmal etmedik.

İslâm tarihinin ilk siyer ve meğâzî eserlerinin en klasikleri olan İbn İshak ve İbn Hişâm'ın birbirini tamamlayan *es-Sîretü'n-Nebeviyye*'lerini İbn Hişâm'ın eserinin şerhi olan Süheylî'nin *"er-Ravdu'l-Ünüf"* adlı meşhur eserini, Vâkidî'nin *Futûhu'ş-Şam, el-Meğazî* ve *er-Ridde* adlı eserlerini kullanmak suretiyle bunlardan gerektiği gibi yararlanmaya çalıştık. Ancak başta Vâkidî'nin eserleri olmak üzere genellikle mevsukiyyeti hadis metodolojisi açısından "zayıf" derecesindeki rivayetleri içeren kaynakların naklettiği mâlumatı ihtiyatla kullandık. Bu bilgileri zaman zaman hadis mecmualarındaki rivayetlerle kıyaslayarak sağlıklı olup olmadıklarını kontrol ettik ve en sağlıklı bilgileri tespit etmeye çalıştık. Özellikle imanı

ilgilendiren meselelerde Kur'an-ı Kerim ve hadis kitaplarındaki bilgileri tercih ettik.

Bu ilk siyer ve megâzî kitaplarının ardından hemen hemen her İslâm tarihçisinin kullandığı ve kullanmak zorunda olduğu klasik kaynaklardan Belâzurî'nin *Fütûhu'l-Büldân* ve *Ensâbu'l-Eşrâf*'ı, Muhammed İbn Cerîr et-Taberî'nin dev eseri *"Târihu'r-Rusul ve'l-Mulûk"*u ve onun bir devamı ve zeyli mahiyetinde olan diğer iki önemli kaynak; İbnü'l-Esîr'in gerçekten dillere destan olan ve arkadaşlanmızla birlikte Türkçe'ye tercümesini yaptığımız *el-Kâmil fi't-Tarih*'i ile İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-nihâye* adlı eserleri en çok yararlandığımız kaynaklar olmuştur. Belâzûrî'nin *Fütûhu'l-Buldân*'ının Salahaddin el-Müneccid tarafından yapılmış olan neşrini kullanmayı tercih ettik. Bunlara ilave olarak, Mes'ûdî'nin *Murûcu'z-Zeheb* ve *Meâdinu'l-Cevâhir*'i, muhtasar olmasına rağmen Yakubî'nin *Tarih*'i ile İbn Kuteybe'nin *el-İmâme ve's-Siyâse* adlı eserlerinden de istifade ettik.

Çalışmamızı genellikle bu eserler üzerinde bina ettik dersek yanlış olmaz. Fakat özellikle kaynakların verdiği bilgileri olduğu gibi alıp aktarmaktan çok, bunların dayandığı râvîlerin verdiği bilgileri iyice tahlil etme yoluna gittik. Belâzurî'nin nakillerini zaman zaman daha çok tercih ettik. Taberî'nin İbn İshak ve Ebû Minhef'den yaptığı nakilleri Seyf İbn Ömer'in nakillerine tercih ettik ve bunun sebeplerini fetihlerle ilgili olarak yaptığımız kaynak tahlilleri kısmında uzun uzun anlattık. Bilhassa Halid İbn Velid'in Suriye'ye geçişi ve Aynu'-Temr ile Dûme'nin fethi ile ilgili kısımlarda râvilerin verdiği bilgiler arasında en sağlamlarını yansıtanlarını kaydettik.

Bilindiği gibi, gerek İslâm Tarihi açısından gerekse bütün İslâm araştırmalarında vazgeçilmez en önemli kaynaklar hadis mecmualarıdır. Büyük bir titizlik ve son derece sağlam bir metodoloji ile meydana getirilen bu eserler, değerlerini ve özelliklerini bilen her ilim adamının ister istemez kendisini gü-

venmek zorunda hissettiği eserlerdir. Bu eserlerin başında *Sahihayn* olarak bilinen Buharî ve Müslim'in eserleriyle *Kütüb-ü Sitte*'nin diğer dört müellifi Ebû Davud, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen* adıyla şöhret bulan eserleri gelmektedir. Ayrıca bunların bir mütemmimi mahiyetinde olan Ahmed İbn Hanbel'in *Müsned*'i ve bir tabakat kitabı olmasına rağmen, hadis mecmuası gözüyle bakılan, son derece güvenilir bir müellif olan Muhammed İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*'sı hemen hemen elden düşürmediğimiz kaynaklar olmuştur. Biyografik eser olarak İbn Sa'd'ın eserinin yanında yine İbn Abdi'l-Berr'in *el-İstiâb*'ı, İbnü'l-Esîr'in *Üsdü'l-ğâbe*'si ile İbn Hacer el-Askalânî'nin *el-İsâbe*'sin den istifade ettik. Zaman zaman yine İbn Hacer'in meşhur *Fethu'l-Bâri bi Şerhi Sahihi'l-Buharî* adlı eserine gerektiği kadar müracaat ettik. Hz. Ebû Bekir'in hilafeti ve Sakife olayı ile ilgili bilgileri ise mümkün mertebe adı geçen hadis mecmualarına dayandırdık.

Özellikle yer isimlerinin doğru okunuşu ile ilgili olarak Yakut el-Hamavî'nin *Mu'cemu'l-Buldan*'ı, biyografik bir eser olarak İbn Hallikân'ın *Vefeyâtu'l-a'yân*'ı ve bir araştırma olmasına rağmen ilim çevreleri tarafından bir kaynak kadar itibar gören Hayreddin Zirikli'nin *el-A'lâm*'ı çalışmamızda yararlandığımız eserler arasında yer almıştır. Önemli bir kaynak olarak da İbn Asâkir'in *Tarihu Medineti Dımaşk*'ı, Diyarbekrî'nin *el-Hamîs*'i, Takıyyuddin Ahmed İbn Teymiyye'nin *Minhâcu's-Sünne*'si, Kadı Ebû Bekr İbnü'l-Arabî'nin *el-Avâsım mine'l-Kavâsım*'ı istifade ettiğimiz eserler arasındadır.

İlk dönemi içine alan bir konu olan bu çalışmamızın gayet tabii olarak ilk kaynaklara dayalı olması gerekmektedir. Kullandığımız bu önemli ve ana kaynakların yanı sıra yararlandığımız araştırmalar da olmuştur. Konumuz dışında olmasına ve bilgi olarak bir aktarımda bulunmamama rağmen özellikle metodundan yararlandığım hocam Prof. Dr. Fikret Işıltan'ın hacim olarak küçük fakat muhteva olarak gerçekten büyük bir eser olan

Urfa Bölgesi Tarihi'ni zikretmeden geçemiyeceğim. Ayrıca hocamın bir çevirisi olan Wellhausen'in *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*'i, Prof. Dr. Mustafa Fayda Bey'in *Halid bin Velid*'i, Prof. Dr. Muhammed Hamidullah'ın *el-Vesâiku's-siyasiyye*'si, Cevâd Ali'nin *el-Mufassal fi Tarihi'l-arab kable'İslâm*'ı, M.H. Heykel'in *es-Sıddîk Ebû Bekir*'i yararlandığımız araştırma eserler olmuştur.

Bu çalışmanın İslâm tarihinin önemli bir hadisesi olan ilk halifenin seçilmesi olayı ile Sakife hâdisesine ışık tutacağı ve son dönemlerde çokça tartışılan bu konuya açıklık getireceğini umuyorum. Bu konunun mümkün mertebe ayrıntıya varıncaya kadar her hususuyla ele alınarak kaynakların iyice tarandığı kanaatindeyim. Bu çalışmada Hz. Ebû Bekir'in şahsiyetini, ashab'ın kendi aralarındaki ilişkilerini, kardeşlik duygularını ve İslâm'a olan bağlılıklarını okuyucuya yansıtmaya çalıştım. Bunun genç nesillere yararlı olacağını Rabbimden temenni ediyorum. Ayrıca bu çalışmanın son okumalarını ve tashihini büyük bir titizlikle yapan değerli kızım ve meslekdaşım Yard. Doç. Dr. Ayşe Esra Ağırakça ŞAHYAR'a sonsuz şükranlarımı arz ederim.

22 Şubat 203

12 Rabiulahir 1434

Prof. Dr. Ahmed AĞIRAKÇA

BİRİNCİ BÖLÜM

İlk Halifenin Seçimi Meselesi

Hz. Peygamber'in (s.a.v) Vefâtı

İnsanlık için en iyi yol gösterici olan Hz. Peygamber'in en güzel eğitici ve öğretici bir konuşması olan Vedâ Hutbesinin irâd edildiği Vedâ Haccı Hicrî 10. yılın Zülhicce ayında sona erdi.

Hz. Peygamber (s.a.v) Zülhicce'nin son haftasında Medine'ye geri döndü. Hicrî 11. yılın ilk günlerinde (Muharrem ayında) Rasûlullah Suriye'ye göndereceği ordu için gerekli hazırlıkları düşünmeye başlamıştı. İslâm toplumunda sınıf farkının tamamen yok olduğunu iyice kanıtlamak ve bunu insanlığa göstermek maksadıyla azatlı bir kölenin oğlu olan Üsâme İbn Zeyd'i, Suriye'ye göndermeyi planladığı ordunun kumandanlığına getirmişti. Bu konudaki gelişmeleri ileride anlatmak üzere tekrar hicri 10. yılın ilk ayına dönelim.

Muharrem ayı hazırlıklarla geçmiş, hatta bu hazırlıklar kısmen de olsa Safer ayına sarkmıştı. Safer ayı ortalarından itibaren (muhtemelen 19. ya da 20. günlerin gecelerinin birinde) Hz. Peygamber el-Bakî' Mezarlığına gitmiş, burada yatmakta olan ashab için namaz kılmış ve Yüce Allah'ın kendilerini af ve mağfiret etmesi için dua etmişti. Bu duayı yaparken yanında azatlılarından Ebû Muveyhibe bulunuyordu.

Abdullah İbn Amr İbn el-Âs adı geçen azatlı Ebû Müveyhibe'den şunları nakleder:

"Rasûlullah'a el-Bakî'de yatan sahabiler için namaz kılması emredildi. O da onlar için üç kez namaz kıldı. Sonra bana bineğini hazırlamamı söyledi. Dediğini yaptım, binip mezarlığa

gitti. Orada bineğinden inerek kabirlerin başında, ölülere hitaben şöyle dedi:

"İnsanların içinde bulundukları duruma nazaran sizin durumunuz daha hayırlıdır; bundan dolayı sizi kutlarım. Biri biri ardından karanlık geceler geliyor, bunların her biri bir öncekinden daha şiddetli olacaktır. İnsanların durumlarına göre, siz daha iyi durumdasınız, sizi tekrar kutlarım."

Sonra bana dönüp şöyle dedi: *"Ebû Müveyhibe! Bak, bana dünya hazinelerinin anahtarları ve ümmetime fetihler nasip edecek anahtarlar verildi. Ben bu anahtarları almak ile Rabbime kavuşmak arasında serbest bırakıldım. Bu iki şeyden birini tercih hususunda tamamen serbest bırakıldım. Dilediğimi tercih edebilecektim. Ama ben Rabbime kavuşmayı tercih ettim."* [1]

Bu olay ile veda haccı sırasında inen; *"Bugün size dininizi kemâle erdirdim ve üzerinize olan nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak da İslâm'ı seçtim."*[2] âyet-i kerimesi, Hz. Peygamber'in (s.a.v) ecelinin yaklaştığı ve Rabbine kavuşacağı günlerin çok yakın olduğunu gâyet açık olarak anlatıyordu. Bu âyetin indiğini duyan Hz. Ebû Bekir çok üzülmüş ve ağlamaya başlamıştı. Çünkü Semâvî dinlerin ahkâmının tamamlandığını Cenab-ı Allah'ın haber vermesi bu dinleri tebliğ eden Peygamberlerin dünyadaki işlerinin bittiğini ve Rablerine kavuşacaklarını bildirmesi anlamını taşıyordu. İşte Hz. Ebû Bekir, Yâr-ı ğar'ından ayrılacağını anlamış ve bunun için üzülüp ağlamıştı.

Ayrıca Hz. Peygamber Vedâ Haccı sırasında Müslümanlara *"Hacc ibadetinin prensip ve şekillerini benden öğreniniz, bilmem ama belki bundan sonra benimle burada görüşemeyebilirsiniz"* buyurmuştu. Bu sözleri de vefatının yaklaştığına delalet ediyordu.

---

1 Buharî, *Fadâilu ashabi'n-nebî* 3, 45; Müslim, *Fadâilu's-sahabe* 2; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye,* Beyrut 1971, IV, 291-292

2 el -Mâide, 5/3

El-Bakî' Mezarlığında ***"Rabbime kavuşmayı tercih ettim"*** diye buyurduktan sonra, evine dönen Hz.Peygamber'in hastalığı başlamıştı. Hastalığının başladığı bu günlerde birkaç olay ile karşılaşıyoruz.

1-Ashabına Ensâr'ın hukukunun korunması ve onlara olması gereken saygı hakkındaki tavsiyeleri,

2-Mescitte Müslümanlara yaptığı konuşmalar ve ashabı ile helalleşmeleri,

3-Hastalığının iyice artması üzerine Hz. Ebubekir'in namaz kıldırması için emir vermesi olaylandır.

Hz. Peygamber (s.a.v) hastalığının şiddetlenmeye başladığı günlerde bir ara mescide gelmiş, minbere oturarak Cenab-ı Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra ashabından Uhud gazvesinde şehid olanlan anıp onlar için Rabbinden mağfiret dileyip, şöyle buyurmuştu:

"Muhâcir topluluğu! Siz epey çoğaldınız. Ensâr ise eski sayısında kaldı. Ensâr benim sırdaşlarım ve yakın arkadaşlarımdır. İlk defa kendilerine sığındım. Onların iyilerinin değerini bilin, onlara ikram edin, yanlışlık yapanlarını da af edin. Ey insanlar! Cenab-ı Allah kullarından birinden ya dünya hayatını yahut Allah'a kavuşmayı tercih etmesini istedi, o kul da Allah katındakileri ve O'na kavuşmayı tercih etti."[3]

O, bu sözleri ile Ensâr topluluğuna iyi davranılmasını tavsiye ediyordu. Rasûlullah'ı bağırlanna basan, ona güç ve kuvvet veren, yardım edip onu banndıran Ensâr idi. Ümmetin salih yönetici ve önderleri bu tavsiyeye uymuştur.

Yukanda ifade ettiğimiz üç hususlan ikincisi, Resûlullah'ın ashabıyla dertleşip hellalleşmesi olayıdır. Hz. Peygamber'in (s.a.v) hastalığı iyice artmıştı. Başağnsından dolayı başına bir bez sanp bu haldeyken amcası Abbas'ın oğlu Fadl'ı çağırarak

3 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye,* IV, 300.

"elimden tut" demiş, ona dayanarak mescite çıkıp minbere oturmuştu. Sonra Müslümanlara çağrı yapınca mescitte toplandılar. Rasûlullah ayağa kalkıp cemaate şöyle seslendi:

"Ey insanlar! Benim sizin aranızdan ayrılmda zamanım yaklaştı. Bundan sonra sizin karşınıza burada minberde konuşabileceğimi zannetmiyorum. Üzerimde hakkı olan varsa gelsin alsın, zira benden sonra benim sorumluluğumu yüklenebilecek kimse yoktur. Kendi sorumluluğumu ancak kendim yüklenebilirim.

Her kimin sırtına vurduysam işte sırtım, gelsin vursun, kısas uygulansın. Kimin malını almış isem, işte malımı, gelsin alsın. Sizden herhangi birinizin ırzına sövmüş isem, işte ırzım gelsin intikamını alsın. Hiç kimse benim kızacağımı düşünerek hakkını almazlık etmesin. Şunu iyi biliniz ki kızmak benim şanım ve alışkın olduğum bir duygu değildir. Benim nazarımda en sevimli olanınız bendeki hakkını gelip alanınız veya helal edeninizdir. Böyle davranırsanız üzerimde hiçbir kul hakkı olmaksızın Rabbime kavuşurum."[4]

Hz. Peygamber'in bu konuşması üzerine ashabtan biri ayağa kalkarak: "Allah'ın Resulü! Sizden üç dirhem alacağım var" dedi. Rasûlullah, adamın talebine karşılık şöyle buyurdu: "Bende hakkı olan bir kimseye doğru söylemiyorsun demem ve ona yemin ettirmem."

Hz. Peygamber bu sözleriyle ashaba birşeyler öğretiyor ve İslâm'ın bu hususlaki prensiplerini ortaya koyuyordu. Kul hakkının kişide kalmaması, böyle bir iddia üzerine iddia edene yemin ettirilmemesi gerektiğini anlatıyordu.

Hz. Peygamber'in ifadeleri üzerine adam olayı açıklayarak: "Ya Rasûlullah! Bir gün dilencinin biri sizden bir şeyler istemişti. Ben de yanınızda bulunuyordum Ona birşeyler ver-

4 İbnü'l-Esîr, ***el-Kâmil fi't-tarih***, II, 320

memi emrettiniz. Bu emrinize uyarak, ona üç dirhem vermiştim" dedi.

Bu sahabi Hz. Peygamber'i içinde küçücük bir şüphe dahi olsa âhirete bir kul hakkı ile göndermek istemiyordu. Olabilir ki, Rasûlullah bu dilenciye bir şeyler verilmesi gerekirken, o anda yanında olmadığı için, arkadaşından bu üç dirhemi borç almıştı. Sahabi de bunu böyle kabul ettiğinden, bu kul hakkının hemen iadesi gerekiyordu.

Bunun üzerine Allah'ın Resulü, Fadl İbn Abbas'a emir vererek: "Şu adam'a üç dirhem ver" buyurmuş, emri yerine getirilmişti.

Rasûlullah sözlerine devamla: *"Ey İnsanlar! Kimin yanında ganimet malından gizlice alıp sakladığı birşey varsa onu geri versin."* Bu sözler üzerine adamın biri kalkıp:

"Ey Allah'ın Rasulü! Ganimet mallanndan bende üç dirhem var" dedi. Hz. Peygamber ona: *"Bu üç dirhem'i neden aldın?"* diye sorunca, adam buna o gün muhtaç olduğunu, ondan dolayı aldığını söyleyince Hz. Peygamber bu üç dirhemin adamdan alınmasını emretti.

Sonra sözlerini şöyle sürdürdü: *"Ey İnsanlar! Nefsinde bir eksiklik ve olumsuzluk hisseden biri varsa söylesin, onun için dua edeceğim."*

Adam'ın biri münâfık ve yalancı olduğunu, bundan kurtulması için kendisine dua etmesini istedi. Hz. Ömer adama "Yazıklar olsun sana! Allah ayıbını gizlemişti, sen de bu ayıbı gizleseydin ya" diye çıkışınca Rasûlullah: *"Dur bakalım Ömer! Dünyada mahcup olmak âhirette mahcup ve rezil olmaktan daha kolaydır. Allah'ım! Şu adama eğer doğru söylüyorsa, doğruluk ve iman ver, ondaki uğursuzluğu gider"* buyurdu ve bu konuşmaları o gün bu şekilde sona erdi.

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in namaz kıldırma konusundaki hassasiyeti malumdur. Bu işi en iyi kimin yapacağını da biliyor-

du. Namaz kıldırmak önderliğin işaretidir. Kendisinden sonra bu ümmete önderlik edecek kimseyi açıkça belirlemediyse de namazı kimin kıldırması gerektiğini açıkça emretmiş ve Hz. Ebû Bekir'i (r.a.) kendine vekil tayin etmişti.

Utbe'nin oğlu Abdullah'ın oğlu Ubeydullah'tan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Hz. Aişe'nin yanına gittim ve: 'Hz. Peygamber'in vefat günleri ile ilgili olarak bana biraz geniş bilgi verir misiniz?' dedim. O da: "Evet, olur" dedi ve şöyle devam etti: "Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hastalığı iyice artınca: "*Cemaat namaz kıldı mı?*" diye sordu. Biz de "Hayır, seni bekliyorlar." dedik. "*Leğene benim için su koyun.*" buyurdu. Biz de dediğini yaptık. Kalkıp yıkandı, sonra kalkmak istedi ama kendinden geçti. Sonra ayıldı. " *Cemaat namaz kıldı mı?*" buyurdu. Biz de; "Hayır, seni bekliyorlar ey Allah'ın Rasulü" dedik. "*Benim için leğene su koyun*" buyurdu. Sora tekrar yıkandı, ardından kalkmak istedi. Ama yine kendinden geçip bayıldı. Sonra kendine gelince: "*Cemaat namazı kıldı mı?*" buyurdu. Biz de; "Hayır, seni bekliyorlar ya Resulallah" dedik. İnsanlar mescide kapanmışlar, yatsı namazını kılmak için Hz. Peygamber (s.a.s.)'i bekliyorlardı.

Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.), namazı kıldırması için Hz. Ebû Bekir (r.a.)'e haber gönderdi. Görevli kişi Ebû Bekir'e gelip de; "Allah'ın Rasulü, cemaate namazlarını kıldırmanı emrediyor" deyince, ince kalpli, duygulu bir kimse olan Hz. Ebû Bekir (r.a.) Ömer İbnu'l-Hattab'a: "Ömer! Namazı cemaate namazı sen kıldır" dedi. Hz. Ömer ise ona, "Sen buna daha layıksın" diye cevap verdi. Bunun üzerine o günlerde namazı Ebû Bekir (r.a.) kıldırdı.

Bir ara Hz. Peygamber (s.a.s.), kendinde biraz güç ve rahatlık hissedince, iki kişinin omuzlarına dayanarak odasından mescide çıktı. O kişinin biri Abbas idi. Vakit öğle namazı vakti idi. Hz. Ebû Bekir (r.a.) namaz kıldırmaya başlamak üzereyken Hz. Peygamber (s.a.s.)'i görünce biraz tereddüt etti. Bunun

üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.), işaretle ileri geçmesini geriye çekilmemesini bildirdi. *"Beni onun yan tarafına oturtun"* buyurdu. O iki kişi de Rasulullah'ı Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in yan tarafına oturttular. Hz. Ebû Bekir (r.a.) ayakta durarak Peygamber'e uyarak cemaat de Hz. Ebû Bekir'e uyarak namazı kıldılar. Hz. Peygamber (s.a.s.) oturarak, Hz. Ebû Bekir (r.a.) de ayakta durarak namazı kıldı."

Ubeydullah diyor ki: Hz. Aişe'den bu olayı duyduktan sonra ben, Abdullah İbn Abbas'ın yanına gittim ve ona dedim ki: "Hz. Peygamber'in vefatı hakkında Hz. Aişe'den duyduğumu size anlatayım mı?" İbn Abbas "Anlat" deyince, ben Hz. Aişe'den duyduklarımın tümünü ona anlattım. Abdullah İbn Abbas bu anlatılanları tamamen doğruladı ve sadece Hz. Aişe (r.a.): "Hz. Abbas (r.a.) ile birlikte Hz. Peygamber (s.a.s.)'i koltuklarından tutup götüren diğer kişinin kim olduğunu da söyledi mi?" diye sordu. Ben: "Hayır" deyince: O ikinci kişi Ali İbn Ebi Talib idi" dedi.

Bir başka rivayette şöyle nakledilir:

Hz. Peygamber'in (s.a.v) hastalığı iyice artıp da ashaba namaz kıldıramayacak bir duruma gelince namaza çıkamamış ve: "*Cemaata namaz kıldırılması için emir verin"* şeklinde genel bir ifade kullanmıştı.

Bunun üzerine cemaat toplanmış ve o anda mescitte bulunanlar Hz. Ömer'i öne geçirmiş ve namazı o kıldırmıştı. Bu namaz'ın kılındığı sırada orada bulunan ashab arasında en ileri gelen sahabi, Hz. Ömer idi. Resûlullah'ın sözleri genel bir emir ifade ettiği için namazın Hz. Ömer tarafından kıldırıldığını görüyoruz. Hz. Ömer yüksek sesle tekbir alınca, Hz. Peygamber Ömer'in sesini işitmiş ve "*Ebû Bekir nerede?"* diye sormuştu.

Bu soruyu duyan Hz. Ömer, namaz kıldırması için kendisini ileriye geçiren Abdullah İbn Zem'a'ya "Yazık sana, neden

yaptın? Ben Rasûlullah'ın benim namaz kıldırmamı istediğini zannetmiştim, bunu bilseydim asla öne geçmez, namaz kıldırmazdım" dedi. İbn Zem'a: "Ebû Bekir'i görmeyince sana söyledim" dedi.[5]

İbn Hişam, İmam Zühri'den naklen Hamza İbn Abdullah İbn Ömer'in Hz. Aişe'den naklettiği bilgiyi bize şöyle aktarıyor: "Hz.Peygamber'in (s.a.v) hastalığı iyice artınca namaza çıkamayacağını görüp: "*Ebû Bekir'e söyleyin namazı kıldırsın*" buyurdu. Ona: "Ya Rasulullah, Ebû Bekir yufka yürekli biridir. Kur'an okuduğu zaman duygulanıp ağlar, sesi de pek zayıftır" dedim. Rasulullah ısrarla "*Söyleyin O'na namazı kıldırsın*"buyurdu. Ben de aynı görüşümü tekrarlayınca, Rasulullah *"Siz kadınlar Yusuf'a böyle davrananlar değil misiniz? Bırak şunu, Ebû Bekir'e söyleyin cemaate namaz kıldırsın"* buyurdu. Hz.Aişe devamla der ki; "Allah'a yemin ederim ki, ashabın, Rasulullah'ın mihrabında ondan başkasını görmekten hoşlanmayacağını düşündüm. Ebû Bekir'in böyle bir durumdan uzak kalmasını istediğim için de bu sözlerimi söylemiştim." [6]

Nihayet Hz. Ebû Bekir cemaate namaz kıldırmaya başlamıştı. Bunu izleyen ilk Pazartesi günü yani Rasulullah'ın vefat ettiği günün sabahı, Hz.Aişe'nin hücresinde bulunuyorken, cemaat namaz için toplandı. Sabah namazı için saf bağlayan cemaatı görmek isteyen Rasulullah, Hz.Aişe'nin hücresinin kapısındaki perdeyi kaldırıp cemaate baktı ve gülümsedi. Rasulullah'ın yüzü parlıyordu. Bu durumu gören ashab sevinçlerinden neredeyse namazlarını bozacaklardı. Rasulullah'ın iyileştiğini zannetmişlerdi. Hz.Ebû Bekir, mihraptan geriye çekil-

---

5 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye,* IV, 302, İbn Abdi'l-Berr, *el-İstiab fi ma'rifeti'l-Ashab,* nşr. Ali Muhammed el-Becevî, III, 969-970

6 İbn Hişam, *es-Sîrettü'n-nebeviyye,* IV, 301-302; bu bilgiler için ayrıca bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, Beyrut (t.y) II-221; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye,* Beyrut 1977,V, 231, Ahmed İbn Hanbel, *Fadailu's-sahabe,* nşr.Vasiyullah Muhammed Abbas, Beyrut 1403, I,157-158

mek istemişken, Rasulullah ona yerinde kalmasını işaret etti.[7]

Olayı nakleden Enes İbn Malik: "Sahabenin gayet güzel ve insicamlı bir şekilde Ebû Bekir'in arkasında namaza durduklarını görüp son derece sevinen rasulullah'ın daha önce başka bir olay karşısında bu kadar sevindiğini görmemiştim."[8]

Rasulullah Peygamberliğinin ilk günlerinden başlamak üzere, hayatı boyunca son nefeslerine kadar, risaletini tebliğ için uğraşmış ve bu konuda memnun olarak dünyadan ayrılmıştı. İnsanların bu Rabbani davete uyduklarını görmek, onun kalbini müsterih kılmış ve yüzünde büyük bir parlaklık görülecek şekilde tebessüm etmiş, olaya sevinmişti.

İslâm'ın dünyaya yayılmasında, büyük bir rol oynamış, muazzam gayretler göstermiş, bu hususta canlarını feda etmiş olan ashab, Rasulullah'a olan mükemmel bağlılık ve sevgilerinden dolayı bu perde aralanmasını hayra yormuş ve O'nun iyileştiğini zannetmişlerdi.

Hatta Hz. Ebû Bekir bundan dolayı o gün izin isteyerek es-Sunh'teki evine gitmişti.[9]

Ama Hz.Peygamber'in hastalığı hiç de iyi değildi. Aynı şekilde o gün Hz.Peygamber'in yanına girip çıkan Hz.Ali İbn Ebi Talib'i görenler ona Rasulullah'ın sağlığını sormuşlar, o da iyi olduğunu ifade etmişti. Ancak, yine o gün Peygamberimizi ziyaret eden amcası Abbas aynı kanaatte değildi. İyi olduğunu söyleyen Hz.Ali'ye şöyle demişti. "Hayır, öyle değil, ben Abdülmüttalib oğullarının yüzünde ölümün nasıl işaret verdiğini bilirim, Rasulullah'ın yüzünde hiç de iyi olmayan belirtiler var. Vefat etmeden önce gel onunla bir konuş. Vefatından sonra yönetim konusunda ne düşünüyor, bu iş bize kalacaksa bile-

---

7 Hz. Ebû Bekir'in kaç vakit namaz kıldırdığı hakkındaki rivayetler için bk. Kettânî, *et-Terâtibu'l-idâriyye,* I, 146-147

8 İbn Hişam, *es-Sîrettü'n-nebeviyye,* IV, 302-303; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, V, 244.

9 İbn Hişam, *es-Sîrettü'n-nebeviyye*, IV, 304.

lim. Kalmayacaksa da bizim hakkımızda ashaba öğütte bulunsun." Hz.Ali ise şu karşılığı vermişti. "Hayır gidip soramam, şayet bu iş bizden başkasına tavsiye edilirse ebediyyen bundan mahrum kalırız, Rasulullah'ın vermediği bir görevi sonradan hiç kimse bize vermez. İşi ona bırakalım." [10] Hz.Ali bu görevi Rasulullah tarafından ehl-i beyte verilmesi halinde zekât konusunda olduğu gibi ehl-i beyt tarafından yürütülmemesi gerekeceği yorumuyla karşılaşabileceklerini kast etmişti. O son derece hikmetli yaklaşımıyla bugün bu görev bize verilmezsede bir gün sıra bize gelir, demek istemiş belki de gördüğü bir hakikati ifade etmişti.

Hz. Ali Rasulullah'ın son günlerini şöyle anlatır: Hz. Peygamber (s.a.s) namazın düzenli bir şekilde kılınmasını, zekâtın verilmesini, kölelerin ve cariyelerin haklarının yerine getirilmesini tavsiye buyurdu. Hz. Aişe de son anlarını şöyle anlatır: "Bir an yanından ayrılmıştım sonra dönüp ona baktım gökyüzüne doğru gözlerini dikmiş ve: *"En büyük dostun huzuruna, en büyük dostun huzuruna"* diyordu.

Hz.Aişe (r.a) Hz.Peygamber'in hastalığının son günlerinde, hep onun hücresinde kalmak için, diğer hanımlarından izin aldığını, onların da buna isteyerek uyduklarını anlatır. Mü'minlerin annesi, Rasulullah'ın yatağında uzandığı son anlarında, üzerini örttüğünü ve yanında beklediğini söyler ve şöyle devam eder: "Rasulullah (s.a v.) bir ara başını göğsüme dayadı ve bir müddet istirahat etti. Sonra başını yana çevirdi; benden birşeyler isteyeceğini zannettim. Ancak ağzından çok soğuk bir suyun damladığını görünce beni bir ürperti tuttu. Rasulullah'ın bayıldığını düşündüm, onu yatırıp üzerini örttüm. Bu sırada Hz. Ömer ve Muğire İbn Şu'be kapıya gelip içeri girmek ve Hz. Peygam-

---

10 İbn Hişam, *es-Sîrettü'n-nebeviyye,* IV, 304; Kadı Ebû Bekir İbnü'l-Arabi, *el-Avasım mine'l-kavasım*, Kahire 1399, s.40; Buhârî, *Câmiu's-sahih,* Meğazi 83; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* I-263/325; İbnü'l-Esîr, *el-Kamil*, II, 321.

beri ziyaret etme arzusunda olduklarını söyleyip izin istediler. Onları buyur ettim. Ömer İbnü'l-Hattab "Eyvah! Rasulullah bayılmış hem de çok şiddetli bir baygınlık" dedi. Sonra ayağa kalkıp kapıya çıktıklarında, Muğire bunun baygınlık olmadığını, Rasulullah'ın vefat ettiğini söyledi. Ömer O'na çok sert bir dille: "Hayır, yalan söylüyorsun, sen fitne çemberinde kalmış birisin. Münafıklar tamamen yok olmadıkça Rasulullah vefat etmeyecektir" diye çıkıştı. İbnü'l-Hattab, Rasulullah'a olan aşırı sevgi ve bağlılığından, bir anda düşünmeden onun herkesin öldüğü şekilde ölmeyeceğini zihninden geçirmişti. Olay etrafta duyuldu, Ebû Bekir'e haber gönderildi. Ebû Bekir gelip içeri girdi ve Rasulullah'a bakıp "İnna Lillahi ve İnna İleyhi Râciûn, Rasulullah Rabbine kavuştu" dedikten sonra Rasulullah'ın başını, alnını öperek "Vah benim seçkin arkadaşım vah! Vefat ettin, bundan sonra sana vefat yoktur" dedi.[11]

Bir başka anlatımla olayın bu kısmı şöyle nakledilir:

Hz. Ebû Bekir (r.a.) haberi alınca doğruca Hz. Aişe'nin (r.a.) odasında üzerine çarşaf çekilerek örtülü yatan Hz. Peygamber'in yanına girdi. Yüzünü açtı, sonra eğilerek Rasulullah'ı öptü ve: "Anam babam sana fedâ olsun. Gerçekten Allah'ın sana takdir ettiği ölümü tattın. Artık sana bu ölümünden sonra asla bir ölüm gelmeyecek" dedi, arkasından Peygamber'in yüzüne örtüyü çekip dışarı çıktığında Hz.Ömer, mescide bitişik olan Hz.Aişe'nin hücresi önünde oturmuş "Kim Rasulullah öldü derse kılıcımla kafasını vururum" diyordu.[12] Bir anda herkes şaşkındı. Ama bu şaşkınlık anında ümmetin olayı soğukkanlılıkla yatıştınp izah edecek birine ihtiyacı vardı. Hz. Ebû Bekir'ir, Kur'an-ı Kerim'in ölümle ilgili bazı ayetlerini arka arkaya okuması şaşkın durumda olan ashabı olayı soğukkan-

---

11 İbn's Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ,* II, 265; Buhârî, *Fadailu'l Ashab* 5, Cenâiz 3, İbn Kesîr, *el-Bidaye,* V, 242

12 İbn Hişam, *es-Sîrettü'n-nebeviyye,* IV 305; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ,* II-266; Yakubî Ahmed b.Ebi Yakub, *Tarih,* Necef 1964 II, 105

lılıkla düşünmeye sevk etmişti. Hz.Ebû Bekir, orada bulunan ashaba hitaben şöyle dedi:

"Ey insanlar! Muhammed'e ibadet eden varsa bilsin ki, Muhammed vefat etmiştir. Allah'a ibadet eden varsa bilsin ki Allah ebedîdir, O'nun için ölüm asla söz konusu değildir."[13] Sonra şu ayetleri okudu:

"Ey Peygamber sen de öleceksin, onlar da ölecekler, sonra siz kıyamet günü Rabbinizin huzurunda muhakeme edileceksiniz." (ez-Zümer 39/30-31) *"Muhammed, sadece bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Eğer o ölürse veya öldürülürse, daha önceki eski halinize mi döneceksiniz? Kim eski küfür haline dönerse Allah'a en ufak zarar veremez. Ve Allah, kendisine şükr edenlere çok büyük mükâfat verecektir."* (Al-i İmran, 3/144).

Ebû Bekir'i dinleyen, bu manzarayı görenler ve bu olaya şahid olanlar diyorlar ki: Allah' a and olsun ki insanlar, sanki bu ayetin indiğini bilmiyorlardı da Hz. Ebû Bekir (r.a.) onu okuyunca farkına vardılar. Hz. Ömer (r.a.) de şöyle diyor: "Vallahi, Hz. Ebû Bekir bu ayeti okuyunca şaşırdım kaldım. (Özellikle Zümer 30'ncu ayeti) okuyunca sanki daha evvel hiç duymamışım gibi bu ayet karşısında dehşete kapıldım. Hâlbuki bu ayeti hep okur dururduk. Sonra birden ayaklarım beni taşıyamayacak hale gelerek düştüm. O zaman ayetin tesiriyle, artık Rasulullah'ın irtihal ettiğini anladım.[14]

Ashab, hiçbir insanın bir insana ve hiçbir mü'minin bir peygambere ve hiçbir sevenin sevdiğine bağlılık duyamadığı kadar ona sevgi ile bağlı idi. Bütün bunlara rağmen ashab ve ehl-i beyt asla yüksek sesle ağlamamış, asla ağıt yakmamış bağırıp çağırmamıştı. Çünkü ölünün ardından nasıl davranılaca-

13 Kad Ebû Bekir, *el-Avasım* , 42-43

14 Buhârî , *Cenâiz*, 3

ğını o yüce insan ve yüce Peygamber ashabına ve ehl-i beytine öğretmişti.

Hz. Peygamber Safer ayının son günlerinde hastalanıp on gün kadar hasta kaldıktan sonra Hicri 11. yıl 12 Rabiül-Evvel Pazartesi günü Rabbine kavuştu. [15]

"Kırtas Meselesi"

Rasûlullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) vefatı üzerine ağlayıp sızlayan ve büyük bir kedere boğulan sâdık bir aile dostu Ümmü Eymen kendisini teselli edenlere şöyle diyordu:

"Yalnız Rasûlullah Muhammed'in vefatına ağlamıyorum. Beni en çok kederlendiren şey, artık gökyüzü cihetinden gelen vahyin kesilmesidir..." Mü'min bir düşüncenin dışa vuran şekli budur. Ümmü Eymen "Beşeriyeti yönlendiren, güzelliği öğreten Rabbanî bir öğreti olan vahyin artık yok olduğu" mesajını veriyordu.

Gerçi Cenab-ı Allah dini tamamladığını, kemâle erdirdiğini (el-Mâide, 5/3) insanlık için gerekli olacak her şeyin ana prensiplerini Kur'an-ı Kerim'de bize bildirdiğini ifade etmiştir. Ama ihtilafları kesin olarak çözen vahiy olmayınca var olan nassların ışığında ictihad devreye girecek ve ister istemez farklı görüş ve bakış açılarının ortaya çıkmasına sebep olacaktır.

---

15 Vakidi, *Kitabu'l-meğazi*, Beyrut (t,y) III 1120; Taberî, II, 3.cüz , 306; İbn'l Esir, *el-Kâmil*, II, 323. Ayrıca İbnü'l-Esir 28 Rabiülevvel'de vefat ettiğine dair bir rivayet daha kaydeder. Hz. Peygamber'in ne zaman hastalandığı ve hangi gün vefat ettiği hususu kaynaklarda farklı aktarılmıştır. İbn Sa'd (*et-Tabakâtu'l-kübrâ*, II, 272) 19 Safer günü hastalanıp 13 gün hasta kaldıktan sonra 2 Rabiülevvel'de vefat ettiğini Muhammed İbn Ömer'den o da Ebû Ma'şer'den o da Muhammed İbn Kays'tan naklederken ayrıca Ömer İbn Ali İbn Ebi Talib'ten gelen bir rivayetle de 12 Rabiu'levvel'de vefat ettiğini kaydeder. İbn Hacer de (*Fethu'l-Bari Şerhu Sahihi'l- Buhârî* ,VIII, 130) 2 Rabiulevvel tarihini tercih eder. İbn Abdi Rabbih ise (*el-İkdu'l-ferid*, II, 174) 13 Rabiulevvel'de vefat ettiğini kabul eder. Bütün bu farklılıklar hesaplamaların farklı yapılmasından kaynaklanmaktadır.

İslâm devletinin başında bulunan Hz. Peygamber vefat ettiğine göre derhal ve hiç vakit kaybetmeden yeni devlet başkanının seçilmesi gerekmektedir. İslâm hukukuna göre bu büyük bir zorunluluktur.

İslâm dini insanları tek başlarına ibadetle meşgul olan ferdler olarak bırakmamış, sosyal ve hukukî bir yapı tesis ederek fevkalâde bir devlet düzeni getirmiştir. Hz. Peygamber'in getirdiği din ve bu dinin insanlık için ön gördüğü yönetim ve yaşama biçimi Peygamber'in arkadaşları tarafından aynen ve eksiksiz olarak yürütülmeliydi. Hz. Peygamber ardında Kur'an'ı, Sünnet'i ve bunlara uyacak bir nesli bırakıp gitmişti.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) hastalığının gittikçe arttığı günlerin birinde (vefatından dört gün önce Perşembe günü) "Kırtas" (Kağıt-Kalem) istemişti. Sahabe tarafından bu istek farklı yorumlanmış ve o anda ayrı ictihadlar ortaya çıkmıştır. Hz. Ömer: "Rasûlullah yüksek bir ateş içindedir, hummalıdır, onu rahatsız etmeyiniz" diyerek "Allah'ın kitabı vardır, bu bize yeter" kanaatiyle Müslümanlar arasında herhangi bir ihtilafın sözkonusu olmayacağını ifade etmiştir. Orada bulunan başka sahabiler ise Rasûlullah'ın ateşli olduğunu ve bundan dolayı sayıkladığını iddia etmişlerdir.[16] Siyer ve hadis kitapları bu sayıklama rivâyetini her nedense kaydederler. Ama böyle açık bir sayıklama olmamalıdır.

Hatta orada hazır bulunanlardan biri "Peygamberimiz'in (s.a.v) okuma yazması yok, neden kâğıt kalem istiyor, bunları ne yapacak, acaba Rasûlullah sayıklıyor mu?" diyerek bi sözlerin sayıklama olma ihtimalinden söz etmişti. Fakat bu kadar açık bir sözün sayıklama olmaması gerekirdi.

Burada Hz. Ömer, Rasûlullah'ın çok hasta olduğunu ve rahatsız edilmemesi gerektiğini, Allah'ın kitabı Kuran-ı Kerim'in

16 *Buhârî, İlim* 39; *Cihad* 176; Müslim, *Vasiyyet*, 20; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, V, 251

bütün ihtilafları çözmeye yeterli olduğunu ifade etmiştir. Bu yaklaşımıyla onun, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefat edeceğini düşünmemiş ve bunu kabullenememiş olduğunu görüyoruz ki, bu hususu daha önce kaydetmiştik.

Ayrıca bu yazdırılacak olan husus şâyet bir vahiy olsaydı bunu ihmal etmek Hz. Peygamber'in emanet sıfatına uygun düşmezdi. Öte yandan Hz. Peygamber'in rahatsız edilmemesini ve Müslümanların elinde Kuran-ı Kerim olduktan sonra delalete düşülmeyeceğini ifade eden Hz. Ömer'in düşüncesini Resulullah sanki tasdik edercesine: "Bir peygamber'in yanında böyle ihtilaf edip tartışma yapılmaz, kalkın gidiniz" buyurmuş, böylece bu işin eksik kalmadığı ortaya çıkmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v), İmam Müslüm'in *Sahih*'inde nakledilen bir başka hadisinde Hz.Aişe'ye hitaben: "*Bana Ebû Bekir'i ve kardeşini (babanı ve kardeşini) çağır, size bir yazı yazayım. Herhangi bir kimsenin kendisi için bir temennide bulunup ben bu iş için daha öncelikliyim demesinden endişe ediyorum. Allah da, mü'minler de Ebû Bekir'den başkasına razı olmazlar*" buyurmuştur.[17]

Bütün bunlara rağmen olaylar farklı yorumlanmış, bu farklılıklara rağmen yine hadiseler Hz. Peygamber'in tavsiyeleri doğrultusunda gelişmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in bu Kırtas olayından sonra dört gün daha yaşaması ve bu arada ashaba Cezîretü'l-Arap'ta müşrik kalmaması gerektiği, Zımmilerin korunması, cizye vb. gibi meselelerle ilgili olarak birçok vasiyette bulunması onun asla sayıklayacak kadar kendisini kaybetmediğini gösteriyor.

Ayrıca bu kağıt kalem ile ilgili hususu çok önemsemiş olsaydı dört gün zarfında bunu tekrar eder, yazdırmak istedi-

17 Müslim, *Fadâilu's-Sahâbe* 11, Ebû Davud, *Sünen* 11; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned* IV, 322, VI, 341; Ebu'l-Kâsım Ali b. Baelbân el-Makdisî, *Tuhfetü's-Sadîk fi fedâili Ebi Bekr es-Sıddîk*, nşr. Muhyiddîn Mustafa, Medine 1408 (1998), s. 43-45; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, V, 252.

ği hususları yazdırabilirdi. Hz. Peygamber şâyet kendisinden sonra kimin yönetici olacağını yazmayı gerçekleştirmediyse de buna delalet eden bir fiilî sünneti yeterli görmüştür. Bu da Hz. Ebû Bekir'i ısrarla namaz kıldırmakla görevlendirmesidir.

Hz. Ebû Bekir'in o anda orada bulunmamasından dolayı Hz. Ömer'in namaz kıldırdığını işitince buna nasıl itiraz ettiğini ve Hz. Ömer'in de Abdullah İbn Zem'a'ya nasıl serzenişte bulunduğunu yukarıda kaydettik. Hz. Peygamber'in işaret ve arzusu istikâmetinde olayların gelişmesi de bu işin aslını ispatlamıştır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatı karşısında gerçekten şaşırmış durumda olan Müslümanların bu heyecan ve şaşkınlığını, okuduğu âyetlerle yaptığı konuşmalarla teskin eden Hz. Ebû Bekir olmuştu. Münafıkların "Muhammed öldü" diyerek etrafı karıştırmaya, şehirde fitneler yayıp insanları İslâm'a karşı soğutmak istemelerine engel olunmuştu.

Hatta Hz. Ömer'in "Kim Muhammed öldü derse onu öldürürüm" sözünü, şaşkınlıktan değil, münafıkların bu tavrına engel olmak, İslâm'ı ve Müslümanları Rasûlullah'dan sonra bir arada tutmak ve İslâm cemaatini korumak maksadıyla söylemiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Sakîfe Olayı ve Hz. Ebû Bekir'in Halîfe Seçilmesi

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer Rasûlullah'ın vefatından sonra Hz. Aişe'nin hücresi önünde oturmuş, yakın akrabalarına techiz ve tekfin işinde yardımcı olmaya çalışıyorlardı. Hz. Ebû Bekir o anda mescitte olanları teskin etmiş, soğukkanlı olmaya davet etmiş ve bunda başarılı da olmuştu. Ancak ashabın hepsi orada değildi.

Herkes Hz. Peygamber'den sonra meydana gelecek olaylara ve gelişmelere karşı aynı tavrı takınamamış ve aynı kanaati bir anda paylaşamamıştı. Rasûlullah artık yoktu ve vahiy de kesilmişti. Mevcut olan ilâhî hükümler ictihadlarla bir anda farklı

yorumlanabilirdi. Rasûlullah'tan sonra ümmete kim öncülük edecekti? Ashab'ın Ensâr kolundan bazıları olayı farklı değerlendirmiş ve Sâideoğulları Çardağı'nda (Benu Sâide Sakifesi'nde) toplanmışlardı.[18] O sıralarda Evs'in muteber şahsiyetlerinden olan Sa'd İbn Muaz Hendek Gazvesinde aldığı yaranın etkisiyle şehid olmuştu, Ensâr'ın diğer kabilesi olan Hazrec'in reisi olan Sa'd İbn Ubade ise hasta olmasına rağmen saygınlığını ve kabile içindeki büyük itibarını koruyordu.

Ensâr ve özellikle Hazrecliler, Sa'd İbn Ubade'yi hasta olmasına rağmen Sâideoğulları Çardağı'ndaki toplantıya getirmiş ve etrafında toplanıp onu yönetici olarak ilan etmek istemişlerdi. Sa'd, hasta hasta şu konuşmayı yapmıştı:

"Ensâr topluluğu! Sizin öyle bir geçmişiniz ve İslâmda öyle bir üstünlüğünüz var ki, bu Araplar'ın hiç bir kesimine nasip olmamıştır. Rasûlullah Mekke'de kendi kabilesi içinde on yıldan fazla kalıp onları Allah'ın dinine davet etmiş fakat Kureyş'ten çok az bir kesim dışında kimse İslâm'a girmemiş ve iman etmemişti. Bu az kesim Rasûlullah'ı Mekke müşriklerinin zulüm ve işkencelerine karşı koruyamamıştı. Sonunda Cenab-ı Allah İslâm'daki faziletinizi murad edince, sizi Rasûlullah ile yakınlaştırdı ve olaylar size doğru sürüklenmeye başladı. İman etmeyi size lutf eden Allah, Rasûlünü ve arkadaşlarını koruma görevini de size nasip etti. İslâm dini ve Peygamber'ini koruyup yüceltmenize fırsat verdi, İslâm'ın düşmanlarına karşı yapılan cihad fırsatının büyük bir payını size yükledi. Nihayet Ceziretü'l-Arap'ta bulunan herkes, yavaş yavaş küçüle küçüle size itaat etti. Böylece bütün kabileler mücadeleniz sayesinde İslâm'a ve Peygamber'ine bağlandı. Cenab-ı Allah Rasûlünün ruhunu alıp onu aranızdan uzaklaştırdığında Resulullah sizden razı idi, hoşnuttu. O halde bu yönetim işi herkesten çok sizin hakkınızdır, buna kendinizi layık görüp

18 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, V, 306-307.

olaya sahip çıkmalısınız." [19]

Sa'd İbn Ubade'nin bu konuşması üzerine onu tasdik edip kendisini emir yapmak isteyenler olduğu gibi Muhâcirlerin haklarından bahsedenler ve onların yapması muhtemel itiraz ve ileri süreceği delilleri sıralayanlar da oldu. Hatta Ensâr tek başlarına da olsa, oraya Muhâcirlerden hiç kimseyi çağırmamalarına rağmen neredeyse Sa'd İbn Ubade'ye bey'at edeceklerdi.

Ancak Ensâr'dan makul bir ölçüde olayı dile getirerek "Muhâcirlerin haklarından, İslâm'ın ilk müntesipleri, Hz. Peygamber'in ilk sahabileri, yakınları, bu din için işkence görüp hicretlere katlanıp Habeşistan'da ondört yıl kalmayı göze alıp ilk sıkıntıları çektiklerinden bu hakkın kendilerine ait olduğunu savunup hak iddia edebileceklerinden" söz ederek Sa'd İbn Ubade'nin konuşmasına karşı başka bir altematif sunan ve başka gerçekleri hatırlatan Ensâr mensubu kimseler de olmuştur. Bu haklı itiraz karşısında Muhâcirlerden birilerinin de bu toplantıya katılması gerektiği dile getirilmişti.

O sıralarda Hz. Peygamber'in techiz ve tekfin işine yeni başlanmıştı. İslâm idare anlayışında hilafet ve ümmetin öncülüğü meselesi son derece büyük bir önem arz eder. Zira İslâm toplumunda bir an bile olsa bir otorite boşluğunun asla olmaması gerekmektedir. İslâm toplumu asla başsız kalmaz ve kalmamalıdır. Bunun ne demek olduğunu bilen ashab Rasûlullah'ın cenazesi yerde iken bu boşluğu doldurmayı ve ümmetin başına birisini geçirmeyi önemli bir vazife addederek uygulamaya çalışmıştır.

Ensâr'ın bu teşebbüsü güzeldi, fakat tek başlarına buna karar vermelerinin uygun olmadığını yine Ensâr'dan biri idrak edip derhal Muhâcirlerin ileri gelenlerinden birilerine ha-

19 Muhammed b.Cerîr et-Taberî, *Tarihu'r-Rusul ve'l-mulûk*, Mısır (t.y) II, 3. cüz, 200; İbnu'l-Esîr, II, 328.

ber vermek üzere Sakife'den ayrılıp Mescid'e doğru koştu. Hz. Aişe'nin odasının önünde oturan Hz. Ömer'e rastlayınca Ensâr'ın bu teşebbüsünü ona anlattı.

Hz. Ömer'de bu işin önemini bildiğinden, içeride olan ve Hz. Ali ve Abbas ile birlikte Hz. Peygamber ile ilgilenen en yakın arkadaşı Hz. Ebû Bekir'e haber gönderip dışarı çağırdı. Ebû Bekir ise, meşgul olduğunu ve o anda gelemeyeceğini söyledi.

Hz. Ömer işin çok önemli olduğunu ve kendisi ile mutlaka görüşmesi gerektiğini ısrarla söyleyince, Hz. Ebû Bekir dışarı çıkıp Sâideoğulları Çardaklığında konuşulan konuyu öğreniyor ve neler yapılması gerektiğini kendi aralarında müzakere ettikten sonra yanlarında bulunan Ebû Ubeyde İbnü'l-Cerrâh ile birlikte hemen Ensâr'ın yanına gittiler. Ensâr'dan salih ve muttaki şahsiyetler olan Uveym İbn Saide ve Ma'n (Asım) İbn Adiyy[20] ile yolda karşılaştılar. Bu salih sahabiler işin fazla tartışmaya dönüşmesini istemedikleri için Ebû Bekir ve arkadaşlarına: "Geri dönünüz ve işinizi aranızda çözünüz" dediler.

Ancak Ebû Bekir ve arkadaşları Ensâr ile birlikte bu konuyu görüşmeleri gerektiğine inandıkları için Sâideoğulları çardaklığına gittler. Çardakta üzerini bir örtü ile örtüp etrafında toplandıkları Sa'd İbn Ubade'yi gördüler. Sa'd'ın hasta olduğunu, bunun için onu böyle örttüklerini söyleyen Ensârîlerden birisi ayağa kalkıp Müslümanlara şöyle bir hitapta bulundu:

"...Biz, Ensârîleriz ve İslâmı'ın askerleriyiz. Siz ey Kureyşliler! Gelip aramıza katılmış kimselersiniz, sizden bir grup aramıza katılmış iken, bu yönetimi elimizden almaya kalkışıyor..." Hz. Ömer ona cevap vermek için hazırlanınca, tartışmaların sert olacağını gören Hz. Ebû Bekir, "Bir dakika Ömer, acele etme, bekle" diyerek söze karışıp hamdele ve salveleden sonra, son derece olumlu, barışçı fakat biraz da serzenişli bir üslupla Ensâr'a hitaben şöyle dedi:

---

20 Taberî, II, 3. cüz, 201; Kadı Ebû Bekir, *el-Avâsım*, s.40.

"Cenab-ı Allah Muhammed'i insanlara Rasûl ve ümmetine şâhid olarak Allah'a kulluk edip O'nun vahdaniyetine iman etsinler diye gönderdi. Kureyşliler Allah'a değil yontulmuş taş ve ağaçlara tapıyorlardı. Hem de bu taş ve ağaçların kendilerine şefaatçi olacaklarını zannederek..." Sonra Hz. Ebû Bekir şu âyeti okudu:

"Onlar Allah'ı bırakıp kendilerine ne bir zarar ne de bir fayda verecek olan şeylere taparlar. Bir de: "Bunlar Allah katında bizim şefaatçilerimizdir" derler. De ki: Siz, Allah'a göklerde ve yerde bilmeyeceği bir şeyi mi haber veriyorsunuz? Hâşâ! O, ortak tutmata oldukları her şeyden münezzeh ve yücedir."[21]

Hz. Ebû Bekir devamla şunları söyledi: *"Atalarının dinini bırakmak, Araplara zor geldi. Allah, onun kavminden olan ilk Muhâcirlerin onu tasdik etmelerini, ona iman etmelerini ve her türlü yardımda bulunmalarını, Kureyş'in her türlü işkence, ezâ ve cefâlarına katlanmalarını ve onu yalanlayanların tavırlarına aldırış etmemelerini sağladı. O sırada bütün insanlar ilk Müslümanlara muhalif, hatta düşmandı. Sayıları çok az olmasına rağmen bütün sıkıntılara katlandılar. Kavimlerinin her türlü boykot ve dayatmaları onları korkutmadı, ürkütmedi. Bu tarihlerde Allah'a ilk ibadet eden, Allah'a ve Rasûlü'ne iman edenlere onlar oldu. İlk Muhâcir ve ilk Müslümanlar, Rasûlullah'ın akrabaları ve ilk sahabileri olup insanlar arasında bu makama ilk hak sahibi olan kimselerdir. Onlarla bu konuda çekişme yapmak yanlış ve zulümdür.*

"Ensâr Cemaati! Sizler hangi faziletten söz ederseniz gerçekten ona sahipsiniz, faziletiniz ve İslâmdaki mevkiniz yücedir. Fakat burada bir gerçek ile karşı karşıyayız. Araplar bu yöneticilik ve öncülük konusunda ancak Kureyş'e

21 Yunus, 10/18.

itaat ederler, öncüler Kureyştendir.[22] *Çünkü Kureyş, Arap kabileleri içinde hem soy bakımından hem Mekkeli oluşlarından dolayı asil bir kabiledir. Bu itaati sağlamak için Rasûlullah'ın en yakını olan bu iki arkadaşı Ömer ve Ebû Ubeyde'den birine bey'at etmenizi tavsiye ederim."*

Hz. Ömer diyor ki: "Ebû Bekir'in bu son sözleri hariç bütün sözleri aynen içimden geçirip konuşmayı tasarladığım bir konuşma idi."[23] Bu konuşma Hz. Ebû Bekir'in Ensâr'a yaptığı ilk konuşması idi ve onlar üzerinde son derece olumlu etkiler bırakmıştı. Çünkü samimiyetle yapılmış içten gelen ve Allah rızasını taleb eden bir konuşma idi.[24]

---

22 *"İmamlar, öncüler Kureyş'dendir"* hadisine istinaden söylendiği görülmektedir.

23 Ahmed İbn Hanbel *Müsned,* III, 183, IV, 421; Ayrıca bk. Vâkidî, *er-Ridde*, 41; Belâzurî, el-Ensâb, I, 582.

24 İmam Şehristânî Ensâr ile Muhâcirlerin ileri gelenleri arasındaki bu görüş ayrılığının sona ermesini sağlayan sözün Hz. Ebû Bekir'in naklettiği bu hadis olduğunu ve ihtilafı ortadan kaldırdığını ifade eder, (Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal,* neşr. Muhammed Seyyid Geylani, Kahire 1976, I, 24). Bu hadisi ashabın ileri gelenlerinden Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali İbn Ebi Talib, Enes İbn Malik, İbn Abbas, Ebû Hureyre, Ebû Berze ve Muaviye İbn Ebi Süfyan rivayet etmişlerdir. Muhaddisler bu hadisi farklı lafız ve sözcüklerle nakletmektedirler. Hz. Ebû Bekir bu hadisi Sakife günü rivayet ettikten sonra önemli bir konuda dile getirince bunu Rasulullah'tan duyan diğer sahabiler de farklı zaman ve zeminlerde bazen aynı bazen de farklı lafızlarla nakletmişlerdir. Iyad'ın İbn Ebi Sufra'dan yaptığı nakle bakarsak hadisi şöyle aktarmaktadır: **"الامر امر قريش** *el-emru emru Kureyşin*" yani iş, emir ve yönetim Kureyş'in işidir, anlamına gelmektedir. Bu hadisi Ebû Berze el-Eslemi de rivayet etmiş ve şöyle demiştir: Rasulullah'ı işittim "**الامراء من قريش** *Emirler Kureyştendir*" buyurdu. Taberani ise "*emirler*" sözcüğü yerine "*imamlar*" sözcüğünü kullanmaktadır. Aynı hadisi et-Tayalisî ve el-Bezzâr da nakletmektedirler. İbnu'l-Ezrak *Bedâi's-suluk* adlı eserinde aynı hadisi Abdullah İbn Abbas'tan nakletmektedir. Beyhaki ise hem Hz. Ali'den hem de Enes İbn Malik'ten rivayet eder. İmam Buhârî *et-Tarihu'l-kebir*'de Said İbn İbrahim yoluyla Enes'ten "**الائمة من قريش** *İmamlar Kureyştendir, hükmettikleri müddetçe adaletle hükmederler*" şeklinde bir lafızla nakletmektedir. Buharî, el-*Camiu's-sahih*'inde ise konu başlığı olarak "*İmamlar Kureyştendir*" der ve bu başlık altında aynı manaya gelen ve Muaviye İbn Ebi Süfyan'dan

gelen bir rivayeti kaydeder. Nesaî de aynı hadisi nakleder. Ebû Ya'la da bu hadisi Bukeyr el-Cezeri yoluyla Enes'ten rivayet eder. Taberânî'nin Katade yoluyla Enes'ten yaptığı nakil ise "الملوك من قريش *Hükümdarlar (Mulûk) Kureyştendir*" lafzıyla gelen bir rivayettir. Ahmet İbn Hanbel ise, Ebû Bekir'in yaptığı nakilde olduğu gibi "*İmamlar Kureyştendir*" şeklinde bir lafızla nakleder. İmamların, yöneticilerin Kureyşten olmasına dair farklı rivayetlerin İbn Hacer el-Askalanî tarafından aktarıldığını görüyoruz, (İbn Hacer el-Askalani, *Fethul-Bari Şerhu Sahihi 'l-Buhârî,* Beyrut 1998/1419, XIII, 144 vd.) Bu kadar sahabeden bunca muhaddisin merfû hadis olarak kaydettiği bu rivayetin her nedense mevzû'/uydurma olduğunu iddia eden bazı araştırmacılar bunun Hz. Ebû Bekir tarafından o andaki konuşması sırasında söylediği bir söz (mevkuf hadis) olduğunu savunmaktadırlar. Ancak söz konusu rivayetin bir çok hadis mecmuasında merfû ve sahih olarak nakledildiğini gözden uzak tutmamak gerekir. Öte yandan o günden bugüne kadar bu hadisin gerek şia gerekse ehl-i sünnet âlimleri tarafından Ebû Bekr'in veya Ali'nin hilafetlerini savunmak için ister red ister savunma maksadıyla ele alındığı ve bununla ilgili yorumların yapıldığı ilim çevrelerince malumdur. Hilafetin sıhhatinin şartı olarak veya halifede aranan şartlardan birisi olarak Kureyşliliği kabul edip etmemekle, hadisin mevzu olduğunu söylemek farklı şeyler olmalıdır. Birçok ilim adamı ve şahsen biz, halife için "Kureyş kabilesinden olma" şartının aranmaması gerektiği kanaatini taşıyoruz. Aslında hiçbir milli ve kabilevî duygu taşımayan ashab da bu şartı "hilafet için olmazsa olmaz" olarak kabul etmez. Hatta bu hadisi nakleden Hz. Ebû Bekir'in kendisinin de bu şartın vazgeçilmez bir şart olduğunu söylemesi düşünülemez. Kaldı ki Ebû Bekr'in kabilecilik yapması akla aykındır. Onun bu konudaki hassasiyeti ve söylediği söz herkesin malumudur. Ama o anda ümmetin vahdetinin parçalanma durumu söz konusu olup da Arapların Ensar'dan birisine itaat etmeyeceklerini, hatta Evs ve Hazrec'in bile birbirini dinlemeyeceklerini bilen ve gören Hz. Ebû Bekir ihtilafın önüne geçmek için bu hadisi naklettiğini söylemek daha ilmi olmaz mı? Aynı şekilde o günkü ihtilafı ve sıkıntıyı giderdiği kesin olarak görülen bu hadisin birkaç sahabeden nakledilerek çeşitli yollarla tedvin ve tasnif dönemine kadar ulaştığı da göz önünde tutulursa hadisin mevzu olduğunu iddia etmek ne kadar ilmi bir yaklaşımdır? *Sahihayn*'de aynı anlamlarda yer alan farklı lafızlarla dile getirilen bu hadisin milliyetçilik olarak hem de ashabı itham ederek uydurulduğunu iddia etmek ne kadar isabetlidir? *Sahihayn*'de varid olan bir hadisin zayıf olması mümkündür ama, bunun hadis olmadığını söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla bunun mevzu olduğunu iddia etmek ilmi bir yaklaşım değildir. Aynı lafızlarla olmasa bile yakın lafızlarla Buhari, Müslim, Ebû Davud, Tirmizi, Nesâî, Ahmed İbn Hanbel, İbn Ebi Şeybe, Beyhaki, Abdurrazzak gibi muhaddisler ve İbn Hişam, Taberî, el-Maverdî, İbnü'l-Esir, İbn Kesir, İbn Hacer el-Askalanî, İbn Seyyid en-Nas

Sâideoğlları sakifesindeki bu karşılıklı müzakereler sırasında Ensâr'dan Hubab İbn Münzir söz alarak öne çıkıp, "Şu anda size teklifte bulunayım, bu da bizleri güzel bir çözüme kavuşturacaktır. Sizden bir emir, bizden bir emir olsun" şeklinde bir teklifte bulundu. Bunun üzerine etraftan birden çok sesler yükselmeye başladı, herkes bir şeyler söylüyor, ayrı ayrı teklifler yapıyordu. Sizden bir emir, bizden bir emir teklifine karşılık Hz.Ebû Bekir "bizden emir, sizden de vezir olsun... hiçbir iş size danışılmadan yapılmayacak, siz olmadan bir konuda sonuca varılmayacak ve size danışılmadan asla kararlaştırılmayacaktır."[25] dedi.

---

gibi muhaddis-tarihçiler ve bir çok fakihle şârih tarafından hadis olarak kabul edilirken bunun aksini savunmak nasıl yorumlanabilir. Bütün bu kadar ilim adamı yanıldı mı? İbnü'l-Cevzi gibi hadiste müteşeddid olan bir âlim bile bu hadisi kabul ettiğine göre buna mevzu demek ne kadar doğrudur? Hadisin sadece mutlak hüküm yönünü yüzeysel bir yorumla değerlendirmek ve bunda taaruz arayıp bir sonuca varmaya çalışmak hadisin reddedilmesine sebep teşkil edecek bir yaklaşım olamaz. Bu yaklaşım, kim olursa olsun, ilim adamını hataya sürükler. Bunu redderek ashabın ve özellikle Hz. Ebû Bekir ve Ömer ile bu ümmetin emini olan Ebû Ubeyde İbnü'l-cerrah'ı milliyetçilik ve dar kabilecilikle itham etmek ne kadar kabul gören bir ilmi yorum olur.

Bu hadis, ashabtan günümüze kadar birçok ilim adamı tarafından adeta ittifakla aktarılan bir hadis olup bunun sıhhatini ve Rasulullah'a nisbetini bunca kişiye rağmen reddetmek, hadis ve ilim tarihinin dev adamlarını yalanlamak çok cesurca bir davranış olmaz mı? İçinde Buhârî, Müslim, Ebû Davud, Tirmizî, Nesâî, Ahmed İbn Hanbel, İbn Ebi Şeybe, Beyhaki, Abdurrazzak, İbn Hişam, Taberî, el-Maverdî, İbnü'l-Esir, İbn Kesir, İbn Hacer el-Askalanî gibi İslâm âlimlerinin bulunduğu bir kitleyi "yanılmış ve yanlış olan bir sözü hadis diye kabul etmişler" diye itham etmek nasıl akademik bir yaklaşım olabilir? Biz burada hükmü okuyucuya ve ilim çevrelerine terk ederek bu hadisin merfû ve sahih olduğunu söylemekle yetinelim. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi hadisin sıhhatini kabul ile Kureyşliliği hilafet şartı olarak kabul etmek ayrı şeylerdir. Hz. Ebû Bekir o gün ümmetin birliğini sağlamak için bunu delil olarak kullanmış ama zaten ümmet bunu sonuna kadar hilafetin şartı olarak görmemiştir. Şia'nın dışında halifenin ehl-i beytten olma şartını ileri süren hiçbir mezhep ve müctehid yoktur.

25 Taberi, II, cüz 3, 201.

Ebû Bekir konuşmasını şöyle sürdürdü:

"Ey Ensârîler! Biz Muhâcirler olarak insanlar arasında İslâm'a ilk giren, Kâbenin komşuları, Kureyş'in mensupları, Rasûlullah'ın en yakın akrabalarıyız. Sizden önce İslâm'a girdik. Cenab-ı Allah kitabında bizim adımızı sizden önce anarak bizi size takdim etmiştir. "Mine'l-Muhâcirîne ve'l-Ensâr" diye buyuran Rabbimiz bizi Muhâcir sizleri de bize yardımcı kılmıştır. Emirler bizden vezirler de sizden olsun. Siz bizim dindeki kardeşlerimizsiniz. Araplar emir olarak Kureyş'ten başkasına razı olmazlar. Emirler bizden vezirler de sizden olsun."

Hz. Ebû Bekir Ensâr'ın yönetimdeki etkinliğini, onlarsız bir iş yapılmayacağını, yönetimin vezirleri olacaklarını hatırlatmak maksadıyla bu emir-vezir sözcüklerini içeren cümleyi birkaç kez tekrarlamıştı.[26]

Fakat bütün bu ikna edici söz ve güzel konuşmalara rağmen, Ensâr içinde itiraz edenler vardı. Hz. Ömer ile aralarında sert konuşmaların ortaya çıktığı görüldü. Bunun üzerine, Ebû Ubeyde İbnü'l-Cerrâh gerçekten "ümmetin emini" sıfatıyla, son derece soğukkanlı ve makul ölçülerle şunları ilave etti: "Ensâr topluluğu! Sizler bu dine ilk yardım edenlersiniz. Aynı zamanda ilk değiştirenler de siz olmayınız."[27]

Nihâyet Ensârdan tecrübeli olan şahsiyetler, kendini göstermeye başladı. Numan İbn Beşir'in babası Beşir İbn Sa'd İbn Sa'lebe el-Hazrecî ayağa kalkarak şöyle dedi:

"Ensâr topluluğu, Allah'a yemin ederim ki, bizler müşriklere karşı yapılan cihadlarda, bir üstünlük ve dinde bir öncelik elde etmiş isek, bu ancak Rabbimizin rızasını kazanmak, Peygambere itaat ve kendimiz için salih ameller yapmak niyetiyle olmuştur.

Bu faziletleri insanlara üstünlük için kullanmamalıyız. Bu yaptıklarımıza karşılık dünya menfaati istememeliyiz. Biliyorsu-

---

26 M.H. Heykel, *es-Sıddîk Ebû Bekir*, s. 58.

27 Taberî, II, 3. cüz, 201.

nuz ki; Rasûlullah Kureyştendir. Onun kavminden olanlar da ona daha yakındır. Yemin ederim ki, bunlara karşı geldiğimi Allah görmemelidir. Allahdan korkunuz ve bu konuda onlarla tartışmayınız, görüş ayrılığına düşmeyiniz."[28]

Ebû Said el-Hudrî'den gelen bir bilgiye göre bu konuşmalar sürüp giderken, Ensârdan biri şunları söylemişti: "Biz Rasûlullah (s.a.v)'ın yardımcıları idik. Şu anda da onun halifesinin yardımcıları olalım."

Bu söz oradakileri çok etkilemiş, Hz. Ömer'i de çok sevindirmişti.[29] İbn Hacer el-Askalanî Buhârî şerhi "*el-Fethu'l-Bârî*" adlı eserinde, bu sözlerin sahibinin Ensârın meşhurlarından ve Hz. Peygamber'in vahiy katibi olan Zeyd İbn Sabit olduğunu kaydeder.[30]

Bu konuşmalar üzerine, Ensârdan çok kimse yumuşadı. Hz. Ebû Bekir, özellikle Evslilerin yumuşadığını ve Hazreç'ten de çok kimsenin bu sözlerden dolayı ikna olduğunu görünce, ortamı daha da sakinleştirici bir tavır ve eda ile topluluğa hitaben: "İşte Ömer! İşte bu ümmetin emini[31] Ebû Ubeyde! Arzu ettiğinize bey'at ediniz" dedi. Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde ise şöyle cevap verdiler: "Hayır! Yemin olsun ki, biz senin başına emir olmayız. Muhâcirlerin en faziletlisi sensin, İslâm'ın en büyük ibadeti olan namazda Rasûlullah seni hepimizin önüne geçirdi ve namazda kendisine halef kıldı. Rasûlullah'ın önümüze geçirdiği iki ayağın önüne asla geçmeyiz. Elini uzat sana bey'at edelim."[32]

---

28 Taberî, II, 3. cüz, 201; İbnü'l-Esîr, II, 330.

29 İbn Kesîr, V, 249.

30 İbn Hacer, el-Askalânî, *Fethul-Bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî,* XIII, 31.

31 Hz. Peygamber'in (s.a.v) Ebû Ubeyde hakkında buyurduğu: *"Her ümmetin bir emini vardır. Bu ümmetin emini de Ebû Ubeyde'dir"* hadisine işaret edilir. Buhârî, *Fadâilu's-Ashâb* 52, 53, 55; Tirmizi, *Menâkıb* 32; İbn Mâce, *Mukaddime*; Ahmed ibn Hanbel, *Müsned* I, 18, III,125, 146.

32 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, III, 181.

Bu iki büyük Muhâcir sahabe Ebû Bekir'e bey'at için ilerlerken, Beşir İbn Sa'd el-Ensârî hemen ileri atılıp, onlardan önce Hz. Ebû Bekir'in elini tuttu ve ona ilk bey'at eden kişi oldu. Onu Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde izledi. Arkasından Evs kabilesinin orada bulunan tüm mensupları hemen Ebû Bekir'e bey'at ettiler. Böylece Sa'd İbn Ubade'ye yapılması düşünülen bey'at unutulup Ensâr'ın hepsi hızla Ebû Bekir'e bey'at ederek onun halifeliğini tanıdılar.[33]

Daha sonra, Medinede bulunan diğer kabileler teker teker gelip halifeye bey'at ettiler. Hz. Ebû Bekir, Rasûlullah'tan sonra bu ümmetin öncülüğüne tayin edilmiş ve İslâm yönetim tarihinde yeni bir sahife açılmış, "Dört Halife" veya başka bir tabirle ***"Hulefâ-i Râşidîn Devri"*** başlamıştır.

Hz. Ebû Bekir'e bey'atin gerçekleştiği tarih hakkında kaynakları taradığımızda iki ayrı bilginin var olduğunu görürüz. Bazı kaynaklar bey'atin Rasûlullah'ın techizinin yapıldığı sıralarda gerçekleştiğini kaydederlerken[34] bazıları da o gün değil, ertesi gün herkesin katılımıyla mescitte gerçekleştiğini ifade ederler.[35] Saideoğulları sofasındaki bu toplantı ve bey'attan sonra herkes kendi işine dağılmış, Rasûlullah'ın techiz ve tekfini için ilgililer işbaşına koşmuşlardı.

Hilâfet için Hz. Peygamber'in (s.a.v) Vasiyeti ve Emri Var mıydı?

Hz. Peygamber'in vefatı ashab üzerinde bir şimşek etkisi yapmış ve adeta ondan sonra ne olacağının merak ve korkusu içine düşmüşlerdi. Rasulullah'ın techiz ve defnini tabii olarak

33 Buhârî, *Fedâilu'l-Ashabi'n-Nebî* 5;Taberî II, 3. cüz, 201-202; İbnü'l-Esîr, II, 331; İbn Kuteybe Abdullah b. Müslim, *el-İmame ve's-Siyase,* Kahîre 1967, I, 17.

34 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, III, 186; Mes'udî, *Murûc*, II, 304.

35 Vâkidî, *Ridde*, 32. Belki Sakîfe'deki bey'at'e özel bey'at; ertesi gün mescitte yapılan ve hemen hemen herkesin katıldığı bey'at'e genel bey'at demek mümkündür.

en yakınları olan Abdülmuttalip oğullar, üstlenmişti. Özellikle amcası Hz. Abbas, amcasının oğlu ve damadı Hz. Ali, halası Safiye'nin oğlu ve aynı zamanda bacanağı olan Zübeyr İbnu'l-Avvâm ile Hz. Abbas'ın oğulları bu görevi yürütmeye başlamışlardı. Bunun için bütün bu saydıklarımız yakın akraba olarak Benu Sâide Sakifesi toplantısına ve hilafet seçimine Hz.Peygamber'in evindeki görevlerinden dolayı katılamamışlardı. Techiz ve tekfin işleri devam ederken Hz.Ebû Bekir ve Hz.Ömer yanındakilerle beraber Hz.Aişenin hücresine geldiler.

O sırada, Hz.Ali Rasulullah'ın gasil işini yapıyordu. Hz.Abbas ve oğulları Abdullah ile el-Fazl Hz.Peygamber'i sağa sola çeviriyor Üsame İbn Zeyd ile Hz.Peygamber'in azatlısı Salih[36] de su döküyorlardı. Hz.Ali, Rasulullah'ı yıkarken misk kokusu etrafa yayıldığından, "Anam babam sana feda olsun, hayatta iken de ölürken de kokun ne kadar güzeldir" diyordu. Hz.Peygamber'i üzerindeki gömleğini çıkarmadan yıkamışlardı. Sonra üç gömlek ile kefenlendi. [37]

Yıkama ve kefenleme bittikten sonra, sıra onun nerede defnedileceğine gelmişti. Nerede defnedilecekti? Ashab bu konuyu konuşmaya başlayınca, aralarında farklı görüşler çıkmıştı.[38] Kimileri kendi mescidinde, kimileri ashabı ile aynı yerde defnedilmesi gerekir demişti. Ancak bu ihtilaf üzerine Hz.Ebû Bekir her zaman olduğu gibi ümmetin önünü açmak üzere şunları söylemişti. "Rasulullah'ın, hiç unutmadığım ve sanki şu anda işitmişim gibi bir söz söylediğine şahit olmuştum. Şöyle buyurmuştu: *"Allah her Peygamber'in ruhunu defnedilmesini istediği yerde alır."*[39]

---

36 Bazı rivayetlerde Şükran olarak geçer, İbnü'l-esir, II, 333

37 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, II, 284; İbnu'l-Esîr, II, 333

38 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, II, 292-293

39 Tirmizi, Cenâiz 33; İbn Mâce, Cenâiz 65; İmam Malik, *el-Muvatta'*, Cenâiz, 27; İbnü'l-esîr, II,333

Hz. Ebû Bekir'in bu rivayeti üzerine hemen Rasulullah'ın üzerinde vefat ettiği yatağı kaldırılarak orada kabir kazıldı. Hz.Peygamber tekfininden sonra bir sedir üzerine konularak cenaze namazı kılındı. Önce ehli Beyt namazını kıldı, sonra Müslümanlar grup grup içeri girerek Rasulullah'ın cenaze namazını kıldılar. Ehl-i Beyt'ten sonra Muhâcirler, sonra Ensâr, sonra diğer Müslüman gruplar, sonra hanımlar ve çocuklar gelip Peygamberlerine karşı son görevlerini yaptılar.[40]

Cenaze namazı kılındıktan sonra, defin işlemine geçildi ve Rasulullah Rabbine teslim edildi. Mübarek naşını Hz. Ali kabrine indirdi, ona el-Fadl İbn Abbas ve kardeşi Kusem ile Hz. Peygamber'in (s.a.s) azatlısı Şükrân yardım ettiler. Rasulullah'ın defninden sonra, Hz. Ebû Bekir artık toplumun ve bütün ümmetin öncüsü olarak namazı kıldırıyor ve görevini yapıyordu. Bir gün sonra mescitte herkesin huzurunda genel bir bey'at yapıldıktan sonra Hz.Ebû Bekir minbere çıkıp Allah'a hamd ve senâ ederek şunları söyledi:

"Ey insanlar, Ey ahali! ben sizin en hayırlınız olmadığım halde, başınıza tayin oldum. İyilik yaparsam bana yardımcı olunuz, kötülük yaparsam beni hemen ikaz ediniz. Doğruluk bir emanettir, yalancılık ise hıyanettir. Aranızdaki zayıf bir kimse hakkını alıp, kendisine verinceye kadar benim katımda güçlüdür, güçlü olan biriniz ise ondaki başkasının hakkını alıncaya kadar, benim nazarımda güçsüzün biridir. Allah'ın izni ile aranızdan hiçbir kimse cihadı terk etmeyecektir. Çünkü cihadı terk eden milletler zelil olmuştur. Ben Allah'a ve Rasulü'ne itaat ettikçe, siz de bana itaat ediniz. Allah'a ve Rasulü'ne karşı gelir de isyan edersem, sizden itaat beklemeye hakkım yoktur. Haydi, namaza kalkınız, Allahın rahmeti üzerinize olsun." [41]

---

40 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, II,288/292; Kadı Ebû Bekir, *el-Avasım*, 51; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, V, 266-268

41 İbn Hişam, IV, 311; Taberi II, cüz 3-203; İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*,

Hz. Ebû Bekir Rasulullah'ın vefatı karşısında adeta şaşıran, kimin öncülük edeceği hususunda tartışmalara başlayan ve nerede ise ihtilaflara sürüklenecek olan ashabı teskin edip heyecanlarını gidermiş ve onları düşünerek iş yapmaya sevk etmiş idi. Bu büyük görevi, üstlendiği andan itibaren en güzel şekilde yerine getirdi. Artık Hz.Peygamber yoktu ve vahiy de kesilmişti. Ama Allah'ın kitabı ve Rasulullah'ın yirmi üç yıllık uygulamaları olan fiili ve kavli sünneti herkesin zihninde, kalbinde ve elinde idi. Bu iki temel kaynağa yapışan kimse asla sapıtmayacak ve yolunu şaşırmayacaktı. Rasulullah'ı defn eden ashab, sakince Ebû Bekir'i dinlemiş sonra namazlarını birlikte kılmış ve normal hayatlarına dönmüşlerdi. İslâm toplumu ve yönetimi her şeyi ile dimdik ayakta idi. Artık o andan itibaren Allah'ın ve Rasulün razı olacağı bir şekilde toplumun yönetilmesine ve işlerin yoluna koyulması hususuna gelmişlerdi.

Bütün bunlara rağmen, Hz.Ebû Bekir'e bey'at edip etmedikleri veya ne zaman ettikleri hususunda ihtilafların olduğu kimseler vardır. Bazı kaynaklarda, bu hususta zayıf hatta mevzu' rivayetler yer almaktadır. Meşhur ve muteber hadis mecmualarında yer alan rivayetler bizim için büyük önem taşıdığı gibi, asıl tercih edilmesi gereken bilgiler de bunlar olmalıdır. Hz. Ebû Bekir ve iki arkadaşı, Sâideoğulları çardaklığına gittiklerinde, Hz.Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) yakınları olan, Hz.Ali, Abbas ve oğulları ile Rasulullah'ın halasının oğlu Zübeyr İbnu'l-Avvâm'ın, cenazenin techizi ile ilgilendiklerini anlattık. Dolayısıyla Hz.Ebû Bekir'e bey'at edildiği sırada yapılan istişarede bulunamamışlardı. Ümmetin öncüsü seçilirken, herhangi bir yanlışlığa ve gecikmeye meydan vermemek, ümmetin bir gününün dahi lidersiz ve öndersiz geçmemesi için yöneticinin bir an evvel işbaşına getirilmesi gerektiği kanaatinden dolayı çabuk harekete geçtiklerini görüyoruz. Ancak birer beşer olarak, Hz. Ali, Zübeyr ve diğerleri bundan bir burukluk

III, 183; İbnü'l-Esîr II, 332; İbn Kesîr V, 248

duymuşlardı. Bu da gayet tabii idi. Ancak bu burukluk, Hz. Ebû Bekir'in hilafetine itiraz değil, sadece kendileriyle istişarede bulunulmamasından kaynaklanıyordu. Nihayet yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Hz. Peygamber'in (s.a.s) defninden bir gün sonra mescitte Müslümanlardan genel bey'at alındıktan sonra, Hz. Ebû Bekir halife sıfatıyla bir konuşma yaptı ve kendisine bey'at etmemiş olan Hz. Ali'nin çağrılmasını istedi. Burada İmam Taberî'nin ve ondan naklen İbnü'l-Esîr'in aktardığı bir bilgi vardır. Hz. Ali, Ebû Bekir'e bey'at edildiğini işittiğinde yahut burada ifade ettiğimiz şekilde Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Ali'nin çağrılmasını isteği anda hemen evinden fırlayıp elbisesinin üst kısmını giymeden altında sırval (uzun kilot veya şalvar) ve üstünde ridası bulunmayan bir gömlekle, yani Türkçe tabiri ile pijama ile hemen evinden mescide koşup Hz. Ebû Bekir'in huzuruna vardı.

Hz. Ebû Bekir, Ona: "Rasulullah'ın amcasının oğlu ve değerli damadı! Müslümanların birliğini herhalde bozmak istemezsin" deyince, Hz. Ali, "Rasulullah'ın halifesi! artık sitem ve serzenişe girme" diyerek Hz. Ebû Bekir'e bey'at etti. [42]

Aynı şekilde, Zübeyr İbnü'l-Avvam da davet edilerek, ondan bey'at alındı.[43] Ensârın ileri gelenlerinden olan Sa'd İbn Ubade ise bey'at etmemişti. Kendisinin de beşer olarak yönetici olma bir arzusu vardı. Buna rağmen Hz.Ebû Bekir halife seçilince itiraz etmeden susmuş, sadece gelip bey'at etmemişti. Hz. Ömer zorla ondan bey'at alınmasını teklif etmişti. Ancak Hz. Ebû Bekir Sa'd İbn Ubade'nin hasta olduğunu söyleyerek ona dokunulmamasını, kendi haline terkedilmesini ve zorlanmamasını istemişti. Ancak, Sa'd İbn Ubade'nin da, bey'at ettiğini kaydeden Allame şeyhu'l-İslâm İbn Teymiyye Takiyüddin İbn Abdulhalim el-Harranî bu bey'atın hemen Sâideoğulları

---

42 Belâzurî, *el-Ensab*, I,582; Taberi II, cüz 3-201; İbnü'l-Esir, II, 325; İbn Kesîr, V, 249

43 İbn Kesîr, V,249

çardaklığında gerçekleştiğini belirtir. [44]

Bunların yanı sıra, Hz. Ali'nin, Hz. Fatıma'nın vefatından sonraya kadar, bey'at etmeyip nihayet Ebû Bekir'in hilafetinin altıncı ayında gelip bey'at ettiğini aynı kaynaklar başka bir rivayeti belirterek kaydetmektedirler. [45]

Bazı Şii kaynak ve araştırmalarda, Hz. Peygamber'in kendisinden sonra, Hz. Ali'nin halife olmasını tavsiye ettiğinin ve bu hakkın kendisinden zorla alındığının kaydedildiğini müşahade ediyoruz.[46] Buna rağmen, Şii kaynakların en önde gelenlerinden olan, Yakubi, bu hususu ileri süren eş-şiatü'l-ula diye bilinen Zübeyr İbnu'l-Avvâm, Mikdad İbn Amr, Ammar İbn Yasir, Ebu-Zerr el-Gıfari, Selman-i Farisî ve diğerlerinin Hz. Ebû Bekir'e bey'at ettiğini de kaydetmeyi ihmal etmez.[47]

İbn Kesîr gibi önemli bir İslâm âliminin ifade ettiği şekilde de[48] Hz. Ali gibi İslâmı müdrik ve akıllı bir kimsenin böyle bir bey'ata muhalefet etmesi asla düşünülemez. Hz. Ali'nin, Fedek[49] arazisinin Rasulullah'ın kızı Hz. Fatıma'ya "Babasından kalan bir miras" olduğunu söylemesi ve arazinin kendisine verilmemesi üzerine, eşinin vefatından sonraya kadar, bey'at etmediği de söylenir. Bu da muhtemeldir. Zaten Hz. Ebû Bekir'in hilafete geçtiği andan itibaren gerek Usame'nin ordusu ve gerekse irtidat olayları ile çok yakından ilgilenmesinden dolayı hemen hemen altı ay'a kadar, Hz. Ali'nin bey'atı ile ilgilenememiş olması ihtimal dâhilindedir. Ama bey'at etmiş

---

44 İbn Teymiye, (Ahmed İbn Abdulhalim el-Harrânî) *Minhacü's-sünneti'n -Nebeviyye*, Beyrut (t.y), I, 186

45 İbn Kuteybe, *el-İmame ve's siyase*, I, 17-18

46 Yakubi, II,114-116

47 Yakubi, aynı yer,

48 İbn Kesîr, V, 249

49 Hayber'in fethinden sonra barış yoluyla alınan ve yarısı Hz. Peygamber'e tahsis edilen köy.
Fedek (bugünkü Hâit) Medine ile Hayber arasında, Medine'ye yaklaşık 150 km. mesafede bir yerdi.

olması ile ilgili diğer bilgi ve rivayetler daha çok ve daha kuvvetlidir.

Resûl-i Ekrem'in vefatından sonra gerek hanımlarının gerekse kızı Fâtma'nın Halife Ebû Bekir'den bazı istekleri oldu. Nakledildiğine göre Hz. Peygamber'in vefatı üzerine hanımları Resûl-i Ekrem'in Hayber ve Fedek'teki hisselerinden miraslarını almak için Hz. Osman'ı Hz. Ebû Bekir'e gönderdiler. Ancak Hz. Âişe onlara Resûlullah'ın: *"Biz peygamberler miras bırakmayız, bizim bıraktıklarımız sadakadır"*[50] buyurduğunu söyledi. Bunun üzerine isteklerinden vazgeçtiler.

Hz. Ebû Bekir'in Fâtıma'ya haksızlık ettiği iddiasıyla kaydedilen bir başka rivayet daha vardır. Bu rivayette, Hz. Fâtıma'nın Fedek hurmalığını Resûlullah'ın kendisine hibe ettiğini söylemesi üzerine Hz. Ebû Bekir'in Fâtıma'dan şahit istediği, onun da Hz. Ali ile Ümmü Eymen'i şahit gösterdiği, halifenin Hz. Ali'nin şahadetini davacının kocası olması sebebiyle geçerli saymadığı, sadece Ümmü Eymen'in şahadetini de yeterli görmediği belirtilmektedir. Bu rivayet doğru kabul edilse bile Hz. Ebû Bekir'in verdiği hükümlerde dinî esaslara ne kadar titizlikle riayet ettiğini gösterir. Esasen Hz. Fatma'yı Resûlullah'ın vefatından sonra miras derdine düşmüş bir vâris gibi gösteren bu rivayet, onun Hz. Ebû Bekir'in hilâfetine olan itirazının da bir mesnedi yapılmak istenmektedir. Babasından kalan mirası alamayan Fatma'nın ashabı toplayarak onların huzurunda uzun bir konuşma yaptığı, Kur'ân-ı Kerîm'deki miras âyetlerini okuyup halifeyi onlara şikâyet ettiği, kendisine yardımcı olmadıkları için de sitemde bulunduğu, bunun üzerine Ebû Bekir'in kalkıp Resûlullah'a olan bağlılığını dile getirerek peygamberlerin miras bırakmayacaklarına dair hadisi Resulullah'tan bizzat duyduğunu belirttiği, buna karşılık Fâtıma'nın peygamberlerin miras bıraktığına dair âyetler (en-Neml 27/16; Fâtır 35/32) okuyarak ona itiraz ettiği yolunda Şîa kaynaklarında yer alan

50 Buhârî, "Meğâzî", 14, 38; "Ferâiz", 3, "İ'tisâm", 5

rivayetin de[51] aynı maksatla uydurulduğu bellidir. Ayrıca Hz. Ali'nin halife olduktan sonra Fedek'in statüsünü kendisinden önceki ilk üç halife dönemindeki şekliyle devam ettirmesi Hz. Ebû Bekir'in isabetli hüküm verdiğini göstermeye yeterlidir. Hz. Fatma'ya nisbet edilen bu konuşmanın şerhine dair Şiî âlimleri tarafından pek çok eser kaleme alınmıştır.[52] Fedek arazisi bundan sonraki dönemlerde Halifelerin kendi özel yaklaşım ve kanatlarına göre statü değiştirmiş ve zaman zaman ehl-i beytin tasarrufuna verilmişti.[53]

Tekrar konuya dönersek; Hz. Ebû Bekir'in, hilafete geçtiği andan itibaren gerek Üsame'nin ordusu ve gerekse irtidat olayları ile çok yakından ilgilenmesinden dolayı hemen hemen altı

---

51 A'yâ-nü'ş-şîa, I, 315-318

52 Abdülcebbâr er-Rifâî, IV, 14. s. 64, 67, 68, 70, 77, 78; Âyetullah Muhammed Tâhir Âl-i Şübbeyr el-Hâkânî'nin *Şerhu Hutbeti's-siddîka Fâtımatü'z-Zehra,* Kum 1412/1371) bunlardan biridir. Muhammed Bakır es-Sadr, *Fedek fi't-Tarih,* Beyrut 1987.

53 Hz Ömer halife olunca Fedek'i Hz. Fâtıma'nın mirasçılarına vermek istediyse de Hz. Ali ile Abbas arasında konu ile ilgili anlaşmazlık çıktığı için arazi yine beytülmâle kaldı. Daha sonra Muâviye Fedek'i Mervân İbn Hakem'e iktâ etti. Mervân da burayı iki oğlu Abdülmelik ile Abdülazîz'e bağışladı. Daha sonra bu iki babadan oğullarına yani Ömer İbn Abdülazîz'e ve Abdülmelik İbn Mervân'ın iki oğlu Velîd ile Süleyman'a intikal etti. Velîd ile Süleyman halife olduklarında kendi hisselerini Ömer İbn Abdülazîz'e bağışladılar. Ömer İbn Abdülazîz halife olunca Fedek'i Hz. Fatıma'nın torunlarına verdi, ancak halefi II. Yezîd burayı geri aldı. İlk Abbasî halifesi Seffâh Fedek'i eski sahiplerine iade etti. Fakat bu durum uzun sürmedi ve Ebû Ca'fer el-Mansûr, Hz. Hasan'ın torunlarından Muhammed en-Nefsüzzekiyye'nin Medine'de, kardeşi İmam İbrahim'in de Basra çevresinde isyan etmelerinden sonra Fedek'i geri aldı. Halife Mehdî Fedek'i tekrar Ali evlâdına verdiyse de Halife Hâdî İlelhak Ali evlâdının kendisine karşı isyanından sonra araziyi tekrar geri aldı. Nihayet Me'mûn burayı yine Hz. Fâtıma'nın torunlarına verdi. Ancak daha sonra Mütevekkil-Alellah Hz. Ali evladına karşı yanlış ve haksız tutumu gereği bu araziyi tekrar geri almış ve hâsılatını sadaka olarak dağıtmıştır, Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb,* IV, 135; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil,* VII, 116. Fedek'in Halife Müntasır-Billâh devrinde yeniden Ali evlâdına verildiğini kaydederler. Büyük bir ihtimalle Abbâsîler'in zayıfladığı dönemde Ali evlâdının elinden çıkmış olan Fedek bugün belde halkının özel mülkiyetinde bulunmaktadır.

ay'a kadar, Hz. Ali'nin bey'atı ile ilgilenememiş olması ihtimal dâhilindedir. Fedek arazisinin, Hz.Fatıma tarafından miras olarak istenmesi üzerine, Hz.Ebû Bekr'in "***Biz Peygamberler miras bırakmayız, geride bıraktıklarımız sadakadır,***"[54] hadisini önemli bir nass ve hüküm olarak ileri sürmesi ister istemez aralarında hasbe'l-beşer; insanlık hali olarak bir tartışmanın meydana gelmesine sebep olabilir. Bu hadis'in *Buhari, Müslim, Ebû Davud, et-Tirmizi, en-Nesâî*, gibi kütüb-ü sitte müellifleriyle İmam Malik ve İmam Ahmed İbn Hanbel gibi hadis âlimleri tarafından merfû bir hadis olarak kaydedilmiş olması hadisin sıhhati açısından önemli bir fikir vermektedir.

Hz. Ebû Bekir'in Fedek arazisini Fatıma'ya vermemekle bu araziyi Rasulullah'ın kızının elinden gasbettiğini ve Hz. Peygamber'in mirasını kızına vermediğini iddia eden Şia kaynakları ve Şiî âlimleri aynı zamanda bu miras hadisini de rivayet ederler. Bu hadis Şii kaynakların en muteber olanlarında mevcuttur. *"Alimler Peygamberlerin mirasçılarıdır. Ancak Peygamberler miras olarak dirhem veya dinar (gümüş veya altın) bırakmazlar onların bıraktığı miras, buyurdukları hadisleridir."*[55]

Hz. Ebû Bekir, Rasûlullah'ın bıraktığı mirası devlet hazinesine aktararak kızı Hz. Aişe dâhil hiç kimseye bir pay vermedi. Ancak Hz.Peygamber'in ehl-i beyti'nin bütün fertlerine devlet bütçesinden nafakalar ve maaş bağlayıp bütün ihtiyaçlarını karşılamıştı.

Hz. Ebû Bekir, böyle davranmakla Hz. Fatıma'ya asla bir haksızlık etmiş değildir. Gâyet açık olan bir İslâmî hükmü, sün-

---

54 Buhârî, Humus,1; Fadailu Ashabi'n-Nebi, 12; Meğazi,14; İ'tisam, 5; Nafakât, 3; Feraiz, 3; Müslim, Cihad, 49-52; Ebû Davud, İmâret, 19; et-Tirmizi, siyer 44; en-Nesâî Fey' 9, 16; İmam malik, *el-Muvatta'*, Kelam 27; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, I, 4, 9-13, 25, 47-49, 60, 162, 179, 191, 208; II, 463; Taberî, II, 3.cüz, 203; Kadı Ebû Bekir, *el-Avasım*, s,48; İbn Kesîr, *el-Bidaye*, V, 249-250

55 Kuleynî, *el-Kâfî*, I, 31, hadis no:2;I, 34, hadis no:1.

netten bir nass'ı uygulamış ve halife olarak İslâm hukukunu yürürlüğe sokmuş maddeten onu asla mağdur etmemişti.

Şâyet bu mal paylaştırılmış olsa idi, Ebû Bekir'in kızı olan Hz. Aişe'ye de pay verilecekti. Bu uygulama mirastan mahrum etme olarak görülüyorsa Hz. Ebû Bekir kendi kızını da, Hz. Ömer'in kızı Hafsa'yı da ve diğerlerini de mahrum etmiş sayılır.

Hz. Fatıma Rasûlullah'ın kızı idi. Ama o da bir beşerdi. İnsan olarak diğer bütün Müslüman hanımlar gibi normal insanî duygulara sahipti. Masum olması veya hata etmekten uzak olabileceği düşünülemez. Zaten bu isteği yerine getirilmeyince insani duygu ve taleplerin sonucu vefat edene kadar Hz. Ebû Bekir'e serzenişte bulunmuş, ona zaman zaman kızmıştı.

Hz. Ali de Rasûlullah'ın kızı olan Fatıma'nın bu duygu ve isteğine saygı duyarak altı ay müddetle Hz. Ebû Bekir ile olan ilişki ve yakınlığının ölçüsünü bu saygısına dayandırmış ve kısmen ertelemiş olabilir. Hz. Ali'nin altı ay sonra bey'at ettiğini ileri sürenler bu yorumu yapanlardır. Bütün bu düşünce ve bilgiler muhtemeldir. Ancak onların görüşlerini de nakzeden başka hususlar vardır. Hatta bunların aksi rivayetler de mevcuttur. O halde şii kaynakların iddialanna bakarak kesin hüküm vermek isabetli olmamalıdır. Eğer bunu bir ihtimal olarak kabul edersek, Hz. Fatıma'nın sırf bir toprak parçası için bu kadar basit düşünmemesi gerektiği ihtimali, bize göre daha kuvvetli bir ihtimaldir.

Hz. Ali'nin ise Fedek arazisi sebebiyle Hz. Ebû Bekir'e dargın olan hanımı Hz. Fâtıma'yı üzmemek için onun vefatına kadar bey'at etmeyi ertelediği ve hilâfet meselesinin çözümünün kendisi dışında cereyan ettiği için kırgınlık duyduğu hususu da ileri sürülmüştür. Hz. Ali'nin, Ebû Bekir'e halife olduktan altı ay sonra Hz. Fâtıma vefat edince bey'at etmiştir, diye nakledilen haber ve kanaatler vardır. Bununla birlikte Hz. Ali, hiç bir zaman kendisinin halife olmasıyla ilgili bir nastan söz etmediği

gibi Ebû Bekir'e bey'at ettikleri için sahabeye gücendiğini ima bile etmemiştir. Esasen Hz. Ali'nin hilâfetine dair bir nas bulunsaydı başta kendisi olmak üzere diğer sahâbîler de bu konuda kesinlikle sessiz kalmazlardı. Öte yandan Şiîler'in, Hz. Ali'nin nassa rağmen Hz. Ebû Bekir'e bey'at etmesindeki çelişkiyi ortadan kaldırmak için onun takıyye yaptığını veya İslâmiyet'in gelişmesine engel olmamak için bey'at etmek zorunda kaldığını söylemeleri de inandırıcı görünmemektedir. İslâm dünyasının %70'ni oluşturan ve İslâm'ın omurgası durumunda olan Sünni kitle Hz. Osman halife olduğunda Hz. Ali'nin böyle bir düşünceye sahip olması halinde özellikle Hz. Osman'a bey'at etmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Hz. Ali'nin Hz. Ömer ve Osman'a bey'at etmesi ve çocuklanna onlann adlannı vermesi de hilâfet konusunda hakkının yenildiği düşüncesine sahip olmadığına en açık bir delildir.

Diğer taraftan Şiîler Hz. Ebû Bekir'i, Fedek arazisi konusunda Hz. Fâtıma'yı üzdüğü, dinî konulan yeterince bilmediği, Hz. Ömer'i kendi yerine halife tayin ettiği gibi iddialarla tenkit etmişlerdir.[56] Halbuki Ebû Bekir Fâtıma'yı şahsî kanaati sebebiyle üzmemiş, peygamberlerin miras bırakmayacağını ifade eden yukanda kaydettiğimiz Resulullah'ın hadîsine göre hareket etmiştir.

Onun dinî konulan yeterince bilmediği iddiası bazı uydurma rivayetlere ve zoraki yorumlara dayanmaktadır. Hz. Ebû Bekir, yıllarca Resûlullah ile birlikte bulunmuş bir kişi olarak ortaya çıkan meselelere ya şahsî bilgi ve ferâsetiyle veya ileri gelen sahâbîlerle istişare etmek suretiyle çözümler getirmiştir. Kendi yerine Hz. Ömer'i halife tayin etmesi de bu istişarelerin bir sonucudur. Esasen Hz. Ömer'in başanlı yönetimi bu tayinin ne kadar isabetli olduğunu göstermektedir.

---

56 Bu konuda bk. İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *Minhâcu'l-kerâme,* Kahire 1382/1962 I, s. 132 vd., Bu tenkitlere verilen cevaplar için bk. İbn Teymiye, *Minhâcu's-sunne*, neşr. M.Reşâd Salimi, Beyrut 1986, VIII, 226 vd.

Bütün bunlann yanı sıra bir diğer kanaate göre Hz. Ali daha önce yapmış olduğu birinci bey'atın akabinde Hz. Fatıma'nın vefatından sonra, Ebû Bekir'e giderek yenilemeye ihtiyaç duymuş ve öyle yapmıştı.[57]

Zübeyr İbnü'l-Avvam da aynı şekilde Hz. Ebû Bekir'e bey'at etme noktasında direnmişse de elinden kılıcı alınıp kınlmış ve ona;

"Bey'at etmen İslâm birliğinin ve Müslümanlann vahdetinin bir gereğidir" diye hatırlatılmıştır. O da hemen Hz. Ebû Bekir'in faziletini, Rasûlullah ile olan hicret arkadaşlığını ve namazda herkese öncülük etmesini dile getirerek Hz. Ebû Bekir'e bey'at etmişti.

Böylelikle, bütün Muhâcirler, Ensâr, Eslemoğullan ve Ehl-i Beyt ile Haşim oğullan'nın tümü Hz. Ebû Bekir'e bey'at etmişlerdi. Ancak bu esnada bir takım fitneler de uyandırılmak istenmişti.

Mekke'nin fethi gününe kadar, İslâm'a düşmanlık etmiş olan Ebû Süfyan, o gün maalesef Muhâcirlerin arasını bozmaya çalışmıştı. Hz. Peygamber'in vefatından sonra, Medine'ye geldiğinde, Hz. Ebû Bekir'e bey'at edilip halife seçildiğini görmüş ve Hz. Ali'ye giderek halifeliği Kureyş'in küçük bir kolu olan Teymoğullan'na mensup Ebû Bekir'e bırakmanın bir zillet olduğunu söylemiş, isterse bin atlı ve savaşçı ile derhal bu işi zorla da olsa, onun lehine çevirebileceğini, Peygamber'e halef olmanın, Abd-i Menafoğullan'nın hakkı olduğunu dile getirip ona bey'at etmek istediğini belirtmiştir.

Hz. Ali, Ebû Süfyan'a, Müslümanlann arasını bozmanın mümkün olmadığını anlatan şu sözlerle cevap verir:

"Ben, asla bu işin peşinde olmadım. Bu, Müslümanların bileceği bir husustur. Sonra sen, uzun müddet İslâm'a

57 Belâzurî, *el-Ensâb*, I, 586, İbn Abdilberr, III, 974; İbn Kesîr V, 250. Bu bey'atin ikinci bey'at olduğu hakkında çağımız ilim adamlarından Mahmud Şakir (*et-Târihu'l-İslâm*, Beyrut 1985, III, 57) de aynı kanaattedir.

ve Müslümanlara düşmanlık ettin. Fakat bu düşmanlığınla İslâm'a zarar veremedin. Şimdi ise bu sözlerinle Müslümanların arasında bir fitne çıkartmak istiyorsun. Biz, Ebû Bekir'i halifeliğe layık bulduk"[58]

Hz. Ali ve Hâşimoğulları'nın, bey'atı ile ilgili olarak, özellikle İbn Kuteybe ve Taberî'nin aktardığı bazı bilgiler daha vardır:

Hz. Ebû Bekir, kendisine ashabın büyük bir çoğunluğu bey'at ettikten sonra, kalkıp Hz. Ali'ye gitti. Hâşimoğulları Hz. Ali'nin yanında toplanmıştı. Bu ziyaret sırasında yapılan görüşme ve konuşmalarda, Hz. Ali şöyle demişti:

"Ey Ebû Bekir, bizim sana hemen bey'at etmeyişimiz, senin erdem ve üstünlüğünü inkâr ettiğimizden yahut sana bahşedilen bu nimet ve ilâhî ihsanı kıskandığımızdan veya sana rakip olmak istediğimizden değildir. Biz bu görevin, bize ait olduğunu düşünüyorduk. Bizim görüşümüz bu doğrultuda idi, ama sizlerin, bize danışmadan bu görevi üstlenmeniz ve bizden bey'at istemenizi, bize yapılan bir emr-i vaki olarak görüyoruz."

Sonra, Hz. Ali Rasûlullah'a olan yakınlıklarını ve Ehl-i Beyt'in faziletlerini anlatmaya başlayınca, Hz. Ebû Bekir ağlamaktan kendisini alıkoyamadı. Arkasından Hz. Ebû Bekir şunları söyledi: *"Allah'a and olsun, Rasûlullah'ın yakınları benim için, kendi öz akrabalarımdan bana çok daha yakın ve daha sevgilidir. Yine and olsun ki, Rasûlullah'ın yaptığını bildiğim veya söylediğini işittiğim her hususa bütün gücümle sarılacak ve bunlara harfiyyen uymak için gayret edeceğim. Onun yaptıklarını yapmamaktan Allah'a sığınırım. Ali! Yarın seninle mescitte buluşmak üzere şimdilik Allah'a ısmarladık."*

Hz. Ebû Bekir, Ali İbn Ebi Talib'in yanından ayrılırken yolda Muğire İbn Şu'be'ye rast gelir. Muğire, Ebû Bekir'e şöyle

58 Taberî II, 3. cüz, 203; İbnü'l Esîr, II, 325-326; Makrîzî (Takiyyüddin el-Makrîzî) *Kitabü'n-Nizâ' ve't-Tahâsum fime beyne Benî Umeyye ve Benî Hâşim;* Neşr Dr.Hüseyin Munis, Kahîre 1984, s. 55.

der: "Ebû Bekir! Abbas'a yönetimde bir yer vermeniz isabetli olur. Abbas sizinle birlikte olursa hem onun, hem Ali'nin hem de Hâşimoğulları'nın isteklerini yerine getirmiş olursun."

Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir yanına Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde İbnü'l-Cerrâh'ı alarak Abbas'a giderler. Hz. Ebû Bekir söz alıp şöyle der:

"Cenab-ı Allah, Muhammed (s.a.v)'i Peygamber ve müminlere bir yönetici olarak gönderdi. Onu aramızda kılmakla Cenab-ı Allah bize ihsanda bulunmuştur. Sonra onu aramızdan alınca, insanlardan kendilerini yönetecek birini seçmelerini, bu konuda ittifak edip ihtilafa düşmemelerini istedi. Bunun üzerine Müslümanlar beni seçtiler. Onları yönetmek ve işlerini deruhte etmekte memur tayin ettiler. Bu görevimi yerine getirirken, Allah'a şükür, asla birşeyden korkmayacak, çekinmeyeceğim. Başarılı olmayı Allah'tan bekliyorum. Ümmetin büyük bir çoğunluğunun ittifak ettiği bir hususta bazı ihtilafların olduğunu işitiyoruz. Aman, muhalif bir konuma düşüp yanlışlık yaparak kötülüğe sebep olmayasınız. Sizin yapmanız gereken bir husus vardır ki; o da ya genel olarak Müslümanların yaptığını yaparsınız yahut sizi yanlışlığa sürüklemek isteyenleri ikaz edip, kendi hallerine terk edersiniz. Biz sana şunun için geldik. Sen de bu ümmetin yönetimine katıl, Hz. Peygamber'in amcası olarak sen ve senden sonra gelen nesil bu hususta söz sahibi olsun. Abdulmuttaliboğulları aman dikkatli olunuz!"

Bu sözler üzerine Hz. Ömer de: "Evet Allah'a yemin olsun ki durum budur. Biz ihtiyacımız olan bir hususu gidermeniz için size gelmedik, fakat sizden gelmesini istemediğimiz bir muhalefet ve aksi davranışı yapmamanızı hatırlatmaya geldik. Ümmetin çoğunluğunun verdiği karara karşı çıkmanızın doğru olmayacağı kanaatini taşıyoruz" dedi.

Daha sonra Hz. Abbas söz alarak şöyle dedi: "Doğrudur, Cenab-ı Allah Muhammed'i bize bir ihsan ve nimet olarak gön-

derdi. Sonra onu aramızdan aldı, sonra da insanlardan aralarından bir yönetici seçmelerini istedi. Bunu yaparken de hakka riâyet eden, yaptığına dikkat edip ictihadın da isabetli olmaya özen gösteren kimseler olmalarını emretti. Eğer bunu Rasûlullah'tan istediysen, daha çok bizim hakkımız olan bir hususu istemiş oldun. Şâyet bunu müminlerden istemiş isen, biz onlardan bu hususta da öncelikliyiz. Bu görev sana mü'minler tarafından verilmişse, bizim bunu onaylamamız gerekirdi. Şâyet bu görev bize ait bir hak ise senin bunu almana müsaade etmeyiz."

Ertesi gün, öyle vaktinde herkes mescitte hazır bulundu. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali'nin bey'at etmeyi geciktirmesinin sebeplerini ve bazı özürlerini anlattı. Sonra Hz. Ali ayağa kalkıp Allah'a hamdü sena ettikten sonra, Ebû Bekir'in fazilet ve üstünlüğünü, İslâm'daki öncülüğünü ve büyüklüğünü, meziyetlerini, İslâm'a olan hizmetlerini anlattı. Ebû Bekir'in yanına giderek ona bey'at etti. Hz. Ali'nin bu âl-i cenab davranışını takdir eden Müslümanlar ona:

"Bu davranışın son derece isabetli oldu ey Ebü'l-Hasan, iyi yaptın!"dediler.[59] Hz. Ali ve Zübeyr İbnü'l-Avvam bey'atlarını geciktirmelerinin sebebini açıklarken şöyle demişlerdi: "Biz yalnızca bu konuda bize danışılmadan bir seçim yapıldığı için üzülmüş ve ve gönül koymuştuk. Yoksa biz Ebû Bekir'in bu işe insanlar içinde en layık ve uygun kişi olduğunu biliyor ve kabul ediyoruz. Çünkü O, Rasûlullah'ın hicretteki arkadaşı idi."[60]

Hz. Ali'nin ve Hâşimoğulları'nın Hz. Ebû Bekir'e bey'at etmeleri ümmetin birliğini sağlamıştır.

Hz.Peygamber'in vefatından sonra, mutlaka ona birisinin halife olması gerektiğine bütün ashab inanıyor ve İslâmî anlayış ve Rasûlullah'tan aldıkları bilgilerinin gereği olarak onu lüzümlu

---

59 İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-Siyâse,* I, 15-16; Taberî II, 3. cüz, 203-204

60 Abdulhamid Hibetullah b. Muhammed İbn ebi'l -Halid, *Şerhu Nehci'l-Belâğa,* Beyrut 1954, I, 154-155.

görüyorlardı. Toplumun yönetilmesi, güven ve huzurun sağlanması, İslâm düşmanlarının saldırılarından emin olmak maksadıyla gerekli organizasyonların yapılması için, kamu yöneticilerine, yönetici kitleye, emir ve yardımcılarına gerek vardı.

İslâm devletinin insanları yönetecek, İslâm hukukunun mer'iyeti ve uygulama alanını kolaylaştıracak bir kamu düzenine olan ihtiyaç, Kur'ân'ın emri ve gereği idi. Sokağa hâkim olacak, haklıyı haksızdan ayırt edecek, mazlumu koruyacak, zalimin zülmünü engelleyecek ve toplumu başıbozukluktan kurtacak bir yönetim kaçınılmazdır ve bu yöneticilere itaat zorunludur.[61]

Ancak Hz. Peygamber vefat etmeden önce bu yöneticiyi belirlememiş, bunu Müslümanlara bırakmıştı. Sâideoğulları Sakîfesi'nde toplanan Ensâr'ın elinde buna dair bir delil yoktu, birisi seçilmeliydi, ama o birisi kimdi?

İşte bu kişiyi yirmi üç yıllık birikim ve ashabın iman ve bilgisi belirleyecekti. Hz. Peygamber'den gelen somut veya açık bir nass yoktu. Her ne kadar Rasûlullah, Hz. Ebû Bekir'in namaz kıldırmasını istemiş ve bunu onaylamışsa da "Benden sonra Ebû Bekir sizin emiriniz ve benim de halifemdir"dememişti.

Bu söz ne Ebû Bekir hakkında, ne başkası hakkında söylenmiştir. Sakîfede veya daha sonra Hâşimoğulları ile mescid ve Hz. Ali'nin evinde yapılan konuşma ve tartışmalar hep bunu göstermiştir.

Çünkü kimin halife olması gerektiği hususunda konuşmalar yapılırken, herkes olması gerekenin faziletlerinden, İslâm'daki önceliğinden, bu hususta hizmetlerinden, İslâm adına katlandığı sıkıntı ve ödediği bedellerden, Hz. Peygamber'e olan yakınlık ve akrabalıktan söz edilmiştir. Ayrıca, Arapların o gün için Kureyş'e bir saygınlığının olduğundan söz edilerek halifenin özelliğine ve aranan şartlarına ilave edilmiş ve Kureyşli bir öncünün daha iyi dinleneceği ve itaat göreceği dile getirilmiştir.

---

61 Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* VI, 402.

İşte bütün bunları gözönünde bulundurduğumuzda, ne Sa'd İbn Ubade'nin, ne Hz. Ebû Bekir'in, ne de Hz. Ali'nin halife adayı veya "Halife" olmaları hakkında kesin bir nass ve delil olduğunu söylemek mümkün değildir. Sadece İslâm Devleti ve toplumunu Rasûlullah'ın bıraktığı noktadan alıp geliştirmeye ve Allah'ın kitabı ve Rasûlünün sünnetini koruyacak bir otoriteye ihtiyaç vardır. Ashab da bu konuda hiçbir delilin olmadığını bildiği için asla nass aramamıştı. Hz. Peygamber'in nerede defnedileceğine ve mirasının ne olacağına dair delil ve nass aranıp ortaya konmasına rağmen hilafet için böyle kesin bir nass ve delil aranmamış ve kimse de ortaya koyamamıştır.

Hâşimoğulları başta Hz. Abbas ile Zübeyr el-Avvam ve Hz. Ali'nin ilk taraftarları bu görevi Hz. Ali için sadece temenni etmişlerdi.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi şâyet Hz. Ali'nin hilafeti için, net bir tavsiye ve delil olsaydı bunun ortaya konmasına kim engel olabilirdi. Gerçekten net ve açık bir nassın olması halinde bu nassın uygulanması için, en başta Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir gayret eder ve buna muhalefet edeceklere karşı çıkarlardı. Hz. Ali'nin Ehl-i Beyt'ten olması, yakın akrabalığı, damatlığı ve faziletleri onun halife olmasını arzu edenlerin ileri sürdükleri üstünlükler idi. Ensâr, Muhâcirler ve Hâşimoğulları da hep kendi adayları için bu üstün meziyet ve faziletleri dile getirmiş, ama net bir delil ileri sürememişlerdi. Fazilet bakımından sözkonusu adaylar nerdeyse birbirine çok yakındı.

Birisi ilk Müslümanlardan ve İslâm için herşeyini fedâ edenlerden olup hicrette Rasûlullah'a eşlik etmişti.

Bir diğeri Rasûlullah'a kucağını açmış, ülkesini ve akrabalarını onun emrine vermiş, ona ve Muhâcirlere mükemmel ev sahipliği yapıp İslâm'ı kılıçları ile korumuştu.

Bir başkası da, Rasûlullah'ın en yakın akrabası idi. Faziletler konuşturulup delil ve net bir "Vasiyet" olmayınca artık üm-

metin isteği ve tercihine kalan bu görev o gün Hz. Ebû Bekir'e verilmiş ve herkes bundan razı olmuştu.

Bazı Şîîler ve bir kısım müellifler "Hz. Ali bunu içinde gizleyerek asıl imamet ve vesâyeti korumuş ve bunu kendi soyunda toplamıştır" gibi bir iddiada bulunmaktadırlar. Oysa Hz. Ali gibi bir cesaret timsali insanın basit ve İslâmîliği tartışılır bir "takiyye anlayışı" ile hareket etmesi hiç de makul değildir. Hatta Hz. Ali'nin halife olması gerektiğine dair Resulullah'ın bir vasiyeti olduğu halde, onun bunu nefsinde gizlemiş ve açıklamamış olduğunu ileri sürmek Hz. Ali'ye açık bir iftiradır.

Kısacası İslâm tarihi boyunca ilim adamlanmızın büyük bir ekseriyeti Hz. Ebû Bekir'in Müslümanlann en faziletlisi ve hilâfet makamına en uygun sahâbî olduğunda ittifak etmiştir. Buna karşılık Şiî âlimler ise, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ali'nin halife olmasıyla ilgili ilâhî emir bulunduğunu, Ebû Bekir'in bu emre uymadığını ve Resûlullah'ın cenazesi daha ortada iken hilâfeti Hz. Ali'den gasbettiğini ileri sürmüşlerdir. Sünnî kaynaklann ittifakla belirttiğine göre Hz. Ebû Bekir Resûl-i Ekrem'in cenazesiyle meşgul olurken Ensar'ın emîr seçmek üzere toplandığını öğrenip oraya gitmiş, tek bir halife etrafında birleşmek gerektiğini belirterek Hz. Ömer ile Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrâh'ı aday göstermiş, fakat sahâbîler onun Resûlullah'a olan yakınlığını dikkate alarak Ebû Bekir'i halife seçmişlerdir. Hz. Ali'yi halifeliğe daha uygun gören Hâşimoğullanndan bir grup sadece bir gün gecikmeyle Hz. Ebû Bekir'e bey'at etmişlerdir.

Tüm nesiller arasında İslâm'ı en çok seven, Rasûlullah'ın sünnetini koruyup emirlerine en çok itaat eden "sahabe nesli", halifesini seçmiş ve ona bey'at etmiştir.

Ashabın yanlışlığını ve irtidadını iddia edecek kadar ileri giden Şia topluluğu her halde, İslâmî hassasiyet ve naslara bağlılık açısından ashabtan, hatta Hz. Ali ve Hâşimoğullarından daha titiz değillerdir.

Sakife'de Ebû Bekr'in seçildiği ve ona beyat edildiği anda Rasulullah'ın Ali için böyle bir tayini olsaydı, aksi bir davranışa karşı öncelikle Ebû Bekir ve Ömer rıza göstermezlerdi. Rasulullah'ın bu vasiyetini en çok yerine getirmek isteyecek kimselerin başında Ebû Bekir ve Ömer olurdu. Sonra Ensar Rasulullah'ın böyle bir vasiyeti ve isteği olduğunu bilseydi Ali'den başkasına bu görevin verilmesini ister miydi? Gelip Sakife'de toplanıp Sa'd İbn Ubade için bey'at almayı düşünürler miydi? Rasulullah'a bu kadar itaatkâr olan ashabın bir günde onun vasiyetine sırt çevirmeleri mümkün müydü? Bu ne kadar makul bir iddiadır. Ashabın arasında "Ey Müslümanlar ne yapıyoruz, Rasulullah'ın Ali İbn Ebi Talib için yaptığı bir vasiyet vardır, asıl onun halife olması gerekir, neden başkasını seçiyoruz? diye itiraz edecek bir tek kişi yok muydu? Ashabı tanıyan ve ashabın Rasulullah'a olan bağlılığını bilen her insaflı kişi bu sessizliğin makul olmadığını görür. Herkes tarafından bilinmesi gereken hilafet ile ilgili bir konuda yapılan seçime itiraz edecek birinin olmadığını iddia etmek ne kadar İslâmî bir yaklaşımdır. Ashabın tümü bir günde Allah'a ve Resulüne sırt çevirdi ve Sâideoğulları çardaklığında bütünü irtidat etti diyen bir kitlenin iddiası ne kadar makul kabul edilebilir. Böyle bir iddia İslâm'a olan bağlılık ve ehl-i beyt sevgisinden mi kaynaklanıyor yoksa bu tavır İslâm'ı içerden yıkmaya çalışmak mıdır? Ashab tümüyle o gün Allah'a ve Resulüne sırt çevirdiyse bir ay sonra nasıl oldu da irtidat olaylarına karşı hep birlikte savaş açtılar? Eğer onlar yani ashabın tümü Sâideoğulları çardaklığında irtidat ettiyse Hz. Ali bunlara karşı neden savaşmadı? Şiatu'l-ula'nın hepsi birer kahramandı. Medine'de yapılacak karşı bir ihanete nasıl susabildiler ve nasıl seslerini çıkarmayıp bu yanlışlığa itiraz etmediler? Haydi Hz. Ali ve etrafındakiler sayıca azdı, çekindiler diye makul olmayan bir itiraz yapılabilir. Peki, Ensar da bu işe talip olduğu halde Muhacirler de birini seçince asıl seçilmesi gereken ve hakkında Rasulullah'tan bir vasiyet olan birisi var idiyse neden bunu ileri sürmeyip Ebû Bekr'in hilafetine karşı

direnmediler? Neden hemen birbirlerini ezecek şekilde izdiham içinde Ebû Bekr'e beyat etmek için adeta yarıştılar? Biraz önce Sâideoğulları çardaklığında Sa'd İbn Ubade'yi seçmek üzere gelen kitle Hz. Ali'ye yapılan vasiyetten ve Gadr-i Hum olayından haberdar değil miydi? Bir taraftan Ensar bir taraftan Ebû Bekir, Ömer ve Ebû Ubeyde halife seçmeye kalkışacak, ama Hazreti Ali'ye olan vasiyeti bildikleri halde hiç seslerini çıkarmadan birbirleriyle tartışıp duracaklar ve sonunda hepsi Ali'ye yapılan nebevi vasiyeti atlayacak, biraz önce birbirlerine rakipken birkaç dakika sonra ittifak edecek ve hep birlikte Ebû Bekr'e bey'at edecekler. Rasulullah'ın vasiyetine rağmen bunlardan da bir tek kul buna itiraz etmeyecek, hepsi birlikte Sâideoğulları çardaklığında irtidat edecekler. Bunu aklı başında bir insan söyleyebilir mi? Bu ashab için bu kadar mı kolaydır? Hz. Ali için böyle bir vasiyet olmuş olsaydı, Hz. Ömer gibi onu çok seven bir dostu ona ihanet eder miydi? Bu vasiyeti ilk önce Ömer bilir ve yürürlüğe sokmak için bütün gayretini sarfederdi. Hatta bunun için kılıcını sıyırır "kim Rasulullah'ın Ali'ye bey'at vasiyetini yerine getirmese kafasını keserim" derdi. Akla aykırı düşen talep ve yorumlardan Allah'a sığınırız.

Gadir-i Hum olayı[62]

Başta İsnâaşeriyye grubu olmak üzere bütün Şia'ya göre Veda haccı dönüşü (18 Zilhicce 10/17 Mart 632) Yemenden dönen Hz. Ali, Yemenlilerin kendisini üzdüklerini ve ona ita-

62 Mekke ile Medine arasındaki Cuhfe mevkiine 4 km. kadar uzaklıkta olup sık sık yağan yağmurlar sebebiyle bataklık ve sazlık haline gelmiş bir gölcük. Gadîr-i Hum, Şiî dünyasının 18 Zilhicce'de coşku ile kutladığı bir bayramdır. Büveyhîler'den Muizzüddevle Ahmed İbn Büveyh 352/963 te Irak'ta, Fâtımîler'den Muizzüddevle-lidînillâh 362/973 te Mısır'da bu günü resmî bayram ilân etmişlerdir. 18 Zilhicce, günümüzde de halk tarafından İran'da, her biri Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ı temsil eden içleri balla doldurulmuş üç çöreğin bıçaklanması suretiyle kutlanır. Onlara göre bal üç halifenin kanını sembolize eder. 18 Zilhicce Nusayrîler tarafından da son derece önemli bir bayram kabul edilir.

at etmediklerini söylemiş ve Hz. Peygamber'e şikayette bulunmuştu. Yemenliler de onu Resulullah'a şikayet etmişlerdi. Aslında Ali'yi üzenler Resulullah'ı da üzmüşlerdi. Resulullah Gadir-i Hum'da konaklamış ve kafilenin önde giden ve geride kalan bütün fertlerinin toplanmasını istemiş, herkes geldikten sonra öğle namazını kıldırmış ve arkasından önemli bir hususu bildirmek maksadıyla, kendisine deve semerlerinden yapılan bir minber üzerine çıkıp bir konuşma yapmıştı. Hz. Peygamber konuşmasını bitirdikten sonra Hz. Ali'yi sağ tarafına almış, elini tutup kaldırmış ve şöyle demiştir: *"Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım, onu seveni sev, ona düşman olana düşman ol!"*[63] Hz. Peygamber'in bu açıklama-

63 Gadir-i humm'daki konuşmanın 18 Zülhicce 10/ 17 Mart 632'de pazartesi günü meydana geldiği kabul edilir, (İbn Kesir, *el-bidaye ve'n-nihaye,* V, 324). Zaten Şiiler'in bu tarihi bayram olarak kutlamaları da bunu göstermektedir. Bunun yanında Zülhicce'nin 19'unda meydana geldiğine dair bir rivayet de vardır. (Et-Tabatabaî, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*, Kum (t.y.), V, 193) İbn Kesir, Gadir bayramı kutlamalarından bahsederken bir yerde 18 Zülhicce tarihini verir, başka yerlerde 10, 12 ve 13 Zülhicce tarihini zikretmiştir. (İbn Kesir, XI, 243, 255 ve 309) Gadir'deki konuşmanın Veda haccından sonra Mekke'den Medine'ye dönüşte yapıldığı ekseriyetle kabul edilmesine rağmen, hadisenin *Hudeybiye* dönüşü veya *Hudeybiye*'de olduğuna dair rivayetler de mevcuttur, (Buhl, Fr., *"Gadiru'l- Humm"*,İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1964, IV, 705; Vaglieri, L. V., *"Ghadir Khum", The Encyclopaedia of İslâm,* (New Edition), Leiden 1983, II, 993). Ayrıca isnad bakımından zayıf olduğu ifade edilen bir rivayette olayın *Mekke* yolunda, *Mekke*'ye doğru giderken vuku bulduğu ifade edilmiştir, (En-Nesai, *Tehzibu Hasaisi'l- İmam Ali*, Neş. Ebû İshak el-Eseri, Beyrut 1986, s. 80). Olayın meydana geldiği yer olarak belirtilen *Gadir-i Humm*, Mekke ile Medine arasında, yolun sol tarafında *Cuhfe*'ye üç mil mesafededir. Aradaki mesafenin bir, iki veya dört mil olduğu da söylenmiştir. Kaynaklarda belirtildiğine göre *Humm,* bir ağaçlığın adıdır. Orada bir de su vardı. Bölgenin bataklık olmasından dolayı *"Humm"* adını aldığı ve Hz. Peygamber'in burada bir mescidinin bulunduğu ifade edilir, Cuhfe, Mekke ile Medine arasında, denize altı mil mesafede, bir köy olup Mekke'ye 76 mil uzaklıktadır. es-Semhudi, *Vefa'u'l-Vefa bi-Ahbari Dari'l-Mustafa*, Thk.: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, 4. Baskı, Beyrut 1404/1984, III, 1018; IV, 1204;Yakut, *Mu'cemu'l-Buldan*, Beyrut (t.y.), II, 111.

lanndan sonra orada bulunanlar sırasıyla gelip Hz. Ali'yi tebrik etmişlerdi.

Gadîr-i Hum olayı Ahmed İbn Hanbel başta olmak üzere İmam Müslim, İbn Mâce ve Hâkim en-Nîsâbûrî gibi muhaddislerin naklettikleri hadislerde de geçmektedir. Ahmed İbn Hanbel'in naklettiği rivayete göre Hz. Peygamber bir sefer esnasında Gadîr-i Hum denilen yerde konaklamış, öğle namazını kıldırdıktan sonra yaptığı konuşmanın ardından Hz. Ali'nin elinden tutup, *"Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım, ona dost olana sen de dost ol, ona düşman olana sen de düşman ol!"* dedikten sonra Hz. Ömer Hz. Ali ile karşılaşmış Ona: "Ey Ali! Sen her müminin mevlâsı oldun" diyerek onu tebrik etmiştir.[64] Aynı konuda başka bir rivayet nakleden Ahmed İbn Hanbel, hadisin sonunda *"Allah'ım, ona dost olana sen de dost ol, düşmanlık yapana da düşmanlık yap!"* şeklinde yer alan kısmın hadise sonradan ilâve edildiğini söyler.[65] İmam Müslim'in rivayetinde ise Resûl-i Ekrem'in, Mekke ile Medine arasındaki Hûm adı verilen bir mevkide yaptığı konuşmada ölümünün yaklaştığına işaret ettiği, ashabına Allah'ın kitabını ve Ehl-i beytini (sekaleyn) bıraktığını belirttikten sonra Allah'ın kitabına sarılmalarını tavsiye ettiği ve Ehl-i beyti konusunda onlara Allah'ı hatırlattığı nakledilmiştir.[66] Bu olay İbn Hişâm, İbn Sa'd, Taberî gibi ilk devir müelliflerince ya hiç zikredilmemiş yahut da Resûl-i Ekrem'in konuşmasına

64 Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 281.

65 Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, I, 152. Kaynaklarda kaydedilen rivayetlerin bir bölümünde hadisin meşhur olan kısmı yer almakta, bazı musannıflar hadisin vârid olduğu yerin adını kaydederken (İbn Kesir, *Bidaye*, V, 213; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, Haydarabad 1325-1327, VII, 337), İmam Zehebi metnin mütevatir olduğunu belirtmekte (*Siyer a'lami'n-nubelâ*, neşr: Şu'ayb el-Arnavut, Beyrut 1405/1985, VIII, 334-335), bazı ilim adamlan da hadisin mütevatir ya da meşhur olduğunu söylemektedir, (el-Aclunî, *Keşfu'l-Hafa*, Beyrut 1408/1988, II, 274).

66 Müslim, "Fezâ'ilü's-sahâbe", 36. İbn Mâce "Mukaddime", 11, Hâkim en-Nîsâbûrî *el-Müstedrek*, III, 109.

yer verilmeden sadece orada konakladığından söz edilmiştir. Ya'kûbî, İbn Kesîr ve Suyûtî gibi müteahhir dönem âlimleri bu rivayetlere eserlerinde yer vermişlerdir. Ancak bu muhaddis ve tarihçi âlimlerin hiçbiri Rasûlullah'ın sözlerini, Şîîler'in anladığı gibi Hz. Ali'nin imameti ve hilâfeti için bir delil olarak anlamamış ve bu şekilde değerlendirmemiştir. Çünkü ashabın da böyle bir anlama ve değerlendirme yaptığını görmüyoruz. Şayet böyle bir anlama söz konusu olmuş olsaydı o zaman Rasulullah'ın hastalığı günlerinde Hz. Abbas'ın Hz. Ali'ye:"Gel Resul-i Ekrem'e gidelim kendisinden sonra bu iş nasıl olacak diye soralım" demesine gerek var mıydı? Şayet Hz. Ali'nin hilafeti için Gadir-i Hum'da açık bir söz olmuş olsaydı Hz. Ali Hz. Abbas'ın bu teklifine cevaben: *"Hayır, gitmem. Şayet Rasulullah'tan bunu istesek ve bize vermezse o zaman bu iş ebediyen bize verilmez. Ama bugün bu görev bize verilmezse belki yarın, belki bir başka zaman sıra bize de gelebilir"* der miydi? Diğer taraftan Kırtas olayında Hz. Ömer'i suçlayan ve itham eden Şii gruplar Gadir-i Hum'da bir vasiyette bulunulduğunu ileri sürerken çelişkiye düşmektedirler. Hz. Peygamber'in (s.a.s) Gadir-i Hum'daki vasiyeti açık bir vasiyet idiyse neden tekrar Rasulullah üç ay sonra kırtas isteyip de bir vasiyet daha yazmak istemiş olsun? Buna ikinci kez ihtiyaç var mıydı? Sonra eğer bu konuşma Hz. Ali'nin imametine delalet ediyor ise Rasulullah neden hastalığı günlerinde ısrarla Ebû Bekr'in namazı kıldırmasını istemiş ve Ömer'in kıldırmasına şiddetle karşı çıkmıştı? diye sormak hakkımız olur değil mi? Bu sorulann cevabını okuyucuya bırakıyoruz.

Aslında Şîî geleneğin bu olay münasebetiyle indirildiğini söylediği âyet [67] müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre 18 Zülhicce 10/17 Mart 632 günü değil, çok önce nazil olmuştur. Esasen

67 *Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilen buyrukları tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan risalet vazifesini yapmamış olursun. Allah seni, zarar vermek isteyenlerin şerlerinden koruyacaktır. Allah kâfirlere hidâyet vermez, emellerine kavuşturmaz,* (el-Mâide 5/67).

bu âyetin, içinde yer aldığı diğer âyetlerle birlikte ele alındığında Müslümanlar hakkında değil Yahudi ve Hıristiyanlar hakkında nazil olduğu ve onların Hz. Peygamber'e bir kötülük yapamayacaklarını ifade ettiği anlaşılır.[68] Diğer taraftan Resûl-i Ekrem'in hadisinde geçen "mevlâ" ve onunla birlikte "velî" kelimeleri "halife" veya "imam" değil "dost, efendi, arkadaş" mânalarına gelir. Birçok âyette Allah ve Resulü'nün mü'minlere, mü'minlerin de Allah'a ve birbirlerine veli/dost oldukları ifade edilirken hem velî hem de mevlâ kelimeleri kullanılmıştır. Bu durum birçok hadiste de görülmektedir.[69] Bundan dolayı sekaleyn hadislerinde yer alan mevlâ kelimesi âyet ve hadisler çerçevesinde dost olarak anlaşılmalıdır. Genel olarak hadis ve tefsir kaynaklarına göre bu hadis, çeşitli savaşlarda müşrik akrabalarını öldürdüğü için Müslümanlar arasında Hz. Ali'ye karşı duyulan antipatiyi gidermek ve en önemlisi, Yemen seferinde (10/631-32) ganimetlerin paylaştırılması sırasında katı davranışları ve beraberindekileri küstürmesi sebebiyle kendisini Hz. Peygamber'e şikâyet edenleri teskin edip Müslümanlar arasında kardeşlik ve dostluğun bozulmasını önlemek amacıyla söylenmiştir.[70]

Hz. Ali'nin torunu Hasan el-Müsennâ'ya Resûl-i Ekrem'in, *"Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır"* sözünü söyleyip söylemediği sorulmuş, o da şöyle cevap ver-

---

68 Bu ayetin Gadir-i Hum gününde indiğine dair hiçbir işaret yoktur. Çok daha önceleri inmiş olup risaletin tebliğinden dolayı kimsenin Rasulullah'a zarar vermesinin mümkün olmadığını anlatmakta ve müşriklerle Ehl-i kitabın zarar verme ihtimalinin olmadığı ifade edilmektedir. Şii grupların dışında hiçbir müfessir ve âlim bu ayetin Hz. Ali'nin hilafetini gizlememesi için Rasulullah'a verilen bir talimat olduğu hususunda bir kanaat belirtmemiştir, bk. İmam Kurtubî, *el-Cami'*, (Çev. Eryarsoy), İstanbul 1998, VI, 319; ayrıca bk. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb,* neşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut (ty), XII, 48-49.

69 Muhammed Fuad Abdülbâkî, *el-Mu'cem,* "velî", "mevlâ" md.leri; Wensinck, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li alfazi'l-hadisin-nebevi*, "velî", "mevlâ" md.leri.

70 Tirmizî, "Menâkıb", 20; İbn Kuteybe, s. 42; İbnü'l-Esîr, V, 228.

miştir: "Evet söylemiştir, fakat bununla emirliği kastetmemiştir. Eğer maksadı bu olsaydı daha açık bir ifade kullanırdı, çünkü Resûlullah Müslümanların en fasihidir... Yemin ederim ki Allah ve Resulü halifelik için Ali'yi seçip Müslümanlara idareci yapsalardı ve Ali de bunu yerine getirmeseydi Allah'ın ve Resulü'nün emirlerini ilk terkeden o olurdu."[71] Ehl-i sünnet âlimlerinin "*Ben kimin mevlâsı isem...*" hadisinden çıkardığı nihaî sonuç, Hz. Ali'yi sevmenin veya ona düşman olmanın Resûl-i Ekrem'i sevmeye veya ona düşman olmaya yakın bir hüküm taşıdığı yönündedir.[72]

Şia'nın iddiasına göre veda haccına katılanlar üç gün müddetle Gadir-i Hum'da Hz. Ali'ye bey'at etmişlerdi. Peki, Medine halkı hile yaptığında, Medine'deki Ensar ve Muhacirlerin tümü irtidat ettiğinde Veda haccına katılan yüz yirmi bin kişiden geriye kalanlar gelip Ebû Bekir'e hesap sormazlar mıydı? "Biz Ali'ye Gadir-i Hum'da bey'at etmiştik, Rasulullah onu halef tayin etmişti, siz neden onu halife yapmadınız?" diye karşı çıkmazlar mıydı? Bu yüz yirmi bin sahabe hepsi Benu Sâide Sakifesinde olmadıklarına göre neden daha sonra buna karşı çıkmadılar? Hz. Ali, neden bu üç gün müddetle kendisine bey'at edenlere "Ne oldu size, neden beyâtinizi unuttunuz? Şimdi neden başkasına bey'at ediyorsunuz demeyecek" miydi? Ashabın tümü bu kadar unutkan veya bu kadar insafsız olabilir miydi? Bu kadar sahabe birkaç ay önce yaptıkları ve üç gün sürdüğü iddia edilen bey'ati unutup Rasulullah'a ihanet edecek kimseler miydi? Her şeyden önce Gadir-i Hum'da Rasulullah'ın böyle açık bir şekilde "Ali İbn Ebi Talib'i benden sonra halef olarak tayin ettim" demiş olsaydı yüz yirmi bin kişilik bir topluluk bunu birkaç ay sonra unutabilir veya buna ihanet edebilir

---

71 Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Avâsım mine'l-kavasım*, s. 185-186, 196

72 Ayrıca bk. Mahmud Şükrî el-Âlûsî, *Muhtasarü't-Tuhfeti'l-İsnâ'aşeriyye li-Abdülaziz ed-Dihlevî*, İstanbul 1396/1976, s. 161.

miydi? Bu ne kadar makul bir iddiadır? Bu soruları sık sık tekrarlamamızın sebebi gerçekten bu iddiada bulunanların insafa gelip ashaba iftira etmekten ve ashabın mürted olduğunu iddia etmekten vaz geçmeleri içindir.

İmametin Hz. Ali'de olması gerektiğine dair bir nassın olduğu, Gadir-i Hum olayında Rasulullah'ın: *"Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır"* sözü ile halifeliğe Hz.Ali'yi tayin ettiği iddiası ilk Şiî kaynaklarda ve Ali Zeynülabidin, Muhammed Bakır ve Cafer-i Sadık'ın düşüncelerinde görülemez ve böyle bir sözün nass olduğu iddiasına rastlanamaz. Ancak bu gibi iddiaların Ziyarîlerin ve Büveyhîlerin siyasi emellerinin ortaya çıkmasından sonra yazılan eserlerde görülmesi çok manidardır. Şiîlik şemsiyesi altına girip ehl-i beyt'e sığınarak siyasî emeller ve Pers milliyetçiliği peşinde koşan bu iki hanedanın siyasetinin bir yansıması olan bu iddialar Şîa'nın ilk kaynaklarında değil, h. 260 yılında vefat eden Muhammed el-Mehdi'den sonra yeni bir şekil alan Şîa kaynaklarında yer alır. Sonra Abdülmuttaliboğulları başta olmak üzere Hz. Ali'nin veya Abbas'ın halife olması gerektiğine inanan herkes hemen ilk günlerde Ebû Bekir'e bey'at etmiş, Rasulullah'ın halifesini seçerek, daha sonraki nesillere de halifenin nasıl seçileceğini göstermişlerdir. Hz. Ebû Bekir'in hilafeti Ümmetin büyük bir çoğunluğu tarafından kabul edilmiştir. Buna karşılık Şîa'nın, Hz. Ali'nin hilafetinin Kuran ve sünnet ile sabit olduğunu söylemeleri ise son derece delilsiz bir iddiadan öteye gidememiştir.[73]

Hz. Ebû Bekir'in Hilâfete Seçilip Kendisine Bey'at Edilmesinin Sebepleri

İslâm'ın Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından insanlığa tebliğ edildiği ilk günlerde Hz. Hatice'den sonra İslâm'a giren ilk kişi Hz. Ebû Bekir olmuştu. Erkekler arasında ilk Müslüman olan

73 Bu konuda geniş bilgi için bk. İbn Kesîr, *el-Bidaye*, V, 251-253

İbn Ebi Kuhafe Ebû Bekir Abdullah el-Atik Mekke'nin tanınan ve sevilen tüccarlarındandı. O günkü insanların büyük önem verdikleri neseb ilmini (soy bilimi) en iyi bilen ve sonderece güvenilen bir kimse idi.

Müslüman olduğu ilk günden beri Rasûlullah'ın en büyük destekçisi olmuş, her konuda O'na iman etmiş, herkesin kendisini yalanladığı bir zamanda her konuda O'nu tasdik etmiş olan Hz. Ebû Bekir İslâm'ın tebliği ve yayılması için varını yoğunu ve bütün servetini ortaya koymuştu. Sonradan İslâm'ın en ileri gelen şahsiyetleri onun aracılığıyla İslâm'a girmişti. *"Şâyet bir dost edinecek olsaydım Ebû Bekir'i dost edinirdim. Fakat ben sizin kardeşinizim, aramızda İslâm kardeşliği ve sevgisi vardır."*[74] diyen Hz. Peygamber'in bir çok hadis'in de iltifatına mazhar olmuştu.

Hz. Peygamber'in hicretinde ve bütün gazalarında asla yanından ayrılmamış ve onu en sıkıntılı anlarında, mağarada, Uhud savaşında ve Huneyn gününde yalnız bırakmamıştı.[75]

Hz. Aişe'den Urve İbn Zübeyr'in aktardığı bilgiye göre Hz. Ebû Bekir, Müslüman olduğu günlerde kırk bin dirhemlik serveti vardı. O, bu servetinin tümünü Allah rızası için harcamış ve vefat ettiğinde bir dirhemi bile kalmamıştı. Kureyşli zorba ve zalimlerin İslâm'dan geri döndürmek maksadıyla işkence ve ezalara uğrattıkları birçok mustaz'af Müslümanı bedelini ödeyerek özgürlüğüne kavuşturmuştur. Bilal-i Habeşi, Âmir İbn Füheyre vb. kimseler bunlardan idi.[76]

Hz. Ebû Bekir dünya metâı ve şöhreti için böyle bir göreve talip olsaydı, dünya malına bu gözle bakıp hepsini tüketir miydi? Vefat ederken geriye bir tek dirhem bırakmadan mı vefat ederdi?

---

74 Buhârî, *Fedâilü Ashabi'n-Nebî* 5: Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe* 2,

75 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 318.

76 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi's-Sahâbe*, II, 256; Aynı mlf., *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, VII, sh.13.

Zühd, tevazu ve takva timsali olan Hz. Ebû Bekir hayatı boyunca Rasûlullah'ı örnek edinmişti. Ashab arasında fevkalâde fıkhî bilgisi, asil ve isabetli görüşlere sahip olması, ileriyi görmesi ve ona göre hareket etmesi, hilafeti elde etmek için İslâmî olmayan bir davranışta bulunmasına en büyük engel idi.

Cahiliye hayatında bile aklı gideren ve insanı rezil eden içkinin hiçbir çeşidini ağzına almamıştı. İffet sahibi, güvenilir bir tüccar, tam bir cesaret ve kahramanlık timsali olan bu kişi İslâm davasına gerektiği şekilde hizmet edebilmek ve bu konuda vakit bulabilmek için ticareti bırakmış ve hayatı boyunca İslâm'ın emrine girmişti. Bu anlayış ve yaklaşımıyla İslâm toplumunda son derece önemli bir konuma gelen Hz. Ebû Bekir Müslümanların genel kabul ve beğenisini kazanmıştı. İşte toplum içinde davranış ve yaklaşımlarıyla elde etttiği bu konum onu hilafete taşımıştı.

Hz. Peygamber vefatına yakın günlerde çeşitli söz, emir ve davranışlarıyla Müslümanları Hz. Ebû Bekir'e yöneltmiş ve dikkatlerin üzerinde toplanmasına gayret etmişti. Rasûlullah'ın İslâm'ın temel ibadeti olan namaz kıldırmayı Hz. Ebû Bekir'e bırakması, devlet başkanlığı için vekâletin en önemli işareti idi. Toplum öncüsünün en önemli görevi olan namaz kıldırma gibi bir görevin Ebû Bekir'e verilmesi de toplumu onu kabule sevketmişti.

Sâideoğulları Çardaklığı'nda Ensâr ve Muhâcirlerden hazır bulunanlara Hz. Ömer'in "Ey Ebû Bekir! Sen hepimizin en hayırlısı, hepimizin büyüğü ve Rasûlullah'ın aramızda en çok sevdiği kimsesin" şeklindeki sözlerini herkes kabullenmiş ve hiç kimse buna itiraz etmemişti.

Onun hilafetine de, bu görevi bekleyen ve arzulayan Sa'd İbn Ubade'den başkası ayrı bir alternatif ileri sürmemişti. Ayrıca Muhâcirlerden de Kureyş içinde Ebû Bekir'in hilafetini reddedecek, onu kabul etmeyecek kimse olmamıştı.

Ancak İslâm'a en son katılanlardan olan Ebû Süfyan ve Halid İbn Said gibi kabile taassubundan kurtulamamış kimseler hilafetin Abdimenafoğullan'nda olmasını arzu etmişlerdi. Bunun için de Ebû Süfyan, Hz. Osman ve Hz. Ali'ye bu konuda başvurmuş fakat yukarıda nakl ettiğimiz gibi en sert tavırlarla redd edilmişti. Zira Ebû Bekir'in hilafeti söz konusu olup gerçekleşince buna itiraz edecek kimse yoktu.

Hz. Peygamber'in hastalığı sırasında namazı Ebû Bekir'in kıldırması için ne kadar ısrar ettiğini kaydetmiştik. Vefatından bir gün önce de kapısındaki perdeyi aralayıp ashabın Hz. Ebû Bekir'in arkasında büyük bir huşû' ile namaz kıldıklarını görünce yüzü gülmüş, bu fevkalâde manzaraya bir hayli sevinmişti. İşte o günlerde de Hz. Peygamber büyük bir gerçeği dile getirerek "*Cenab-ı Allah ve mü'minler Ebû Bekir'den başkasına razı değildir*"[77] buyurmuştur.

Rasûlullah'tan işittikleri bu hadisi çok iyi bilen ve idrak eden ashab ilk anda büyük bir ekseriyetle buna uymuş ve Hz. Ebû Bekir'in hilafetine razı olmuştu. Bu bir nass olarak alınmış ve ashab bununla amel etmiştir.

Şâyet Ensâr ve Muhâcirîn Sâideoğullan Çardaklığı'nda Ebû Bekir'e bey'at ederken bir karışıklık ve köklü bir muhalefet olsaydı siyâsî bir kargaşa ve sıkıntı meydana gelirdi.

Ama Ebû Bekir'e yapılan bu hilafet bey'atı üzerine hiçbir siyâsî ve idarî sıkıntı olmamış, herkes halifeye itaat etmiş, hatta Ensâr ve Muhâcirlerden çok kimse bu görevden hemen bir iki gün içinde Üsame ordusu ile en kritik zamanda Suriye'ye gitmişti. Gerçekten bir muhalefet ve Ebû Bekir'in hilafetine bir hoşnutsuzluk olsaydı, bu orduya birçok kişi katılmaz geri dönerdi.

Yine mürtedlere karşı savaşa çıkan Halife Ebû Bekir'e ilk katılanlardan biri Hz. Ali olmuş, Medine'ye saldıranlara kar-

77 Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe* 11; Ebû Davud, *es-Sünne* 11; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 48, 106, 144. Ayrıca bkz. İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, I. 181.

şı çıkan halifenin yanında savaşmıştı. Hatta bu rivâyet; "Hz. Ali'nin Ebû Bekir'e, Fatıma'nın vefatından sonra bey'at etmiştir" diyenlerin iddialarının yanlışlığını gösterir. Zira Hz. Ali ridde olaylarında yer almış ve Hz. Ebû Bekir'e yardım etmiştir ki, bu da Fatıma'nın vefatından önce idi.

Aynı şekilde mürtedlere karşı savaşa çıkan Halife Ebû Bekr'e ilk katılanlardan biri Hz. Ali olmuş, Medine'ye saldıranlara karşı çıkan Halife'nin yanında savaşmıştı. Şayet hilafet konusunda bir ihtilaf ve haksızlık olsaydı insanlık tarihinde sık sık rastlanan bir gerçek Müslümanlar arasında da meydana gelir ve o günde de saflar ayrışırdı. Ama hiçbir şekilde en ufak bir ayrılık söz konusu olmamış hiç bir grup ve gruplaşma görülmemiştir. Aynı şekilde Hz. Ebû Bekr'e bey'at edildikten sonra buna itiraz edip de kendi adına bey'at almaya teşebbüs eden kimse de olmamıştır. Şayet Rasulullah'ın başka bir kimseye bu görev ile ilgili olarak bir vasiyeti olsaydı, bu vasiyet sahibi haklı olarak asıl halifenin kendisi olduğunu kabul edip taraftar ve şahitleriyle bir araya gelerek ayrıca bey'at alabilirdi. Bütün bunlara rastlanmadığına göre demek ki bütün ashab Ebû Bekr'e bey'at edilmesine razı idi. Sâideoğulları çardaklığında hiçbir kabile taassabu görülmemiş, İslâmi bir istişare ortamı hâkim olup da görüşler ortaya atılınca Ensâr'dan çok kimse derhal Sa'd İbn Ubada'dan vazgeçerek sonunda hepsi birlikte Evs ve Hazreçli olmayı unutmuş ve İslâmi bir anlayış ve yaklaşımla Ebû Bekir'e bey'at etmişlerdi. Hatta Hz.Ebû Bekir'e ilk bey'at eden kişinin Beşir İbn Sa'd el-Ensârî olduğu kaydedilir. Bir kısım âlim ve bazı kaynaklar Sa'd İbn Ubadâ'nın bile hemen orada Ebû Bekir'e bey'at ettiğini kaydederler.[78]

Hz. Ali, Rasûlullah'ın gasil ve tekfini ile uğraştığı için Sâideoğulları Çardaklığı'nda bulunmamıştı. Ancak Hz. Ebû Bekr'e yapılan bey'ata karşı bayrak açıp itiraz da etmemiş ve yukarıda kaydetttiğimiz gibi önce kendi evinde, ertesi gün de

78 İbn Teymiyye, *Minhâcü's-Sünne*, I,186

mescitte Hz. Ebû Bekir'e bey'at etmişti.[79]

Ayrıca Hz. Fatıma'nın vefatından sonra da bu bey'ati yenilediğini yukarıda belirtmiştik. Hatta sözkonusu edilen bu rivâyetin sıhhati bile tartışılmalıdır. Hz. Ali ilk günlerde bey'at ederek Ebû Bekir'in hilafetini kabul etmiş ve yaklaşık bir ay içinde onun komutası altında ridde savaşlarına katılmıştı.

Bazılarının iddia ettiği gibi Hz. Ali'nin, Hz. Fatıma'nın Ebû Bekr'e olan kızgınlığından dolayı bu bey'atı geciktirdiği söyleniyorsa da bu rivâyet sabit değildir. Sonra Hz. Fatıma gibi takva misali bir kadının, babasının en yakın arkadaşına ve ümmetin seçilmiş ve bey'at edilmiş halifesine altı ay müddetle düşmanlık yapması ve bey'at etmeyi reddetmesi asla kabul edilemez.

Sahabeden çok kimsenin bildiği, *"Biz peygamberler miras bırakmayız"*[80] hadisi ortada iken, Allah korkusu ile dolup taşan Rasûlullah'ın sevgili kızının dünya malı için Ebû Bekir'e kızması ve ondan dargın olarak vefat etmesi ne kadar mantıklı ve makul olabilir? Bu rivayetlerin gerçeği yansıtmadığı âşikârdır.

Hz. Ebû Bekir'in, İslâm'ın ilk günlerinden beri Resululah'ın eğitim ve öğretiminde yetişmiş ve İslâmî bilgi, düşünce ve yaşama biçimini en mükemmel şekliyle iliklerine kadar sindirmiş olması, Hz. Peygamber'e olan bağlılık ve sadakati, ilim ve fıkhı, içtihad ve ileri görüş sahibi olması, adaleti, siyasî ve idari dehâsı, selim bir akılla ve soğukkanlılıkla düşünerek hareket etmesi ve en önemlisi herkes dururken Hz. Aişe'nin itiraz ve engel olmaya çalışmasına rağmen Resulullah'ın onu namaz kıldırmakla görevlendirmesi hilafete layık olduğunun en büyük delilidir. Hatta bir çok İslâm âlimi bunu kendisinden sonra toplumun öncülüğüne tayin ettiğinin en büyük delili olarak kabul etmektedir.

Şîî Müslümanların, Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Ebû Ubeyde İbnü'l-Cerrah'ın bu işi kendi leyhlerine çevirmek ve aralarında

79 İbn Kesir, V, 249-250 ve 286.

80 Tirmizî, *Siyer*, s. 44; Nesaî, *Fey'* , s.9 vs.

birini seçmek üzere kulisler yapıp anlaştıklarını iddia etmesi, bu üç samimi ve muttakî sahabiye iftiradan başka birşey değildir. Zaten bu gibi iddialar Şiî kültür ve kaynaklarında Ziyâriler'in Fars milliyetçiliği ile İslâm'ın aleyhinde içten içe komplolor düzenlemeye ve yeniden Sâsânî İmparatorluğunu ihya etmek için çalışmaya başladıkları dördüncü hicrî asırdan sonra ortaya çıkmış ve yaygınlık kazanmıştır.[81]

İşte bütün bunlar Hz. Peygamber'in ashabının fazilet sahibi kişiler olduğunu göstermektedir ki, onlar arasında da en faziletlisi ve ileri geleni Hz. Ebû Bekir es-Sıddik idi. Bu husus da ashabın icmâi ile olan bir gerçek idi. Rasûlullah'ın onu ashabın önüne geçirmesi ve o gün Sâideoğulları Çardaklığı'nda, ertesi gün de mescitte bütün ashabın katılımı ile gerçekleşen bey'at onun ashab arasında hilafete en layık ve ehil kimse olduğunun başlıca delilidir.

Sonra da Ensâr ve Muhâcirlerin iki yıllık hilâfeti boyunca ona destek olmaları, ridde savaşlarında ona itaat etmeleri, Kur'an-ı Kerim'in mushaf haline getirilmesinde herkesten gördüğü destek, İslâm fetihleri için Sâsânî ve Bizans ülkelerine ordularını sevkederken bütün ümmetin bu cihad hareketlerine ölüme seve seve gidercesine katılması herkesin onun hilafetine destek verdiği anlamı taşımaktadır.

Hz. Ebû Bekir'in halifeliği konusuna İslâm âlimlerinin yaklaşımı nedir? Kaynaklar Hz. Ebû Bekir'in hilafeti hakkında hangi nassları ileri sürüp ne gibi yorumlar yapıyorlar? Kaynaklada yer alan rivayetler çerçevesinde konumuza dönelim.

---

81 Bu konudaki tarihî bilgiler için bk. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih,* VIII, 197 vd. Hz. Ebû Bekir'in hilafeti ve bu konu ile ilgili meseleleri değerlendiren bir çalışma ortaya koyan Abdulfettah Abdulmaksud, *es-Sahifetu ve'l-hilafe* adlı eserinde tamamen taraflı ve sadece Şiî bir gözle meseleyi değerlendirmekte olup gayet kısır ve sınırlı bilgiler vermektedir.

Kaynakların ve İslâm Âlimlerinin Hz. Ebû Bekir'in Hilâfetine Dair Yorumları

Vâkıadan hareket eden İslâm âlimleri İslâm kaynaklarını ve kendilerine ulaşan sahih rivâyetleri tedkik ettiklerinde Hz. Ebû Bekr'in hilafetinin Sâideoğulları Çardaklığı'nda aniden ortaya çıkıp gerçekleşen bir olay olmadığı kanaatindedirler.

Özellikle ehl-i sünnet, ehl-i hadis, Mutezile ve Eş'ariyye âlimlerinden bazıları "Ebû Bekir'in hilafetini Hz. Peygamber vefat etmeden önce nassla belirtmişti" demektedirler. Buna göre Hz. Peygamber'in vasiyeti ile durum, ashaba bildirilmiştir.

Ancak bunu iddia edenler alenî bir nass ile değil, işârî bir nass ile belirtildiğini söylerler. Fakat buna karşılık bir kısım muhaddis bunun işârî değil, alenî olduğunu iddia eder.

Bir başka âlimler grubu da bu hususta herhangi bir alenî veya işârî nastan çok, genel bir yönlendirme neticesinde ortaya bir kabulün çıktığını ve Ebû Bekir'in bu genel toplumsal kabul ile ashab tarafından hilafete tayin edildiği görüşünü ifade etmektedir.

Buharî, Müslim ve *Tirmizî*'nin kaydettikleri bir hadisi birçok kimse delil olarak kabul etmektedir. Cübeyr İbn Mut'im'den nakledildiğine göre: "Birgün bir kadın, Hz. Peygamber'e gelerek bir şey sorar. Hz. Peygamber kadına, şimdilik gitmesini, daha sonra gelip sorularını sormasını söyler. Kadın da: "Peki gelip de seni göremezsem? der (ya vefat edersen de seni bulamazsam demek istemiştir). Bunun üzerine Hz. Peygamber: "*Beni bulamazsan Ebû Bekir'e başvur*"[82] buyurmuştur.

Aynı şekilde İbn Mâce ve Ahmed İbn Hanbel'in naklettikleri bir başka hadiste de Rasûlullah şöyle buyurmuştur: "*Benden sonra bu iki kişiye tabi olunuz, Ebû Bekir ve Ömer'e.*" [83]

---

82 Buhârî, *Fedâilu Ashâbi'n-Nebi* 5; Müslim, *Fadâilu's-Sahâbe* 10; Tirmizi, *Menâkıb* 42.

83 İbn Mace, *Mukaddime,* 11; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* V, 385, 402.

İmam Zührî'nin nakline göre de Enes İbn Malik, Hz. Ömer'in minber üzerine oturup da yaptığı ikinci konuşmayı dinlemişti. Bu konuşma Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) vefatı gününün ertesinde olmuştu. Ömer şehadet kelimelerini söyledi. Ebû Bekir ise hiç konuşmuyor susuyordu. Ömer, "Resulullah'ın yaşayıp da bizden sonraya kalmasını ümit ederdim" dedi. Ömer bu sözüyle Peygamber'in vefatının kendilerinden sonra olmasını kastediyordu. Ömer (r.a) devamla şöyle dedi: "Muhammed ölmüş ise şüphesiz Allah sizin aranızda bir nur (Kur'an) bırakmıştır ki onunla Allah'ın Muhammed'e hidayet ettiği yolu bulacaksınız. Şüphesiz Ebû Bekir de Resulullahın arkadaşı ve (mağarada) *'iki kişiden birisidir.'*[84] "Hiç şüphe yok ki o, Müslümanların işlerini üzerine almaya en layık kimsedir. Ey hazır bulunanlar! Kalkınız ve ona bey'at ediniz!"

İmam Zührî şöyle devam eder: Enes İbn Malik şöyle demiştir: "O gün Ömer'in, Ebû Bekir'e ısrarla "minbere çık!" deyip durduğunu işittim ve sonunda Ebû Bekir minbere çıkınca tüm insanlar ona bey'at ettiler."

Müslim'in naklettiği bir rivayete göre de Resulullah Aişe'ye *"Bana Ebû Bekir ve kardeşini çağır da bir yazı yazayım. Çünkü ben (halifeliği) temennî eden birisinin çıkacağından ve (halifeliğe) ben daha layığım diyeceğinden endişe ediyorum. Yüce Allah ve müminler ise Ebû Bekir'den başkasına razı olmazlar"*[85] Bezzar'ın rivayetine göre Resulullah *"Allah korusun! İnsanların Ebû Bekir hakkında ihtilafa düşmelerinden Allah'a sığınırım"* buyurmuştur. Mühelleb bu konuda ileri giderek şöyle demiştir: Hadis, Ebû Bekir'in halifeliğine kesin bir delildir. İnsanı hayrette bırakanı Hz. Peygamber'in yerine herhangi bir kimseyi halife olarak bırakmadığının söylenmesidir.

---

84 et-Tevbe 9/40.

85 Müslim, "Fadailu's-Sahabe", 11.

İslâm âlimleri hilafet konusunu ele alırken bir kısmı, Hz.Peygamber'in kendisinden sonra kimseyi bu göreve tayin etmeden vefat ettiğini söylerken, bir kısmı da Hz. Ebû Bekir'i namaz kıldırma gibi kendisinden sonra bu işi kimin yapacağını belirleyen önemli bir göreve getirmesinin, onu hilafete nasbettiğine dair en büyük işari delil olduğunu söylemişlerdir. İslâm yönetim biçiminde namaz kıldırma görevi devlet başkanına veya onun kendisine vekil tayin ettiği kimseye aittir. Hz. Peygamber hastalanıp da bu görevi ifa edemeyince başkasını değil, Ebû Bekir'i görevlendirmişti. Gadir-i Hum'da şayet Hz. Ali'nin imametine bir işaret olsaydı namaz kıldırma işini de hastalandığı günlerde Hz. Ali'ye bırakır ve bunda da ısrar ederdi. Ama hiç kimsenin değil, sadece Ebû Bekir'in kıldırmasını ısrarla istemesi önemli bir anlam taşır. Bu da bazı âlimler tarafından bir tayin olarak kabul edilmektedir.

İlim adamları ayrıca Hz. Peygamber'in Hz. Aişe'ye; *"Baban ve kardeşin gelsin, onlara bir yazı vereyim de benden sonra bu konuda kimse ihtilafa düşmesin"* buyurarak, sonra buna da gerek görmeyip " *Allah, resulü ve müminler Ebû Bekir'den başkasına razı olmazlar"* hadisini de bu nasslara ilave ederek görüşlerini takviye ederler.

Bunun dışında bazı alimler de "Hz. Peygamber kimseyi halife nasbetmeden vefat etmişti" diyerek şu delili ileri sürerler: Hz. Ömer, Ebû Lü'lüe tarafından yaralanıp da vefat edeceğini anlayınca kendisinden sonra kimin halife olacağı hususunda ashab ile konuşup danışırken bir ara şöyle buyurmuştu: "Ben, benden sonra kimin halife olacağını belirlemezsem, benden daha hayırlı olanın yaptığı gibi yapmış olurum. Benden sonra bana halef olacak kimseyi belirlersem, yine benden daha hayırlı birinin yaptığını yapmış olurum." Birincisiyle Hz. Peygamberi, ikincisiyle Hz. Ebû Bekir'i kastetmişti. Hz. Ömer'in bu sözlerini delil alanlar da Hz. Peygamber'in kimseyi halef göstermeden vefat ettiğini ifade ederler.

Özellikle Hasan el-Basrî ve Abdullah İbn Mubarek gibi iki önemli tâbiî Hz. Peygamber'in Ebû Bekr'i namaz kıldırmakla görevlendirmiş olmasını, onu hilafete nasbettiğinin delili olarak görürler. Ayrıca Muaviye İbn Kurre bu hususta: "Rasûlullah Ebû Bekr'i istihlaf etti" demiştir. Özellikle bu hususta, açık naslar olduğunu ileri sürenler Hz. Ebû Bekir'e "Rasûlullah'ın halifesi" diye hitab edildiğini de delillerine ilave ederler.

Bütün bu delillerin yanında Sakîfe gününde Hz. Ömer'in Ebû Bekir'e, Ensâr'ın büyük bir kısmı ve hazır olan Muhâcirler'in önünde: "Sen hepimizin en hayırlısı Rasûlullah'ın aramızda en çok sevdiği kişisin" demesi ve bu sözlerin hiç itiraz görmemesi, oradakilerden tek bir kişinin çıkıp ta; "Hayır, ondan daha hayırlı olanı falandır, Rasûlullah'ın en çok sevdiği kişi falan kişidir" dememesi de onu hilafete layık ve hak sahibi olduğunu göstermektedir.

Hz. Ebû Bekir'in dışında herhangi bir başka sahabenin hilafete açık veya kapalı bir emirle Hz. Peygamber tarafından tayin edildiğine dair bir delil ileri süren kimse olmamıştır. Hz. Ali ve Hz. Abbas için tavsiyelerin olduğunu ileri süren Şîa ve Râvendiye fırkaları bu konuda ciddi bir ilmi delil gösterememişlerdir. Zaten yukarıda bu konuyu gerektiği kadar izah ettik. Şâyet böyle bir delil olsaydı Hz. Ali bundan vazgeçmez, hatta yalnız Hz. Ali değil bu konuda Hz. Ali'nin halife nasbedildiğine dair bir delil olsaydı bunu gerçekleştirmek için herkesten önce Ebû Bekir ve Ömer öne çıkar ve Hz. Ali'nin hukukunu savunurlardı. Bundan da hiç kimsenin şüphesi yoktur. Ama Hz. Ali'yi bu kadar seven ve takdir edenler için "onun aleyhinde komplo kurdular" diye söylemek bu sahabilere iftiradan başka bir şey değildir.

Ensâr'dan bazı kimselerin bu meseleyi tartışırken "Muhâcirlerden bir emir, Ensâr'dan bir emir olsun" demeleri Hz. Peygamberin herhangi bir halef tayininin olmadığını gösteren bir başka delildir. Fakat iki emirin, iki liderin olamayacağını Hz. Peygamber açık olarak her zaman ifade etmiştir. Dolayı-

sıyla bu teklif red edilerek Ensâr ve Muhâcirûn'un hepsi Hz. Ebû Bekir'e bey'at etmişlerdi. Ayrıca Hz. Ebû Bekir'in dışında bir başkasının hilafetini isteyenler ileri sürdükleri adayların hiçbirinin Hz. Ebû Bekir'den daha faziletli ve İslâm'da daha üstün olduğunu ileri sürememişlerdir.

Diğer taraftan Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) Zâtu's-Selâsil seferi için hazırladığı ordunun başına o yıl yeni Müslüman olmuş olan Amr İbnü'l-Âss'ı görevlendirmişti. Amr diyor ki: "Bu seferden başarılı bir kumandan olarak geri döndüğümde, Hz. Peygamber bana bir hayli iltifat etti ve *"İnsanlar İslâm'a teslim oldu/Müslüman oldu, ancak Amr iman etti"* buyurmuştu. Bunun üzerine kendisine sordum:

"Ey Allah'ın Râsulü! İnsanlar arasında en çok kimi seviyorsunuz?" Beni işaret etmesini bekledim ama şöyle dedi: "*En çok Aişe'yi seviyorum.*" "Hayır, hayır" dedim; "erkeklerden en çok kimi seviyorsunuz?" "*Onun babasını seviyorum*" şeklinde cevap verdi. "Peki sonra kimi seviyorsunuz?" dedim; "*Ömer'i*" dedi, "Peki sonra?" Sonra da başka isimler sıraladı, ama benim adım yoktu. En sona kalabilirim korkusuyla sorularımı bitirdim."[86] Bu hadis de Hz. Peygamber katında en faziletli sahabinin Ebû Bekir olduğunu kanıtlamaktadır.

Bütün bu nas ve deliller Hz. Ebû Bekr'in faziletini ve ashab tarafından gördüğü kabulü ortaya koyduğu gibi, onun hilafetine itiraz edilmeden bey'at edilmiş olması da herkesten çok hilafete kendisinin hak sahibi olduğunu göstermektedir.

Üsame Ordusunun Suriye'ye Gönderilmesi

Medine'de halife seçmek ve merkezdeki görüş farklılıklarını gidermek kolaydı. Ancak, Medine dışında büyük çalkantılar meydana gelmiş, İslâm devletini sarsılacak duruma sürüklemişti.

86 Buhârî, *Fedâilu Ashabi'n-Nebi* 5, 6. Aynca hadisi Ebû Davud, Tirmizî ve Nesaî, *Menâkib*'de rivayet etmişlerdir, bk. *el-Makdisî,* s. 91.

Bir taraftan Suriye'den gelebilecek bir saldırı, diğer taraftan güneyden gelen irtidat hareketlerinin getireceği sıkıntı ve tehlikeler, Hz. Ebû Bekir'in göreve başlaması ile karşısına dikilen zorluklardı. Medine'de görev başına getirilen halifenin azimli ve kararlı duruşu bütün bu ihtimalleri ve tehlikeleri uzaklaştırmıştı. Fakat, Peygamberimiz gibi büyük bir otoritenin toplumdan ayrılması sonucunda zorluk ve boşluklar karşısında gösterilecek en ufak bir gevşeklik, İslâmı ve İslâm başkentini tehlikeye sokacaktı.

İşte Hz. Ebû Bekir, bütün yumuşaklığına rağmen, kolları sıvayarak büyük bir azim ve cesaretle olayların üzerine gitmiş ve mükemmel bir yönetim örneği ortaya koyup bütün tehlikeleri ve aleyhteki gelişmeleri durdurmuştu

Rasûlullah'ın, Hudeybiye Barış Antlaşmasından sonra, müşriklerin saldırılarından kısmen de olsa emin olması üzerine, yakın ve uzak dünya hükümdarlarına davet mektupları göndermiş, bütün insanları İslâm'a çağırmıştı. Resulullah'ın faaliyetlerinden biri de Suriye'deki Gassânî hükümdarını İslâm'a davetti. Ancak Gassânî Emiri Haris İbn Ebi Şimr, Hz. Peygamber'in elçisini şehid etmişti.

Bunun üzerine Mute Savaşı ve daha sonra da, Mute'nin intikamını almak üzere gerçekleştirilen otuz bin kişilik Tebük seferi Suriye'ye âdetâ meydan okumaktı. Ama Tebük seferinde her nedense Suriyeliler savaşmak istememiş ve Müslümanlara karşı meydan savaşına çıkmamışlardı. Buna rağmen, Hz. Peygamber "Mute'nin intikamının mutlaka, alınması gerekir" anlayışı ile hareket ederek, Vedâ Haccından sonra, yeni bir ordu hazırlayıp başına Üsame İbn Zeyd İbn Hârise'yi getirmişti.

Bu orduda Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer gibi önemli ve kıdemli şahsiyetler olmasına rağmen, ordunun başına genç ve üstelik eski cahiliye devri Araplarının hiç de alışkın olmadıkları "bir azatlı kölenin oğlu" kumandan tayin edilmişti. Üsâme'nin bu ordunun başına getirilmesinin iki önemli sebebi vardı: Birin-

cisi; bu Suriye seferi, Mute savaşının intikamı ve rövanşı olacaktı. Zira Mute'nin şehit kumandanı, Üsâme'nin babası Zeyd idi. Babasının bıraktığı noktadan oğlunun devam etmesi, babasının şehid olduğu yere oğlunun gönderilip, düşmana bir mesaj verilmesi espirisi önemli bir planlama idi.

"Babalar şehid olsa, onların çocukları davalarını sürdürür ve yerlerini alırlar." mesajı önemli bir İslâmî ilkedir.

İkinci sebep ise; cahiliye devrinden kalma ilkel bir geleneği yıkmak idi. Asil ve üst düzeyden kimselerin bulunduğu bir orduya eski bir azatlı kölenin oğlu kumandan olabilir miydi? Bu durum, kölelikten gelme bir kimse ile asil bir aileye mensup bir bireyin arasında hiçbir farkın olmadığının pratiğini göstermek gibi İslâm'ın getirdiği sınıfsız toplum anlayışına güzel bir örnekti.

Belki teoride[87] insanlar bunu kavramıştı ama, Kureyşlilerin başına bir kölenin oğlunu getirip ordu techiz etmek nasıl olabilirdi? Bunun uygulanabilirliğini görmeleri için Rasûlullah'ın bu emri yerine getirilmiş, birçok eski asil ve Kureyş ulusu kimse, Üsâme'nin kumandası altına sokulmuştu. Buna bazı itirazlar olduysa da Rasûlullah: "*Zamanında onun babası için de aynı itirazları yapmıştınız*" diyerek yanlışlık yapmak üzere olanları susturmuştu.

Fakat Allah'ın bir takdiri olarak Üsâme ordusu Medine'den ayrılmadan Rasûlullah ahîrete intikal etmiş bulunuyordu. Hz. Peygamber'in vefatını haber alan güney bölgesi Araplarından kimisi kısmen, kimisi tamamen İslâm'ın hükümlerini reddetmiş, kimisi de dinden ayrılarak peygamberliğini ilan etmiş ve bir kısmı da sahte ve yalancı peygamberlerin etrafında birikmişti.

Ayrıca bunlar sadece İslâm'dan kopmakla kalmamış, İslâm'ı ve Medine'yi tehdit eden tavırlar takınmışlardı.

---

87 "*Başınıza burnu kesik bir köle dahi emir (yönetici) olsa, ona itaat ediniz*", Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, VI, 402

İşte bu tehlikeli ve sıkıntılı anda, Medine ve çevresinde bir ordu hazırlanarak ikinci derece tehlike arzeder bir yere gönderilmişti. Bu sebeple, güneyden gelen tehlikenin daha önemli olduğunu ileri süren bazı Müslümanlar, Üsame ordusunun sevkinin iptalini Halife'den istemişlerdi. Üsame ordusunun Medine'den ayrılması, belki güneyden gelecek saldırı ve tehlikeler açısından pek isabetli görülmeyebilirdi. Ama Halife'nin bey'at almasından sonra verdiği ilk emir, Üsame ordusunun hareketi ile ilgili idi.

Bu seferin yersiz ve fetihsiz, semeresiz ve ganimetsiz olduğu iddia edilebilirdi. Hâlbuki Ebû Bekr'in Üsame'yi göndermedeki kararlılığı İslâm devletindeki ilk genel siyasî çizgiyi ortaya koyması açısından son derece önemli idi. Buna itirazlar olabilirdi, ama burada bir başka önemli husus vardı. Rasûlullah'a halef olan kişinin onun getirdiği din ve hükümler çerçevesinde hareket etmesi, Peygamber'in emirlerini yerine getirip sünnetlerini uygulaması ve tavsiyelerini yerine getirmesi, verdiği emirlere hayatında olduğu gibi vefatından sonra da itaat etmesi idi.

Ebû Bekir, Rasûlullah'a bağlılık ve sünnete ittiba hususunda nasıl bir tavır takınacaktı? Siyasetinin, yönetim anlayışının temelini oluşturacak bir davranış elbette ortaya konacaktı. Rasûlullah'ın emirlerine sımsıkı bağlı olmak bunu gerektiriyordu. Devletin izleyeceği yol âdetâ Üsame'yi Suriye'ye gönderip göndermeme hususunda düğümlenmişti. Ya mazeretler bulunup Rasûlullah'ın emri yerine getirilmeyecek ya da ne olursa olsun sünnetine bağlanma ve emirlerini yerine getirme yolu tercih edilecekti.

Bütün bunlar, Ebû Bekir'in kararlılığı ile ilgili idi. Gerçekten Hz. Ebû Bekir, samimi bir peygamber dostu idi. O, Üsame ordusunun Medine'den ayrılmasının sakıncalarından söz edenlere şöyle demişti:

"Allah'a yemin ederim ki, eğer vahşi hayvanların beni kapıp götüreceklerini ve parça parça edeceklerini bilsem, yine de

Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) emrini mutlaka yerine getirir, Üsame ordusunu yola çıkarırım."[88]

Bunun anlamı şuydu: "Vahye muhatap ve mazhar olan Rasûlallah'ın yapmak isteğini yerine getirmek benim en vazgeçilmez görevimdir. Benden sonra gelecek olan halifelerin de görevleri budur ve her yöneticinin de böyle yapması gerekir."

Daha sonra Üsame ordusuna katılacaklara hitaben bir konuşma yapan Hz. Ebû Bekir onları cihada teşvik ettiği gibi, Rasûlullah'ın hazırladığı bir orduda yer almanın faziletini anlattı. Sefere hazır olmalarını söyleyerek bu hazırlıklardan sonra, herkesin el-Curf'taki kamp yerine gitmesini emretti. Halifenin bu hususta ne kadar titiz ve kararlı olduğunu gören Medineliler, hazırlıklarını yapıp onun emrine uydular. Üsame de ordusunun başına geçti. Ancak Üsame, orduda yer alan diğer ileri gelen şahsiyetlere nazaran çok genç ve tecrübesiz idi. Bunu bizzat Üsame de hissetmişti. Ordudakilerin kendisine itaat etmeleri hususunda şüphe duymaya başlamıştı. Acaba bu göreve başkası tayin edilse daha mı iyi olurdu? diye düşünüyordu. Ayrıca böyle tehlikeli bir anda, Medine'yi boş bırakmak istemiyor, Peygamber'in haremi ve ehl-i beytini korumasız terketmenin isabetli olmayacağını düşünüyordu. Bu nedenle ordusunda bulunan Hz. Ömer'i Medine'ye bu hususları Halife ile görüşmeye göndermişti.

Medine'de kalmayı teklif eden Üsame ve Hz. Ömer'in bu talepleri kabul edilmezse, orduda bulunan Ensâr'ın bir başka istekleri vardı: "Şâyet ordunun geri dönmesini uygun görmüyorsa, Rasûlullah'ın halifesine şunu bildir ve bizim adımıza şu istekte bulun: Başımıza Üsame'den daha yaşlı ve daha tecrübeli birisini kumandan tayin etsin."

Hz. Ömer (r.a) bir görevli ve bir elçi olarak Medine'ye Halife Ebû Bekr'e gelip de ona, Üsame'nin isteklerini bildirince

88 Kadı Ebû Bekir, *el-Avâsım* 45; İbn Kesîr, VI, 305.

daha önce söylediklerini tekrarladı: "Eğer köpekler ve kurtların beni parçalayacağını bilsem, yine de Rasûlullah'ın emrini yerine getiririm. Onun bu isteğini benden başka dünyada yapacak bir kimse olmazsa, ben kendim tek başıma da bunu yerine getireceğim." Ordunun mutlaka Suriye'ye gitmesinde kesin kararlı olan Hz. Ebû Bekir'e bu sefer Hz. Ömer, Ensârın isteğini bildirdi: "Ensâr, Üsame'den daha yaşlı ve daha tecrübeli bir kumandan istiyor" dedi. Bu isteği işiten Hz. Ebû Bekir ayağa kalkarak Hz. Ömer'in sakalından yakaladı ve ona son derece sert bir üslupla şunları söyledi: *"Hay annen seni kaybedesice, acı haberini alasıca! Ey Hattab'ın oğlu! Üsame'yi kumandan tayin eden Rasûlullah idi, onun yaptığı bir tayini ben nasıl durdururum? Üsame'nin azlini benden nasıl istersiniz? Rasûlullah'ın tayin ettiği bir kumandanı azl etmek günahından Allah beni korusun."*

Devlete başkaldıranların arttığı bir anda yapılacak en önemli husus itaattir. Öncelikle Ebû Bekir'in Rasulullah'ın emrine itaat etmesi sonra da ashâbın yeni halifeye itaati gerekli idi. Şöyle diyordu Ebû Bekir: "Yemin ederim ki, Rasûlullah'ın bağladığı bir düğümü çözmem..."

Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir (r.a), bizzat el-Curf'a giderek orduyu yeniden teftiş etti. Sonra orduya hareket emrini vererek kumandanı yürüttü. Kumandan Üsame atının sırtında giderken Halife Ebû Bekir yaya olarak onun yanında yürüyordu. Halbuki Abdurrahman İbn Avf, Ebû Bekir'in bineğini alıp getirmişti. Fakat o yaya yürümeyi tercih etti.

Üsame bu durumdan sıkıntı duyup atından inerek halifeye atını vermek istedi ve şöyle dedi: "Rasûlullah'ın halifesi, ya sen de bin yahut ben de yaya yürüyeyim." Bunu işiten Hz. Ebû Bekir: "Hayır, yemin olsun ki, ne sen inersin ne ben binerim, ben birazdan geri dönüyorum. Hem Allah yolunda cihada çıkan bir ordu içinde yürüyüp ayaklarımı tozlandırmam ne güzel bir şey: Zira gaziye attığı her bir adım karşılığında yediyüz sevap yazılır

ve yediyüz günahı silinir."[89]

Ordu Medine'den bir hayli uzaklaşınca, Hz. Ebû Bekir geri dönmek istedi. Üsame'yi yolcu edip onunla vedalaşırken, bu genç kumandandan bir ricada bulundu:

"Medine'de bir hayli zor işler var, tek başıma kalmayayım, uygun görüyorsan Ömer'i bana ver, işlerimde bana yardımcı olsun. Ona şiddetle ihtiyacım var. Ömer'in Medine'de kalmasına müsaade eder misin?" Kumandan Üsame bu isteğe hayır demedi. Aslında Ebû Bekir ümmetin öncüsü ve emiri idi. İsterse Ömer'i alır giderdi. Ama İslâmî nezaket, karşılıklı güven ve Rasûlullah'ın verdiği yetkiye duyulan saygı Ebû Bekir'i buna sürüklemişti. Yetki Üsame'ye aitti. Ebû Bekir'in yetkisi belki daha büyüktü ama, İslâmî edep, saygı ve sevgi bunu gerektiriyordu. Bu da halifenin büyüklüğünü ve âl-i cenaplığını gösteriyordu.

Ayrıca, Emir'in emrine itaatın gerekliliğini, verilen bir görevin yetkisinde olduğunu ifade ediyordu. Üsame kumandan olduğuna göre, ordudaki herkes onun emri olmadan yerinden kıpırdamamalıydı. Ayrıca Kureyşli bir halife eski bir köle azatlısının oğlundan izin istiyordu. Bu, hepsinden önemli bir mesaj ve ders idi. İslâm'ın sınıfsız bir toplum oluşunun, adil bir sistem olduğunun en güzel ispatı işte buydu.

Üsame'nin Hz. Ömer'in Medine'ye dönmesine izin vermesinden sonra, Halife Hz. Ebû Bekir, dünya savaş hukuku tarihinde son derece önemli olan fevkalâde bir konuşma yaptı. Kumandan Üsame'ye ve ordudaki herkese hitaben yapılan ve muazzem bir hukuk manzumesi olan bu konuşma, vahyin öğretilerinin bir ürünüydü. Askerî tarihin en önemli prensiplerini içeriyordu. Ebû Bekir, Suriye'ye gidecek olan bu orduya şöyle seslendi:

"Gittiğiniz yerlerde hainlik ve sözünüzde durmamazlık etmeyiniz, ganimetten gizlice birşeyi saklayıp kendiniz

89 Taberî, II. Cüz, 3, 212.

için almayınız, düşmandan öldürdüğünüz kimselerin ağız, burun, kulak gibi organlarını kesmeyiniz. Çocukları, yaşlıları ve kadınları öldürmeyiniz. Ağaçları kesmeyiniz ve yakmayınız, meyve veren hiçbir ağacı kesmeyiniz, yemek için müstesna, düşmanın hiçbir koyununu, keçisini, sığır ve devesini öldürmeyiniz. Size ikram edilen yemekleri Allah'ın adını anarak yiyiniz.

Manastırlarına çekilmiş, dünyadan el etek çekmiş olan bir takım kimselere rastlayacaksınız. Onları ve kendilerini adadıkları inançları ile başbaşa bırakınız. Fakat bu arada, kafalarının ortasını tıraş ettirmiş ve etrafını bırakıp sarık gibi yapmış kimseler göreceksiniz, onların kafalarını kılıçla uçurunuz. Haydi bakalım, Allah'ın adı ve bereketi ile yürüyünüz." [90]

Üsame'nin ordusu, 1 Rabiülâhir 11 (26 Haziran 632) tarihinde Rasûlullah'ın emri gereğince Suriye'ye doğru yola koyulurken, Hz. Ebû Bekir'de Hz. Ömer ile birlikte Medine'ye geri dönüp kendisini bekleyen yoğun işlerine koyuldu.

Üsame emrindeki ordusu ile birlikte, Rasûlullah'ın kendisine verdiği emir ve talimatlara aynen uyarak gerekeni yapmıştır. Önce, irtidat etmiş ve yolları üzerinde bulunan Kudâa kabileler grubundan bir kısmı ile çarpışmıştı. Ayrıca Suriye Gassânî Hükümdarlığı'nın herhangi bir ordusuna ve tepkisine rastlamamıştı. Suriye sınırlarına varan Üsame ordusu ciddi bir savaş olmadan, bazı ganimetleri ele geçirip, Medine'ye geri döndü. Üsame'nin Suriye sınırlarına yaptığı bu seferin kırk veya başka bir bilgiye göre yetmiş gün sürdüğü kaydedilir.[91]

Üsame'nin Suriye'ye gönderilmesinin iki büyük yararı olmuştur. Müslümanların Bizans ve Bizans'ın vassal devletleri olan Gassânîlerden korkmadıklarını göstermiş, böylece

90 Taberî, II, cüz 3, 212.

91 Yakubî, Ahmed b. Ebi Yakub b.Cafer, *Tarihu'l-Yakûbî*, Beyrut(ty), II, 127; Taberî, II, 3.cüz, 212-213; İbnü'l-Esîr, II, 334-335.

Suriye'nin fethi için ilk adım atılmıştı. İkinci yarar ise merkezî idareye karşı isyan etmiş olan mürted kitlelerin zihninde şu düşünceye varılmasıydı: Eğer Müslümanlar çok kuvvetli olmasaydı, isyanların her tarafta patlak verdiği bir anda, böylesi bir orduyu Suriye'ye gönderebilirler miydi? Halbuki Suriye'den gelen bir tehlike yoktu. Asıl tehlike güneyden gelmesine rağmen hiç tereddüt etmeden ashâbın en ileri gelenlerinin Suriye'ye gönderilmesi yalancı peygamberleri ve mürtedleri daha çok düşündürmüş ve korkutmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

İrtidâd Olayları

İrtidâd Olayları

GİRİŞ

İslâm, Mekke'de ilk defa ortaya çıktığında, müşrikler bütün güçleri ile karşı koyarak Hz. Peygamber (s.a.v) ile mücadeleye başlamış ve İslâmi gelişmeyi durdurmak için, her türlü çareye başvurmuşlardı. Mekke'nin hemen hemen her ailesinden bir erkek, bir kadın veya bir genç İslâm'a girmiş, Hz. Peygamber'in yanında yer alarak, atalar dini kabul edilen Paganizm (Putperestlik)'i red etmişti. Bu, yanlış ve batıl inançları terk edip, Tevhid inancına, dinin adaletine, kardeşlik hukukunun geliştiği, insanların birbirlerine sevgi bağı ile gönülden bağlandıkları bir topluluğa katılmak demekti. Putlara tapınmanın, akla ve mantığa uyan bir yanı yoktu. Birbirlerine karşı kardeşlik, sevgi, adalet, insaf, şefkat ve merhametin zerresini taşımayan şirk düzeninin, İslâm'ın tesis ettiği bu şefkat, merhamet ve kardeşlik medeniyeti karşısında durabilmesi mümkün değildi.

Hz. Peygamber'in insanlığa getirdiği mesaj, ilkel inançları kökünden silip atarken onun yerine ilâhî adalete dayalı Tevhîd inancını ön gören İslâm dinini ikâme etmişti. Mekke müşriklerinin, İslâm'ı durdurma ve hatta yok etme gayretleri boşuna idi.

Hiç bir başarı elde edemeyen müşrikler, Hicretten sekiz yıl gibi çok kısa bir müddet sonra, Müslümanlara teslim olmak zorunda kaldılar. Müşriklerin, yirmi yıla yakın bir süre içinde İslâm'a, Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara karşı sürdürdükleri inatçı mücadeleleri sonuç vermedi ve Mekke'nin fethi günü teslim olmak zorunda kaldılar.

Medine'de merkezi bir yönetim oluşturan Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem), İslâmî tebliğleri meyvesini vermiş,

İslâm Yemen'den Suriye sınırlarına kadar uzanan bu bölgede yayılmış ve kabul görmüştü. Bu bölge içinde yaşayan insanların önemli bir kısmı İslâm'a girmiş, fakat bir kısmı İslâmî yönetime teslim olmalarına rağmen, iman etmemiş ve İslâm kalplerine tamamen yerleşmemişti. (el-Hucûrat, 49/14).

Kur'an'ın ifadesi ile bunlar çöl bedevileri idi. Şehirlerde yaşayan medenî kitleye nazaran, imanı kalplerine tam anlamıyla yerleştirememişlerdi. Bundan dolayı da Hz. Peygamber'in bu muazzam başarısını durduramayan şirk dini, bu başarının Peygamberlikte olduğunu biliyordu.

Ancak Peygamberlik görevinin sadece Allah tarafından insanlara verilebileceğini anlayamamış olacaklar ki, Rasûlullah'ın vefatına yakın bir dönemde bu başarıyı kıskandıklarından aralarından birileri ortaya çıkarak Peygamberlik iddiasında bulunmuşlardı. Hz. Peygamber'in getirdiği vahye benzer vahiylerin kendilerine de geldiğini iddia eden bu yalancı peygamberler, Kureyş'den Peygamber olur da, Yemen'den peygamber olmaz mı? anlayışı ve cahilî duyguları ile ortaya çıktıkları gibi peygamberliğin sağlayacağı toplum otoritesinden de kendi çıkarları için yararlanmak ve insanları kendilerine bağlamak istediler.

Hatta Hz. Peygamber'in ve İslâm'ın başarısını kıskandıkları için İslâm'ı yok etmeye çalışarak, bunun gibi bir kaç kişinin ortaya aynı iddia ile çıkması halinde, peygamberlik otoritesinin sarsılacağını ve genel kitlenin güvenini kaybedeceğini düşündüklerinden, bu iddialara kalkışmışlardı. Bu iddialarla, en azından kendi kabilelerinin mensuplarını İslâm'dan koparır ve imandan uzaklaştırırlarsa, İslâm'ın bütün Arabistan yarımadasına yayılmasını engelleyecek ve onu tekrar Medine'ye sıkıştırmış olacaklardı.

Bu ilk adımın başarılmasından sonra da, ikinci bir hamle ile her taraftan Medine'ye saldırarak İslâm'ın merkezî yönetim üstünlüğüne ve İslâm toplumuna son vereceklerdi.

Ancak, bu yalancı peygamberlerin unuttuğu bir şey vardı; İslâm ilahi bir din, bir vahiy idi. Müşrik ve mütenebbiler Hz. Peygamber'in Medine'de merkezî bir yapılanma ile her tarafta bağlısı olan bir devlet yönetimi oluşturduğunun farkında olamadılar.

Toplumu yönlendirmek, toplum içinde huzur, sükun ve adeleti sağlamak, insanların birbirlerine karşı saygınlıklarını sağlayıp bunu daha da mükemmel boyutlara taşımak maksadıyla Medine'de bir devletin ortaya çıkması bu oyunları, yani peygamberlik iddialarını başarısız kılmıştı. Ancak Hz. Peygamber'in vefatına yakın bir zamanda ortaya çıkması ve onun vefatından sonra daha da yaygınlaşması İslâm devletini ve Hz. Peygamber'den sonraki ilk başkanını bir hayli meşgul etmiş ve hatta çokça yorarak büyük tehlikeler arz etmişti. İslâm'a teslim olmalarına rağmen, özellikle yarımadanın güney bölgesinde sonradan İslâm'a karşı başkaldıran bu hareketleri iki grupta toplamak mümkündür:

Birinci grup yalancı peygamberler, ikinci grup ise İslâm'ın bir kısım emir ve hükümlerini kabul edip bir kısmını reddedenlerdi. Birinci gruptakiler daha önce İslâm'a girip Müslüman olmalarına rağmen daha sonra sahte Peygamberlerin etrafında biriken ve İslâmı bir din olarak benimsemekten vaz geçip dinlerini terk ederek irtidat edenler, dinden dönenlerdi. İkinci gruptakiler ise İslâmî daire içinde kaldıklarını, namaz kılacaklarını, fakat zekât vermeyeceklerini söyleyerek İslâm devletine karşı gelenlerdi.

* * *

İrtidat kelimesinin sözlük anlamı "Bir işten veya bir şeyden geri dönmek, vazgeçmek, reddetmek ya da ondan tamamen yüz çevirmek" demektir. İslâmî ıstılah anlamına gelince "İslâm'a girip iman ettiğini açıkça ifade ettikten sonra İslâm'dan dönmek"tir. Bunun ism-i faili olarak kullanılan "Mürted" sözcüğü ise, "İslâm'dan vazgeçip din değiştiren kimse" anlamına gelir.

İslâm hukukunda mürted'in cezası ölümdür. Zira irtidat, İslâm ile alay etmek anlamına gelen ve insanların zihinlerine şüpheler sokan bir davranış olduğu için yasaklanmıştır.

İslâm dini, hiç bir kimseyi İslâm'a girmeye zorlamaz. İyice düşünüp din seçmeyi isteyen İslâm insanların bir oyuncağı haline gelmemesi için karar verip bu dine giren kimselerin kendi dinlerinde sebat etmelerini istemiştir. Dinin alay konusu yapılmasını, bir gün iman edip ertesi gün "beğenmedim" anlayışıyla hareket ederek İslâm'ın yıpratılmasına neden olabilecek davranışları hoş ve uygun karşılamamış ve böyle davrananların cezasının ölüm olduğunu belirlemiştir.

"Artık içinizden her kim dininden irtidad eder de kâfir olarak ölürse, işte böylelerinin bütün amelleri dünyada da ahîrette de heder olup gider. Onlar ateşliktirler. Onlar orada ebediyyen kalıcıdırlar." (el-Bakara, 2/217).

İslâm'ın Arap yarımadasında gerçekleştirmiş olduğu bu Tevhid inancı inkilâbının ebediyyen sürmesini istemesi en tabiî hakkıdır. İlke ve esaslarının karşı bir inkilâb ile yok edilmeye çalışılmasına hiç bir sistem ve din müsaade etmez.

İslâm dini de Ebû Bekir'in hilâfetiyle bu irtidad hareketlerini durdurmuş ve İslâm'ın yeniden kalblere hâkimiyetini sağlamıştı.

Ancak ne yazık ki bu olaylar dünya ve yönetim hırsından dolayı cahilî duyguların etkin olmasıyla daha Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) zamanında başlamıştı. Rasûlullah'ın Hicaz bölgesinde büyük bir etkinlik kurmasını bir Kureyşli'nin başarısı olarak görenler böyle bir yöneticliik ve toplum önderliği hevesine kapılarak kitleleri kendilerine meylettirmeye ve itaate çalışmış ve peygamberlik iddiasında bulunmuşlardı. Bunların başında Esvedü'l-Ansî gelmektedir.

Yemen'de Esvedü'l-Ansî Olayı

Yemen M.Ö. 3000'li yıllardan beri, büyük bir medeniyete beşiklik etmekte idi. Mâin, Sebe ve Himyeri devletlerinin özellikle tarım ve sulama alanındaki uygarlıkları, bölgenin yarımada içinde "Mesud Arabistan" diye adlandırılmasına sebep olmuştu. Arap yarımadasının büyük bir kısmı çöl ve kumlarla kaplı iken, Yemen ve çevresi yemyeşil dağlar ve ormanlarla kaplı idi. Bu özelliğinden dolayı o günkü dünyanın en güçlü devletlerinden biri olan Pers İmparatorluğu'nun hakimiyeti altına girmişti.

Genellikle İslâm tarihî kaynak ve araştırmalarında bu olayın anlatımına Hz. Peygamber'in doğduğu yıl olarak kabul edilen ve adını da hadiseden alan Fil yılı ve olayı ile başlanır.

"Ashabu'l-Uhdud" zamanında katliama uğradığı bilinen mü'min kitlenin bu zulümden kurtarılması için Bizans İmparatorluğu'ndan istenen yardım üzerine bölgeye yardımcı kuvvetler gönderilmiş ve muvahhid hristiyanlar Zu Yezan'dan kurtarılmış veya en azından intikamları alınarak Yemen'deki Pers hâkimiyetine son verilmişti. Bölgenin yeni sahipleri olan Habeşliler Ebrehe ve ondan sonra gelen iki oğlu Mesruk ile Yeksum Yemen'de yerlilere karşı pek sevimli davranmamışlardı.

Bu karışıklıklardan dolayı Zu Yezan'ın oğlu Seyf İbn Zu Yezan eski bir Himyeri prensi olarak o günkü dünyada Bizans'ın en büyük rakibi İran Pers Sasanî imparatorluğundan yardım istemişti. Perslerin gönderdiği yardım sayesinde tecrübeli bir kumandan olan Vehriz'in kumandasındaki sekiz yüz kişilik bir ordu ile Yemen Habeşlilerin elinden alınmış ve bu sefer Sasanîlerin eline geçmişti.

Ancak Seyf İbn Zu Yezan bu dönemde pek fazla etkili olmamış nihayetinde Habeşliler tarafından öldürülmüştü. Kendisinden sonra İranlılardan birkaç vali arka arkaya görev yapmışlardı. İşte bu valilerin en sonuncusu Vali Bâzân idi.[92]

92 İbn Hişâm, I, 64 vd.

Yemen denilince coğrafi konum olarak Hicaz'ın güneyindeki dağlık araziden başlayıp güneye, okyanus'a kadar uzanan bölge kasdedilmektedir. Sınırları Necd bölgesinden geçen tepe silsilelerinin başladığı noktalardan yani Taif'in güneyinden doğuya doğru uzanan kısımlardan başlar.

Ancak Taif'in güneylerinde söz konusu tepe ve dağ silsilelerinin başladığı noktadan Batıya yani sahile doğru uzanan kısımlar ise daha çok Tihame ve Gavr adını almaktadırlar. Bugünkü Suudi Arabistan'ın güney bölgesi olan Ebha dağlarından okyanus'a ve bu noktadan doğu'da Necid bölgesine kadarki coğrafyayı kaplayan bölge Yemen'dir. Bu bölgede genellikle Arapların asıl ataları yaşamaktadır. Necran dahil Devasir vadisinin bulunduğu bölgede daha çok Kahtanî Arapları'nın hatta diğer adıyla Arab-ı Aribe'nin yaşadığı bilinmektedir. Burada Ezd, Şuûne ile Celd kabileleri diğer adıyla Hâris İbn Ka'b kabilesi ile Naha' kabilelerinin mensubu oldukları Mezhicliler yaşamaktaydı.

Ayrıca Ezdliler'e yakın olan Buceyla ve Has'amlılar'dan oluşan "Anmar" topluluklarıyla Mezhicliler'e yakın olan Cerm ve Nehdliler'den oluşan kabileler bunlara ilave edilebilir.

Ancak bu toplulukları kesin çizgilerle birbirinden ayırdetmek çok zordu. Bunlar ayrı ayrı kabileler olup aynı ataların çocukları ve çok yakın amcazâde idiler. Ezdliler daha yüksek dağların bulunduğu yerlerde, Mezhicliler ise daha doğuda ve güneyde ikâmet etmekteydiler.

Cevf, Ma'rib ve Hadramevt'e gelince bunlar bölgenin kuzey doğusunda meskûn idiler. Bütün bu topluluklar yukarıda ifade ettiğimiz gibi Arab-ı Aribe'nin iki kolu olan Sebe ve Himyeriler'in devamı olup Seylu'l-Arim'den sonra etrafa dağılan ve kısmen de kuzeye göç eden topluluklardır.

Bu bölgelerde ayrıca büyük mimarî faaliyetlerle geniş ve edebî kültüre sahip olan Hemdân kabileleri ile bunlara yakın olan Havlân ve Kindeliler de yaşamaktaydı.

Bu kabilelerin yanı sıra bölgeye dışardan gelip işgal sonucu yerleşen Pers asıllı ve "Ebna" diye isimlendirilen ve yerli kabilelerin kendilerini daima onlardan üstün gördüğü yabancı topluluklar da yaşamaktaydı. Ebna topluluğu Pers Sâsânî İmparatorluğu'nun Yemen'e hâkimiyetinden sonra bölgeye yerleşmiş ve uzun yıllar burada egemen olmuşlardı. Bu egemenliğin sürdüğü yıllarda İran'a bağlı bir vali tarafından yönetilen Yemen'in başkenti San'a idi.

Hz. Peygamber'in Pers İmparatoru Kisra Hüsrev Perviz'i İslâm'a davet eden mektubunu Medâin'e ulaştırması üzerine Kisra'nın imparatorluk hisleri ve zulüm duyguları kabarmış, emri altında bulunan Yemen Valisi Bâzan'a derhal haber göndererek, Rasûlullah'ın ölü veya diri olarak kendisine getirilmesini istemişti.

Bâzân durumun farkında değildi. Arap yarımadasının Hicaz bölgesinde, yirmi yıldan beri olup bitenleri bilmiyordu ve meydana gelen muazzam İslâmî değişimden haberdar değildi. Medine'ye iki adamını gönderen Bâzân, elçilerin Rasulullah'ı alıp getireceklerini bekliyorken, geri dönen elçiler çok farklı haberler getirmişti. İslâmî inkılâbın hangi safhada olduğunu öğrenen Bâzân derhal Medine'ye Hz. Peygamber'e elçiler göndererek bu din hakkında bilgiler almış ve daha sonra da Medine'ye gidip gelenlerin aktardiği mâlumat sonunda İslâm'a girmiş ve iman etmişti.[93]

Bunun üzerine Rasûlullah onu yerinde ve görevinde tutup yanına Yemenliler'e İslâm'ı öğretecek, halka namaz kıldıracak ve zekât toplayacak görevliler göndermişti. Böylelikle Yemen, İran Sâsânî İmparatorluğu'nun hâkimiyetinden çıkıp İslâm devletinin hâkimiyetine girmiş ve İslâm toplumundan bir parça olmuştu.

İslâm tarihinde "Heyetler Yılı" denilen H. 9 ve 10. yıllarda İslâm hakkında bilgi almak ve bu yeni dine girmek maksadıyla Yemen'den Medine'ye çok heyet gidip gelmişti.

---

93 İbn Kesîr, VI, 306-307.

Gelen bu heyetler bazen kabileleri adına gelen murahhas heyetler, bazen da kendi adlarına gelip İslâm'a giren ve gerektiğinde kabileleri adına da söz verip döndüklerinde kabilelerini İslâm'a davet eden kimselerdi.

Bazı kabileler ise dağılmışlıktan kurtulmak ve yeniden aralarında birlik ve beraberliği sağlayabilmek için İslâm'ı büyük bir kurtarıcı sebep olarak görüyor ve kendi kabilelerinin geleceği ve düşmanlarına karşı kazanacakları zaferler için bir çıkış yolu olarak değerlendiriyorlardı. Buceyla, Has'am ve Ezd kabileleri bu gibi nedenlerle İslâm'a girmişlerdi. Hatta yeni ve güçlü bir yapıya sahip olan İslâm devletinin gözünde iyi bir mekan tutmak için Medine'ye gelme konusunda acele ediyor ve birbirleriyle yarışıyorlardı. Medine'ye daha önce bağlanıp itaat edenler, diğerlerine karşı adeta bir öncelik kazanıyorlardı.

Bu arada İslâm'a yeni girmiş olan Yemenli kabileleri organize etmek, onlara İslâm'ı öğretmek, namaz kıldırmak ve onlardan zekât toplamak üzere Medine'den Hz. Peygamber'in gönderdiği görevliler büyük bir şevk ve heyecanla göreve başlamışlardı. Arabistan yarımadasında en büyük eyalet olarak Medine'ye bağlanan ilk bölge Yemen'dir. Hz. Ali ve Muaz İbn Cebel'in bölgeye gönderilmeleri bu maksatla idi. Bu iki sahabinin yanı sıra, Halid İbn Said, Amr İbn Hazm vb. kimseler de Yemen'e gönderilmişti. Bir müddet sonra bölgede İslâm'ın iyice yayıldığı görülür.

Fakat her nedense Yemen, İslâm devletinin merkezi Medine'den bir hayli uzak bir bölge olduğundan mı yoksa İslâm'ı çok kısa bir zaman içinde kabul edip de bu süre içinde hazmedemediklerinden dolayı mıdır bilinmez, bir türlü tam olarak itaat altına girmemiş, İslâm'ı kabul ettiklerini bildirdikten kısa bir müddet sonra irtidat ve isyan etmişlerdi.

Bu arada H. 10. yılda Vali Bâzân ölünce, oğlu Şehr İbn Bâzân başta olmak üzere, yeniden birçok görevlendirmeler

gerçekleşmişti.[94] Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Şehr İbn Bâzân'ı San'a'ya tayin ederken, oğlu Amr İbn Şehr'i Hemedan'a tayin etti.

Bunların yanında Amr İbn Hazm'ı Necran'a, Tahir İbn Ebi Hâle'yi Akk ve Eş'arî'lerin başına, Halid İbn Said İbn el-Âss'ı Necran ve çevresine, Ebû Musa el-Eş'arî'yi Me'rib şehrine tayin etti.

Bölge'nin Medine'den gönderilen ilk Müslüman büyük valisi Muaz İbn Cebel ise Yemen ile Hadramevt arasındaki bölgenin tümünü sürekli kontrol edecek ve bütün emirlerin başında bulunacaktı.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Muaz İbn Cebel adeta genel vali ve bütün bölge halkına İslâm'ı öğreten genel bir öğretici idi.[95]

Yemen'de İslâmî gelişmenin etkisini gören fakat olayın ilâhî boyutunu takdir edemeyen, Mezhic kabilesinin Arıs boyuna mensup Abhele (Ayhele) el-Esved irtidad ederek Medine İslâm devletine isyan etmiş ve hatta peygamberlik iddiasında bulunmaya başlamıştı.

Rasûlullah'ın Hicaz ve diğer bölgelerdeki etkinliğini, insanların ona olan itaat ve bağlılıklarını gören Abhele el-Esved

---

94 İbnü'l-Esîr, II, 336; İbn Kesîr, VI, 307.

95 Hz. Peygamber (s.a.v)'in Yemen'e yaptığı ilk tayin Muaz İbn Cebel'inki idi. Daha sonra Hemedan kabilesinin Müslüman olması için bölgeye Halid İbn Velid'i göndermişti. Ancak Hemedanlılar bir türlü Halid'i dinlemediklerinden bu sefer Hz. Ali'yi bölgeye vali tayin etti. Hz. Ali'nin bölgeye gelmesinden sonra Hemedanlıların tümü Müslüman oldu. Ancak Mezhiclilerden bir grubun irtidadı üzerine buraya Halid İbn Velid'e ilave olarak Resulullah, Said İbn el-Âss'ı da gönderdi. (Ebu'l-Ferec el-Isfahanî, *Kitâbu'l-Eğânî*, Beyrut (t.y), XV, 211 vd.). Bu ilk tayinlerden sonra ve büyük bir ihtimalle Vedâ Hacc'ından önce orada bulunanların emirleri Hz. Ali idi. Çünkü Vedâ Haccı sırasında Yemen'den gelen Hz. Ali, buradaki olaylardan ve kendisine yapılan itaatsizlikten söz edince Rasulullah meşhur Gadiru'l-Hum konuşmasını yapmıştı. Esved'in irtidat ve isyanı ise Hz. Peygamber'in Vedâ Haccı'ndan dönüşünden sonra olmuştur.

el-Ansî bir kâhin idi. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Vedâ Hacc'ından dönüşte hastalandığı haberi Yemen'e ulaşınca el-Esved, hemen Ans kabilesine peygamberliğini ilan etmiş ve onlan kendisine bağlamayı başarmıştı.

Hicretin 10. yılında Bâzân'ın ölümünü fırsat bilerek isyan eden Abhele el-Esved, etrafına topladığı taraftarları ile Müslümanlara saldırmaya başladı. El-Esved'in asıl adı, Abhele (Ayhele) İbn Kâb İbn Avf el-Ansî idi. Ona el-Esved denilmesinin sebebi, alabildiğine esmer olmasından dolayı idi. Ayrıca "Zu'l-Himâr" lakabı ile anılırdı. Bu da "Peçeli adam" anlamına geliyordu. Çünkü yüzü hep örtülü idi. Himâr kelimesindeki "H" harfi noktalı okunarak bu lakapla anılmıştır. Ayrıca kelimedeki "H" harfi noktasız okunmak suretiyle, Zu'l Himâr yani "eşek sahibi" (yahut eşeğe binen adam) şeklinde de lakaplandığı kaydedilir.[96] Ancak bu izah olmaktan bir hayli uzaktır. Ama "peçeli adam" anlamında bir lakabla lakablanmış olması, o dönemin bir kâhini için son derece uygundur.[97]

Yalancı peygamber olarak ortaya çıkan el-Esved bir kâhin, sihirbaz ve hokkabazdır. Bu özellikleri ve el çabukluğu gibi bir marifete sahip oluşu, onu cahil kitlelerin gözünde büyütmüştür. El-Esved Kehf Hubban şehrinden başlayarak harekete geçmiş ve bir müddet sonra Müslüman yöneticilerin bulunduğu Necran bölgesine saldırarak Rasûlullah'ın buraya gönderdiği Amr İbn Hazm ve Halid İbn Said'i buradan çıkmak zorunda bırakmıştı. Abhele el-Esved el-Ansî Necran'ı egemenliği altına alarak, ilk

96 Ahmed b. Yahya b. Cabir el-Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân,* Neşr., Salahaddin el-Müneccid, Kâhire 1957, s. 125; İbnü'l-Esîr, II, 336-337.

97 Genellikle şark milletlerinde genel bir kurtarıcı olarak ortaya çıkan herkes kendisini bir İsa Mesih veya bir Mehdi olarak kabul etmektedir. Böyle bir kurtarıcının sembolü ise binektir. Binek de genellikle bir merkep olurdu. Hristiyan an'aneye göre İsa Mesih bir merkebin sırtında yeniden Kudüs'e gelecektir. Bu anlayışa uygun olarak Yemen'de yaygın olan Hristiyanlığın etkisinde kalmış olma ihtimaliyle el-Esved'in de böyle bir davranışa girdiği ihtimali de ileri sürülmüştür, bk. Carl Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, Çev. N. Çağatay, Ankara 1964, s. 44.

çıkışından tam yirmi beş gün sonra yedi yüz kişilik güçlü bir süvari birliğine sahip olmuş ve Yemen'in merkezi San'a üzerine yürüyüp bütün buraları ele geçirmişti.

Esved'in başlattığı bu ilk irtidat ve isyan Hz. Peygamber hayatta iken başlayan ilk irtidat hareketi idi. Kendisine "Rahmanu'l-Yemen" lakabını veren el-Esved'in yalancılığını bilen ve ilk defa ona karşı çıkan Yemen'in yerli Müslüman yöneticilerinden Bâzân'ın oğlu Şehr ve arkadaşları Firûz ile Dazeveyh idi.

San'a'da Esved'e karşı direnen Şehr İbn Bâzân, isyanın yirmi beşinci günü öldürülmüştü.[98] El-Esved el-Ansî'ye inanan Mezhic kabilesine mensup Müslümanlardan bazıları da İslâm'dan dönmüşlerdi. Artık Esved el-Ansî Bahreyn'den Aden'e ve oradan Taif yakınlarına kadar olan yarımadanın güneyini hâkimiyeti altına almış bulunuyordu.

Yemen'in önemli bir kabilesi olan Sekunlulardan bir hanım ile evlenmiş olan Muaz İbn Cebel, kayınlarının desteği ile burada Rasûlullah'ın emrini ve direktiflerini beklemeye koyuldu. Hz. Peygamber'den buradaki Müslümanlara gelen emir, Esved ile savaşmaları doğrultusundaydı.

Esvedü'l-Ansî'nin isyan ve irtidat edip Müslüman vali ve yöneticileri San'a'dan uzaklaştırdığı ve bu bölgeyi Medine merkezi yönetiminden kopardığı haberi Hz. Peygamber'e geldiği sıralarda Rasûlullah Mute savaşı ve mağlubiyetinin intikamını almaya göndereceği Üsame ordusunu Suriye seferi için hazırlıyordu.

Bir taraftan yeni İslâm'a girmiş bir bölgede isyan çıkmış, diğer taraftan Bizans tehlikesini çekebilecek Suriye'deki Gassânî devletinin doğuracağı zararlar belirmeye başlamıştı. Medine'de zaten hazır bir güç olarak beklemekte olan Üsame ordusunun hemen bu isyancı kitle olan San'a ve Hadramevtliler üzerine

98 İbnü'l-Esîr, II-337; İbn Kesîr, VI-307.

gönderilip onları bertaraf etmesi mümkündü. Ancak Bizans-Rum tehlikesi mi daha önemli idi, yoksa iç savaşı doğuracak olan Yemen'deki isyan mı? Hz. Peygamber bu iki düşman arasında tercih yaptı ve hiç tereddüt etmeden Üsame ordusunu hazırladı.[99] Diğer taraftan Yemen'de Müslüman kalan kitlelere haber göndererek Esvedü'l-Ansî'ye karşı savaşmalarını ve olayı bertaraf etmelerini istedi.

İslâm'da sebat eden Yemen'in yerli emirlerinden Firûz ve Dazeveyh (Dâdûye), Hz. Peygamber'in bu yazılı emrine derhal itaat ederek, ne suretle olursa olsun Abhele el-Esved'e karşı mücadele etmeyi kendileri için bir görev kabul edip işe koyuldular. İlk iş olarak, Esved'in askerlerinin başında bulunan Kays İbn Abdiyegus'un Esved'i sevmediğini bildikleri için, onunla irtibatlaştılar, fakat Kays Esved'ten hoşlanmamasına rağmen ondan çok korkuyordu.

Bu arada, babası Esved el-Ansî tarafından öldürülen Amir İbn Şehr kendisine bağlı birçok kabilenin desteğini aldığını, Hz. Peygamber'den kendilerine gelen Esved'le savaşma çağrısına uyacağını Firûz ve Dazeveyh (Dâdûye)'e bildirmişti. Bunlar birbirinin desteğine bir hayli sevinerek, işi gizli tutup Necranlılarla da mektuplaştılar ve onların desteklerini sağladılar. Bu kadar kabile ve bölgenin bir araya gelip kendisine karşı savaşacaklarını öğrenen Esved el-Ansî sonunun geldiğini anladı.

Bunun üzerine San'a pazarının ortasında büyük bir toplantı yaparak bütün halkın gözü önünde elindeki kılıcı bir atın karnına saplayarak öldürdü. Zavallı hayvan kanları fışkıra fışkıra çırpınıp can verdi. Sonra yere bir çizgi çizip aynı hizaya getirdiği yüz deveyi[100] arka arkaya boğazladı.

---

99 Onun için de Halefi olan Hz. Ebû Bekir de ısrarlara ve bazı tekliflere rağmen Usame'nin ordusunu yola çıkarmaya öncelik vermiş, ne pahasına olursa olsun Hz.Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in emrini yerine getirmeyi tercih etmişti.

100 Başka bir rivayete göre de yüz sığır.

Sonra elinde tuttuğu kanlı kılıç ile adeta etrafa dehşet saçan bir tavırla kulağını yere dayayıp –güya kendisine vahiy geliyormuş gibi davranarak- bir müddet durdu ve sonra kalkıp şöyle dedi: "Melek bana Kays'ın kellesini uçurmamı emrediyor, sonra Firûz'un da sağ eli ve sağ ayağını kesmemi istiyor." Firûz bundan sonra olayı şöyle anlatır:

"Ben o sırada halkın arasında gizlenmeye çalıştım ve evimin yakınına doğru giderken el-Esved'in adamlarından birisi bana ensemden dokunarak Esved'in beni çağırdığını söyledi. Artık durumun çok ciddi olduğunu ve bu yalancı adamın bana bir zarar verebileceğini düşünüp çizmemin içinde saklı duran hançerimi elime alıp Esved'in yanına gittim. Ancak Esved beni yanına yaklaştırmak istemedi. Kurban ettiği hayvanların etini halka paylaştırmam için bana emir verdi. Ben paylaştırma işini yaparken: "Yarın onu keseceğim" dediğini işittim.

Bunun üzerine gerçekten Esved'in bizim hakkımızda çok kötü şeyler düşündüğünü görüp derhal ona karşı tedbir almamız gerektiğine inandım."

Taberî ve İbnü'l-Esîr, gerek bu konu ve gerekse el-Esved ile muhalifleri arasında geçen olaylarla ilgili olarak uzun uzun birkaç hikâye ve farklı bilgiler aktarmaktadırlar.

Bu rivayetlerdeki bilgilere bakarsak el-Esved ile diğerleri arasında tam bir macera yaşanmıştır. El-Esved bir gün Kays'ı çağırıp şeytanın kendisine, Kays'ın düşmanına meyletmesinden dolayı öldürülmesini emrettiğini söyledi. Bunun üzerine Kays çok korkup kendisine bir hayli yüceltici sözler söyledikten sonra ölümden kurtulup arkadaşlarının yanına geldi. El-Esved aynı şekilde Kays'ın diğer arkadaşlarını yani muhaliflerin öncülerini de ağır sözlerle tehdit etmişti.

Bütün bu tehditleri güzel tedbirlerle savan Müslümanlar gerçekten bu kâhine karşı başarılı bir mücadele sürdürmüşlerdi. San'a'daki bu olaylar sürüp giderken diğer taraftan Şehr

İbn Bâzân'ın oğlu Âmir İbn Şehr Zü Mürran'ın, Zü'l-Kela', Zu Zûd ve Zu Züleym kabilelerinin desteğini alıp yalancı Esved'e karşı Müslümanlann yanında yer aldığı haberi işitildi. Bu da Müslümanlann yalancı peygambere karşı Yemen'de yeniden toparlandıklannın ve başanya gidebileceklerinin önemli bir işareti idi.

Başta Firûz, Dazeveyh ve Kays ile Firûz'un kardeşi Cuşnes[101] San'a'da bir araya gelip gerekli toplantılar yaparak Esved'e karşı nasıl davranmalan gerektiğini kararlaştınyorlardı. San'a'nın dışında da başta Şehr'in oğlu Âmir olmak üzere diğer bütün vali ve görevliler gerekli tedbirleri alıyor ve Esved'in etrafındaki insanlan ona karşı organize ediyorlardı.

Esved el-Ansî, Şehr İbn Bâzân'ı öldürdükten sonra, onun son derece güzel olan hanımı Âzâd (Merzubâne)[102] ile zorla evlenmişti. Merzubâne el-Esved'den hiçbir zaman hoşlanmamıştı. Onun amcazadesi ve muhalefetin önemli şahsiyetlerinden biri olan Firûz, Merzubâne ile görüşüp onunla işbirliği yapmanın yollannı aradı.[103]

Merzubâne'nin amcazâdesi olduğundan dolayı Firûz'a saraya girme izni veriyor, bu görüşmeler kolayca sağlanıyordu. Firûz, Dazeveyh (Dâdûye), Kays ve Merzubâne içte ve dışta ilişkilerini iyice kuvvetlendirip yalancı peygamber Esved el-Ansî'yi nasıl öldüreceklerini iyice planlamışlardı.

Esved el-Ansî, girilmesi son derece zor, gayet müstahkem kapı ve burclanna yüzlerce nöbetçi diktiği muazzam bir kale inşa etmiş, orada zevk ve sefa içinde yaşıyordu. Firûz ve ar-

---

101 Bazı nüshalarda bunun Cuşeyş olarak kaydedildiği görülmektedir, bk. Taberî, Leiden baskısı, s. 1856 vd.

102 İbnü'l-Esîr'de Âzâd (II, 338); Belâzurî'de Merzubane olarak kaydedilir.

103 Taberî (II, 3. cüz, 213) ve İbnü'l-Esîr (II, 336), her nedense ilk görüşmeleri Firûz değil kardeşi Cüsneş'in yaptığını ifade etmektedirler. Hâlbuki genel anlatıma baktığımızda yine aynı kaynaklar Merzubâne ile bütün ilişkileri kuran ve saray içindeki organizeyi yürütenin Firûz olduğunu kaydetmektedirler.

kadaşları girilmesi en kolay noktadan kaleye gireceklerdi. Bu belirtilen yeri Merzubâne içeriden, Firûz ve arkadaşları da dışarıdan gözetledi. Nöbetçilerin bulunmadığı bir noktada bulunan bir arka odanın duvarını delip içeri girmeyi başardılar. Kararlaştırılan yerde ve zamanda Firûz ve arkadaşları Merzubâne'nin sadık bir hizmetçisi ile buluşup Esved'in bulunduğu odaya gittiler. Eşinin o gece Esved'e verdiği bol şarap ile Esved iyice sızmış ve horlama sesleri uzaktan işitilir olmuştu.

Firûz, Esved'in yanına vardığında, Esved birden uyanmış ve Firûz ile karşılaşmıştı. Her ikisi bir birine saldırarak döğüşmeye başladılar. Firûz hazırlıklı olduğu için, Esved'in boynunu sıkıp onu boğmaya çalıştı. Fakat el-Esved deve gibi bir adam olduğundan boğulması da kolay değildi. Firûz bu maksatla geldiğinden eli boş dönmek istemiyordu. Bütün gücünü kullanarak sonunda onu öldürdü ve boynunu kırdı. Firûz, Esved'i öldürdüğünü arkadaşlarına bildirdikten sonra, hepsi oraya gidip Esved'in boğa gibi böğürdüğünü işittiler. Bu sesleri işiten nöbetçiler: "Orada neler oluyor?" deyince, yalancı el-Esved'in hanımı son derece akıllı bir cevap ile: "Peygambere vahiy geliyor" demişti. Nöbetçiler bunun üzerine seslerini kesince, Firûz ve arkadaşları bir hayli rahatladılar.

Bu arada bütün taraftarlarına parola ile haber verip herkesi topladılar ve el-Esved'in kesik başını alıp önlerine koydular. Burada ezan okuyarak "Eşhedü enne Muhammeden Rasulullah" dedikten sonra: "Abhele el-Esved yalancıdır, Allah onun canını aldı" diyerek halka onu öldürdüklerini bildirdiler.[104]

San'a halkı, bu yalancı adam ve sahte peygamberden böylece kurtulmuş oldu. Müslümanlar yeniden bir araya gelerek Muaz İbn Cebel'in arkasında cemaatle namaz kılmaya başladılar. Esved el-Ansî öldürüldüğünde, Hz. Peygamber henüz vefat etmemişti.

---

104 İbn Kesîr, VI, 313, Ayrıca bk. Muhammed Rıza, *Ebû Bekir es-Sıddîk* Beyrut 1983, s. 50.

Ancak el-Esved'in ölüm haberi Medine'ye ulaştığında Rasûlullah Rabbine kavuşmuş bulunuyordu. Haber, Medine'de Hz. Ebû Bekir'e bildirildiğinden, Yemen'deki görevlilere cevabı halife vermişti.

Ayrıca diğer yalancı peygamberler ridde olayları ile ilgili olarak meydana gelen hadiseler, Hz. Ebû Bekir döneminde gerçekleştiği için, bu olay da onun döneminde anlatılır.

Esved el-Ansî olayı bütün safhaları ile Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatta iken meydana gelmiş olmasına rağmen ridde ve yalancı peygamberler olayının adeta bir parçası kabul edilerek, bütün siyer yazarları ve tarihçiler tarafından Dört Halife Devri'nin ilk olayları arasında kaydedilir. Esved el-Ansî olayı, üç veya dört ay sürmüştü. Bu yalancı Peygamber'in öldürüldüğü müjdesi, 11. yılın Rabiülevvel ayının son günlerinde Medine'ye ulaşmıştı. Bu müjde, Hz. Ebû Bekir'in halife olduktan sonra aldığı ilk müjde idi.[105]

Firûz ve arkadaşlarının bu güzel başarısından sonra San'a'ya Muaz İbn Cebel çağırılarak burada hayatın yeniden normale dönmesi sağlanmıştı.[106]

Dinini tamamladığını ve din olarak yalnız İslâm'ı kabul ettiğini Rasûl'üne bildiren Cenab-ı Allah, bu dini yıkmaya veya yolundan saptırmaya çalışan her düşmanı ve her türlü tağutu mağlup ve perişan ettiği gibi ilk yalancı peygamber olan Abhele el-Esved el-Ansî'yi de rezil etmiştir. Olay iyi incelenecek olursa Müslümanların samimi davranış ve dayanışmalarının önemi burada bir kez daha ortaya çıkmıştır.

Hz. Peygamber'in ahirete irtihaliyle birlikte irtidad eden bedevî Araplar, İslâm ve İslâm'ın merkezi Medine üzerine büyük bir kâbus gibi çökmüş, Müslümanlar ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Hz. Aişe'nin ifadesiyle o günlerde Ebû Bekir'in sır-

105 Taberî II, 3. cüz, 213; İbnü'l-Esîr, II, 336; İbn Kesîr, VI, 307, 310.
106 Aynı yerler.

tına binen sorumluluk dağlara yüklenseydi ağırlığından dağlar param parça olurdu.

* * *

İslâm'dan dönen ve reislerinin peygamberlik iddiasına kalkıştığı üç büyük grup vardır. Bunların başında Yemen'de Esvedu'l-Ansî, Yemâme'de Hanifeoğulları ile birlikte Müseylemetü'l-Kezzab ve Esedoğulları kabilesinden Tulayha İbn Huveylid adındaki kimseler idiler.

Bunların yanısıra, Âmiroğulları, Hevâzin, Esed ve Gatafan kabileleri Kurre İbn Seleme el-Kuşeyrî'nin başkanlığında isyan ederken, Süleym kabilesi Fücaa İbn Abd-i Yalil'in reisliğinde, Uman ve Bahreyn civarındaki Bekir İbn Vâil kabileleri Hakem İbn Zeyd'in başkanlığında, Butah bölgesi ile Yerbu' oğulları Malik İbn Nuveyra'nın reisliğinde, Temimoğulları Secah adında bir kadının reisliğinde İslâm'a sırt çevirmiş ve ordularını kurarak Medine üzerine yürümek için hazırlıklara başlamışlardı. Yarımada kaynıyordu. Cuma namazı yalnız Mekke ve Medine'de kılınıyordu. Ancak Kureyş kabilesiyle Sakif kabilesi İslâm'a olan bağlılıklarını gösterdiler. Bu iki şehir Medine'deki otoriteye bağlılığını sürdürmüştü. Mekke'de Süheyl İbn Amr irtidad etmeye meyilli kimselerin önüne geçerek: "Bu davranışlar sadece İslâm'ın gücünü artırır, kimin İslâm'dan döndüğünü işitir ve görürsek derhal boynunu vururuz" demiş ve muhtemel bir irtidat hareketini engellemişti.

Sakif'te de ufak tefek kıpırdanmalar başlamış iken Hz. Peygamber zamanından beri Taif'te valilik yapmakta olan Osman İbn Ebi'l-Âss Taiflilere hitaben şöyle demişti: "Sakifoğulları! Sizler en son Müslüman olan kabilelerden birisisiniz. Dinden ilk dönen kimseler de siz olmayınız." Vali Osman'ın bu sözleri Sakiflilere etki etmiş ve İslâm'da sebat etmişlerdi.[107]

---

107 Diyarbekrî, *el-Hamîs*, II, 202.

Yalancı peygamberlerin maksadı, kabileleri içinde yok olan otoritelerini yeniden oluşturmak ve Medine'ye kaymış olan etkinlik ve nüfuzu yeniden kazanabilmekti.

Ancak bunu kendi varlık ve şahsiyetleri ile sağlayamayacaklarını bildikleri için, saldırgan bir tavırla siyâsî bir nüfuz elde etmenin yollarını arayarak Müslümanlara karşı kuvvet hazırlamaya başlamışlardı.

İslâm'ı tam anlamıyla kavrayamamış ve uzun müddet Hz. Peygamber'le bulunmamış olan bu güneyli ve bedevî kitleler tevhidi özümseyemediklerinden kalblerindeki hastalıklar ve cahili duygular yeniden filizlenmişti. Aslında onların bir kısmı hiç bir zaman imanı etmemişti. Mesela, irtidad olaylarında esir edilip Medine'ye getirilen Uyeyne İbn Hısn'a Medineli çocuklar:

"- Ey Allah'ın düşmanı! İmandan dönüp kâfir mi oldun?" deyince Uyeyne:

"- Yemin olsun ki, hiç bir zaman Müslüman olmamıştım" diye cevap veriyordu.

İman etmek çok kolay olabilse de imanı elde tutmak son derece zor bir hadise olabilir. İnsanın nefsine ağır gelen bir çok İslâmî emir karşısında tam anlamıyla kalplere yerleşmemiş bir iman bir anda yok olabilir.

Yalancı peygamberlerin etrafında yer alan kimseler gerçekten onlara inandıklarından değil, bilakis onların yalancı olduklarını bile bile yanlarında yer almışlardı. Maksadları: Öncelikle kendi başlarına kabile olarak hareket etmek ve daha sonra da Müslümanların, dolayısıyla Kureyş'in otoritesinden kurtulmaktı.

Çünkü hâlâ içlerinde cahilî geleneği barındıran bu insanlar kabile taassubundan kurtulamadıkları için Hz. Ebû Bekir'i bir halife ve İslâm ümmetinin lideri olarak değil, Kureyşli bir şef olarak görüyorlardı.

Diğer taraftan İslâm Arap yarımadasına düzenli ve ilahî bir hukuk getirmiş, hayatı yeniden şekillendirmişti.

Halbuki bedevîler, düzenli bir hukuka alışkın olmadıklarından böyle bir yapılanmayı hazmedememişlerdi. Kendilerine özgü yaşama alışkanlıklarının İslâm gibi ulvi bir din ve mükemmel bir hukuk tarafından belli kaidelere bağlanmasını kabullenememiş ve bir an önce kendileri için sıkıcı gelen bu yönetimden kurtulup başıbozuk bir bedevî hayat yaşamayı arzu etmişlerdi.

Sosyal ve hukukî bir devlet yönetimi altında yaşamak bedevî kitlelerin hoşlanmadığı bir husus olabilir; ama bu ilahî din bedevî ve medenîlere, çöl ve ormanda yaşayanlara, şehir ve köy sâkinlerine hitap eden ve tümüne eşit mesafelerle yaklaşan özelliker taşımakta idi.

Dolayısıyla, ilâhî hukuk düzenine alışmak bu gibi kimseler için zor geldiğinden irtidad ederek Medine İslâm Devleti'nin otoritesine baş kaldırmışlardı.

Hz. Peygamber'e verdikleri sözü tuttuklarını, fakat Ebû Bekir'e herhangi bir söz vermediklerini, bundan dolayı bu dinde kalıp kalmama veya zekât verip vermeme hususunda serbest olduklarını iddia etmişlerdi.

Tevbe suresinin 103. ayetindeki *"onların mallarından kendilerini temizleyeceğin ve tezkiye edeceğin bir miktar sadaka (zekât) al. Onlar için dua et..."* hitabı Hz. Peygamber'e yönelikti. Artık peygamber olmadığına göre zekât pekâlâ başkasına verilmeyebilirdi... Aslında itaatsizlik devlete yapılıyordu. Bu da dinin temelini sarsıyordu.

Ayrıca bedevîler, zekâtın genel olarak tüm toplum için harcanan bir gelir olduğunu kabul etmiyor, bunu Ebû Bekir'in kendisi için aldığı bir vergi olarak görüyorlardı.

Halbuki zekât tüm ümmetin yoksulları, yurtlarından hicret edip fakir düşen ferdleri, borçluları, azad edilecek köleleri ve

İslâm'a yeni girmiş olup da kalpleri İslâm'a ısındırılacak bütün mensupları için toplanmaktaydı.

Ama mürtedler zekât ibadetini kökünden reddedip isyan edince Hz. Ebû Bekir de bu davranış ve yaklaşımları bir baş kaldırı, İslâm devletinin emirlerine isyan olarak değerlendirdi. Bu başkaldırıyı İslâm'ın siyasî ve ekonomik varlığını tehdit eden bir ridde hareketi olarak görüyor ve bunu durdurmanın gereklerine inanıyordu. İslâm'ın bu kadar mihnet ve sıkıntılarla kazanmış olduğu değerlerin bir kaç bedevînin isyanıyla yok edilmesine rıza gösterilmemesi gerektiği ortadaydı.

Rasûlullah'ın vefat ettiği, vahyin kesildiği, Medinelilerin önemli bir kısmının Üsame ordusuyla Suriye sınırına gittikleri ve devlet merkezinin âdetâ savunmasız olduğu bir anda, böyle saldırgan kuvvetlerle karşı karşıya kalan İslâm Devletini bu problemden kurtarmak için Hz. Ebû Bekir gibi kararlı, sakin ve soğukkanlı bir halifeye ihtiyaç vardı.

Yukarıda da ifade edildiği gibi İslâm Devleti bünyesinde büyük problem çıkaran kitleler iki grup idi. Bunların bir kısmı tümden irtidat etmişken, diğerleri sadece zekât veremeyeceklerini ve bu konuda İslâm devletinin direktiflerine uymayacaklarını bildirmek üzere Medine'ye temsilci heyetler göndermişlerdi.

Bunlar namaz kılacaklarını ve inançlarına bağlı kalacaklarını ifade ederken, İslâm'ın bir bütün ve parçalanamayacak bir ibadetler manzûmesinden ibaret olduğunu unutuyorlardı. Hâlbuki İslâm'ın bütün emir ve nehiylerine uymak gerekmekte idi. İslâmî hükümlerin bir kısmını kabul edip, diğerlerini reddetmekle İslâm çerçevesi dışına çıkılacağının (el-Bakara 2/85) farkında değillerdi.

Hz. Ebû Bekir'e bu düşüncelerini bildiren kabileler daha önce Rasûlullah'a bir peygamber olduğu için zekât verdiklerini, ancak bundan sonra bunu ödemeyeceklerini söyleyince Halife'den son derece net ve kararlı bir cevap almışlardı. Hz.

Peygamber'e (Merkezî İdareye) verilen bir keçi yavrusunun esirgenmesine izin vermeyeceğini, bir deve yuları değerinde bile olsa zekât vermeyenlere ve namaz ile zekâtın arasını ayıranlara karşı savaşacağını bildirmişti.[108]

Zira, bugün zekât ibadetini ifa etmekten kaçınan kimseler bir müddet sonra başka bir ibadetten muaf tutulmalarını isteyecek, böylece zaman içinde İslâm'ın bir çok hükmü kaldırılabilecekti. O halde, dinin emirlerinin bir bütün olarak alınması gerekir. Bunu kabullenmemek ise, dini kısmen reddetmek manasını taşıyordu.

Hz. Ebû Bekir'in kararlı tavrı karşısında teslim olan ashab şu kanaate varmışlardı: "Bu, Cenab-ı Allah'ın Ebû Bekir'in kalbini bu olaya açmasından başka bir şey olamaz."[109]

Hz. Ebû Bekir İslâm'dan dönen bu kitlenin mutlaka mağlup olacağını ve onları bertaraf ettikten sonra onların yerine Allah'ın kendilerini sevdiği bir topluluğu getireceğini el-Maide suresinin 54. âyetinden ilham almış ve kararlılığını göstermişti. Ashabın birçoğu şöyle söylüyordu:

"Hz. Peygamber'in vefatından sonra şâyet Cenab-ı Allah bize Ebû Bekir'i ihsan etmeseydi helâk olup giderdik.

Ebû Bekir ridde olaylarında büyük bir azim ve kararlılıkla hareket edip hepimize güç ve kuvvet vererek mürtedlere karşı savaşmaya ikna etti ve İslâm dini ile birlikte biz de dünya ve ahîretimizi kurtardık."

Hz. Ebû Bekir, irtidat edenlerden asla mazeret kabul etmedi, onlar ya yeniden İslâm'a dönecekler ya da sürgün edilip İslâm diyarından çıkarılacaklardı. Savaşmanın dışında çare görünmüyordu. Hz. Ebû Bekir, mürtedlerden öldürülenlerin

---

108 Buhârî, *İ'tisâm* 2; Müslim, *İman* 20; Ebû Davud, *Zekat* 1, No: 1556; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned* I, 11; Kadı Ebû Bekir, *el-Avâsım* ,46; İbn Kesîr, VI, 366

109 Vâkidî, *Ridde,* 52.

cehennemlik; Müslümanlardan bu savaşlardan öldürülenlerin ise şehid ve cennetlik olduklarını söyleyip Müslüman ölülerin diyetlerini onlardan alacağını ifade ediyordu.

Mürtedlerin Müslümanlardan aldıkları malları onlardan geri almak icap ettiğine, Müslümanların ise mürtedlerden aldıklarının ganimet malı olduğuna sahabeyi ikna etmiş ve delillerini ortaya koymuştu. Ashab artık Ebû Bekir'in haklılığına inanıp ona tabi olmuş ve mürtedlere karşı savaşa hazır hale gelmişti.[110]

Böylece Hz. Ebû Bekir, karşı tedbirlerini alıp Rasûlullah'ın vefatından sonra İslâm devleti bünyesinde hiçbir otorite boşluğuna meydan vermeden bu dinden dönenlere karşı amansız bir mücadele başlatmıştır.

Hz. Ebû Bekir'in, namaz kılıp zekât vermeyeceklerini söyleyen kabilelerden, Abs, Gatafan, Esed ve Tayy Kabilelerinin Medine'ye gelen elçilerine verdiği kesin cevap, onları Medine üzerine saldıracak bir tutuma sürükledi.

Özellikle Üsame'nin kumandasında Suriye'ye giden Müslümanların Medine'yi savunmasız ve askersiz bıraktıklarını zanneden bu kabileler, bu durumu bir fırsat kabul ederek, Medine üzerine harekete geçmişlerdi. Bunu haber alan Halife Hz. Ebû Bekir, önce Rasûlullah'ın mescidini, Ehl-i Beyt'in hücrelerini ve Rasûlullah'ın kabrini iyice koruma altına alarak gerekli önlemlere başvurdu.

Birkaç gün sonra bu kabilelerin saldırıya geçtikleri haber alınınca Medine'de mevcut olanlarla birlikte, şehrin çevresinde yaşayan Müslümanlara da haber verilmek suretiyle bir kuvvet oluşturuldu.

İrtidat Olaylarına Karşı Verilen Mücadele

Bedevî kabileler, zekât vermek istemiyorlardı, ama namazlarını o gün için hâlâ kılıyorlardı. Bu nedenle onlara savaşılıp

110 İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, II, 342.

savaşılmayacağı hususunda ashap arasında görüş farklılığı vardı. Hz. Ömer, namaz kılan bir topluluğa karşı savaşılmaması gerektiğini savunuyor ve şöyle diyordu:

"Rasûlullah'ın halifesi, insanlara yakınlık göster. Onlara yumuşak davran. Hz. Peygamber: "Ben insanlarla Lâ ilahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum. Bunu diyen kimse, Allah'ın hakkı hariç, canını ve malını benden korumuştur" dediği halde sen bu insanlara karşı nasıl savaşacaksın?"

Fakat Hz. Ebû Bekir İslâm'ın bir bütün olduğunu, namaz ile zekâtın arasını ayıramayacaklarını belirtti. Müslüman olmak üzere Medine'ye gelen Taiflilerin İslâm'ı kabul ettikleri halde namaz kılmaktan muaf tutulmayı istediklerinde Hz. Peygamber'in "Namazı, sücûdu olmayan bir dinde hayır yoktur" buyurduğunu hatırlatarak namaz ve zekâtın birbirini tamamlayan iki ibadet olduğunu söyledi. Ardından "...şâyet tevbe edip namazı kılar ve zekâtlarını verirlerse o zaman onları serbest bırakınız.." âyetini Ömer'e hatırlattı ve "Allah'a yemin ederim ki namaz ile zekâtın arasını ayıran bu topluluğa karşı savaşacağım, zekât Allah'ın hakkıdır...Hattab'ın oğlu, bu konuda bana yardımcı olmanı istedim. Bana zaaf ve çaresizlik mi sunuyorsun? Cahiliyette iken cesur idin, İslâm döneminde korkak mı oldun? Yoksa biz hayatta iken bu dinin hükümleri mi kalkacak?" dedi, olayı aralarında konuşup tartışınca, Hz. Ömer ve onun gibi düşünenler ikna olarak Halifenin görüşüne katıldılar.

Yumuşak huylu olarak bilinen Ebû Bekir'in İslâm'ın hükümlerinin uygulanmaması halinde birden bire sert tavırlı bir yönetici olduğunu ortaya koyması, cesur, atak ve savaştan yana olduğunu göstermesi herkesi harekete geçirmişti.

Hz. Ebû Bekir'in kendisi de harekete geçmişti. Onu gören Müslümanlar, zaten var olan kuvvetlerini bir araya getirmiş, hazır bir halde bekliyorlardı. Abs, Gatafan, Esed ve Tayy kabilelerinin Medine'ye bir gece yaptıkları ani saldırı tam zamanında püskürtülerek ilk hücum bertaraf edildi.

Saldırı, yalancı peygamber Tulayha İbn Huveylid el-Esedî'nin teşviki ile gerçekleşmişti. Tulayha Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) vefat etmeden önce, peygamberlik iddiasına kalkışmıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber, emrine verdiği kuvvetlerle Dırar İbnü'l-Ezver'i Tulayha üzerine göndererek irtidat edenlere karşı savaşmalarını emretmişti.[111]

Müslümanlarla Tulayha arasında meydana gelen çatışmalarda, Tulayha mağlup olup kaçarken, Müslümanların kumandanı Dırar İbnu'l-Ezver, ona bir kılıç darbesi ile saldırdı ise de Tulayha bundan kurtulabilmişti. Bu sefer onun etrafında bulunanlar, "Tulayha'ya kılıç işlemiyor." gibi bir anlayışa kapılarak yeniden toparlandılar. Gün geçtikçe adamlan arttı. Bu arada Rasûlullah vefat edince Tulayha, "Cebrail bana haber getiriyor" demeye başladı.

Tulayha insanlara, namaz kılarken secde ve rüku yapmalarının gereksiz olduğunu, Allah'ı sadece ayakta zikretmelerinin yeterli olacağını söylüyordu. Tulayha'ya uyanlar, kendi kabilesi Esedoğulları ile onlara yakın olan, Gatafan, Fezara ve Tayy kabileleri idi. Ayrıca onlara ilave olarak, Abs, Sa'lebe İbn Sad ve Mürre kabileleri de Tulayha'ya katılmıştı. Bunlar, yeni bir peygambere uyduklarını ileri sürdükleri gibi namazı kılacaklarını fakat Ebû Bekir'e zekât vermeyeceklerini söylüyorlardı. Bu isteklerinin kabul edilmemesi üzerine, geriye dönen elçileri, Medine'nin savunmasız olduğunu zannederek kavimlerini şehre saldırmaya teşvik ettiler. Hatta Tulayha kuvvetlerini ikiye ayırıp bir kısmına kardeşi Bilal'in emrinde Medine üzerine saldırıya geçmelerini emretti.

Hz. Ebû Bekir, bu kabilelerin, Medine'ye saldıracakları haberini alınca, şehrin dağ yollarını tutacak kuvvetler hazırlayıp, başlarına Hz. Ali, Hz. Talha, Zübeyr ve Abdullah İbn Mesud gibi ileri gelen sahabileri getirdi. Ayrıca şehirde kalanların mes-

111 İbnü'l-Esîr, II, 343

cid ve çevresinde toplanmalarını ve mescidi sonuna kadar savunmalarını istedi.

Hz. Ebû Bekir geceli gündüzlü uğraşarak isyancı kabilelere karşı koyacak birlikler hazırladı. İsyancı kabileler, bir gece aniden Medine üzerine yürüdüler. Hz. Ebû Bekir ve yanındaki Müslümanlar büyük bir azimle karşı koyarak, onları geriye püskürtüp kovalamaya başladılar. Tulayha'nın adamları İslâm birliklerinin önünde kaçarken, Zu-Husa'ya kadar geri çekilince Müslümanlar buraya kadar ilerlediler. Artık maksadın hasıl olduğunu gören Hz. Ebû Bekir ve yanındaki Müslümanlar Medine'ye geri döndüler.[112]

Müslümanların bu geri dönüşlerini bir güçsüzlük ve zaafiyet olarak gören müşrik ve mürtedler, bu haberi Zü'l- Kassa'da bulunan yandaşlarına ilettiler.

Diğer taraftan İslâm devleti başkanı Hz. Ebû Bekir, hem bir nefer hem bir kumandan gibi geceli gündüzlü çalışıp ordusunu hazırlayarak düşman kuvvetleri üzerine yürüdü. Başkumandan olarak kendisi merkezde yer alırken, ordusunun sağ kanat kumandanlığına ileride Azerbaycan fatihi olacak olan, Numan İbn Mukarrin'i, sol kanadın başına onun kardeşi Abdullah İbn Mukarrin'i, piyadelerin başına da diğer kardeşleri Suveyd İbn Mukarrin'i görevlendirdi. Tan yeri ağardığında düşman ile karşı karşıya geldiler.

Müslüman kuvvetler büyük bir titizlik içinde ilerledikleri için düşman onları fark edememişti. Müslümanlar, mürted kitleler üzerine saldırarak onları dağıtmaya başladılar. Mürtedler, Müslümanların önünden kaçarken, Hz. Ebû Bekir onları, Zü'l-Kassa'ya kadar kovaladı.

Bu olay, irtidat olaylarındaki ilk büyük başarı ve mürtedlerin bertaraf edileceğine ilk müjde idi. Hz. Ebû Bekir bu ilk

112 Taberî, II, 3. cüz, 223-224; İbnü'l-Esîr, II, 344-345; İbn Kesîr VI, 312-313.

büyük başarıdan sonra Zü'l-Kassa'da Numan İbn Mukarrin'i bırakarak Medine'ye geri döndü. Yenilgiye uğrayan isyancı ve mürted kabileler, Ebrak'tan çekilerek Tulayha'nın yanına, Buzaha'ya kaçtılar. Onarın bu kaçışı Müslümanların son derece önemli bir başarısı olup mürted kitlelere karşı daha büyük başarılar elde edilebileceğini gösteriyordu.[113]

İslâm'ın yüceliğini idrak edenler mürtedlerin başına gelen felaketin sebebini de bilmektedirler. İrtidat fitnesinin söndürülmesinin en önemli sebebi sağlam bir imanın, fedakârlığın, İslâm'ı sahiplenmenin sonucu idi. İslâm'a sahip olmak sabır, kahramanlık, cesaret, hakkı savunma ve bâtılı reddetme duygularıyla mümkündür.

Tulayha'ya bu kahramanlığına rağmen neden mağlup olduğu sorulduğunda şöyle demişti:

"Bizim yenilmemizin ana sebebi, adamlarımızın kendilerinden önce arkadaşlarını ölüme atmak istemeleridir. Halbuki Müslümanlar ise daima kardeşlerinden önce kendilerini ölüme atıp şehid olmak istiyorlar. İşte bu da onların kazanmalarını sağlıyor."

Fakat bu başarıdan korkan ve neticeyi görmeye başlayan Haris, Avf, Absoğulları ile Zübyan kabilesi kendi aralarında yaşıyan ve irtidat olaylarına karışmayan Müslümanlara saldırıp birçoğunu şehid ettiler. Hz. Ebû Bekir ve Müslümanların tümü buna çok üzüldüler. Bunun üzerine öldürülen Abs ve Zübyanlı Müslümanların adedince müşrik ve mürted öldüreceğine dair yemin eden ve bunu infaz etmek için hazırlıklara başlayan Hz. Ebû Bekir'in bu kararlılığı Müslümanların artık bir güç ve otorite sahibi olduklarını, kendi inançları uğruna ölüme gitme hususunda sebat edeceklerini gösteriyordu.

Bu arada Üsame'nin ordusu yukarıda ifade ettiğimiz gibi kırk veya altmış gün sonra Suriye'den geri dönmüştü. Bir taraftan

113 İbnü'l-Esîr, II, 345.

Üsame'nin gelişine diğer taraftan da Zü'l -Kassa'da elde edilen başarılara sevinen Müslümanların, bu sevinçlerine bir yenisi daha eklendi. Zekât vermek istemeyen gruplara rağmen, İslâm diyarının bir çok yerinden bolca toplanan zekât malları Medine'ye ulaşmıştı. Zekât mallarını Medine'ye getirenler arasında Safvan, Zibrikan İbn Bedr ve Adiyy İbn Hatem et-Taî de vardı.[114]

Bütün bu olumlu gelişmeler üzerine Hz. Ebû Bekir seferden dönen Üsame İbn Zeyd'i ve ordusunu dinlenmeleri için Medine'de bırakarak onu kendisine vekil tayin edip hazırlıklarını tamamladıktan sonra mürtedler üzerine yürüdü. Müslümanlar, Halifenin merkezde oturması gerektiğini dile getirerek bizzat kendisinin mürtedlere karşı sefere çıkmasına gerek olmadığını söylediler. Bunun üzerine, Hz. Ebû Bekir şöyle dedi: "Ben sizleri bizzat kendim koruyacağım. Sizden bir farkım ve üstünlüğüm olmadığını göstermek istiyorum."

Sonra yanındakilerle birlikte önce Tulayha'nın adamları ile çatışmaların meydana geldiği Zü'l- Kassa'ya gitti. Oradan da er-Rebeze civarındaki el-Ebrak'a vararak burada karargâhını kurdu.

Hz. Ebû Bekir daha önce, burada bıraktığı Mukarrin'in oğulları Numan, Abdullah ve Süveyd ile birlikte isyancı ve mürtedlere karşı savaşa girişip büyük başarılar elde ederek düşmanı darmadağın ettiler. Abs, Zübyan kabileleri ile Bekiroğulları ve Kinane'den bir grup, Hz. Ebû Bekir'in bu mukavemetine karşı koyamayarak hezimete uğradılar. (Cemâziyelevvel 11). Zübyanoğulları'nın mağlup olması üzerine yurtlarını ele geçiren Hz. Ebû Bekir, buraları İslâm ordusunun atları ve zekât memurlarının hayvanları için otlak yeri olarak tahsis etti. El-Ebrak'ta mağlup olan yukarıda adı geçen kabile mensuplarından mürted olanlar, Buzaha'da bulunan yalancı peygamber Tulayha el-Esedî'nin yanına gittiler.

---

114 Taberî, II, 3. cüz, 225; İbnü'l-Esîr, II, 345; İbn Kesîr, VI, 313-314.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra baş gösteren bu büyük problem, Hz. Ebû Bekir'in son derece kararlı, azimli ve sebatlı tutumu ile çok kısa bir zamanda hemen hemen durdurulmuş ve bu ilk başarılarla bu isyanların hakkından gelineceği gösterilmişti. İsyan ve irtidatların baş gösterdiği günlerde, Medine'nin üzerinde sanki karabulutlar geziyormuş gibi Müslümanların arasında da büyük endişelere rastlamak mümkündü. Bu telaş, sadece Hz. Ebû Bekir'de yoktu. O, azimli ve kararlı idi. Sıkıntıları yok edeceğine inanıyordu. Başarıya olan inanç ile liderin kendisine olan güveni, beklenen ve arzulanan sonucun yarısıdır. Bunu da Hz. Ebû Bekir sağlamıştır.

Hz. Ebû Bekir'in İslâm toplumunun Rasûlullah döneminde olduğu gibi dimdik olarak ayakta durması için, büyük bir gayret ile görevini yerine getirdiği anlaşılmaktadır. Onun, Müslümanları vahyin ışığında yaşatmak uğruna verdiği mücadele gerçekten şanlı idi. Hz. Ebû Bekir problemleri gidermek için gerekli tedbirleri alarak, ashab içinde savaş tecrübeleri ile ün salmış olan mü'minlerden kumandanlar seçti. Bundan sonra, İslâm ordularını onbir birlik halinde ve onbir komutan yönetiminde mürtedlere karşı savaşmak üzere şu bölgelere gönderdi:

1- Halid İbn Velid, Buzaha bölgesindeki Tulayha İbn Huveylid üzerine yürüdü. Daha sonra imkan bulursa, el-Butah'ta bulunan Malik İbn Nüveyre üzerine yürüyecek, daha sonra da Yemâme'ye Müseylemetü'l-Kezzab üzerine gidecekti.

2- İkrime İbn Ebi Cehil, Yemâme'de isyan ve irtidat eden Hanifeoğulları ve yalancı Peygamber Müseylemetü'l-Kezzab üzerine gönderildi.

3- Şurahbil İbn Hasene'yi, Ebû Cehil'in oğlu İkrime'nin ardında gönderip ona: "İkrime Yemâme'de işlerini bitirdikten sonra sen de irtidat edenlerin üzerine atlıların ile birlikte savaşarak Kuzaa'ya kadar git" diye emir verdi.

4- Muhâcir İbn Ebi Ümeyye'ye de bir sancak verildi ve Yemen'e gönderildi. Ayrıca Kays İbn Mekşuh'a karşı Ebna'ya yardımcı olunması daha sonra da Hadramut'a ve Kinde'ye gitmesi istendi.

5- Hüzeyfe İbn Mihsan el-Gilfânî'ye bir sancak verip Uman'da yaşayan Debaoğulları üzerine gönderdi.

6- Arface İbn Herseme'ye bir sancak verip Mehre üzerine gönderdi. Ayrıca Huzeyfe ile Arface'ye bir araya gelerek, birbirlerine yardımcı olmalarını emretti.

7- Main İbn Haciz'e de bir sancak verip Süleymoğulları ve onlarla birlikte olan Hevazinliler üzerine gönderdi.

8- Süveyd İbn Mukarrin'e de bir sancak verip Yemen'de Tihâme üzerine gönderdi.

9- Halid İbn Said'i Suriye sınır bölgelerine gönderdi.

10- Amr İbnü'l-Âs' ı Kudaalılar üzerine gönderdi

11- Ala İbn el-Hadramî'ye de bir sancak verip Bahreyn'e gönderdi.[115]

Hz. Ebû Bekir, İslâm ordusunu bu şekilde düzenledikten sonra gidilecek bölgelere hareket emri vermeden önce, mürtedlere hitaben bir genelge düzenledi.

Bu genelge Besmele ile başlıyor ve Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) vefatı hatırlatılarak, şöyle deniliyordu: *"Aranızdan dininden dönenlerin olduğunu öğrendim. Allah'a karşı kibirlenen, şeytana uyan, nefsine aldanan cahiller için, Cenab-ı Allah, Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruyor:*

"Ey Muhammed! Sen insanlara Adem'le İblis'in kıssasını hatırlat. Hani bir zamanlar Meleklere: Adem'e ihtiram secdesinde bulunun demiştik de, İblis'in dışında bütün Melekler secde etmişlerdi. Cinlerden olan İblis ise, Rabbinin emrinden çıkmıştı. Beni bırakıp, İblis'i ve soyunu dostlar

115 Taberî, II, 3.cüz, 225; İbnü'l Esir, II, 346; İbn Kesîr, VI, 314-315.

mı ediniyorsunuz? Halbuki onlar, sizin düşmanınızdır. Zalimlerin Allah'ı bırakıp, şeytanı dost ve veli edinmeleri ne kötü bir değiş dokuştur." (el-Kehf, 18/50)

"Şüphesizki şeytan sizin düşmanınızdır. Siz de onu düşman edinin. O kendi taraftarlarını ancak cehennemliklerden olmaya çağırır. (el-Fâtır, 35/6).

Üzerinize filan kimse komutasında Muhâcir, Ensâr ve diğer mü'minlerden oluşan bir birlik gönderiyorum. Verdiğim emir gereğince Allah yoluna davet edilmeden, kimse ile savaşılmayacak, kimse öldürülmeyecektir.

Bu davete uyup da yeniden Müslüman olanlara iyi muamele edilecek, fakat uymayanlara ateşte yakılmak dahil, savaşın bütün kuralları tatbik edilecektir. Çocuklar, kadınlar ve yaşlılar müstesna.

Hiç kimseden İslâm'a uymanın dışında herhangi bir teklif gelmesin. Bunlara olumlu cevap verene ne mutlu! Aksi halde Allah aciz değildir.

Bu emrimi elçilerim ilan edecektir. Onların ilanı ezanla başlayacaktır. Ezan okunduğu zaman saygı gösterin, davetimize uyanın tescili, yazılı olarak yapılacaktır." [116]

Hilafet makamından topluma yöneltilen ilk emir budur. Diğer taraftan Hz. Ebû Bekir, komutanlara da birer talimat dağıttı. Onlara şu direktifleri vermişti:

"Rasûlullah'ın halifesinden, Ridde savaşına tayin edilen filana, bu savaşta uyması için özel talimattır: Gizli ve açık her davranışta Allah'tan korkunuz, Allah için yapılan savaşta azimli olunuz. Allah'ın emrini tanımayanlarla savaşınız. Savaştan önce, bu insanları İslâm'a davet ediniz.

Davete uyanlar, güvenlik altına alınacaklardır. Uymayanlara ise savaşın bütün gerekleri uygulanacaktır. Sa-

116 Taberî, II, 3. cüz, 227.

vaşta herkese herşey açıklanacak, lehte ve aleyhte olanlar düşmana bildirilecek, üzerinizde vebal kalmayacaktır.

Allah'ın emrini kabul edenlere kolaylık gösterilecek, ancak Allah'a küfredenlerle savaşılacaktır. Davete uyduğunu açıklayanın, gizli niyet ve emelleri varsa bu, onunla Allah arasındaki bir iştir, Allah'a havale edilecektir.

Ganimetler ele geçtiğinde, beşte biri Beytü'l-mâl'e ayrılıp kalanı savaşa katılan Müslümanlar arasında eşit şekilde bölüştürülecektir. Ganimeti pay etme esnasında, İslâmi adalet ölçülerine titizlikle uyun. Müslümanlara iyi davranın. Durumları ile yakından ilgilenin, Müslümanlar arasında sevgi tohumlarının yeşermesi için elinizden geleni yapın."

Hz. Ebû Bekir'in ridde olaylarını bertaraf etmek üzere görevlendirdiği kumandanlar arasında Ensar'dan kimse yoktu. Bunu görenler, sanki hilafet konusunda kendisine muhalefet ettiklerinden dolayı onlardan kimseyi görevlendirmediğini zannetmişti.

Ama olay bu zannedilenden çok, saldırıya maruz kalındığı takdirde Medine'yi savunma hususunda kendi şehirleri olduğu için Ensâr'ın daha başarılı olacaklarını düşünüp Medine'de kalmalarının yararlı olacağını tahmin etmesinden ve buna göre görevlendirme yapmasından ileri geliyordu.

Özellikle görev verdiği kumandanlar gerçekten kumandanlığın hakkını verebilecek kimseler içinden titizlikle seçilmişlerdi. Şâyet Ebû Bekir bu kumandanları seçerken yakınlarını düşünerek seçmiş olsaydı Ali, Talha, Zübeyr ve özellikle Hz. Ömer'e de görev verirdi. Ama Ensâr'ın ileri gelenleri ile birlikte bunların komuta merkezinde kalmasını arzu ettiğinden onlara kumandanlık vermemişti.

Tulayha İbn Huveylid el-Esedî Olayı

Abs ve Zübyanoğulları bozguna uğrayıp Buzaha'da bulunan Tulayha'nın yanına dönünce, Tulayha Cedile'ye ve Tayyılılardan Gavslara haber gönderip kendilerine katılmalarını emretti.

Onlardan bir kısmı Tulayha'ya katılıp kavimlerine de kendileri ile gelmelerini emrettiler. Bunların hepsi Tulayha'nın yanına gittiler. Tulayha İbn Huveylid İbn Nevfel el-Esedî hicretin dokuzuncu yılında heyetlerin Medine'ye gelip İslâm'a girdiklerini söyledikleri sıralarda Rasûlullah'a gelerek Müslüman olduğunu bildirip İslâm'a girmiş ve bir müddet Müslüman kaldıktan sonra irtidad etmişti.

Tulayha, Hz. Muhammed'in peygamberliği, Kureyşlileri Araplar arasında, nasıl farklı bir konuma yükseltmişse, kendi peygamberliğin de Esedoğulları'nı yücelteceğini düşünüyordu. Ama unuttuğu bir husus vardı ki, Hz. Muhammed gerçekten Peygamber, o ise yalancı idi. Rasûlullah, böyle bir iddiada bulunan Tulayha üzerine Dırar İbnu'l-Ezver'i bir grup sahabiyle göndererek mürtedlere karşı savaşmasını istemişti.

Dırar ve arkadaşları Tulayha'nın etrafındakileri kısmen dağıtmış ve etkisiz bir hale getirmişti. Ancak Tulayha buna rağmen kendisine vahiy geldiğini söyleyerek bir takım yalanlar uydurmuş ve kafiyeli sözlerle etrafındaki bedevileri bir müddet daha oyalayarak kandırmıştı.

Ayrıca kendisine Zünnûn adında birisinin geldiğini ve kendisine vahiy getirdiğini söylüyordu. Onun dininde, namaz kılarken secdenin gerekli olmadığını, Allah'ın insanların secdesine ihtiyacı bulunmadığını ifade ederek insanları oyalıyordu.[117]

İslâm'ı kalplerine iyice sindirmemiş olan bu bedevî kitleler tam bir kabile milliyetçiliği ve taassubu sergileyerek "Esed ve Gatafan ittifakından olan bir yalancı peygamber Kureyşli bir

117 Diyarbekrî, *el-Hamîs*, II, 206.

peygamberden bizim için daha sevimli ve güzel gelir. Zaten Muhammed ölmüş, Tulayha ise şu anda hala hayattadır" diyorlardı.

Tulayha el-Esedî, Hz. Peygamber hayatta iken peygamberlik iddiasında bulunmuş ve özellikle bu iddiasıyla insanları İslâm'dan tekrar putperestliğe geri götürmeyi hedeflemişti.

Hz. Ebû Bekir, önce Adiyy İbn Hatim'i Tayy'lılara göndermiş, arkasından da Halid'i göndermişti. Hz. Ebû Bekir, Adiyye Tayylılardan başlamak üzere oradan Buzaha üzerine yürümeyi, daha sonra el-Butah'a varmayı ve bir tarafın işini bitirdiği takdirde kendisine başka bir yere gitmek üzere izin verilinceye kadar vakit kaybetmeden kendisine talimat verildiği şekilde yoluna devam etmesini emretmişti.

Hz. Ebû Bekir de Hayber'e doğru çıkıp Halid ile buluşmaya gitti. Tayy kabilesi mensupları Adiyy'e: "Sen bu orduyu karşıla ve bizim kabilemizde olup da Tulayha yanında bulunanları öldürmemeleri için, onları kurtarıncaya kadar Tulayha'yı geciktir" teklifini yaptılar.

Bunun üzerine Adiyy, Halid'i karşıladı ve durumu haber verince, Halid bir süre gecikti. Taylılar da Tulayha ile birlikte bulunan akrabalarına haber gönderdiler. Bu haberi alan Tayylılar tekrar gelip diğer Müslüman akrabalarına katıldılar. Böylelikle, Tayylılar yeniden İslâm'a dönmüş olarak Halid'i karşıladılar.

Bu sefer Halid, Cedile üzerine yürüdü. Fakat Adiyy İbn Hâtim, ondan acele etmemesini isteyip, bizzat kendisi giderek onları İslâm'a davet etti. Cedileliler de onun bu davetini kabul ettiler.

Böylece Adiyy, Halid'e onların İslâm'a döndükleri haberini getirmiş olarak geri döndü. Ayrıca onlardan bin süvari Müslümanlara katıldı. Böylece Adiyy, Taylılar arasında hayırlı bir kişi olarak kabul gördü.

Bunu müteakiben, kendisine verilen emir ve talimatlara uyan Halid İbn Velid, Ukaşe İbn Mihsan ile Ensâr'dan Sabit İbn Akram'ı bilgi toplamak için Tulayha üzerine gönderdi. Tulayha'nın kardeşi Habal, Müslümanlarla karşılaşınca giriştiği çarpışmalardan birinde öldü. Ayrıca bu arada arap şair Hutay'a da esir edilmişti.

Tulayha kardeşinin ölüm haberini alınca kendisi ve diğer kardeşi Seleme ile birlikte yola çıktı. Yukarıda adı geçen iki öncü Müslüman'a rastlayan Tulayha, Ukâşe'yi, kardeşi Seleme de Sabit'i şehid edip geri döndüler.

Halid, beraberindeki Müslümanlarla geldiğinde, Ukaşe ve Sabit'in şehid edilmiş olduklarını görünce sabırsızlanmaya başladı.

Halid emrindekilerle birlikte, Tulayha'nın üzerine yürüdü. Taylılar, kendisine: "Biz Kayslıların işini bitiririz. Çünkü Esedoğulları, bizim andlaşmalılarımızdır" dediler.

Halid de onlara: "Bu iki gruptan hangisi ile arzu ederseniz çarpışabilirsiniz" deyince, Adiyy İbn Hâtim: "Eğer bu durum benim en yakın ailem ile ilgili olmuş olsaydı, buna karşılık onlarla cihad ederdim. Esedoğulları ile bizimle olan andlaşmalarından dolayı cihada atılmaktan geri kalmayacağım" deyince, Halid ona: "Her iki grup ile yapılan cihat da aynı şekilde cihaddır. O bakımdan, sen arkadaşlarının görüşlerine aykırı hareket etme, daha çok savaşmayı arzu ettikleri kimseler üzerine onlarla beraber git" dedi ve onlara karşı savaşmak için gerekli hazırlıklarını yaptı. Daha sonra her ikisi de Buzaha'da bir araya gelinceye kadar yollarına devam ettiler.

Bu arada Amiroğulları ve bedevîlerden büyük kitleler savaşın kimin aleyhine neticeleneceğini beklemeye koyulmuşlardı. Halid İbn Velid Buzaha'da bulunan Tulayha'nın yanına vardığında Tulayha deriden bir çadır içinde arkadaşlarıyla oturuyordu.

Halid İbn Velid, asıl adı Talha olan bu yalancı peygamberi küçük düşürmek ve onu küçük gördüğünü ifade etmek maksadıyla, Talhacık anlamında: "Tulayha nerede? Dışarı çıksın." diye çadıra doğru seslenmişti. İbn Huveylid'in arkadaşları ise: "O Tulayha değil, Talha'dır. Peygamberimizle alay edip adını küçük düşürme!" şeklinde karşılık vermişlerdi.

Halid İbn Velid, Tulayha'ya şöyle seslendi: "Rasûlullah'ın halifesi seni bir ve eşi ortağı olmayan Allah'a ve O'nun Rasulu Hz. Muhammed'e iman etmeye davet ediyor."

Tulayha ise içerden çadırın içinden bağırarak: "Allah'ın birliğine ve benim de O'nun resulü olduğuma iman ederim." şeklinde cevap verdi. Halid İbn Velid ve yanında bulunan Müslümanlar Tulayha'nın ve adamlarının iman etmeyeceklerini görünce derhal savaşa giriştiler.

Müslümanların en büyük sancağını Hz. Ömer'in kardeşi Zeyd İbnü'l-Hattâb aldı. Ensâr'ın sancağını da Sâbit İbn Kays taşıyordu. Ayraca Tay kabilesine de ayrı bir sancak verilip Adiy İbn Hâtim'e teslim edildi.[118]

İki taraf Buzaha'da şiddetle çarpışmaya başladılar. Gerçekten eşine az rastlanan çetin bir savaş oldu. Müslümanların bu savaştaki sayılarının altı bin civarında olduğu tahmin ediliyor.[119] Uyeyne İbn Hısn el-Fezârî Fezâreoğulları'ndan yediyüz kişilik bir grupla Tulayha'nın yanında idi. Tulayha ise elbiselerine sarılıp örtünmüş, bir kıl çadıra kurulmuş, onlara Peygamberlik taslıyordu.

Savaşın kızıştığı bir sırada, Uyeyne gizlice Tulayha'nın yanına gelerek, "Sana hala Zunnûn gelmedi mi?" diye sorunca, Tulayha: "Hayır" dedi. Uyeyne daha sonra, tekrar gelerek Tulayha'ya: "Hay babası geberesice! Zunnûn gelmedi mi?

---

118 Diyarbekrî, *el-Hamis*, II, 206.

119 Şevki Ebû Halil, *Hurubu'r-Ridde min kiyadeti'n-Nebi ile imreti Ebi Bekir*, Dimaşk 1984, s.55.

Diye sordu. Tulayha tekrar: "Hayır" cevabını verince, bu sefer Uyeyne: "Peki ne zamana kadar gelmeyecek? Yemin olsun, biz çok zor bir durumdayız" dedi.

Sonra geri dönüp çetin bir savaşa tutuştu. Arkasından Tulayha'nın üzerine yürüyüp "Zunnûn hala gelmedi mi?" diye sorunca, bu defa Tulayha: "Evet, geldi!" diye cevap verdi. Uyeyne ona: "Peki, ne dedi?" diye sordu.

Tulayha, "Bir gün gelecek düşmanlarınla karşılaşacaksın. Başlangıcı aleyhine olsa da sonunda sen kazanacaksın. Değirmen gibi insan öğüten bir kanlı savaş... ve işte unutamayacağın bir söz diye söyledi."[120] şeklinde cevap verince, Uyeyne: "Evet, Allah da biliyor ki, senin hiç unutamayacağın bir şey olacak. Ey Fezâreoğulları! çekip gidiniz! Çünkü bu adam bir yalancıdır" deyince Fezareliler çekildiler ve diğerleri de bozguna uğradı.

Tulayha ise kendisi ve hanımı Nevvâr için, atını hazırlamış idi. Etrafı sarılınca atına binip karısını da yanına alarak birlikte kaçıp kurtuldular. Daha sonra: "Ey Fezâreliler, kim bu şekilde yapıp karısı ile birlikte kurtulabilecekse yapsın" diyerek kaçıp Suriye'ye gitti. Daha sonra Kelb kabilesine sığınan Tulayha, Esed ile Gatafanoğulları'nın İslâm'a girmiş oldukları haberini alınca yeniden Müslüman oldu. Hz. Ebû Bekir'in vefatına kadar Kelbliler arasında kalmaya devam etti.

Tulayha, Hz. Ebû Bekir'in halifeliği döneminde, Umre yapmak üzere yola çıkmış, Medine yakınlarında geçtiği bir sırada Hz. Ebû Bekir'e: "İşte Tulayha!" dedilerse de Hz. Ebû Bekir; "Ne yapayım onu, artık İslâm'a girmiş bulunuyor?"diye cevap verdi. Daha sonra, Hz. Ömer'in yanına gelip Halife seçildiğinde ona bey'at etti. Hz. Ömer ona: "Sen Ukâşe ve Sâbit'in katilisin. Allah'a yemin olsun ki, seni ebediyyen sevmeyeceğim" deyince, Tulayha ona: "Ey Mü'minlerin emiri! Allah'ın

120 Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân,* 116-117; Taberî, II, 3.cüz, 229; İbnü'l Esîr, II, 347-348; İbn Kesîr, VI, 317-318.

ellerimle ikramda bulunduğu ve onların elleri ile de beni rüsvay etmediği iki adamı ne diye bu kadar düşünüyorsun?" deyerek Hz. Ömer'e bey'at etti. Hz. Ömer ona: "Peki, kehanetlerinden geriye ne kaldı?" diye sorunca, Tulayha: "Bir veya iki üfürükten başka birşey kalmadı" diye cevap verdi.

Tulayha daha sonra kavminin yanına vardı ve Irak'a gitmek üzere ayrılıncaya kadar orada kaldı. Tulayha'nın etrafında bulunanlar bozguna uğrayınca Uyeyne İbn Hısn esir alınıp, yaklaşık otuz kişi ile birlikte Hz. Ebû Bekir'e götürüldü. Medine çocukları eli kolu bağlanmış olan Uyeyne'ye: "Ey Allah'ın düşmanı! Sen iman ettikten sonra, kâfir mi oldun, mürted adam?" diyorlar, o da: "Yemin ederim ki, bir an olsun iman etmedim" diye cevap veriyordu. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, onu af edip hayatını bağışladı. Daha sonra Hz. Ebû Bekir'e yazdığı bir şiirinde, bu tevbesini tekrar kabul etmesini rica etmişti.

Tulayha'nın arkadaşlarından durumu iyi bilen biri ele geçirilmişti. Halid ona, Tulayha'nın ne söylediğini sorunca, adam şunları söyledi: "Onun bize bildirdiği uydurma sözlerden birisi şudur: Kuşlar ve güvercinler, halisâne oruç tutanlar, bizler sizlerden yıllarca önce oruç tuttuk. Bizim mülkümüz Irak'ı ve Şam'ı içine alacaktır." Esedoğulları'nın, kadın ve çocukları arasında kimse esir alınamadı, çünkü ailelerini korunacak bir yerde bırakmışlardı. Yenilgiye uğrayıp da İslâm'a girdiklerini belirtince, Halid de onlara ilişemedi.[121]

Ka'boğulları ve Alkame İbn Ulâse

İrtidat halkalarından biri de Alkame İbn Ulâse'nin irtidadı ve Ka'boğulları'nı harekete geçirmesi idi.

Alkame daha önceleri bir ara İslâm'a girmiş fakat Müslümanlığı uzun sürmemişti. Tâif'in fethinden sonra irtidat ederek Suriye'ye kaçmıştı. Hz. Peygamber'in vefatını ve mürtedlerin

121 Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, 118-119; Yâkûbî, *Tarih*, II, 128; Taberî, II, 3. cüz, 230; İbnü'l-Esîr, 348-349, İbn Kesîr, VI, 318-319.

isyan ettiklerini haber alması üzerine hızla Suriye'den dönüp Kilaboğuları ve Ka'boğullarını, çevresinde bulunan diğer kabilelerle birlikte etrafına toplayarak irtidat bayrağını açanlara katıldı.

Hz. Ebû Bekir, Alkame İbn Ulâse'nin isyanını haber alınca, ashabın kahramanlarından birisi olan el-Ka'ka' İbn Amr'ı[122] bir grup Müslüman ile üzerine göndererek Alkeme ile çarpışmasını ve isyanını bastırmasını istedi. Kumandan el-Ka'ka' İbn Amr, halifenin bu emrini yerine getirmek üzere harekete geçti ve Ka'boğulları'nın yakınında konakladıkları su kenarına ulaştı.

Alkame İbn Ulâse irtidat ve isyan etmiş, fakat İslâm'ın merkezî yönetimine karşı başarılı olup olmayacağından hiç de emin olmadığı için de her an kaçabilmek maksadıyla hazır bulundurduğu bir ata sahipti. El-Ka'ka' İbn Amr, yanında bulunan diğer Müslümanlarla sözkonusu su kenarına yaklaşınca, mürted Alkame herkesten önce davranıp atına atlayarak oradan kaçıp gitti. Alkame'nin irtidat ve isyanına rağmen, hanımı ve çocukları İslâm'a yeniden girmek istediklerini bildirerek, yaptıklarına pişman oldular. El-Ka'ka' İbn Amr da onları alıp Hz. Ebû Bekir'in yanına götürdü. Bunlar halifeye: "Alkame'nin yaptığından bizim bir günahımız ve suçumuz olmamalıdır" deyince, Hz. Ebû Bekir onları affetti.

Âmiroğulları ve Diğer Bazı Kabilelerin İrtidâdı ve Onlara Karşı Alınan Tedbirler

Âmiroğulları merkezî yönetime karşı isyan etme ve dinden dönme hususunda son derece müttereddid idiler. Onlar daha çok olup bitenlere bakıyor, diğer kabilelerin, özellikle Tulayha'nın ve Esedoğulları'nın akibetini bekliyorlardı. Halid İbn Velîd'in Tulayha'yı mağlup etmesi üzerine kendilerinin de bu yönetime karşı isyan etmekle yanlış yaptıklarını kabul eden

122 İbnü'l-Esîr, (*el-Kamil*, II-349), b kumandanın el-Ka'ka' İbn Amr olduğu söylerken bunun el-Ka'ka' İbn Sûr (Siver) olma ihtimalini de kaydeder.

Âmiroğulları pişmanlıklarını bildirip yeniden İslâm'a girdiklerini ilan ettiler.

Halid İbn Velîd onların bu tevbe ve ilticalarını kabul ederek, onlardan itaat edip İslâm'a bağlı kalacaklarına dair söz aldı. Âmiroğulları'nın, Halid İbn Velîd'e verdikleri söz şöyle idi: "Allah'ın ahdi ve misâkı üzerine söz veriyoruz, bundan böyle Allah'a ve Rasulüne iman ettik. Artık namazlarımızı kılacak, zekâtlarımızı vereceğiz."[123]

Halid İbn Velid bu bölgelerde irtidat eden Esed, Gatafan ve Âmiroğulları'nın yaptıkları zulümlere karşı kısas yapmıştı. Bu kabilelerin Müslümanlara saldırıp onların kulak, burun, el ve kollarını keserek müsle yaptıklarını gören Halid İbn Velid bunların yaptıklarına karşı el-Bakara Sûresi 2/194. âyetin hükmü gereğince misli ile davranmıştı.[124]

Halid İbn Velid, Tulayha, Esedoğulları, Âmiroğulları ve Buzahalıları mağlup ettikten sonra ister istemez sıra diğerlerine gelmişti. Bu arada, Gatafan, Tayy, Süleym ve Hevâzin vb. kabilelerden belirli kitleler, Ummu Ziml Selma İbnti Mâlik İbn Huzeyfe'nin etrafında bir araya gelmişlerdi. İrtidat dalgasından yararlanan bu kadın, etrafındakilerin sayısını gittikçe artması ile bir hayli güç kazanmış ve Müslümanlara karşı saldırıya geçmeye hazırlanmıştı.

Durumu öğrenen Halid İbn Velid, derhal üzerine yürüyüp onunla çarpışmıştı. Bu kadın, annesinin Araplar arasında sahip olduğu şan ve şöhretten yararlanarak etrafına topladığı kitleleri Halid İbn Velid ve emrindeki Müslümanlar üzerine saldırtmıştı. Kendisi annesine ait meşhur bir devenin sırtında mağrur bir tavırla savaşı idare ediyordu. Halid'in emri ile bir grup savaşçı, kadını ve devesini koruyan muhafızlar çemberini aşarak onu ve devesini öldürdüler.

---

123 İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil,* II, 350

124 İbnü'l-Esîr, II, 350; İbn Kesîr, VI, 319.

Çarpışmalar sırasında devenin etrafında yüz kadar insan öldürülmüştü. Halid İbn Velid, Halife Hz. Ebû Bekir'e müjdeyi ulaştırmış ve irtidat hareketinin bu halkasını da koparıp atmıştı.[125]

Fücâa es-Sülemî Olayı

İrtidat olaylarının bütün hararetiyle devam ettiği bir sırada Süleymoğulları kabilesinden kısaca Fücâa es-Sülemî adıyla bilinen ve maceracı birisi olan İyas İbn Abdullah İbn Abdiyalil İbn Umeyr İbn Hafaf, Hz. Ebû Bekir'e gelerek mürtedlere karşı mücadele etmek istediğini bildirip emrine bir miktar asker verilmesini istemişti. Müslüman olduğunu ifade eden ve böyle bir görünüm veren Fücâa'nın emrine bir miktar asker veren Hz. Ebû Bekir onu mürtedlerle savaşmaya göndermişti.

Fucâa İyas İbn Abdiyalil İslâm'a ve Müslümanlara ihanet ederek yanındakilerle birlikte "el-Ceva" denilen yerde bir karargâh kurup etrafa saldırıya geçti. Kendisine bağlı olan Şeritoğulları'ndan Nuhbe İbn Ebi Meysa'yı bir askerî müfreze ile Müslümanların üzerine gönderdiği gibi diğer taraftan da Süleymoğulları, Âmiroğulları ve Hevazin kabilelerine saldırıp mürted ve Müslüman ayırmı yapmadan herkesi kılıçtan geçirerek öldürmeye ve esir aldığı herkesin mallarına el koymaya başladı.

Bu durumu öğrenen Halife Ebû Bekir, derhal Turayfa İbn Haciz ve Abdullah İbn Kays el-Hâşî'yi bir grup askerle Fücâa üzerine gönderdi. Her iki kumandan birlikte hareket ederek Fucâa üzerine yürüdüler. Ayrıca bir başka görüşe göre, Hz. Ebû Bekir bölgede bulunan Halid İbn Velid'e de haber gönderip Fücâa'yı yakalayarak Medine'ye göndermesini istedi.

Halid İbn Velid bütün gücüyle Fücâa'yı aradı ve yine Süleymoğulları'ndan Muaz İbn Vesîle adında bir kumandanını

125 Aynı yer.

Fücâa'yı yakalamakla görevlendirdi. Fücâa en kısa zamanda yakalanıp derhal Medine'ye, Ebû Bekir'e gönderildi. Fücâa'nın bu hain tavnndan dolayı Turayfe İbn Haciz'e, onu alıp el-Bakî' mezarlığının dışında bir ateş yakarak onu içine atmasını istedi. Emanete ihanet eden, halifeyi ve Müslümanlan aldatarak yeryüzünde bozgunculuk yapan ve terör estiren bu adamın cezası ölüm olduğundan derhal hazırlanan ateşe atılıp yakıldı.

Hz. Ebû Bekir, hayatının son günlerinde Fücâa'yı yakarak öldürdüğüne pişman olmuş ve onu yakarak değil de kılıçla öldürmeyi temenni etmişti.[126] Ancak yeryüzünde fesat ve bozgunculuk yapan bu hâinin böylesine kanşık bir dönemde affedilmeyecek bir suç işlemesi aslında hep yumuşak huylu olan Ebû Bekir'i bile öfkelendirmiş ve bu şekilde öldürülmesine karar vermek zorunda bırakmıştı. Ancak Fücâa'nın birçok Müslümanı yakarak öldürdüğünden hareketle Hz. Ebû Bekir de onun hakkında kısas uygulamıştı.[127]

Bu arada Süleymoğullan'ndan Abdüluzza'nın oğlu Ebû Şecre irtidat etmişti. Ebû Şecre meşhur şair el-Hansa'nın oğlu idi. Halid İbn Velid, Tulayha üzerine giderken, Ma'n İbn Hâciz'i Süleymoğullan'ndan irtidâd edenlerin üzerine göndermişti. Ma'n buraya vardığında, Süleymoğullan'ndan Ebû Şecre Müslümanlara kılıç çekip saldırmış fakat derhal sindirilmişti. Mağlup olan Ebû Şecre, sonra tevbe edip Müslüman olmuştu.

Temimoğullarının İrtidadı ve Yalancı Peygamberler

Secah et-Temimiyye Olayı

Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında, İslâm'a giren ve Rasûlullah'a itaat eden Temimoğullan arasında görev yapan Zibrikan İbn Bedr, Sehl İbn Mincab, Kays İbn Âsım, Vekî' İbn Mâlik, Sebre İbn Amr, Safvan İbn Safvan, Mâlik İbn Nu-

126 İbn Kuteybe, *el-İmame ve's-Siyase*, s.36.

127 İbn *Kesîr, el-Bidaye*, VI, 319.

veyre gibi kimseler zekât toplamakla memur edilmişlerdi. Hz. Peygamber'in vefatından sonra bunlardan bir kısmı görevlerini aynen sürdürüp topladıkları zekâtları Hz. Ebû Bekir'e gönderirken, bir kısmı irtidat hareketlerinin neticesini beklemeye koyulmuşlardı.

Bir üçüncü grup ise, İslâm yönetimine karşı çıkarak irtidat etti. Bu farklı düşünce ve yaklaşımların, bilhassa mürtedler arasındaki anlaşmazlıkların sürüp gittiği bir anda, Temimoğullarının Yerbû' kolundan olan Hâris İbn Süveyd İbn Ukfan'ın kızı Secah[128] babası ile birlikte yaşadığı el-Cezire bölgesinden gelip, akrabaları olan Temimoğulları arasında peygamberlik iddiasında bulundu. Secah, Temimoğulları kabilesine mensup olmakla birlikte önceleri hristiyanlığı kabul etmiş iken peygamberlik iddiasına kalkışınca hristiyanlıktan ayrıldı. Temimoğulları'ndan bazı kitleler, ayrıca onların yakınları olan Tağliplıler ve onların Hristiyan kabile reisi Huzeyl İbn İmran, Secah'a inanarak ona bağlandılar.

Ayrıca Nemroğulları, İyâdoğulları ve Şeybânoğulları içinden irtidad edenler de Secah'a katılmışlardı. Diğer taraftan yine irtidâd etmiş bulunan Mâlik İbn Nuveyre ve Utarid İbn Hacib Secah'ın Hz. Ebû Bekir'e karşı aldığı savaş kararından dolayı onu takdir etmiş ve onunla anlaşmıştı.

Hatta Utarid, Secah için şöyle diyordu: "İnsanların peygamberleri hep erkeklerden olurken bizim etrafında döndüğümüz peygamber kadındır"[129] Temimoğullan'nın bir kısmı onlara itaat etmediğinden dolayı rahatsızlık duyan ve savaş anında bunların karşı bir tavır takınacaklarından korkan Mâlik İbn Nuveyre, önce bunların üzerine gidilmesi gerektiğini Secah'a kabul

128 Taberî, II, 3. cüz 3, 236-237; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil,* II, 354-356. Bu kadının şeceresini iki ayrı rivayetle kaydeden Belâzurî diğer rivayette şöyle der:"Secah, Evs İbn Hıkk İbn Üsame İbn el Guneyz İbn Yerbû' İbn Hanzala İbn Malik İbn Zeydi Menat İbn Temim'in kızıdır. (*Futûhu'l-buldân*, s. 118).

129 Mes'udî, *Muruc*, II, 310.

ettirmiş, ayrıca Mâlik İbn Hanzalaoğullarının reisi olan Vekî' İbn Mâlik'e haber gönderip bu ittifaka katılmasını sağlamışlardı.

Secah, bu ittifakın başını çekiyordu. Etrafında toplananları cesaretlendirmek için, kafiyeli ve secili konuşmalar yapıyordu. Taraftarlarına yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu: "Atları hazırlayın, yağmaya hazır olup, er-Ribab'a saldırın, aramızda engel bırakmayın." Arapça ibareleri ile secili olan bu sözler oldukça etkili idi.

Er-Ribab ve Dabbeoğulları'na saldıran Secah ve adamları arasında son derece kanlı savaşlar meydana geldi. Sayısız insan öldürüldü. Birçok kimse esir alındı. Her iki taraf son derece kötü bir duruma düştü. Secah taraftarlarını bu halde bırakarak Yemâme'ye doğru yöneldi. Secah askerlerini Yemâme'de yaşayan Hanifeoğulları üzerine saldırtıp bunları egemenliği altına almak istiyordu. Bunun için onlara şöyle seslenmişti: "Gidiniz artık üzerine Yemame'nin! Gidiniz, güvercin gibi hızlı gidiniz! Bu kesin netice getiren bir savaştır. Bundan sonra asla kınanmayacaksınız."

Aynı şekilde peygamberlik iddiasında bulunan yalancı Müseyleme Temimoğulları, Secah ve askerlerinin üzerlerine geldiğini haber alınca bir hayli telaşa kapıldı. Zira irtidâd etmiş, peygamberlik iddiasında bulunmuş ve İslâm'a karşı savaş açtığından dolayı üzerine gelen Müslümanların saldırıları karşısında perişan olacağını biliyordu.

İki ateş arasından kurtulmak için kendisi gibi İslâm düşmanı olan ve Peygamberlik taslayan Secah ile anlaşmanın yollarını arayıp ona hediyeler göndererek, yanına gelmek istediğini söyledi ve sonunda karşılıklı olarak emanlaştılar. Müseyleme yanına kırk adamını alıp Secah'ın karargahına gitti ve ona: "Yeryüzünün yarısı bizim, diğer yarısı da şâyet âdil olsalardı Kureyş'in idi. Artık Allah Kureyş'e ait olan yarıyı sana vermiştir" dedi.

Taberî ve İbnü'l Esîr'in naklettiklerine göre Müseyleme, Secah ile evlenmek ve onunla birleşmek için her türlü oyuna başvurmuş, kendisine geldiğini iddia ettiği vahiyden pasajlar okuyarak onu cezbetmeye çalışmış ve sonunda ona: "Ne dersin, seninle evlenip senin ve benim kavmimle bütün Arapları kendimize boyun eğdirelim mi?" Secah bunu memnuniyetle kabul ederek onunla evlilik teklifine razı olmuştur.

Son derece ahlaksızca söylediği sözlerle ona vaadlerde bulunan Müseyleme, Secah ile üç gün birlikte çadırda yaşamıştı. Sonunda bu evliliğe karşı mehir olarak: "Muhammed'in kavmine emrettiği sabah ve akşam namazlarını kaldırıyorum" demişti. Secah da Yemâme'nin yıllık ürünlerinin yarısını almış ve buradan ayrılmıştı. Çünkü tam bu sırada, Halid İbn Velid üzerlerine geliyordu. Bunu haber alınca, büyük bir korkuya kapılıp el-Cezire'ye doğru geriye çekildi.

Halid'in geldiğini gören Temimoğullarının Secah'a katılmış olan kolları, özellikle Hüzeyl, Akka ve Ziyad gibileri Halid'in önünden kaçıp dağılmış, Secah da kuzeye el-Cezire'ye kaçmıştı. Secah daha sonra yaptıklarından pişmanlık duyarak tevbe etmiş ve Dört Halife Devrinin sonuna kadar Tağliboğulları arasında yaşamıştı.

Muaviye devrinde Basra'ya yerleşen Secah iyice tevbe etmiş ve güzel bir şekilde İslâm'a bağlanmıştı.[130] Hatta bu sıralarda Basra valisi olan Semure İbn Cündeb'in Secah'ın cenaze namazını kıldırdığı kaydedilir.[131]

Mâlik İbn Nuveyre Olayı

Malik İbn Nuveyre; kendisine büyük cesaret veren ve birlikte hareket etmeyi vaad eden Secah, onu yüz üstü bırakıp,

---

130 Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân,* el-Müneccid, s. 118; Ya'kûbî, *Tarih*, s.130-131; Taberî, *Tarih,* II, 3. cüz, 238-241; İbnü'l -Esir, II, 354-357; İbn Kesîr, VI, 320-321.

131 Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân,* s.138.

el-Cezire'ye gidince, adeta şaşırıp kalmıştı. Ayrıca diğer müttefikleri özellikle, Mâlik İbn Hanzalaoğulları'nın reisi Vekî' İbn Mâlik ve Semâ'a gibi taraftarı bol olanlar, yaptıklarına pişman olup, Hz. Ebû Bekir'e itaatlerini bildirince, Mâlik İbn Nuveyre iyice yalnız kalmıştı.

Diğer taraftan Buzaha'da, Esedoğulları'nı ve Tulayha'yı ve ardından Gatafan, Süleym ve Tayy kabilelerini mağlup eden Halid İbn Velîd'in el-Butah üzerine geldiğini işitmişti. Butah'da bulunan Mâlik İbn Nuveyre yaptıklarına pişman olmuş ve son derece karasız bir duruma düşmüştü.

Halid İbn Velid Buzaha'dan sonra, el-Butah[132] ve Mâlik İbn Nuveyre üzerine gitmek isteyince, yanında bulunan Müslümanlardan bir grup, özellikle Ensâr'dan bazı kimseler, Hz. Ebû Bekir'in Butah üzerine gitme hususunda bir emir ve talimatının olmadığını söylemişlerdi.

Buna karşılık Halid İbn Velid, halifenin kendisine Buzaha'da Tulayha'nın işini bitirdikten sonra ilerlemesini ve diğer mürtedlere karşı savaşmasını istediğini ileri sürüp el-Butah üzerine gideceğini ifade etmişti.

Ayrıca halifenin böyle bir talimat ve emri olmasa bile ileriye gitme hususunda kendisinin ictihad ve görüşünün bu yönde olduğunu söyleyip Mâlik İbn Nuveyre üzerine yürümek istediğini söyleyerek yola koyulmuş ve iki günlük bir mesafe almıştı.

Bunun üzerine muhalif olanlar, kendisine uymak zorunda olduklarını kabul edip kumandanlarına itaat etmişler ve arkasından bir elçi göndererek ona yetişmeye çalıştıklarını bildirmişlerdi.

Durumu kendi aralarında müzakere eden Ensârîler şöyle demişlerdi: "Eğer bunlar bir zafer elde ederlerse siz bundan yoksun kalırsınız, başlarına bir felaket ve musibet gelirse, bu

---

132 Bu bölgenin ismi bazı araştırmalarda (*Doğuştan günümüze İslâm tarihi*, II, 38 vd.) el-Batah şeklinde yazılmakta ise de bunun aslı kaydettiğimiz gibi el-Butah'tır, bk. İbn Kesîr, VI, 328.

sefer de Müslümanlar sizleri korkaklık ve kardeşlerini yarı yolda bırakmakla itham edeceklerdir." Bunu düşünenler hemen Halid İbn Velid'e katılıp hep birlikte el-Butah'da bulunan Mâlik İbn Nüveyre ve taraftarları üzerine yürüdüler. İrtidat olaylarının bastırılmasında ve yalancı peygamberlerin bertaraf edilmesinde büyük katkıları ve unutulmaz kahramanlıkları görülen Halid İbn Velid bu isyancıların önemli bir merkezi olan el-Butah üzerine hızla yürüdü.

Ancak buraya vardığında kimseyi bulamamıştı. Onun geleceğini bilen ve her an onu bekleyen Mâlik İbn Nuveyre, askerlerini ve taraftarlarını etrafa dağıtmış ve toplu halde birlikte aynı yerde bulunmalarını yasaklamıştı. O şöyle demişti:

"Yerbu'oğulları! Biz bu işi kabul etmeye davet edildik, ama geri durduk, artık bundan itibaren başarılı olamayacağımızı görüyorum. Ben bu durumu iyice düşündüm, artık yönetimin bu adamlar tarafından yürütüldüğünü gördüm. Yönetemeyenlerle beraber olmak akıl kârı değildir. Onun için dağılıp gidin ve bana sorarsanız İslâm'a tabi olun."

Mâlik İbn Nuveyre'nin bu sözleri üzerine etrafındakiler dağılıp gitti. Halid İbn Velid el-Butah'a geldiğinde, çevreyi iyice aramalarını ve karşılaştıkları kimselere küfürden vazgeçip İslâm'a girmeleri için davette bulunmalarını emr etti. İslâm'a inananları serbest bırakmalarını, reddedenleri ise kendisine getirmelerini istedi.

Daha önce de kaydettiğimiz gibi Hz. Ebû Bekir, irtidâd olaylarını bertaraf etmek için gönderdiği kumandanlarına verdiği talimat ve emirler gereğince, İslâm'a yeniden çağrılacak kimselere, bu çağrıyı bildirmek üzere ezan okunmasını, irtidâddan vaz geçenlerin de, bu ezana karşı yine ezanla cevap vermelerini istemişti.

Halid İbn Velid devlet Başkanı Hz. Ebû Bekir'in emirlerini aynen uygulamış, ezana ezan ile cevap verenler serbest bırakılmış, cevap vermeyenlere karşı da savaşılmıştı. İslâm davetini

kabul edenlerden, zekât vermeleri istenmiş, aynı şekilde verenlere ilişilmeyip vermeyenlere karşı gereken tepki gösterilmişti.

Kaynakların ifadesine göre Halid İbn Velid'in askerleri etrafı iyice aradıktan sonra, bölgenin isyanına asıl sebep olan ve başı çeken Mâlik İbn Nuveyre'yi yakın adamlarından bir grup ile birlikte yakalayarak Halid'in yanına getirmişlerdi.

Mâlik ve arkadaşlarını yakalayanlarla, Halid ve yanında bulunanlar arasında bu konuda farklı anlayış ve algılamaların olduğu görülmektedir. Mâlik'i yakalayıp getirenler arasında, Ebû Katâde Hars İbn Rib'i el-Ensârî de bulunuyordu.

Ona göre, bunlar ezana cevap verip ezan okumuşlar ve ikâmet ederek namaz kılmışlardı. Ama başkaları bunun aksini ileri sürüyordu. Farklı görüşlerden dolayı, esirler hakkında karar verilememişti. Gece son derece soğuk geçiyor, herkes üşüyordu. Halid İbn Velid görevlilere seslenerek "Esirlerinizi ısıtınız" şeklinde emir vermişti. Halid İbn Velid "ısıtınız" tabiri ile "bu soğuk gecede üşümesinler, onlara ateş yakın" demek istemişti. Ancak, Kinânelilerin dilinde "ısıtınız", "öldürünüz" anlamına gelmekte idi. Görevliler Halid'in esirlerin öldürülmesini emrettiğini sandılar. Halbuki Halid sadece soğukta üşümesinler demek istemişti. İşte bu yanlış anlamadan sonra, Dırar İbn el-Ezver, Mâlik İbn Nuveyre'yi öldürdü.

Öldürülen diğer esirlerin bağrışmaları ve dışarıda seslerin olduğunu işiten Halid "Neler oluyor?" diye çıktığında, esirlerin öldürüldüğünü gördü. Bunun üzerine Halid, "Cenab-ı Allah bir şeyin meydana gelmesini isterse o mutlaka gerçekleşir, onu engellemek mümkün değildir" dedi. Mâlik'in öldürüldüğünü gören Halid, esirler arasında bulunan Mâlik'in hanımı Ümmü Temim bintü'l-Minhel'i kendisi için ayırdı ve iddetini bitirdikten sonra onunla evlendi.[133]

---

133 Yakubî (II, 132) ise gayet yanlış ve son derece taraflı bir yaklaşımla Halid'in bu kadınla iddetsiz ve hemen evlendiğini kaydeder. Ayrıca geniş bilgi için bk.İbn Kesîr, VI, 328.

Bu yapılanlan kabullenemeyen Ebû Katâde el-Ensârî, Halid'in yanından aynlıp kızmış bir halde Medine'ye geri döndü ve bir daha Halid'in kumandası altında görev yapmayacağına yemin etti. Medine'ye gelip olaylan Ömer ve Ebû Bekir'e anlattı.

Olaylann Medine'ye haber verilmesi üzerine, Hz. Ömer, Ebû Katâde'yi destekler bir tavırla "Halid'in kılıcı lekelenmiştir, görevden alınması gerekir" deyip Halid hakkında bir şeyler söyleyince, Hz. Ebû Bekir: "Evet Ömer, dediğin doğru olabilir, Halid de hata etmiş olabilir, ama artık onun hakkında söylediklerinle yetin, daha fazla bir şeyler söyleme! Ben Cenab-ı Allah'ın kâfirlere karşı çektiği bir kılıca ne olursa olsun gölge düşmesini istemiyorum. Halid'i bırak ve Mâlik'i de savunma!" dedi.

Buna rağmen, Hz. Ebû Bekir, olayı soruşturmaktan vaz geçmedi. Mâlik'in diyetini ödedikten sonra, Halid'i Medine'ye yaptıklannın ifadesini vermek üzere çağırdı. Halid, Hz. Ebû Bekir'in emrini alınca derhal Medine'ye koştu. Mescide vardığında kapıda Hz. Ömer'i gördü. Halid'in sırtında cübbesi ve sangında saplanmış oklar vardı. Hz. Ömer, oklan alıp kırdı ve ona: "Sen, Müslüman birisini öldürüp hanımına tamah ettin. Yemin ederim ki, seni kendi taşlannla taşlayacağım" dedi.

Halid Hz. Ömer'e saygılı davrandı. Hiçbir şey söylemeden Hz. Ebû Bekir'in huzuruna vardı. Hz. Ebû Bekir Halid'i dinledi. Özrünü kabul etti ve onu bağışladı. Ancak savaş günlerinde evlendiği için onu azarladı ve bu davranışını benimsemediğini ifade etti. Halid, Hz. Ebû Bekir'in yanından çıkınca Hz. Ömerle karşılaştı ve ona; "Ümmü Seleme'nin[134] oğlu! Haydi bana saldırsana!" dedi. Halid'in affedildiğini anlayan Hz. Ömer ona cevap vermedi.

---

134 İbnü'l-Esîr, II, 359. Taberî, II. 3.cüz, 343 ve İbn Kesîr, VI, 323 de ise "İbn Ümmü Şemle" şeklinde kaydedilir.

Başka kaynaklarda Halid'in, Mâlik İbn Nuveyre ile karşılaştığında yaptıklarını, Secah ile olan ittifaklarında Müslümanlara saldırmalarını ve zekâtı engellemesini hatırlatarak şöyle dediği kaydedilir: "Sen, zekâtın namazdan ayrılmaz bir parça olduğunu bilmiyor musun?" Buna cevaben Mâlik, Hz. Peygamberi kast ederek: "Bu, sizin arkadaşınızın iddiası idi." Bunun üzerine Halid: "Sen onu, kendin için de arkadaş saymıyor musun?" deyip Dırar İbn el-Ezver'e: "Dırar, boynunu vur!" şeklinde emir vermişti.[135]

Burada verilen bilgiler bakılırsa, Halid İbn Velid gerekeni yapmış ve İslâmi hükümlere göre ifadenin zâhirine bakarak hareket etmiş ve Mâlik'i öldürtmüştü. Cenab-ı Allah'ın dinini korumak, zekât ve namazı aynı kefede görmek, İslâm'ın bir hükmünü diğer bütün hükümleri ile aynı kabul etmek İslâmî hükümler ve nasslar gereğidir. İslâm'ın getirdiği hükümlerin bir kısmını kabul edip bir kısmını reddetmek, İslâm'ın tümünü reddetmek anlamı taşır, (*el -Bakara,* 2/85).

Halid, zaten Hz. Ebû Bekir'in ve onun görüşüne katılan bütün Müslümanların görüşü yönünde hareket etmiş, namaz kılıp zekât vermeyenlerle savaşmış ve bunlardan birisi olan Mâlik İbn Nüveyre'yi "Bu, sizin arkadaşınızın iddiasıdır." demesi üzerine öldürmüştü.

Yeryüzünde fitne tamamen kalkıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar İslâm düşmanları ile savaşmak İslâm'ın nasları gereğidir. İşte bundan dolayı Hz. Ebû Bekir, Halid'in yaptıklarını doğru kabul edip onaylamış, sadece savaş günlerinde evlendiğinden dolayı onu kınamıştı.

Müseyleme ile Mücadele ve Akraba Savaşı

Arabistan yarımadasının güneydoğusuna yakın bir bölge olan Necid'in Uyeyne yakınlarında (bugün Cübeyle diye bilinen

135 Taberî, II, 3. cüz, 342-343; İbnu'l-Esir, II, 357-360, İbn Kesîr, VI, 322-323. Ayrıca bk. Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân,* el-Müneccid, s. 117-118.

yöredeki Hanifeoğulları vadisinde) Yemâme[136] şehri bulunmakta idi. Buranın asıl adı el-Cevf'tir. Yemâme adının verilmesi ise Cedis kabilesinden Mürr'ün kızı Yemâme adındaki bir kadının şehrin kapısına asılmasından kaynaklanıyordu.[137]

Rasûlullah Hudeybiye barış antlaşmasından sonra dünya hükümdarları ile Arabistan yarımadasında yaşıyan kabile reislerine yazdığı davet mektuplarından birini de el-Cevf yani Yemâme halkına ve reisleri Hevze İbn Ali el-Hanefi'ye yazmış ve onu İslâm'a davet etmişti. Hz. Peygamber bu mektubu Selid İbn Kays İbn Amr el-Ensârî el-Hazrecî ile göndermişti.

Yemâmeliler, bu mektubu alınca Hz. Peygambere elçiler göndererek bazı isteklerde bulundular. Elçiler arasında Müseylemetü'l-Kezzab Sümâme İbn Kebir İbn Habib[138] de bulunuyordu. Bu kişi bir hayli yaşlı olup Hanifeoğulları içinde büyük bir etkiye sahipti. Onun 148 yaşında olduğu söylenir.[139]

Bir başka kayda göre ise Müseyleme'nin gelen heyetin develerini Medine'nin dışında beklemekle görevlendirilmiş olup Hz. Peygamber (s.) ile görüşmediği belirtilir.[140] Rasûlullah'a geldiğinde, son derece garip ve kaba bedevi bir üslupla hareket etmiş ve Hz. Peygamber'e tuhaf tuhaf tekliflerde bulunmuştu.

Bu tekliflerden bazıları şöyle idi: "İstersen senden sonra Peygamberlik işini bize bırak da sana bey'at edelim." Bu son derece lakayd, düşünülmeden söylenen söz ve basitlik karşısında Hz. Peygamber'in cevabı şöyle olmuştu: "Hayır, bu se-

---

136 Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm*, VII, 226.

137 Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân,* s.125. Yemâme bir güvercin olarak bilinmekle beraber Tasm ve Cedislilerin arasındaki mücadelelerde çok uzakları gören mavi gözlü "Yemâme" adındaki kızın bu el-Cevf şehrinin kapısında asılmasından dolayı bu ismin verildiğini Yakut Hamavî en ince ayrıntılarıyla anlatmaktadır, bk. *Mu'cemu'l-Buldân,* "el-Yemâme", V, 443-448.

138 Belâzurî ise, künyesinin Ebû Sümâme ve başka bir görüşe göre ise, Ebû Sümali olduğunu kaydeder, *Futuhu'l-Buldân, s. 109.*

139 İbn Hişâm, IV, 222-223.

140 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, I, 316-317.

nin isteğinle olacak birşey değildir. Şâyet benden şu elimdeki küçükcük hurma dalını dahi istesen bu tavrınla sana verecek değilim. Ben, Cenab-ı Allah'ın senin hakkındaki emrine aykırı hareket edemem, bana itaat etmekten yüz çevirirsen Allah mutlaka seni bu amelinle cezalandıracaktır."

Hanifeoğulları'nın elçileri kabilelerine geri dönünce Müseyleme Peygamberlik iddiasında bulundu. Hatta yalan söylediği gibi, Hz. Peygamber'in kendisine vekalet verdiğine dair kendi kabilesinde Nehâr er-Reccâl İbn Unfuve'ye yalancı şahitlik de yaptırdı. Hz. Peygamber'in risalet görevinde Müseyleme'yi ortak kabul ettiğine dair yalancı şahidlik yapan Nehâr er-Reccâl İbn Unfuve Yemâme'den gelip Müslüman olmuş, Kur'an-ı Kerim'den başta el-Bakara suresi olmak üzere bir çok sure hıfz etmiş, bunun üzerine Hz. Peygamber de onu öğretmen olarak Yemâme halkına göndermişti. Ancak o, bu görevini ve imanını unutup Hz. Peygamber'e iftira ederek Müseyleme'yi risalette ortak ettiğine dair yalan yere şahitlikte bulunmuştu.[141]

Hz. Peygamber bir gün ashaba bir rüyadan söz etti. Kadir gecesinde rüyasında kollarında iki altın bilezik gördüğünü ve bunlardan hoşlanmayıp onlara üfürdükten sonra uçup gittiklerini anlattı. Onun bu iki bileziği Esvedü'l-Ansî ve Müseylemetu'l-Kezzab'ın irtidâdına yorumladığı kaydedilir.[142]

Müseylemetu'l-Kezzâb peygamberlik taslayarak kendisine tabi olanlar için namazı kaldığını, içki ve zinayı helal kıldığını söyleyerek hristiyanlığın etkisiyle öğrendiği bazı bilgileri adamlarına aktarıyordu. Verdiği bilgiler ise Yemâme'li bir bedevînin bilebileceği kadar son derece sığ ve sadece bedevilerin günlük yaşayışlarını dile getiren, basit ve uyduruk sözler idi. O, bunların vahiy olduğunu ve kendisine bir melek tarafından öğretildiğini iddia ederdi.

---

141 Belâzurî, *Futûhu'l-buldan*, s.106-107; İbn Hişâm, IV, 223; Taberî, II. 3.cüz, 243 vd.

142 İbn Hişâm, IV, 246.

Bunun üzerine Necid'in en kalabalık kabilelerinden biri olan Hanifeoğulları, kabile ve ırk taasubuna kapılarak Yemâme'deki diğer kabilelerle birlikte ona bağlandılar. Bu bağlılıkları onun gerçekten peygamber olduğuna inandıklarından kaynaklanmıyordu. Hz. Muhammed'in bütün Arap kabileleri içindeki mevkini ve itibarını görüyor, Kureyş'in şöhretini kıskanıyorlardı.

Müseyleme de bu işin iddia ile olacağını zannederek yalancı peygamberliğe kalkıştı. Kendisine vahiy geldiğini ileri sürüp boş ve son derece saçma sapan sözler uydurup durmaya başladı. Müseyleme'nin vahiy olduğunu iddia ettiği sözlerden bazıları şunlardır:

"Ey kurbağa oğlu kurbağa! İstediğin şeyi seç, senin üst tarafın suda, alt tarafın çamurda, ne su içeni engeller ne de suyu bulandırırsın. Görünen ekinlere, onu biçenlere, buğdayı savuranlara, değirmende övütenlere, fırında pişirenlere, ekmeği et suyuna doğrayıp tirit yapanlara, suya ve yağa bandırıp lokma lokma yiyenlere and olsun! Sizler göçebelerden üstün tutuldunuz, Yerliler de sizden üstün değildir. Kasabalarınızı iyi koruyunuz. Yurtsuzları barındırınız, haksızlık edenlere karşı çıkınız. Karanlık gece, simsiyah kurt, Useyyid ne yaş ne kuru hiçbir şey kesemedi. Siyah koyun, beyaz süt, en güzel şey siyahlarla sütlerdir."[143]

Kendi kendine uydurduğu, edebî ve mucizevî yanı olmadığı gibi son derece basit manasız sözlerden ibaret olan ve vahiy olduğu iddia edilen bu ifadeler sırf dünya ikbali, makam ve mevki kaygısıyla sosyal ve siyasî nüfuz elde etmek için uydurulmuştu. Dünya hırsı, makam sevgisi, insanlara üstünlük kurma arzusu Müseyleme'yi dünya ve âhirette rezil etmiştir.

Müseyleme arzu ve emellerine biraz daha kavuşabilmek için, Hz. Peygamber'e mektup yazıp ondan onay alabileceğini

143 Taberî, II, 3.cüz, 245; İbnü'l-Esîr, II, 361; İbn Kesîr, VI, 325-326. Ayrıca bk. Muhammed Rıza, *a.g.e.*, s. 93-94.

zannediyordu. Bunun için Müezzini diye görevlendirdiği Abdullah İbn Nevvaha[144] ile Rasûlullah'a gönderdiği bir mektubunda şöyle diyordu

"Allah'ın elçisi Müseyleme'den Allah'ın elçisi Muhammed'e: Yeryüzünün yarısı bize, diğer yarısı Kureyş'e aittir. Ancak Kureyşliler insaf ve adeletle hareket etmezler. Selam ile." Mektubu Amr İbnu'l-Carud kaleme aldı. Müseyleme'nin bu mektubuna karşılık Hz. Peygamber (s.) şu cevabı vermişti:

"Rahman Rahim olan Allah'ın adıyla. Rasûlullah Muhammed'den yalancı Müseyleme'ye. Hidayete tabi olanlara selam olsun. Yeryüzü şüphesiz Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona mirasçı kılar, güzel sonuç Allah'a karşı gelmekten sakınanlarındır." Mektubu Ubey İbn Ka'b kaleme aldı.

Mektuptaki bu ibareler üzerine işte o günden sonra bu yalancı Peygamber'in adı "Müseylemetü'l-Kezzab" olarak kaldı.[145]

Hz. Peygamber, Museyleme'nin mektubunu getiren iki Yemâmeli'ye bu konuda neler düşündüklerini bu söylenenlere inanıp inanmadıklarını sormuştu. Onlar Müseyleme'ye katıldıklarını ifade edince, Rasûlullah: "Elçilerin öldürülemeyeceği kuralı ve hükmü olmasaydı ikinizi öldürürdüm" demiş ve Müseyleme'ye yazdığı mektubu onlara verip geri göndermişti. Bu olaylar ve mektuplaşmalar Hz. Peygamber'in hayatının son dönemlerinde Hicretin onuncu yılında meydana gelmişti.[146]

---

144 Belâzurî, (s.105) Hanifeoğullan'ndan olan bu elçinin Ubada İbnü'l-Haris İbn en-Nevvaha olduğunu; Taberî (II, 3. cüz, 245) sadece Abdullah İbn Nevvaha; İbnü'l-Esîr ise, (II, 361) " HA" harfini noktalayarak Abdullah İbn Nevvaca şeklinde kaydederler. Ancak İbnü'l-Esîr'in bu noktalaması muhtemelen yanlıştır. *el-Kâmil fil-Tarih'in* yeni neşrinin yapılması halinde muhakkıklar bunu araştırırlar kanaatindeyiz.

145 İbn Hişâm, IV, 247.

146 İbn Hişâm, IV, 247; Belâzurî, s.107; Süheylî, *Ravdu'l-Ünüf,* IV, 221; Hayreddin Zirikli, *el-A'lam,* VII, 226.

Rasûlullah, Museyleme meselesine aynen Esvedu'l-Ansî'de olduğu gibi vefatından önce el atmış ancak sonuca ulaşamadan vefat etmişti. Aslında Hz. Peygamber Müseyleme olayına Esved'ül-Ansî'nin isyanına baktığı gözle bakmamıştı. O sıralarda Bizans'ı daha çok önemseyen bir siyaset gütmekte idi. Üsame ordusunun Suriye'deki Gassanîlere ve Rumlara karşı kazanacağı zafer ve bu zaferle elde edeceği güç ve itibar, güneydeki bu muhalif sesleri, peygamber taslaklarını ve isyanları tamamen yok etmeye yetecekti.

Herakleios'un bölgede olması, Pers-Sâsanî devletini mağlup etmesi ve Sâsânîlerin büyük bir sarsıntı geçirmeleri, ister istemez Hz. Peygamber'in buraya daha çok önem vermesine sebeb oluyordu. Hz. Peygamber'e halef olan Hz. Ebû Bekir halife olduktan sonra bu irtidâd ve isyan hareketlerini ele almış ve gerekli önlemlere başvurmuştu.

Önce Ebû Cehil'in oğlu İkrime'yi Yemâme'ye Müseylemetü'l-Kezzab üzerine gönderdi. Daha sonra ona yardımcı olmak üzere Şurahbil İbn Hasene'yi görevlendirdi. İkrime acele hareket ederek Müseyleme ve taraftarlarını bir an evvel mağlup etmek istedi. Ancak bu teşebbüsü Hanifeoğulları tarafından püskürtülünce İkrime geriye çekilmek zorunda bırakıldı.

Diğer taraftan Şurahbil İbn Hasene bu yenilgiyi öğrenince bulunduğu yerde kalıp İkrime'nin yanına gitmedi. İkrime ise durumu Hz. Ebû Bekir'e mektubla bildirerek ondan ne yapması gerektiği hususunda emir bekledi.

Halife, Yemâme'de meydana gelen bu yenilgi haberinin İslâm toplumu içinde yayılmasını istemiyordu. Bunun için İkrime'ye son derece anlamlı, kısa bir yazı gönderdi: "Ne ben seni göreyim, ne de sen beni gör. Geriye dönüp de Müslümanların maneviyatını bozma. Hüzeyfe ile Arfece'nin yanına varıp onlarla birlikte Uman ve Maherelilere karşı yapılan mücadeleye katıl. Daha sonra sen ve askerlerin Müslümanların gözünde

temize çıkıncaya kadar bu bölgede cihada devam edin. Yemen ve Hadramevt'te bulunan Muhâcir İbn Ebi Ümeyye ile buluşuncaya kadar ilerleyin."[147]

Şurahbil İbn Hasane'ye verdiği emirde ise Halid İbn Velid'in o bölgeye gelinceye kadar yerinde beklemesini, Müseyleme'nin bertaraf edilmesinden sonra da Amr İbnü'l-Âs'a yardım etmek üzere yanına gitmesini ve Kudaalılara karşı yapılan savaşa katılmasını istedi.

Halid İbn Velid, el-Butah'ta Mâlik İbn Nuveyre isyanını bastırıp onu ve ona tabi olanları bertaraf ettikten sonra yukarıda da belirtildiği üzere Hz. Ebû Bekir'in huzuruna varmış ve ifade vermişti. Halid İbn Velid, mazereti kabul edilip affedildikten sonra Hz. Ebû Bekir tarafından Yemâme'ye ve Müseylemetü'l-Kezzâb üzerine gönderildi.

Halid'in bu seferine Ensâr ve Muhâcirlerin ileri gelenlerinden birçok kimse ile Ashab-ı Suffa'dan Kur'an hafızı ve ilim adamları katılmıştı. Savaşta yer alan Muhâcirlerin başında Hz. Ömer'in kardeşi Zeyd İbnü'l-Hattab ile Ebû Huzeyfe ve onun azadlısı Salim vardı.

Ensâr'ın Emirliğine de Sabit İbn Kays İbn Şemmas tayin edilmişti. Halid'in askerleri el-Butah'ta bekliyordu. Kendisi de Medine'den geri döndükten sonra askerlerinin yanına vardı ve merkezden gelecek yardımcı kuvvetleri, Ensâr ve Muhâcirleri beklemeye koyuldu. Burada toplanan Müslümanlar hep birlikte Halid İbn Velid'in kumandası altında Yemâme üzerine hareket ettiler.[148]

Mübalağalı bir rakkam gibi görünmesine ve araştırmacıların bunu ihtiyatla karşılamasına rağmen Hanifeoğulları'nın yanında ve Müseyleme'nin emrinde toplanan mürtedlerin kırkbin kişilik bir orduya sahip oldukları kaynaklar tarafından

147 Taberî, II, 3. cüz, 243; İbnü'l-Esîr, II, 360-361; İbn Kesîr, VI, 323.
148 Taberî, II, 3.cüz, 244; İbnü'l-Esîr, II, 360-361; İbn Kesîr, VI, 323.

kaydedilir.[149] Düşmanın sayısının ne olduğu çok önemli olmamakla birlikte Hanifoğulan'nın yanmadanın güney bölgelerinde yaşayan kabile ve halklan, İslâm'ın ve İslâm Devletinin aleyhinde kışkırtıp bir araya getirerek, kalabalık ve güçlü ordular meydana getirdikleri muhakkaktır.

Bu arada, daha önce bölgede bu topluluklara karşı mücadele eden kumandanlardan biri olan Şurahbil İbn Hasene, genel kumandan Halid İbn Velid'e derhal savaşa girmesini tavsiye etmiş ve onu bu konuda sürekli teşvik etmişti.

Halid ise daha ihtiyatlı olmasına rağmen, Şurahbil'in tavsiyesi üzerine hemen savaşa girmiş ve bu ilk hamlede çok şiddetli bir mukavemetle karşılaşıp bazı mağlubiyetler alarak geri çekilmek zorunda kalmıştı. Buna rağmen Museyleme, Halid İbn Velid'in İslâm ordusu ile Yemâme'ye yaklaşmakta olduğunu görünce "Akraba" adı verilen yerde karargâhını kurmuştu.

Daha önceleri Âmiroğullan ile Süleymoğullann'dan Müslümanlarla giriştikleri çarpışmalarda ölenlerin intikamını almak isteyen bir grup Müseyleme'nin ordusunun öncülüğünü yaparak İslâm ordusuna saldırdı. Halid İbn Velid bunların saldırısını derhal önleyip çoğunu katletti.

Diğer taraftan Halid İbn Velid Yemâme'ye yaklaşınca hazırladığı yüz kişilik bir atlı grubunu keşfe gönderdi ve onlara: "Kimi yakalarsanız alıp getirin" diye talimat verdi. Atlı grup Hanifeoğullannın ileri gelenlerinden Müccaa İbn Mürare ile karşılaştılar. Onu ve yanında bulunan yaklaşık otuz-kırk kişilik bir topluluğu yakalayıp Halid İbn Velid'e getirdiler.

Halid İbn Velid, Müccaa'ya bazı sorular sorup Müseyleme'nin iddaalan hakkında ne düşündüğünü öğrenmek istedi. Buna karşılık Müccaa ise şöyle cevap verdi: "Ben Müseyleme'nin adamlanndan değilim. Bir vakit Hz.

149 Taberî, II, 3. cüz, 244; İbnü'l-Esîr, II, 361.

Peygamber'in yanına gitmiş ve Müslüman olmuştum. Allah adına yemin olsun ki ben bu imanımdan sonra asla değişmedim."[150]

Bunun üzerine Halid bu adama dokunmayıp onu bağışladı, ancak adamlarını öldürüp onu zincire vurarak yanında tuttu.[151] Nihayet Yemâme yakınlarında, Akraba denilen yerde iki topluluk karşı karşıya geldi. Halid ordusunu savaş için hazırlayıp sağ kanada Zeyd İbnü'l-Hattab'ı, sol kanada ise Üsame İbn Zeyd'i kumandan tayin etti. İlk çarpışmalarda Müslümanlara karşı çıkan er-Reccal Nehar İbn Unfuve, Hz. Ömer'in kardeşi Zeyd İbnü'l-Hattab tarafından öldürmüştü.

İki taraf aniden birbirlerine saldırdı. Daha önce bölgede benzeri az görülen son derece şiddetli bir savaş başladı. Muhâcirlerin sancağı Huzeyfe'nin azadlısı Salim'in elinde bulunuyordu. Salim herkes'in önünde ileriye doğru yürüyordu. Ona: "korkmuyor musun?" şeklinde soru yönelten kişiye şöyle cevap vermişti: "O takdirde ben ne kötü bir Kur'an taşıyıcısıyım, ne biçim Hafız'ım!

İlk çatışmada Hanifeoğulları aniden Müslümanlara saldırıp Halid İbn Velid'in karargâhına kadar sokuldular. Müslümanların ileri gelenlerinden ve bilhassa Ashâb-ı Suffa'dan birçok Kur'an hafızı şehid oldu. Düşman Halid'in çadırına kadar yaklaştı. Halid çadırını ve eşi Ümmü Temim'i bırakarak dışarı fırladı. O sırada çadırda bulunan Müccaa İbn Mürâre, Halid'in eşi Ümmü Temim'i korudu ve onu ölümden kurtardı.[152]

Düşmanın bu saldırısına karşı tedbir almanın yollarını arayan kumandan Halid derhal kılıcını alıp karargâhından dışarı fırladı ve savaş alanına daldı. Ancak mürtedler Halid'in karargâhını darmadağan ettiler. Bu arada başta Halid olmak üzere birçok ileri gelen kumandan ve sahabi birbirlerine seslene-

150 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, V, 549.

151 Vâkidî, *er-Ridde*, 118 vd.

152 İbnü'l-Esîr, II, 363.

rek toparlanmalarını tavsiye ediyordu. Bu esnada Muhâcirlerin kumandanlarından biri olan Ebû Huzeyfe:

"Ey Kur'an ehli! Kur'an-ı Kerim'i salih ve güzel davranışlarınızla süsleyiniz" diye çağrıda bulunuyordu. Diğer kumandan Zeyd İbnü'l-Hattab da şunları söylüyordu:

"Erkek olduğumuza göre geri dönmeyeceğiz. Allah'a yemin ederim ki onları bozguna uğratıncaya ya da şehid oluncaya kadar bugün ağzımdan başka bir söz çıkmayacak. Mücahidler! Gözlerinizi sağa sola çevirip durmayınız, dişlerinizi sıkınız. Ey insanlar! Düşmanımızın arasına dalınız, durmadan ileriye dalınız.

Halid İbn Velid ise karargâhından çıktığı anda bir kartal gibi düşman saflarının arasına dalmış, önüne çıkanları gerilere doğru püskürtünceye kadar durmadan hamle üstüne hamle yapmıştı. Bu konuşmalar ve saldırılardan sonra savaş dehşet verici manzaralar arz edecek şekilde kızıştı. Kafalar, kollar, bacaklar durmadan yerlerde yuvarlanıyordu.

Bazen Müslümanlar üstün geliyor, bazen düşman saldırıya geçiyordu. Halid İbn Velid her türlü savaş taktiğini deneyerek grupları değişik tabyalara çekiyor ve yeniden saldırıya geçmelerini emrediyordu. Sonra herkes birbirine şunları söylüyordu: "Bugün geri kaçmak utanılacak bir şeydir. Bugünden daha büyük bir felaket görülmüş değildir." O gün Müslümanlardan Ebû Huzeyfe ve onun azadlısı olan kabiliyetli, salih ve büyük iman sahibi Salim ile Hz. Ömer'in kardeşi Zeyd İbnü'l-Hattab şehid edildiler.

Bunların dışında Ensâr ve Muhâcirlerden çok kimse irtidâd olaylarının en şiddetlisi olan Yemâme çarpışmalarında şehid olmuştu. Halid İbn Velid, düşmanın kendi kayıplarına aldırış etmediğini anladı ve Müseyleme öldürülmedikçe bu işin netice vermeyeceğini gördü. Bunun üzerine Halid, er meydanına çıkarak düşman tarafına seslenip onlardan birisinin, özellikle kumandanlarının ortaya çıkmasını istedi. Hanifeoğulları'ndan

bir çok kimse Halid'e karşı çıktı ve Halid çıkanların hepsini öldürdü. Halid İbn Velid'in bu başarısı İslâm ordusuna büyük bir manevi güç verdi.

Sonra Halid Müseyleme'yi teke tek döğüşmeye çağırdı. Müseyleme buna pek yanaşmak istemiyordu. Sözde kendisine vahiy getiren ile danışıyormuş gibi başını sağa sola çevirip duruyordu Bunun üzerine Halid Müseylime'nin gelmesini beklemeksizin birden üzerine atıldı. Müseyleme, Halid'e karşı savaşabilecek birisi değildi. Halid'in önünden kaçan Müseyleme'nin adamları da geriye çekilmeye başladılar.

Halid kaçan düşman üzerine saldırıya geçtiği gibi Müslümanlara seslenip kendisini izlemelerini söyledi. Hanifeoğulları bu hamleye dayanamayarak gerisin geriye kaçarken, Müslümanlar da büyük bir süratle onları izlediler. Bu mağlubiyeti gören Hanifeoğulları sahte peygamberleri Museyleme'ye kızarak şöyle demişlerdi: "Hani bize yapmış olduğun vaadler nerede kaldı?" Müseyleme ise onlara: "Şerefiniz için savaşınız" şeklinde cevap vermişti.

Artık din için savaşacak birşeyleri kalmamıştı. Başlangıçta din savaşı gibi ortaya konan bu mücadele Hanifeoğulları için, Müseyleme'nin peygamberliğinin gerçek yönü ve sahtekârlığı ortaya çıkınca artık din uğruna değil sadece kabile taassubundan gelen bir duygu olarak şerefleri için savaşmaları sonucunu ortaya çıkarmıştı. Ama bunun için de artık savaşacak takatları kalmadığından ileri gelenlerinden biri olan ve "el-Muhakkimü'l-Yemâme" diye bilinen Muhakkim İbn Tufeyl İbn Subey'a[153] şöyle bağırıyordu: "Ey Hanifeoğulları, bahçeye, bahçeye koşunuz."

Bunun üzerine herkes Yemâme kalesinin yüksek duvarlı bahçesine doğru koşup kapısını içerden kapatarak kaleye kapandı. Hanifeoğulları'nın kale duvarları arkasına çekilmesi üze-

153 Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, 106; İbn Kesîr, VI, 325.

rine onları izleyerek duvarın dibine kadar gelen Müslümanlar içeriye girebilmenin yollarını aradılar.

Ashabtan Berâ' İbn Mâlik arkadaşlarına şöyle dedi: "Beni hep birlikte kaldırıp duvarın öbür tarafına içeriye fırlatıp atınız." Müslümanlar böyle bir şeyi yapamayacaklarını söylediler. Berâ' İbn Mâlik düşmanın içine atılacak olunca zaten mağlubiyet hırsından nefislerine mağlup olmuş bir kitlenin âdetâ gökten düşerek ellerine geçecek birini paramparca etmeleri işten bile değildi.

Ama bu mürted kitlenin yok edilmesi için Müslümanların bu kale duvarlarını aşıp içeriye girmeleri veya kapısını açtırıp içeri dalmalarıyla gerekiyordu. Sahte peygamber başka türlü yakalanıp cezalandırılamazdı. İnancı uğruna kendisini feda etmek isteyen Berâ' İbn Mâlik arkadaşlarına ısrarla ve onlara yemin ettirerek: "Yemin ederim beni düşmanın üzerine atacaksınız, haydi tutun ve atınız" deyince Müslümanlar Berâ'ı ellerinden ve ayaklarından yakalayıp duvarın dibinden yukarıya doğru binlerce düşman askerinin arasına fırlatıp attılar.

Berâ' kale duvarından aşağıya kendisini bırakıp tek başına yüzlerce insan ile çarpışa çarpışa kapının yanına kadar sokulup mazgalını çekerek kapıyı açtı. Orada hazır bekleyen Müslümanlar birden bahçenin içine girdiler. Benzeri görülmemiş bir savaş başladı. Her iki taraftan çok fazla kayıp vardı. Ama Hanifeoğulları'nın kaybı daha fazla idi. Bu dehşet verici çarpışmalar Müseylemetül-Kezzâb'ın öldürülmesine kadar devam etti.

Kızgın çatışmaların olduğu bir anda düşmanın iki büyük lideri olan Müseyleme ile Muhakkimü'l-Yemâme öldürüldüler. Bununla Hanifeoğulları büyük bir mağlubiyete uğradı. Bu kalede çok insanın öldürülmesinden dolayı buraya "ölüm bahçesi" anlamında "Hadîkatül-Mevt" adı verilir.[154]

---

154 Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân,* 112; Aynca bk. Taberî, II, 3.cüz, 248-249;

Akraba savaşı ile "Hadîkatül-Mevt" çatışmasında Hanifeoğulları'ndan onbin, onbir bin ve hatta yirmi bir bin kişinin öldürüldüğü, Müslümanlardan ise şehid olanların sayısının bazılarına göre beşyüz, altıyüz veya yediyüz; bazılarına göre ise bin iki yüz hatta bin yedi yüz olduğu kaydedilir.[155]

Kaynaklar yalancı peygamber Müseyleme'yi Hz. Hamza'yı şehid eden Cübeyr İbn Mut'im'in eski kölesi Habeşli Vahşi'nin öldürdüğünü kaydettikleri gibi bunun dışında başkalarının onu öldürdüklerine dair bilgiler de vardır. Habeşli Vahşi'nin onu harbe (kısa mızrak) ile öldürdüğü ve Ensâr'dan Ebû Dücane Simak İbn Hareşe'nin koşup kafasını kılıçla kestiği kaydedilir.

Ayrıca bazıları Hıdaş İbn Beşir; bazıları Ezan'ı rüyasında gören ve Ensâr'ın Hârisoğulları'ndan olan Abdullah İbn Zeyd İbn Sal'ebe; bazıları ise, Ensârdan Neccaroğullarının Mebzuloğulları kolundan Habib İbn Zeyd'in kardeşi Abdullah İbn Zeyd İbn Asım tarafından öldürüldüğünü kaydederler.[156] Fakat genellikle, Vahşi'nin: "Ben insanların en hayırlısı ve en şerlisini öldürdüm." sözünden dolayı Müseylemetü'l-Kezzâb'ı onun öldürdüğü daha meşhur bir rivâyettir. Hatta öldürdüğünde Hanifeoğullarından bir kadının kale duvarının üstünden "Onu siyahî bir köle öldürdü." diye bağırdığı da söylenir.

Diğer taraftan Hanifeoğulları'nı ilk mağlubiyetinden sonra kurtarıp onları "Hadîka"ya doğru çeken ve Yemâme'nin en akıllı adamı kabul edilen Muhakkim İbn Tufeyl, ordusuna hitab ettiği bir sırada Hz. Ebû Bekir'in oğlu Abdurrahman tarafından atılan ve tam boynuna isabet eden bir okla öldürülmüştü.[157]

İbnü'l-Esîr, II, 364-365; İbn Kesîr, VI, 324-325.

155 Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân,* 111; İbn Kesîr, VI, 325. İbnü'l-Esîr (II, 325) ise, "Akraba savaşında yedi bin, Hadika'da yedi bin ve ondan sonraki takip sırasında da bir o kadarı öldürüldü" diyerek İbn Kesîr'in verdiği yirmi bir bin rakamının izahını yapmaktadır. Ayrıca müslümanlardan da toplam altı yüz altmış kişinin şehid olduğunu kaydeder.

156 Belâzurî, *Futûh'ul-Buldân*, 107; İbn Kesîr, VI, 325.

157 Bk. Belâzurî, Taberî, İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr, yukarıda gösterilen yerler.

Hadîkatü'l-Mevt'de durum sakinleşince Halid İbn Velid, Müseyleme'nin ölüsünü görmek ve onu yakından tanımak istedi. Yanına Müccaa İbn Mürâre'yi alarak ölüler arasında dolaştı. Önce Muhakkim İbn Tufeyl'e rastladılar. Çok güzel yüzlü biriydi. Elbiselerinden ve yüz güzelliğinden sahte peygamber'in bu olacağını düşünen Halid Müccâ'a'ya: "Adamınız bu muydu?" diye sorunca Müccâ'a ona: "Hayır! Allah'a yemin ederim ki, bu Müseylime'den çok daha hayırlı ve çok daha değerli ve kavmi içinde daha itibarlı idi. Bu adam Muhakkimü'l-Yemâme diye bilinen kişidir" dedi.

Sonra ölüler arasında bahçenin içine doğru ilerlediler. Bir ara çok sarışın ve bumu basık birisini görünce Müccâ'a Halid'e: "İşte sizin peşinde olduğunuz adam budur, artık ondan kurtuldunuz" dedi. Halid de ona: "İşte başınıza gelen felaket bu adamın yüzünden geldi. Siz de ondan kurtuldunuz" şeklinde karşılık verdi.[158] Daha sonra Müccâ'a Halid'e Yemâmelilerle barış andlaşması yapmasını tavsiye etti. Onun düşüncesi Yemâmelileri toptan yok etmekten kurtarmak ve mallarının bir kısmını kendilerine bıraktırmaktı. Bunun için Halid'e yalan söylemeye başladı.

Halbuki Halid ona kendi hanımını emanet bırakacak kadar güvenmişti. Her zaman olduğu gibi mü'min iyi niyetle davranırken kâfir ve münâfıklara güven olmamaktadır. Müccâ'a Halid'e şöyle dedi: "Siz buraya onların ilk ve ani bozgunları sayesinde ulaştınız. Halbuki kaleler hep Yemâmeli askerlerle dopdoludur. Bunun için geride kalanlarla barış yapmaya bak ve elini çabuk tut."

Müccâ'a bunları Halid'e söyledikten sonra Yemâmelilerle barış şartlarını görüşmeye gitti. Yanlarına vardığında kalelerde çocuk, kadın ve yaşlılardan başka kimse kalmamıştı. Müccâ'a bunlara zırhlar giydirip silahlandırarak kalelerin burçlarında beklemelerini söyledi. Yemâmeliler Müccâ'a'nın dediklerine

158 Taberî, II, 3.cüz, 248; İbnü'l-Esîr, II, 365; İbn Kesîr, VI, 325.

aynen uydular. O, Halid'in yanına döndüğünde Müslümanlar kale burçlarına bakarak: "Müccâ'a bize doğru söylemiş, kaleler asker dolu" şeklinde bir kanaate sahip olmuşlardı.

Halid savaşın Müslümanları bir hayli yorduğunu gördüğü için devamdan yana değildi. Bundan dolayı Müccâ'a'nın getirdiği andlaşma teklifini kabul etti. Elde edilen ganimetler ikiye pay edilecek ve alınan esirlerin dörtte biri serbest bırakılacaktı. İbnü'l-Esîr başka bir görüş ile esirlerin de yarı yarıya pay edilmesi üzerine anlaşıldığını belirtir.[159]

Ancak andlaşma yapılıp kalelere girilince, buralarda savaşçıların olmayıp, kadın, ihtiyar ve çocuklardan başka askerin görülmediğine şahid olan Halid, Müccâ'a'ya: "Beni aldattın, vay sana!" deyince, Müccâ'a: "Ne de olsa bunlar benim akrabalarım, bunun dışında başka ne yapabilirdim?" diye cevap verdi. Bu anlaşmadan sonra, Yemâme halkı yeniden İslâm'a girdi ve İslâmî yönetimin merkezi idaresine bağlanarak İslâm'ın ve Kur'an'ın hükümlerine uymaya başladı.

Müseylemetü'l-Kezzâb'ın sahte iddialarının çok kısa zamanda boşa çıktığı görülmektedir. Savaş sırasında Halid'in karşısına çıkmaktan korktuğunu görenler bazı gerçekleri tesbit etmiş ve bir Peygamber'in korkmaması gerektiğini söylemişlerdi. Ama Müseyleme korkmuştu. Onun müezzinliğini yapan Hüceyr İbn Umeyr namaza ikâmet ederken "Müseyleme'nin Allah'ın elçisi olduğunu ileri sürdüğüne şehadet ederim"[160] dediğini doğrudan doğruya Müseyleme'nin Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek istemediğini görüyoruz.

Ayrıca bir kadın Müseyleme'nin yanına gelip ona: "Hurmalarımız verimsiz, kuyularımız susuz kaldı. Muhammed'in Hezman halkı için dua ettiği gibi sen de bizim için dua et" demişti.

---

159 Belâzurî, *Fütuhu'l-Buldan,* s. 108, Taberî, II, 3.cüz, 249; İbnü'l-Esîr, II, 365; İbn Kesîr, VI, 325.

160 Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, 108; Taberî, II, 3. cüz, 249; İbnü'l-Esîr, II, 365; İbn Kesîr, 325.

Bu konuda en yakın adamı Nehâr er-Reccâl'e danışan Müseyleme'ye Nehâr şunu söylemişti: "Muhammed Hezman halkının kuyu sularının artması için dua ederek ağzına bir miktar su alıp çalkalamış ve bu suyu kuyuya dökmüştü. Kuyuların suyu birden coşmuş, hurma ağaçları da fevkalâde ürün vermişti." Müseyleme de aynı şeyi yapmaya kalkışınca, bütün kuyularının suyu tamamen çekilmiş ve hurma ağaçları kurumuştu.

Ancak onun ölümünden sonra herşey normale dönmüştü. Aynı şekilde Nehâr er-Reccâl, bir gün Müseyleme'ye "Sen de Muhammed'in yaptığı gibi çocukları sev ve başlarını okşa" demişti. Müseylime Nehâr'ın bu tavsiyesi üzerine hangi çocuğun başını okşadıysa o çocuğun saçları döküldü. Kimin çenesini tutup sevdiyse o çocukların dili tutulup pepeleşti. Bunlar da Müseyleme'nin ölümünden sonra normal hallerine kavuştular. Saçları yeniden çıktı ve dilleri açıldı.[161]

Butün bunlara rağmen, Müseyleme'ye bağlananlar onun peygamberliğine inandıklarından değil, sırf kendi kabilelerinden birisini öne çıkarmak ve desteklemek için ona bağlanmışlardı. Hatta Rabia kabileler topluluğunun bir kolundan olan Talha en-Nemrî bir gün, Müseyleme'ye gelerek, durumunu ve ona vahyin nasıl geldiğini sorması üzerine, "Karanlıkta birisinin ona sokulduğunu" söylemişti. Talha en-Nemrî de: "Ben şehadet ederim ki sen yalancısın, Muhammed ise hak peygamberdir. Ama Rabia'nın yalancısı, Mudar'ın doğru sözlüsünden bizim için daha güzel gelir" demiş ve sırf kendi kabilesinin öne çıkması uğruna ona bağlandığını söylemişti.[162]

Müseyleme kendisine tabi olmayan ve onun peygamberliğini kabul etmeyenlere karşı son derece acımasız bir tavır takınıyor, gerektiğinde işkence yapıyor, bazılarını da öldürüyordu. Habib İbn Zeyd ile karşılaşmış ve ona şöyle demişti: "Benim Allah'ın Resulü olduğuma şehadet eder misin?" Habib hiç bir

161 Taberî, II, 3. cüz, 245; İbnü'l-Esîr, II, 362; İbn Kesîr, VI, 327.

162 Taberî, II, 3.cüz, 244-245; İbnü'l-Esîr, II, 362; İbn Kesîr, VI, 327.

şey duymadığını ve sözlerini anlamadığını ifade etmişti. Bunun üzerine Müseyleme Habib'e: "Peki, Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna şehadet eder misin?" deyince, Habib de hemen: "evet" demişti. Buna çok kızan yalancı Müseyleme derhal Habib'in el ve ayaklarını, vücudunun diğer organlarını kestirerek öldürmüş ve sonunda bir ateşin içine atarak yakmıştı.[163]

Yemâme'de Hanifeoğulları arasında Sümâme İbn Usâl adında birisi vardı. Bu kişi Müseyleme'nin yalancı olduğunu biliyor, kavminin başına bunun yüzünden bir felaketin gelebileceğini görüp sürekli olarak halkını uyarıyordu. Hanifeoğulları'na âyetler okuyarak onları ikna edip Müseyleme'ye uymamalarını söylemesine rağmen Sümâme'yi dinlemiyorlardı.

Karşısında Ebû Bekir gibi sağlam bir imana sahip vakarlı bir yönetici, azim sahibi bir Müslümanı bulacak bir irtidâd hareketinin akibeti böyle olur. Akraba savaşı ve bütün Yemâme'de meydana gelen çarpışmalarda şehid olan yüzlerce Müslümandan en çok tanınanları ve meşhur olanlarından bir kısmı kaynaklarda adları ile kaydedilmiştir. Bunların belli başlıları şunlardır:

İlk Muhâcirlerden olan Ebû Huzeyfe İbn Utbe İbn Rabia ve azadlısı Sâlim, Halid İbn Useyd, Ezd kabilesinden Tufeyl İbn Amr ed-Devsî, Mahreme İbn Şurayh el-Hadramî, Yezid İbn Rukayş el-Esedî, Hz. Zübeyr'in kardeşi Sâib İbnü'l-Avvâm, Velid İbn Abdi'ş-Şems İbn Muğire, Saib İbn Osman İbn Maz'un, Hz. Ömer'in kardeşi Zeyd İbnü'l-Hattab, Abdullah İbn Hâris, Süheyl İbn Amr'ın kardeşi Selid İbn Amr, İyas İbn Bükeyr el-Kinânî.

Ensâr'dan şehid olanlara gelince; Ebû Dücâne Simâk İbn Hareşe, Amr İbn Sabit İbn Seleme, Umara İbn Hazm, Ferve İbn Numan, Abbâd İbn Bişr, Mâlik İbn Evs İbn Atik, Suraka İbn Ka'b el-Hazrecî, Habib İbn Amr, Sabit İbn Kays İbn Şem-

163 Diyarbekrî, *el-Hamîs*, II, 217.

mas, Zeyd İbn Sâbit'in kardeşi Yezid İbn Sâbit, Varaka İbn İyas, Abdullah İbn Atik vb. kimseler Yemâme gününde şehid olmuşlardı.

Yemâmelilerle yapılan bu Akraba savaşının Hicretin 11. yılında meydana geldiği kaydedilir. Savaş, yılın sonuna doğru olmuştu. Ancak, Belâzurî bunun 12. yılda meydana geldiğini söyler. İbn Kesîr ise olayın 11. yılın sonunda başlayıp 12. yılın başında bitmesi sebebiyle tarihçilerin farklı olarak tarih kaydettiklerini ileri sürer. Taberî ve İbnü'l-Esîr, kronolojik olarak tertip edilmiş olan eserlerinde bu hadiseleri 11. yıl olayları arasında kaydetmişlerdir.[164]

Hanifeoğulları ile ilk çatışmanın yapıldığı sırada Halid düşmanın kılıçlarını havada tuttuklarını görmüş ve onu aralarındaki bir anlaşmazlığa yormuştu. Fakat yanında bulunan Müccâ'a, pasını gidermek için kılıçlarını güneşe doğru tuttuklarını söylemişti. Bu da savaşın kışın başlangıcında olduğunu göstermektedir. 11. Hicri yılı Mart ortalarında (633) bittiğine göre savaşın muhtemelen Şubat sonları ile Mart başlarında cereyan ettiği anlaşılmaktadır.

Bahreyn ve Uman Bölgesindeki İrtidâd Hareketleri

Hz. Peygamber (s.a.v) Hudeybiye barış antlaşmasından sonra dünya hükümdarlarına tebliğ mektupları yazıp onları İslâm'a davet ettiğinde, Bahreyn ve çevresinin hükümdarı olan el-Münzir İbn Sâvâ'ya İslâm'a davet mektubunu Alâ' İbn el-Hadramî götürmüştü. el-Münzir İbn Sâvâ Rasûlullah'ın bu davetini kabul edip İslâm'a girmiş, teslim olmuştu. Bundan dolayı da Hz. Peygamber el-Münzir İbn Sâvâ'yı Bahreyn valiliğine tayin edip kendi bölgesi ve kabilelerinin emiri yapmıştı.

Bölgede yaşıyan bazı mecusî ve yahudiler ise İslâm'a girmeyi kabul etmeyip kendi dinlerinde kalarak İslâm devletine

164 Belâzurî, 108; Taberî, II, 3.cüz, 243-247, İbnü'l-Esîr, II, 360-367; İbn Kesîr, VI, 326.

tabi olmayı tercih etmişlerdi. Bahreyn'de en etkili kabileler Bekir İbn Rabia ile Abdülkaysoğulları idi. Yine bu arada İslâm'a giren Abdülkaysoğulları'nın başına reisleri olan Carud İbn Mualla el-Abdî getirilmişti.

Ancak bu kabilelerin, İslâm'a girmesinden kısa bir müddet sonra, Hz. Peygamber'in vefat etmesi üzerine önemli bir kısmı İslâm'dan irtidâd etmişlerdi. Özellikle Bahreyn'in en büyük kitlesi olan Bekir İbn Rabia kabilesi Rasûlullah'ın ahîrete irtihalinden çok kısa bir müddet sonra vefat eden el-Münzir İbn Sâvâ'nın ölümü üzerine dinlerini terk ettiler.

Kays İbn Sa'lebe oğulları reisleri Şurayh İbn Dubay'a el-Hutam'ın resliğinde irtidâd ettiler. Bunların ardından Bekir İbn Vail kabilesi de onlara katıldı. Bahreyn'de irtidâdların başlaması üzerine bahane arayan Abdülkaysoğulları da "Muhammed, Peygamber olsaydı, ölmezdi" deyip irtidâd etmeye kalkıştılar.

Ancak onların emiri ve kabilede hatırı sayılır bir şahsiyet olan Carud İbn Mualla el-Abdî, kabilesini toplayarak onlara şöyle söyledi: "Abdülkaysoğulları! Size bazı sorular soracağım. Bildiklerinizi söyleyiniz. Cenab-ı Allah'ın birçok elçisi vardır, bunu biliyor musunuz?" Onlar da "Evet, biliyoruz" şeklinde cevap verdiler. Carud: "Peki, o peygamberlere ne oldu?" diye sordu. Orada bulunanların hepsi: "Öldüler" dediler.

Carud da: "İşte Muhammed de Peygamberdi, insandı ve o da vefat etti. Ben Cenab-ı Allah'ın bâkî ve ölümsüz olduğuna inanıyorum. O'ndan başka ilah yoktur. Muhammed (s.a.v) de O'nun kulu ve Resuludür" deyince, orada hazır bulunan Abdülkaysoğulları'ndan bazıları şöyle cevap verdiler: "Bu söylediklerinin hepsine biz de iman ediyoruz. Sonra sen bizim hepimizin büyüğü ve en faziletlimizsin. Senin dediklerini aynen kabul ediyoruz."[165] Bu konuşmalardan sonra İslâm'a olan bağlılıklarını ve inançlarını sürdüren bu kabile bölgede irtidâd edenlerle karşı karşıya geldi.

165 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ,* V, 559-560.

Diğer taraftan Bekir İbn Rabîa kabilesi ile Bekir İbn Vâil kabilesinin bir kolu olan Kays İbn Sa'lebe'den el-Hutam (Şurayh) İbn Dubay'a çevredeki müşrik topluluklara birlikte Bahreyn'in "el-Katîf ve Hecer" şehirlerinin yakınlarında toplandılar.

Bu kitleler, Darin ve Cuvasa bölgelerinde yaşayan Müslümanları çembere alıp kuşattılar. Müslümanlar bir hayli zor anlar yaşadılar. Bu gibi zor anlarda şairler içlerini rahat döker ve duygularıyla isteklerini açık bir şekilde izhâr ederlerdi. Burada bulunan ve aynı zamanda bir şair olan Abdullah İbn Hazef şunları söylüyordu: "Elçiler! Medine'de bulunan Halife Ebû Bekir'e ve Müslüman gençlere haber verin, geceyi esaret ve kuşatma altında geçiren Cüvasa'daki Müslümanlara yardım edecek misiniz? Onların yollardaki kanları, gözleri kamaştıran güneş gibidir. Rahman'a tevekkül ettik biz, çünkü zafer O'na tevekkül edenlerindir." [166]

Hz. Ebû Bekir Bahreyn ve çevresinde meydana gelen irtidâd olaylarını bastırmak üzere Alâ' İbn el-Hadramî'yi görevlendirdi. Ebû Bekir Alâ'ı aynı zamanda Bahreyn valiliğine tayin etmişti. Alâ' İbn el-Hadramî'nin Bahreyn seferine Hanifeoğulları'ndan irtidâd etmemiş olanlarla birlikte Sümame İbn Usâl katılmış ve ona yardım etmişti. Tam bu sırada, Kays İbn Asım el-Minkarî topladığı zekât mallarını teslim etmek üzere Bahreyn'in yeni valisi Alâ' İbn el-Hadramî'nin yanına varmış ve ona destek olmuştu. Bunlara ilave olarak Alâ' İbn el-Hadramî Temim ve Ribab Kabilelerinden İslâm ordusuna katılanlarla ed-Dehna bölgesini aşıp, bir düzlükte gecelemişti.

Konaklama sırasında ürken develer sırtlarındaki yüklerle birden kaçmaya başlayınca Müslümanlar yiyeceksiz ve içeceksiz kalmışlardı. Bundan birçok kimse korkmuş ve artık ölümü bekler duruma gelmişti. Çevrelerinde su da yoktu.

Üzüntü ve korkuya kapılanlara kumandanları Alâ' şöyle

166 Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, 115.

seslenmişti: "Hiç endişelenmeyiniz, sizler Müslümansınız, Allah yolunda cihada çıkmış kimselersiniz. Allah, dinine yardımcı olanlara yardım eder. Onun için sizi müjdeliyorum. Allah'a yemin ederim ki, bu halde terk edilmeyeceksiniz."

Müslümanlar bineksiz, yiyeceksiz ve susuz bir şekilde çölün ortasında kalınca, haklı olarak korkmuş ve endişelenmişlerdi. Sabırla sabahı bekleyen Müslümanlar, sabah namazını kıldıktan sonra hep birlikte Allah'a yalvararak dua ettiler. Birden ileride su parıltısı göründü, oraya doğru yürüyüp su içtiler ve yıkandılar. Güneş yükseldiğinde ise, kaçmış olan develer, sırtlarındaki yüklerle birlikte dört bir yandan kendilerine doğru gelmeye başladılar. Develeri çöktürüp sulandılar.

Ashabın ileri gelenlerinden Ebû Hureyre de ordunun içinde idi. Buradan ayrılıp gittikten sonra, bölgeyi iyi tanıyan Mincab İbn Râşid'e: "Suyun nerede olduğunu biliyor musun? diye sorunca, birlikte su kaynağına doğru gittiler. İleride küçük bir su birikintisine vardılar. Ebû Hureyre diyor ki: "Allaha yemin ederim ki, eğer bu suyu görmeseydim, sabahleyin gördüğümüz suyun bu olduğunu söylerdim. Ben daha önce burada bir su görmüş değilim." Bir hikmet eseri olarak, susuz kalan Müslümanlara Cenab-ı Allah yardım etmiş ve yakınlarında bir su birikintisi yaratmıştı. Bunu gören Müslümanlar Allah'a şükretmişlerdi.

Alâ' İbn el-Hadramî, Abdülkaysoğulları'nın reisi olan, Carud İbn Mualla el-Abdî'ye haber gönderip Darin'de ona katılmasını istedi. Müşrikler de buraya gelmişlerdi. Alâ' İbn el-Hadramî askerin etrafına bir hendek kazdırıp burada karargâh kurdu.

Her iki kitle bir müddet sonra hendek çevresinde sıcak çarpışmalara başladılar. Çarpışmalar, zaman zaman devam etti ve yaklaşık bir ay sürdü.[167] Müslümanlar bir gece farklı bir gürültü duydular. Bunun ne olduğunu anlamak üzere Alâ' İbn el-

167 Taberî, II, 3.cüz, 257-258; İbnü'l-Esîr, II, 370.

Hadramî, Abdullah İbn Hazef'i düşmanın durumunu öğrenmek ve keşif yapmakla görevlendirdi.

Abdullah, müşriklerin yanına vardığında tümünün şarap içip sarhoş naraları attıklarını görmüş ve geriye dönüp durumu Alâ'a anlatmıştı. Bunun üzerine Müslümanlar Alâ'ın kumandasında mürtedlere saldırarak çoğunu kılıçtan geçirdiler.

Böylelikle Müslümanlar müşrikleri mağlup edip kimisini öldürüp kimisini esir ettiler ve bu zaferden sonra da bir hayli ganimet ele geçirdiler. Mürtedlerin kumandanı el-Hutam Şurayh İbn Dubay'a Kays İbn Âsım tarafından öldürüldü. Hutam'ın hükümdarlar gibi giyindiği elbiseleri Kumandan Alâ' el-Hadramî tarafından, zaferde büyük bir rol oynamış bulunan Sümâme İbn Usâl'a verildi.

Ama ne yazık ki Kays İbn Sa'lebeoğullan, Dârin zaferinden dönüşte bu elbiseleri Sümâme'nin sırtında gördüklerinde bunu bir türlü hazmedememiş ve Sümâme'ye: "Hutam'ı sen öldürdün." diyerek üzerine saldırmışlardı. Fakat Sümâme: "Hayır, ben öldürmedim. Başkası tarafından öldürüldü. Ben sadece bu elbiseleri ganimetler içinden kumandanın izni ile seçip aldım" dediyse de dinlemeyip onu şehid ettiler.[168]

Dârin'de mağlup olan bütün mürted kitleler karadan ve sahilden kaçmaya başladılar. Kaçanların yolunu kesmek ve onları yakalamak için bölgenin genel kumandanı olan Alâ' İbn el-Hadramî, Uteybe İbnu'n-Nehhas ve Müsenna İbn Harise'ye haberler gönderip kaçanların yollarını kesmelerini ve özellikle sahilden deniz yoluyla gitmelerini önlemelerini istedi.

Bu iki Müslüman kumandan Bekir İbn Vâil kabilesine mensup olup daha önceleri İslâm'a girmiş ve İslâm üzere sebat edip irtidâd eden akrabalarına katılmamışlardı. Uteybe ve Müsenna derhal Alâ' İbn el-Hadramî'nin emri üzerine yolları tuttular.

---

168 İbn Kesîr, VI, 333.

Alâ' diğer taraftan genel bir çağrı yaparak yanında bulunan Müslümanların Dârin'e gitmelerini, denizden kaçanları izleyip yakalamaları için teşvik etti. Binekli bineksiz olarak denize dalan Müslümanlar körfezi aşarak kaçan düşmanlarına yetiştiler. Aralarında meydana gelen çatışmalar sonunda Müslümanlar büyük bir zafer elde ettiler. Ganimetlerle dönen Müslümanlar tekrar denizi aşarak ve büyük ilâhî yardımlara mazhar olarak geri geldiler.

Böylece Dârin ve çevresi tamamen İslâm toprağı olarak yeniden İslâm devletine dahil edildi ve buradaki mürtedler tamamen itaat altına alındı. Alâ' İbn el-Hadramî bütün bu gelişmeleri ve zafer müjdesini Hz. Ebû Bekir'e bildirip ganimetlerin humusunu da Medine'ye ulaştırdı. Bu arada Müslümanların mürtedlere karşı giriştikleri mücadelelerde yanlarında eski bir hristiyan rahip bulunuyordu.

Bir gün birileri hristiyanlıktan dönüp İslâm'a giren bu rahibe şöyle bir soru yöneltmişlerdi: "Neden Müslüman oldun?" Rahip bu soruya karşılık şöyle demişti: "Benim Müslüman olmama sebeb olan üç şey ile karşılaştım. Eğer bunlara rağmen ben Müslüman olmayacak olsaydım Cenab-ı Allah'ın beni bir hayvan suretinde meshedeceğinden (şeklimi değiştireceğinden) korktum:

Birincisi kumlardan suyun kaynaması, ikincisi denizdeki dalgaların dinmesi, üçüncüsü Müslüman askerlerin seher vaktinde söyledikleri dua idi. Söz konusu dua şuydu:

Allah'ım sen rahman ve rahimsin. Senden başka ilah yoktur. Sen kendisinden önce hiçbir şeyin bulunmadığı, herşeyi yoktan vareden yaratıcısın. Asla gaflete kapılmayan, dâim olansın. Ölümü söz konusu olmayan hay ve la-yemûtsun. Görünen ve görünmeyen her şeyin yaratıcısı sensin. Sen hergün ayrı bir Şe'ndesin. Öğrenmek için çaban sözkonusu olmaksızın her şeyi bilensin. "Eğer bunlar hak üzere olmamış olsalardı, meleklerle onlara yardım edilmezdi, diye düşündüm ve Müslüman oldum."[169]

169 İbnü'l-Esîr, II, 371-372.

Gerçekten de Müslümanlar susuz kalınca onların istifadesi için kumların ortasından sular fışkırmış, denizi aşarken fırtınalar dinmiş, dalgalar durmuş ve deniz ayak bileklerine kadar inmişti. Sonra her zaman samimi olarak Rablerine dua etmeleri de onların en etkileyici halleri idi.

Böylece bölgeye İslâm yeniden hâkim olup yayıldı.[170] Belâzurî ve İbnü'l-Esîr'in kaydına göre bu sıralarda İran kisrası tarafından bölgeye vali olarak gönderilmiş bulunan Hîre hükümdar ailesinden Münzir İbn en-Nu'man İbn Münzir el-Garur bu çatışmalar sırasında Afif İbn el-Münzir tarafından esir edilmiş ve bilahere Müslüman olmuştu.[171]

Artık bu bölgede hiç bir problem kalmamış, mürtedler tamamen bertaraf edilmiş ve Bahreyn bölgesi tümüyle İslâm devletine bağlanmıştı.

Diğer İrtidâdlar

Tulayha el-Esedî, Mâlik İbn Nuveyre, Secah ve Müseyleme gibi kimselerin isyan ve irtidâdlarının yanısıra, Bahreyn ve Yemen'in muhtelif bölgelerinde de isyanlar çıktığını birçok kimsenin irtidâd ettiğini ve sonuçta Müslümanların galip geldiğini yukarıda belirtmiştik.

Yalancı peygamberler problemleri hallolunca, Hz. Ebû Bekir bu kez diğer bölgelerdeki irili ufaklı kabileler üzerine birlikler sevk ederek, buralardaki olayların da bastırılmasını istedi. Bahreynlilerin yanısıra Umanlılar ile onlara yakın bölgede bulunan Mehereliler Hz. Peygamber'in vefatı üzerine irtidâd etmiş ve İslâm devletine baş kaldırmışlardı.

Uman halkının büyük çoğunluğunu oluşturan Ezd kabilesi "Taçlı Adam" anlamında "Zâtü't-Tâc" lakabını taşıyan Lâkit İbn Mâlik'in başkanlığında irtidâd etmişti. Hz. Peygamber za-

---

170 Taberî ve İbnü'l-Esîr aynı yerler. Ayrıca bk. Julies Welhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, çev. Fikret Işıltan, İstanbul 1960, s. 20.

171 Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, 115; İbinü'l-Esîr aynı yer.

manında İslâm'a girmiş bulunan Culunda'nın oğulları Abbâd[172] ve Ceyfer babalarından sonra bölgenin emirliğini yapmaktaydılar.

Ancak Zâtü't-Tâc cahiliye devrinden beri Culunda[173] ile sürekli bir rekâbet halinde olup bunu daha sonra oğullarına karşı da sürdürmüş idi. Zâtü't-Tâc Lakît İbn Mâlik kabilesinin desteğini alıp irtidâd etmekle birlikte Medine'ye İslâm devletine karşı isyan edince iki kardeş zor durumda kalarak dağlara çekilmek mecburiyetinde kalmışlardı.

Bunun üzerine bu iki kardeşten büyüğü olan Ceyfer İbn Culunda Hz. Ebû Bekir'e haber gönderip isyancılara karşı kendilerine yardımda bulunulmasını taleb etmişti. Ceyfer'in gönderdiği haber ve yardım talebi Medine'ye ulaşınca Hz. Ebû Bekir derhal Huzeyfe İbn Mıhsan'ı bir grup Müslüman mücahid ile Uman bölgesine sevketti.

Ayrıca hem onlara yardım etmek hem de Mehere'de[174] mürtedlere karşı savaşmak üzere Arfece el-Barikî'yi bölgeye gönderdi. Her iki kumandan Uman ve Mehre üzerine gitmek üzere yola çıkıp Ceyfer ve kardeşi Abbâd (Abd yahut İyaz) ile irtibata geçtiler.

Bunlara ilaveten Hz. Ebû Bekir bu iki kumandana destek vermek üzere, daha önce bölgeye gönderilmiş bulunan İkrime İbn Ebi Cehil'e yanındakilerle birlikte Mehere'ye gitmesi için haber ulaştırdı. Huzeyfe İbn Mıhsan, Arfece el-Barikî ve İkrime güçlerini bir araya getirip Uman'da isyan etmiş bulunan Zâtü't-

---

172 Abbad'ın ismi bazan Abd, hatta İyâz olarak kaynaklarda kaydedilmektedir. Bununla ilgili olarak bk. Taberî, II, 3. cüz 261; İbnü'l-Esîr, II, 372 ; Ali İbn Burhanüddin el-Halebî, *İnsânu'l-Uyûn*, Mısır 1964, III, 301.

173 El-Culunda'nın okunuşu ile ilgili olarak bk. H. Zirikli, *el-A'lâm*, "el-Culunda", II, 133.

174 Mehere, bir çok araştırmacı tarafından Mehre diye okunmuştur. Halk da yanlışlıkla buna Mehre der. Ancak bunun Mehere olması daha doğrudur, bk. Yakut Hamavî, *Mu'cemu'l-Buldân*, V, 234; Muhammed Rıza, *Ebû Bekir es-Sıddîk*, s. 106.

Tâc üzerine yürüdüler. Üç kumandan mürtedler yapılan baskın sonucunda Zâtü't-Tâc Lakît İbn Mâlik ve adamları Deba adı verilen bir yere sığındılar. Medine'den görevlendirilen üç kumandan ile bölgenin yöneticileri olan Ceyfer ve Abbâd, Suhar adı verilen yerde bir araya geldiler.

Bu arada Lakit İbn Mâlik'in adamlarından bazıları onu terkedip kaçınca kuvvetleri bir hayli azaldı ve çöktü. İslâm ordusu böyle tecrübeli kumandanların riyasetinde derhal Lakit üzerine yürüyerek Onu Deba'da sıkıştırdı. İki kitle arasında şiddetli çarpışmalar başladı.

Diğer taraftan Abdülkaysoğulları'ndan Seyhan İbn Suhan ve Nâciyeoğulları'ndan el-Hirrit İbn Râşid Müslümanlara yardım için gelmişlerdi. Müslümanlar bu yeni güçlerle daha da kuvvet kazandılar. Yaptıkları cesur hamlelerle mürtedleri mağlup ederek perişan hale getirdiler. Bir çok kişi öldürüldü, bir çoğu da esir alındı. Böylece buradaki isyancılar itaat altına alındı ve Uman ve Mehere problemleri de atlatıldı. Huzeyfe İbn Mıhsan ganimetlerin humusunu Halife'ye göndererek kendisi bir müddet daha burada kalıp bölgenin emniyetini sağlamaya çalıştı.[175]

Ayrıca Uman bölgesinde Şıhr adı verilen yerde de aynı şekilde çıkan bir isyan İkrime İbn Ebi Cehil tarafından bastırılmıştı. İkrime Uman'a gönderilirken kendisine, Uman problemi bittikten sonra Mehere üzerine gitmesi emredilmişti. Yanında Abdülkays, Sa'd, Naciye ve Rasiboğulları vardı.

İkrime bu kabilelerle Mehere'de irtidâd edenler üzerine yürüyüp onlarla çatışmaya hazırlandı. Mehere'de Musabbah ve Sihrit adında iki kişi isyan etmişti. Bunların her biri emrindeki askerleriyle hâkimiyetin ve zaferin kendisinde olmasını ve sonunda bölge reisliğinin kendinde kalmasını istiyor ve bunun için çalışıyorlardı ancak birbirlerini sevmezlerdi.

---

175 İbnü'l-Esîr, II, aynı yer; İbn Kesîr VI, 335.

Muhariboğullarından olan Musabbah, Necid bölgesinde karargâh kurmuştu. İkrime bunlarla temasa geçip onları yaptıklarından vazgeçirmeye ve İslâm'a girmeye çağırdı. Musabbah bu çağrıyı redederek savaşı tercih ederken Sihrit ise Müslüman olup İkrime'nin saflarına katıldı. Müslümanlarla Musabbah arasında Necid'de çok çetin bir savaş oldu. Fakat sonunda yine Müslümanlar galip gelerek Musabbah'ı öldürdüler. İkrime, zaferin müjdesini ganimetin humusu ile birlikte Halife Hz. Ebû Bekir'e Sihrit ile birlikte ulaştırdı.[176]

Uman ve Mehere'de elde edilen zaferlerin birinde meşhur İslâm kumandanlarından birisi olan ve daha sonraları ismi çok geçecek olan Muhelleb'in babası Ebû Sufra bu sırada esir alınmıştı.[177]

Yemen ve Çevresindeki Diğer İrtidâdlar

Hz. Peygamber daha hayatta iken irtidâd eden Esved el-Ansî'nin durumu ve akibeti ile ilgili bilgileri yukarıda anlatmıştık. Esved'in isyan ettiği günlerde bölgede yaşayan Akk kabilesi ile Eş'arîlerin valisi, Tahir İbn Ebi Hâle idi. Firûz ve Dâzeveyh de San'a ve çevresinin valileri idiler. Bu iki kişinin Esvedü'l-Ansî ile ilgili tavır ve faaliyetlerinden de yukarıda bahsetmiştik. El-Esved'in ölümünden sonra bile onun taraftarlarından bir grup hâlâ San'a ile Necran arasında gidip geliyor ve faaliyetlerini sürdürüyorlardı.

Diğer taraftan Hz. Peygamber'in vefatından sonra bölgede Kinâne, Huzâa ve Müdlicoğulları'ndan bazı topluluklar irtidâd etmişlerdi. Bunların irtidâd ettiklerini Hz. Ebû Bekir'e bir mektupla birdiren Attâb İbn Üseyd o sıralarda Mekke ve çevresinin valisi olarak onlardan uzak bir yerde bulunuyordu.

---

176 Taberî, II, 3.cüz, 262-263, İbnü'l-Esîr, II, 373-374; İbn Kesîr, VI, 335.

177 Taberî, II, 3.cüz, 261-262; İbnü'l-Esîr, II, 372-373; İbn Kesîr, VI, 330-331; J. Welhausen, a.g.e, s.21-22.

Ancak onlarla mücadele etmek üzere kardeşi Halid'i görevlendiren Attâb İbn Üseyd bazı başarılar elde etmişti. Halid İbn Üseyd isyan ve irtidâtların büyümesini engellemek üzere önce başlarında Cündüb İbn Selmân'ın bulunduğu Kinâneliler üzerine giderek onları mağlup ve bertaraf etti. Diğer taraftan Tâif valisi bulunan Osman İbn Ebi'l-Âss da Ezd, Büceyle ve Has'amlılardan oluşan ve Şenua adı verilen yerde bir araya gelmiş bulunan bir başka mürted kitle üzerine Osman İbn Rabîa'yı göndermiş ve onları Şenua'da mağlup ederek dağıtmıştı.

Yemen'in diğer bir mürted ve isyancı grubu da Akklılar ile Eş'arîler idi. Bu iki kabile bir araya gelip el-A'lâb adı verilen yerde toplanarak Medine'ye karşı isyan ettiklerini bildirdiler. Daha önce buraya vali olarak gönderilmiş bulunan Tahir İbn Ebi Hâle aynı kabileden Müslüman kalmayı tercih edenlerle birlikte mürtedlerin üzerlerine yürüdü. İki grup el-A'lâb'ta karşılaşıp çarpıştılar. Mürtedler mağlup oldu ve birçoğu öldürüldü. Böylelikle bertaraf edilmiş oldular.

Necran ve Büceylelilere gelince onlar da çok fazla bir direnç göstermeden Medine'den gönderilen görevlilere itaat ederek Ebû Bekir'e bağlılıklarını bildirdiler.

Yemen'de Milliyetçiliğe Dayanan Bir İrtidâd

Yemen yukarıda ifade ettiğimiz gibi Arab-ı Âribe'nin yani asıl Arapların merkezi idi. Ancak denizlerin ve kıtaların birleştiği bir noktada olduğundan bir çok topluluğun gelip buraya yerleştiği veya bölgeyi istila etmek için uğraştıkları da bilinen bir hususdu.

Özellikle bölgeye yakın olan Habeşliler ile Perslerin burada tutundukları ve zaman zaman Yemen'i hakimiyetlerine aldıklarını biliyoruz. İşte bu hakimiyetler sırasında bölgeye gelip yerleşen ve yerliler tarafından el-Ebnâ'[178] adı verilen kitle-

178 El-Ebnâ Fars asıllı kitleler olup Anuşirvan'ın Seyf İbn Zu-Yezân ile Habeşlilere karşı savşamak üzere Yemen'e gönderdiği kimselerdir, Muhammed Rıza, *Ebû Bekir es-Sıddîk*, s. 50.

ler ile Arablar arasındaki mücadeleler eksik olmuyordu. Esved el-Ansî'nin irtidâdı sırasında kendisine karşı çıkan topluluğun başını çekenler işte bu Ebnâ' grubu idi.

Ancak ister Müslüman olmasından dolayı isterse dünyevî bir arzu ve rekâbetten kaynaklanan bir duygu ile olsun, ne maksatla hareket ettiğini tam olarak bilemediğimiz, bölgenin Arab asıllı ileri gelenlerinden Kays İbn Abdiyeğus (el-Mekşûh) Esved el-Ansî'nin öldürülmesinde rol oynamasına rağmen bu olayın akabinde isyan ve irtidâd ederek Yemen'i yeniden karıştırdı.

Bölge liderliğini elde etmek düşüncesiyle hareket ettiği görünen Kays'ın ileri sürdüğü gerekçeler ise yapılan tayinlere itirazlar mahiyetinde idi.

Esved'in öldürülmesinde büyük bir rol oynamış olan ve Esved'e karşı mücadele etmek üzere San'a'daki kitleleri sevk ve organize eden Firuz, Hz. Ebû Bekir tarfından vali tayin edilmişti. Firuz da Ebnâ'dan idi. İşte buna tahammül edemeyen ve kendisini yerli halkın lideri gibi gören Kays İbn Abdiyeğus hemen faaliyete geçerek Ebnâ'nın ileri gelenlerinden Firuz, Dâzeveyh ve Cuşnes'i öldürmek için komplolar kurmaya başlamıştı.

Halbuki Esved'in öldürülmesinden sonra ortalık bir hayli sakinleşmiş ve çoğu kimse Medine'ye itaati kabullenmişti. Hatta Hz. Ebû Bekir Himyerîlerin son kalıntısı olan Ezva' kitlelerine mektuplar yazıp onları yanına çekmişti.[179]

Zu Mürran'dan Umar'a, Zu Zûd'tan Said'e, Zu Süleym'den Havşeb'e ve Zu Niyaf'tan Şehr'e mektuplar yazan Hz. Ebû Bekir onlara öğütler vererek İslâm'a sarılmalarını, dinlerine sahip çıkıp bunda sebat etmelerini, Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmelerini ve Ebnâ' kitlesini hizmetlerinden dolayı koruyup

179 Ezvâ' "Zu" nun çoğul şekli olup Himyerîlerin prens ve ileri gelenlerine verilen bir sıfattı. "zu" tabiri Türkçe'de "...li" anlamında kullanılmaktadır.

kollamalarını, başlarına tayin etmiş olduğu görevlilere ve özellikle Firûz'a itaat etmelerini yazmıştı.[180]

Artık Yemen'de karışıklığın giderildiği ve ortamın sakinleştiğinin kabul edilebileceği bir döneme girilirken bu tayinden ve ortamdan rahatsızlık duyan Kays İbn Abdiyeğus el-Murâdî ortalığı karıştırarak Zu'l-Kelâ' ile irtibatlaşıp Ebnâ' kitlesine karşı müşterek hareket etmeyi önerdi.

Kays önce İslâm'dan irtidâd edip ardından isyan ettiğini söyleyerek Yemen'in yerlilerini kendisine katılmaya davet etti. Kays el-Muradî yerli yönetici ve kabile reislerine şöyle diyordu: "Bu Ebnâ' soyundan gelenler bizim ülkemizin yabancılarıdırlar. Sonradan gelip buraya yerleşmiş göçmen bir kitledirler. Onları bu halleriyle bırakırsanız size olan egemenlikleri sürer ve siz bir daha iş başına gelemezsiniz. Ben onların tümünü buradan çıkartmayı düşünüyorum. Ancak Yemen'in yönetimi o zaman asıl sahiplerinin eline geçer."

Bu çağrılarla o, Arapların Yemen'e olan hakimiyetlerini yeniden tesis etmek ve yabancıların yönetimine son verip eski Himyerî devletini yeniden cahilî hayata döndürmek istiyordu.

Milliyetçi ve hatta ırkçı bir yaklaşımla hareket eden Kays, Fârisîleri ülkeden çıkarıp onların yerine Arapları iş başına getirmek maksadını taşıyordu. Bu düşünceleriyle Ezvâ' kitlesini beyhude yere kazanmaya çalışmıştı. Kendisine en yakın gördüğü Zu'l-Kelâ' kabileleri bile onu desteklememiş, buna karşılık İslâm'ın kucaklayıcı olan ümmet anlayışını benimsemeyi tercih etmişlerdi.

Ezvâ' toplulukları milli duyguları bir tarafa bırakıp Hz. Ebû Bekir'in tavsiyelerine uyarak Ebnâ'dan olan yöneticileri ve Medine'den gelen resmî görevlileri desteklemişlerdi. Bu desteği sağlayamayan Kays el-Esved, ardında kalan bir grup süvariyle işbirliğine girdi ve Yemen ile Hadramevt arasındaki çöllerde

180 Taberî, II, 3. cüz, 266; İbnü'l-Esîr, II, 376.

dolaşan kitleleri etrafında toplamayı başardı. Bir taraftan da eski arkadaşları olan Dâzeveyh ve Fîrûz'a komplolar kurup tek tek onları yok etmeyi tasarlıyordu.

Bu maksatla bir gün bir yemek ziyafeti düzenleyip Fîruz, Dâzeveyh ve Cuşnes'i davet etmişti. Davete ilk icabet eden Dâzeveyh, Kays'ın evine varır varmaz derhal öldürülmüştü. Kays, Esved'in adamlarını yanına çekmek için peygamberleri Esved'in katili olan Dâzeveyh'i bizzat kendisinin öldürdüğünü söyleyerek Mezhiçlilerin gönlünü ve taraftarlığını kazanmak istemişti.[181]

Diğer arkadaşı olan Fîruz da olan bitenden habersiz bir halde Kays'ın evine giderken yolda Dâzeveyh'in öldürüldüğünü işitince hemen yolunu değiştirmişti. Cuşnes'i bulup onunla birlikte derhal San'a'yı terkedip dayılarının bulundugu bölge olan Havlan dağının eteklerine sığınmıştı. [182]

Artık isyan ve irtidâd tam anlamıyla başlamış, San'a resmî görevli olan Fîruz'un buradan ayrılmasıyla tamamen Kays el-Murâdî'nin eline geçmişti. Bunun üzerine Esved'in adamları teker teker gelip San'a'ya girmeye başladılar. Kays eline geçirdiği yerlerde bulunan göçmenler Ebnâ'yı derhal Yemen'den sürgün etmeye başlayıp yakaladıklarını zorla gemilere bindirerek ülkeden uzaklaştırdı. Ancak Fîruz'la birlikte hareket etmeyerek Kays'a destek verenler yerlerinde bırakıldı. Gelişmeler üzerine durumun ciddiyetini anlayan Fîrûz derhal harekete geçerek etrafında toplanan kabileleri organize edip diğer çevre kabilelerden de yardım istedi ve bütün olup bitenleri Halife'ye bir mektupla bildirdi.

Her türlü önleme başvuran Fîrûz, Ebnâ kitlesiyle birlikte Akk ve Ukayllerin desteklerini alıp Kays ve adamları üzerine yürüdü. Aralarında değişik yerlerde meydana gelen çarpışma-

181 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, V, 534-535.
182 Taberî, II, 3.cüz, 266-67; İbnü'l-Esîr, II, 377.

larda Akk ve Ukayllar Kays'ın süvarilerini bir kaç kez üst üste mağlup ettiler. Ayrıca bu iki kabile Fîrûz'a yardımcı kuvvetler vererek Fîrûz etrafında toplanan bütün süvari ve yayaları alıp San'a üzerine yürüdü ve Kays ile şiddetli bir savaş girişti.

Her zaman olduğu gibi bu kez de mürtedler Müslümanlara karşı dayanamayıp dağılmaya başladılar. Kays'ın adamları ve Esved'ten kalan süvariler yenilgiden sonra başta Necran olmak üzere etraftaki bölgelere kaçıp gittiler. Kays kendi kabilesinden olan akrabası Amr İbn Ma'dikerib ile anlaşamamasına ve onu hiç sevmemesine rağmen yanına sığınmak zorunda kaldı.

Bu arada Muhâcir İbn Ebi Ümeyye ile İkrime İbn Ebi Cehil diğer bölgelerde elde ettikleri zaferlerden sonra Yemen'e gelip buradaki Müslümanlara yardım etmişler ve elde edilen büyük başarılardan sonra Amr İbn Ma'dikerib ile buradaki isyanın başını çeken Kays İbn Abdiyeğus el-Murâdî'yi yakalayıp Medine'ye Hz. Ebû Bekir'in yanına göndermişlerdi.

Bir irtidâd hareketi daha söndürülmüş ve elebaşları yakalanmıştı. Hz. Ebû Bekir, huzuruna getirilen Kays'ı azarlayarak ona şöyle demişti: "Kays! Sen çekinmeden Allah'ın kullarını öldürdün. Mü'minleri terkedip mürtedlerle iş birliği yaptın değil mi?" Hz. Ebû Bekir, Kays'ı Dâzeveyh'e karşı kısasen öldürmek istedi. Fakat Kays bunu yapmadığını söyleyip kendisini gören bir şahid olmadığından kısastan kurtuldu.

Ayrıca Halife'ye yalvarıp yaptıklarından pişman olduğunu söyleyerek öldürülmemesini taleb etti. O, bundan sonra onun hizmetinde çalışarak sahip olduğu askerî bilgileri İslâm lehine kullanmak istediğini söyledi. Hz. Ebû Bekir onu affederek Irak'ta başlayan fetihlere katılan ordu ile birlikte Irak'a gönderdi, fakat ona hiç bir görev ve sorumluluk verilmemesini istedi.[183]

Böylece Esved el-Ansî'den geriye kalan bütün kitleler tamamen etkisiz hale getirilmiş ve San'a Medine'ye bağlanmıştı.

183 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, V, 534

Kinde ve Hadramevt Halkının İrtidâdları

İslâm'ın Arabistan'ın güneyinde yayılması pek kolay olmamıştır. Bir çok hadise yaşanmış, bir çok isyan çıkmış ve bir çok kitle zaman zaman irtidâd etmişti. Bütün bunlar olup biterken de bir çok insan telef olmuştu. Ama sonunda yine kazanan İslâm olmuş ve yarımadanın her tarafında tam bir egemenlik ve ilahî otorite sağlanmıştı. Kaybedenler ise hiç gereği yokken durmadan isyan ve irtidâd edenler olmuştu.

Mekke'nin fethinden sonra Medine'ye akın akın gelen kabileler ve onların temsilcileri İslâm'ı kabul etmiş veya en azından Rasûlullah ile görüşmeler yapmışlardı. Aslında Tebük seferinden sonra İslâm iyice kök salmıştı.

Fakat her nedense yılın sonundan itibaren özellikle Yemen'den muhalif sesler gelmeye başlamış ve Rasûlullah vefat etmeden önce bir kaç isyan ve irtidâd olayı yaşanmıştı.

Bu irtidâdlardan biri de Hadramevt bölgesinde meydana gelmişti. İrtidâdların olduğu günlerde Hadramevt valisi Ziyad İbn Ebi Lebid el-Ensârî idi. Es-Sekâsik ve Sekun kabilelerinin valisi Ukâşe İbn Ebi Ümeyye; Kinde valisi de Muhâcir İbn Ümeyye idi.[184]

Resulullah, Kinde ve Hadramevt halkı Müslüman olunca aralarında bir ülfet ve kaynaşma gerçekleştirmek için Hadramevtlilerden alınan zekâtın bir kısmının Kindelilerle Sekunlulara; Kindelilerden alınan zekâtın bir kısmının da Hadramevtlilere, Sekunlardan alınan zekâtın bir kısmının da Hadramevtlilere verilmesini emretmişti.

---

184 Rasûlullah Tebük Seferine katılmadığı için Muhâcir İbn Ebi Ümeyye'ye kırgındı. Fakat Rasûlullah'ın eşi Ümmü Seleme Muhâcir'e şefâatte bulununca Hz. Peygamber'in bu kırgınlığı gitmiş ve onu Kinde'ye vali olarak tayin etmişti. Ancak Rasûlullah'ın vefatına kadar bir türlü görevine gitmediği için Hz. Ebû Bekir kendi döneminde hemen onu görevinin başına gitmesini söylemiş ve Kinde'de çıkan isyanı bastırmak üzere onu bölgeye sevketmişti. (İbnü'l-Esîr, II, 378).

Fakat bu önemli uygulamayı bir türlü anlayamayan Kindeliler işi yokuşa sürerek: "Bizim buradan tâ Hadramevt'e kadar zekât mallarını taşıyacak bineklerimiz yoktur. Eğer uygun görüyorsanız bize binek gönderiniz" demişlerdi. Hadramevtliler de Rasûlullah'ın vefatından sonra Kindelilere: "Bu malları siz yükletip gönderiniz ve Rasûlullah'a verdiğiniz sözü tutunuz" demişlerdi. Kindeliler ile Hadramevtliler arasında böyle bir tartışma olmuş, Kindeliler de binek vermeyip yurtlarına çekilmişlerdi. Bu arada İkrime İbn Ebi Cehil ile Muhâcir İbn Ümeyye de bölgeye varmış ve mürtedlere karşı savaşa başlamışlardı.

Ayrıca bölgede zekât memurluğu yapan Ziyad İbn Ebi Lebid de Kindelilerden Amr İbn Muaviyeoğulları'na gidip zekâtlarını toplamak istemiş ve ilk defa bu kabileye mensup olan Şeytan İbn Hucr'un zekâtını almıştı. Alınan zekât genç bir dişi deve olup alınır alınmaz devlet hazinesine intikal ettiğini belirtmek için hemen işaretlenmişti.

Bu davranış İslâm hukukuna sadakatin bir işareti idi. Fakat yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Kur'an'ın ifadesiyle teslim olmuş ve resmen İslâm'a girmiş olan bedevilerin kalbine iman tam anlamıyla yerleşmemişti. İbn Hucr, zekât memuru Ziyad'a verdiği genç dişi devenin kendisinin değil kardeşi el-Addâ' İbn Hucr'un devesi olduğunu, bunun yerine bir başka deve almasını teklif etmişti. Zekât âmili olan Ziyad da artık deveyi bir zekât malı olarak işaretlediğini ve bunun geriye verilemeyeceğini bildirmişti.

Ancak hadise karşılıklı inatlaşmaya dönüşen bir olay haline gelmiş, zaten diken üzerinde duran Kindeliler için bir fırsat doğmuş ve isyana neden olabilecek bir noktaya gelmişlerdi. Araya Harise İbn Süraka İbn Ma'dikerib girdiyse de onunla Ziyad arasında da tartışma çıkmış, bu hadise halkın ikiye ayrılmasına sebeb olmuştu.

Amr İbn Muaviyeoğulları Harise'yi desteklerken Sekunlularla Hadramevtliler Ziyâd'ı desteklediler. Ziyâd Muaviyeoğulları'na silahlarını bırakmalarını söylediyse de buna

yanaşmadılar. Zira Ziyâd'ın elinde çok sayıda esir vardı. Onlar bu esirlerin serbest bırakılmasını istediler. Buna kulak asmayan Ziyâd geceleyin üzerlerine bir baskın düzenleyerek onlardan bir kısmını öldürdü. Bunun üzerine kaçabilenlerle esaretten kurtulabilenler bir araya gelip Ziyâd'a karşı savaşmayı ve birlikte hareket etmeyi kararlaştırdılar.

Böylelikle kalabalık bir kitle zekât vermeyeceğini ilan etti ve Mehcere adı verilen yerlere inip karargâhlarını kurdular. İçlerinde Eş'as İbn Kays ile Şurahbil İbn es-Sımt de vardı. Fakat bir müddet sonra Şurahbil İbn es-Sımt etrafındakilere şunları söyledi: "Özgür insanların söz verdikten sonra sözlerinden caymaları yakışmaz. Cömert insanlar utanma duygusuna sahiptirler. Hak, güzel ve iyi olanı bırakıp batıl ve yanlış olana yapışmazlar. Allah'ım! Bizler bu konuda kabilemiz ile aynı düşünmüyor ve onlardan beri olduğumuzu ilan ediyoruz." Sonra yakın akraba ve oğullarıyla Ziyad İbn Ebî Lebid'in yanına gitmiş ve ona: "Sen bu gece saldırıya geç. Çünkü Sekâsik ile Sekunlular onlara katılmıştır, aynı zamanda Hadramevt'den kaçanlar da buraya gelmek üzeredir. Eğer bu gece saldırıya geçmezsen sen de, biz de geç kalırız ve yanımızda bulunan bir çok kimse çekip onların yanına gider" demişti.

Bunun üzerine Ziyad derhal geceleyin isyancılar üzerine baskın yaparak onları ateşlerinin başında otururken aniden yakalamış, beş ayrı koldan saldırıp bir kısmını öldürüp bir kısmını da esir almıştı. Eş'as İbn Kays ise kavminden Mürre, Adiyy ve Cebeleoğullarından etrafında toplayabildiği kimselerle birlikte isyana devam etti.

Bu arada esir ve ganimetleri alan Ziyad, bölge valisi Muhâcir İbn Ümeyye'ye Kindeliler'e karşı savaşmanın zaruretini anlatan bir mektup göndererek ondan acele yardım istedi. Bu haber üzerine bulunduğu yerde İkrime'yi vekil bırakan Muhâcir derhal bin kişilik bir süvari birliğiyle Ziyad'ın yardımına koşarak Kindeliler üzerine yürüyüp onlarla çarpışmalara gir-

mişti. İlk etapta onları mağlup edip en-Nüceyr kalesine sığınmak zorunda bırakmıştı.[185]

Fakat Kindeliler'e karşı koymak kolay değildi. Bu arada Hz. Ebû Bekir'den Eş'as İbn Kays'a gelen bir mektupta Allah'dan korkması ve itaat etmesi isteniyordu.[186] Daha sonra Medine'de yapılan istişare ve görüşmeler neticesinde İkrime İbn Ebi Cehil'in bölgeye takviye bir kuvvet olarak gönderilmesi kararlaştırıldı. Bu tavsiyenin Hz. Ömer'e ait olduğu kaydedilir. [187]

İkrime İbn Ebi Cehil'in de buraya gelmesiyle güçlenen Müslümanlar en-Nüceyr kalesine sığınmış bulunan mürtedleri muhasara altına aldılar. Meydana gelen çatışmalar esnasında bir kaç kez dışarı çıkan Kindeliler başarı elde edemeden bir çok adamlarını kaybederek kalelerine geri döndüler. Sonunda Eş'as İbn Kays eman dileyip kale kapılarını açacağını söyleyince Müslümanlar bu teklife sıcak bakarak Kindeliler'in teslim olmalarına razı oldular.

Bunun üzerine Eş'as, en-Nüceyr kalesini Müslümanlara teslim etti.[188] Kalede bulunan eski kral ailelerine mensup çok kişi öldürüldü. Kays'ın oğlu Eş'as da esirler arasında elleri bağlanarak Medine'ye Halife Hz. Ebû Bekir'in yanına gönderildi. Eş'as İbn Kays daha önceleri heyetler yılında Hz. Peygamber'e gelip teslim olmuş ve bu arada Hz. Ebû Bekir'in kız kardeşi Ümmü Ferve'yi istemiş, Medine'ye ikinci gelişinde de nikahlayacağını söylemişti.

---

185 Taberî, II, 3.cüz, 267; İbnü'l-Esîr, II, 378.

186 Taberî ve İbnü'l-Esîr, Eş'as İbn Kays'ın en-Nüceyr kalesinde sıkıştırılıp mağlup edildiğini kaydederlerken (yukandaki yerler), Vâkidî ise (*er-Ridde,* 191 vd.) Eş'as'ın Ziyad İbn Lebid'i bir hayli sıkıştırdığını ve müslümanlan zor durumda bıraktığını, hatta Hz. Ebû Bekir'in bu durumu ashab ile istişare ederek bir çıkış yolu aradığını söyler. Kendisiyle istişarede bulunulan Halid İbn Zeyd Ebû Eyyub el-Ensârî bu yılki zekâtlannndan vazgeçilmesi halinde isyanı bırakacaklannı ileri sürmüş ve Eş'as'a böyle bir teklifin götürülmesini istemişti.

187 Vâkidî, *er-Ridde,* 196 vd.

188 Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân,* sh. 116-117.

Fakat Medine'ye ikinci gelişinde İslâm'a ihanet etmiş ve esirler arasında yer almış birisi olarak gelmişti. Hz. Ebû Bekir bu enişte adayını ilk etapta öldürmeyi düşünmüştü. Fakat Eş'as ona yalvarıp kendisini bağışlayarak nişanlısını da ona vermesini istemişti. Buna kavuştuğu takdirde kabilesiyle birlikte artık bugünden sonra İslâm'a tam anlamıyla teslim olacağını ve ona faydalı olmak için elinden geleni yapacağına dair söz vermişti.

Artık herhangi bir etkisi olamayacağını ve bir daha isyan edebilmesinin söz konusu olmadığını gören Hz. Ebû Bekir Eş'as'ı affetmiş ve ona nişanlısını vermişti. Eş'as bir müddet daha Medine 'de kalmıştı.[189]

Kinde ve Hadramevt'deki olaylar da, gerek Medine'den gönderilen vali ve emirlerindeki kuvvetler gerekse yerli Müslümanların katkılarıyla bastırılmış, böylece bu acı günler geride kalmıştı.[190]

Büyük irtidâdların ve iç karışıklıkların tamamen bertaraf edilmesinde soğukkanlı, dirayetli ve sabırlı Halife Hz. Ebû Bekir büyük rol oynamıştı. İsyan ve irtidâd olaylarının bastırılması hususunda en büyük pay onundu. İslâm toplumundaki birliği bozan, İslâm inancını ve ibadetler manzumesini kendi hevâ ve hevesine uydurmaya çalışan hiç bir âsî, hiç bir mürted ve peygamberlik iddiasında bulunan hiç kimse Hz. Ebû Bekir'in uyguladığı siyaset sonucunda İslâm'ın merkezi otorite ve yönetimi karşısında tutunamadı.

Büyük bir azim ve kararlılık neticesinde her tarafta emniyet, huzur ve asayiş fevkalâde sağlandı. İsyancılar kısa zamanda itaat altına alındı. Mürtedlere yeniden İslâm tebliğ ve telkin edildi. Bütün bunlar bazen güzel davet usûlleriyle, bazen de inatçılara karşı direnerek savaşmak suretiyle sağlandı. Böylece İslâm toplumunu saran fitne ve fesad ateşi çok kısa bir müddet içerisinde söndürüldü.

---

189 Belâzurî, *Futûhu 'l-Buldân*, s.117; İbnü'l-Esîr, II, 382.

190 Bu konuda geniş bilgi için bk. Taberî, II, 3. cüz, 273 vd.; İbnü'l-Esîr II, 372-373.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Hz. Ebû Bekir Döneminde Fetih Hareketleri

İslâm Fetihlerinin Gayesi

Cenab-ı Allah'ın Peygamber'ine indirdiği dinin insanlığa tebliğ edilmesini emretmesi üzerine Mekke yönetici sınıfı ile bu dine gönül veren Müslümanlar arasında büyük bir mücadele başlamıştı. Bu, tarih boyunca hep var olan tevhid ve şirk mücadelesiydi. Müşrikler Hz. Peygamber'e ve ashabına büyük sıkıntılar çektirmiş, işkenceler yapmış, çileli bir hayat yaşamasına sebep olmuşlardı.

Ama gerek Rasûlullah gerekse ashabı bütün sıkıntılara göğüs gererek sabır ve metanetle tevhid inancını yaymaya ve kitlelere ulaştırmaya çalışmışlardı. Üstelik henüz cihad emrinin gelmediği ve işkencelere karşı koyabilecekleri güçlerinin bulunmadığı bir dönemde... Mekke'de... Bir yandan Hicaz bölgesinin müşrikleri bir yandan Medine'deki bölge yahudileriyle diğer bölge müşrikleri ve dolayısıyla Arab yarımadasının bütün müşrik ve gayr-i müslimleri İslâm'a karşı müşterek bir tavır almış ve tevhid inancının en saf haliyle yayılmasına engel olmak istemişlerdi. Bu durum Hz. Peygamber ve ashabına bir taraftan zorlu bir hayat yaşatırken bir taraftan da canla başa mücadele verme imkanı sağlıyordu.

Mekke'de Hz. Peygamber'in etrafında toplanan ve ona samimi bir inançla bağlanan mustaz'af bir kaç Müslümanın o günlerde çektiği sıkıntı, gördüğü işkence ve kötü muamelelere karşı göstediği sabır bir müddet sonra meyvesini vermeye başladı. Müşriklerin, yahudilerin, bedevilerin, yerli ve yabancı hristiyanların ve hatta Bizans ve Sâsânîlerin karşısında direnen

Müslümanlar, tevhid inancının bayrağını çölün her tarafına diktikten sonra bütün dünyaya taşımaya hazırlanıyorlardı.

Mekke'de sıkıntılı hayatın doruğunda yaşayan Müslümanlar küçük bir grup iken, bir müddet sonra bütün bölge kamuoyunu etkileyerek 10 yıl müddetle gündemi belirleyecek bir konuma gelince şehri terk ederek Medine'ye hicret ettiler. Medine'de İslâmî bir ortam ve İslâmî bir yönetim oluşturan mü'minler küfür ordularına karşı koyabilecek güce kavuştular.

Yeniden bir on yıl daha Medine'de yaşayarak İslâm devletinin yerleşip oturmasını sağlayan, bir zamanlar Erkam İbn Ebi'l Erkam'ın evinde toplanan bu küçücük grup, Tebük seferine giderken Bizans gibi o dönemin süper gücü olan bir imparatorluğa karşı otuz bin kişilik bir ordu çıkaracak bir düzeye ulaşmıştı.

Nihayet Yemen'den Suriye'ye, Kızıldeniz'den Basra Körfezi'ne kadar Ceziretü'l-Arab'ın tümünü ve İran Sâsânî İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü sınırları İslâm toprağı yapmışlardı.

Medine'den çıkan bu muvahhid ve mü'min kitle dünyayı ayakları altına almış, hiçbir dünyevî beklentisi olmayan insanlardan ordular oluşturup Bizans ve Sâsânî imparatorluklarının hakimiyeti altında yaşayan insanlara İslâm inancını tebliğ etmek ve onları İslâm adaletinin gölgesinde yaşatmak azim ve mücadelesini sergilemeye başlamışlardı.

Ama hayat her zaman güzelliklerle bezenmiş bir şekilde devam etmez. Bazen sıkıntılı bazan de sevinç ve kıvanç dolu olabilir. Hz. Peygamber'in vefatı üzerine bir mantar gibi ülkenin her tarafında ortaya çıkan isyan ve irtidâd hareketleri, bir yıl gibi çok kısa bir müddet içinde bastırıldıktan sonra artık sıra dışa açılmaya ve tebliğe gelmişti.

Hicretin 12. yılından itibaren İslâm tarihinde ***İslâm Fetihleri*** adı ile yepyeni bir sahife açılıyordu. İran ve Bizans gibi

her iki süper devletin sınırlarını zorlayacak ordular, gönüllü halk kitlelerinden oluşuyordu. İslâm'da sürekli ve düzenli bir mobil ordu vardır. Bu ordu, sadece sınırları korumak üzere görev yapar. Ama Fetih veya bir düşman saldırısı sözkonusu olunca, bütün mü'minler, kadın erkek, genç-ihtiyar herkes bir askerdir ve orduya gönüllü olarak katılır.

Amaç, İslâm'ın bütün insanlığa götürülmesini ve herkesin Allah'a kul olmasını sağlamaktır. İnsanların kral ve imparatorlara değil, sadece Allah'a boyun eğecekleri bir toplum ve dine sahip kılınması için sefere çıkarak önce İslâm'a davet, sonra da kral ve imparatorlann hakimiyet ve zulümlerine son vermek üzere birlikte İslâm devletinin bünyesinde yaşamayı teklif etmek, bunun da rededilmesi halinde zor kullanarak bu zulüm rejimlerine son vermek üzere yapılan savaş ve verilen mücadelenin adı cihaddır.

Başka toplumlarda böyle bir gaye için ordu oluşturmak ve buna rastlamak mümkün değildir. Genellikle bir çok rejim ve devlette ya paralı asker vardır, ya da belirli yaş ve özelliklerde bulunan herkesin zorla silah altına alındığı bir mekanizma bulunur. Devlet tarafından baskı ve bağlayıcı kanunlarla meydana getirilen bu güç ordudur.

Ama İslâm'da böyle bir zorlama sözkonusu olmaksızın en ufak bir "Cihad çağnsı" üzerine gönüllülerden meydana gelecek yüzbinleri bulan ordular oluşur. İşte bu tebliğ ve cihad gönüllüleri, İslâm'ın fetih yıllarında samimi gönüller taşıyan, hiçbir dünyevî beklentisi olmayan kimselerden oluşuyordu. Başanlarının sırrı ne askerî ne de sayısal üstünlük idi. Karşılaştıkları ordular, yüzyılların savaş tecrübe ve birikimine sahip oldukları gibi, sayı ve silahça da kendilerinden kat kat fazla ve üstün olan ordulardı.

Ama bu ordulan defalarca mağlup ederek, daha ilk yıllarda yarımadanın kuzeyi olan Suriye'yi Bizans'dan, doğusunu da Sâsânîler'den çok kısa zamanda alarak bu bölgeleri İslâm dev-

leti sınırlarına dahil ettiler. Mute ve Tebük seferlerinin mayasını teşkil eden bu muazzam fetihlerin temeli Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında atılmış, meyvesini de Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer devirlerinde vermiştir.

Bu başarılı fetihler ne İtalyan tarihçi Caetani'nin iddia ettiği gibi ekonomik nedenlerden, ne de Hollandalı oryantalist M.J. de Goeje'nin düşündüğü gibi toprak elde etme ve yabancıların egemenliği altında yaşayan Arapları kurtarma düşüncesinden kaynaklanıyordu.[191] Caetani'nin yaşadığı dönemde Avrupa bütün Afrika ve uzak doğuyu istila etmekle meşgul olduğu için o günkü hâlet-i ruhiyesi bu düşünceyi ileri sürmesinde rol oynamıştı.

Aynı şekilde M. J. De Goeje de, yaşadığı dönemde milliyetçilik düşüncesinin son derece yaygın ve etkili oluşundan kaynaklanan bir duygu ve yaklaşımla tarihi yorumlamaya koyulmuş İslâm fetihlerinin de milliyetçi ve toprak elde etmek arzusuyla kavrulan faşist bir düşünceye dayandıklarını zannetmişti.

Gerek Caetani ve gerekse de M. J. De Goeje'nin, İslâm fetihlerinin dayandığı duygu ve düşünceleri bizzat kendilerinin sahip olduğu düşüncelerle yorumlamış olmaları onları tarihî bir hataya düşürmüştür. Hz. Peygamber'in etrafında yetişen sahabenin İslâm inancının bütün insanlara taşınması düşüncesiyle yanıp tutuşmaları ve tevhidin bütün insanlığa götürülerek zalim beşerî rejim ve yönetimlere son verilmesi gerektiğine inanmaları batılı oryantalistlerin hatırına gelmeyecek ve onlar gibi düşünen bütün yerli ve yabancı tarihçilerin anlamakta zorluk çektikleri bir hususdu.

İman hissedilir ve yaşanır. Bu inancı içinde hissetmeyenler Bizans ve İran gibi o günün süper devletlerinin basit silahlar-

---

191 Leoni Caetani, *İslâm Tarihi*, Çev.H.Cahid, İstanbul 1924-27, X, 12. Yıl vukuatı, mad.105, sh.92 vd.; M.J. De Goeje, *Memorie sur la Conquete de la Syrie*, Leiden 1900, 1 vd.

la ve az bir askerî güçle mağlup edilebileceğini düşünemezler. Cihad ve tebliğ ruhuna sahip olmayanlar İslâm fetihlerini sırf ekonomik veya milliyetçi bir gözle tahlil etmek istemişlerdir. Yukanda da ifade ettiğimiz gibi o günün batı dünyasında etkin olan Marksizm ile Faşizm'in etkisiyle yorum yapan bu iki Avrupalı oryantalist tarihçi tarihî bir yanılgıya düşmüşlerdi.

İslâm fetihlerini gerçekleştiren Peygamber'in arkadaşlanydı. Yoksa Caetani ve Goeje'nin zannettiği gibi Yemen ve Yemâme bedevileri değildi. Özellikle Ridde hareketlerine katılan kimselerin sorumluluk mevkilerine getirilmemesine dair Halife'nin kumandan Halid İbn Velid'e özel talimatlannın olduğunu gözden kaçırmaktadırlar.

Bu fetihleri planlayanlar Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdurrahman, Zübeyr ve diğerleriydi. Bunlann ise İslâm'ın ilk günlerinden beri hiç bir zaman dünyevî hırs ve temayülleri olmamıştır. Fetihlerin maksadı şâyet ekonomik olsaydı, bunlan başlatan Ebû Bekir'in vefat ederken arkasında büyük bir servet ve miras bırakması gerekmez miydi? Keza, İran ve Bizans'ı dize getiren Ömer İbn el-Hattab'ın sırtındaki yamalı cübbesini çıkarmaması da pintiliğinden kaynaklanmıyordu!

Ama Hz. Ömer'in hiç bir dünyevî ihtirasa sahip olmamasını anlayabilmek için onun sahip olduğu imanı taşımak gerekir. Gerek Irak'ta gerekse Suriye'de fetihlerin büyük bir ekseriyetini gerçekleştirenin Halid İbn Velid olduğunu bütün ilim dünyası bilmektedir.

Aynı şekilde Halid'in de vefat ederken atından, kılıcından ve sırtındaki elbisesinden başka hiçbir mal ve mülkünün olmadığını[192] aynı ilmî çevrelerin ve araştırmacılann görmesi gerekmektedir. Tarihi Marksist veya Faşist bir gözle yorumlayan bir İtalyan veya Alman'ın Hz. Ömer'in fetih anlayışını, cübbesinin yamalı oluşunu, Ebû Bekir ve Halid'in vefat ederken sırtlann-

192 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, VII, 397.

daki elbise ve kılıçlarının dışında neden hiç mal ve mülk bırakmadan öldüklerini idrak etmesini bekleyemeyiz.

Bir İtalyan ve bir Alman tarihçi İslâm fetihlerini belki Mussolini ve Hitler'e bakarak yorumlayabilir. Fetihleri planlayan ashabın ileri gelen yöneticileri ve dünyaca ünlü kumandanları mal ve para elde etmek maksadıyla ölüme atılmıyordu. Romalılar neredeyse üç kıtanın büyük bir kısmını ele geçirdikten sonra bir "Roma" doğurdular ve imparatorlukların adeta bir sembolü olan Roma imajı meydana getirdiler.

Ama bu kadar muazzam fetihleri gerçekleştiren Müslümanlar Medine'yi hiç bir zaman Roma yapmadılar ve bu kadar büyük başarılara rağmen Medine, Roma olmadı. Bunun da ne anlama geldiğini kavrayabilmek için ashabın taşıdığı gönülleri taşımak gerekir.

Halid İbn Velid'in -ileride daha ayrıntılı olarak bahs edeceğimiz gibi- Sâsânî hükümdar ve kumandanlarına yazdığı mektubundaki: *"Sizin hayatı ve şarabı sevdiğiniz kadar, ölümü seven bir kitle ile üzerinize geliyorum"* söz ve ibarelerinde şekillenen fetih ve tebliğ düşüncesi, mal ve mülk peşinde koşulmadığının en güzel delilidir. Sahabe neslinin tek istediği, İslâm'ın dünyanın dört bir yanına ulaştırılması idi.

İşte bu düşünce Hz. Ebû Bekir zamanında hayata geçirerek dünya tarihinin seyrini değiştiren fetihler başlatılmış oldu. Aynı şekilde bu fetihler sayısal ve teknik üstünlüklerle de kazanılmış fetihler değildi.

Büyük İskender'in Germenlere veya Doğu milletlerine karşı kazandığı zaferler sayısal üstünlüklerden kaynaklanıyordu. Ama Müslüman mücahidler ne İran'ın ne de Bizans'ın sahip oldukları ordulara ve bu orduların teknik donanımlarına sahiptiler. Ama teknik ve sayısal azlıklarına rağmen bu başarıları nasıl elde etmişlerdi? Sözde dünyayı ve dünya olaylarını ekonomik olarak gören ve mal-mülk elde etmek üzere mücadele

veren Müslümanların dünyevî bir gözle meseleyi değerlendirip bu kadar üstün ordulara karşı başarılı olmanın imkansızlığını görmeleri gerekmez miydi?

Onlar meseleyi hiç bir zaman dünyevî bir göz veya ekonomik bir yaklaşımla değerlendirmemiş, sürekli olarak ahireti düşünüp Allah'ın dininin yücelmesi ve bütün insanlığa ulaştınlması, özellikle dünya üzerindeki bütün beşerî rejim ve sistemlerin sona ererek var olan zulümlerin yeryüzünden kalkması için mücadele ediyor ve bunun için kılıç sallıyorlardı. İşte fetihler bu duygu ve düşüncenin ürünüdür

Fetihler, asırlardan beri zulüm altında inleyen ve Romalılar ile Persler tarafından adeta kul haline getirilen bölge halkları için bir kurtuluş yolu açmıştır. Bu fetihlerle yer yüzünde mutlu bir hayatın hüküm sürdüğü, adaletin yaygınlaştığı, faziletin insanlar için vazgeçilmez bir prensip haline geldiği ve özellikle ilmin bütün insanlığı aydınlatmağa başladığı bir dünya oluşturuldu.

Sınıfsız bir toplumun oluştuğu ve fetihlerden sonra Müslümanlarla birlikte yaşamaya başlayan hristiyanlann da içinde bulunduğu İslâm dünyasında sosyal bir denge meydana geldi. Fetihler bütün Müslüman mücahidlerin tek bir müşterek gayeyi gerçekleştirmek için ortaya koydukları gayretlerinin sonucudur.

İslâm düşüncesinin şekillendirdiği ilmî ortamlar, fevkalâde bâkir sahalara el atan orijinal bir medeniyeti doğurmuştur. Fetihlerle birlikte eski antik dünya ile irtibata geçen Müslümanlar hem eski medeniyetleri yok olmaktan kurtarmış hem de bir çok yönüyle kendine özgü bir düşünce ve inançla ortaya koydukları bu yeni medeniyeti, insanlığa en büyük katkıları sağlayacak bir medeniyet olarak dünya tarihindeki yerine oturtmuşlardır.

İslâm fetihlerinin tıp, eczacılık, felsefe, astronomi ve matematik başta olmak üzere teorik ve pratik alanlarda büyük bu-

luşlarla dünyayı hem aydınlatan hem de adeta sarsan muazzam bir medeniyetin ortaya çıkmasını sağladığını kabullenmekten başka hiç bir yorum yapılamaz.

Uzun asırlar engizisyon mahkemelerinin zalim baskıları altında ve derebeylerin gaddar yönetiminde karanlık bir çağ yaşayan batı dünyası bu fetihler sonunda İslâm ile tanışmış ve ortaçağ karanlığından yine bu fetihler sayesinde kurtulabilmiştir.

Ayrıca Bizans ve Sâsânîlerin hakimiyetinde yaşayan halklar, insanlığa yakışır özgür bir ortamda yaşama imkanını da bu fetihler sonunda elde edebilmiş, imparator ve kisraların zalim yönetimlerinden uzak, adalete, huzur ve sükunun var olduğu bir dünyaya kavuşmuşlardır. Bu kadar muazzam bir coğrafî alana yayılan İslâm devleti bu fetihler sırasında hiç bir zaman kimseyi zorla İslâm'a girmeye mecbur tutmamıştır.

Müslümanlar gittikleri bölgelere sadece İslâm'ın adaletini ve tevhid inancını götürmüş ve insanlara sunmuşlardır. İnsanlar ister İslâm'a girmiş olsun isterse kendi dinlerinde kalmış olsunlar herşeyden evvel eski yönetim biçimlerinden çok daha mükemmel bir yönetime kavuşmuşlardı.

İşte bu fetihlerle İslâm ve dünya tarihinde yepyeni bir devir başladı. Çünkü dünyanın o günkü en büyük iki gücü olan Sâsânî Pers İmparatorluğu ile Doğu Roma Bizans İmparatorluğu'nun harita ve tarihleri alt üst olmuş, bunlardan birincisi tamamen yok olmuş, ikincisi ise tam yeni bir döneme girerken, bu fetihlerle karşılaşmış ve siyâsî hayatı tamamen farklılıklar arz etmeye başlamıştı.

Fetih hareketlerinin meydana getirdiği değişikliklerin vuku bulduğu bu iki imparatorlukta durum nasıldı? Fetihlerin sonucunu daha iyi anlayabilmek için bu iki devletteki siyâsî vaziyeti bilmek gerekir.

Hemen hemen Milad'ın ilk yıllarından başlamak üzere yaklaşık yedi asırdan beri birbirleri ile kıyasıya savaşan Roma-

lılar ile Persler bilhassa aralarındaki tampon bölge ve devletler üzerindeki egemenliklerde durmadan yarışıyor ve bu bölge ve devletleri birbirlerine kaptırmak istemiyorlardı.

Pers İmparatorluğu Fırat'ın doğusundan başlayarak hemen hemen Ortaasya'ya ve Hindistan'a kadar uzanan bir coğrafi alana hâkim durumda idi. Başkenti, Dicle nehrinin her iki yakası sahilinde kurulu olan Ktesiphon (Medain) şehri idi. Milattan önce altıncı ve beşinci yüzyıllarda Med İmparatorluğu'nun egemenliğinden sonra bölgeye hâkim olan Ahemeni hanedanı M.Ö. 330 yıllarında Büyük İskender'in bölgeyi istila etmesiyle Parthların egemenliği sona ermiş, M.Ö. 330'lu yıllardan M.Ö. 204 yılına kadar Makedonyalılar hakimiyeti ellerine geçirmişlerdi.

Bu tarihten başlayarak M.S. 224 yılına kadar bölgeyi ele geçiren Parthlar, 230 yılından sonra hakimiyeti yine Perslerin bir kolu olup adlarını bilinmeyen bir tanrı olarak kabul etikleri Sâsân'dan alan Sâsânîler'e devretmek zorunda kaldılar. I. Babek'in oğlu Erdeşir yeniden Pers İmparatorluğunu dirilterek, Mezopotamya'dan İndus nehrine kadar olan bölgede büyük bir imparatorluk kurdu. 230 yılından başlayarak 635 yılına kadar, her gün gittikçe güçlenen ve zamanla o günkü dünyanın en büyük iki gücünden biri haline gelen Pers Sâsânî İmparatorluğu hayatı boyunca zaman zaman Bizans ve Romalılarla, zaman zaman da Akhunlarla mücadele etmişti. Bazen Bizans'ı yenmiş, bazen de yenilmişti.

Bu mücadele yaklaşık olarak tam üç asır sürmüştü. İslâm'ın Mekke'de ilk ortaya çıktığı yıllarda, mecusî olan Persler, semâvî bir din olan Hristiyanlığa mensup Bizans'ı yenilgiye uğratıp Antakya dahil olmak üzere Suriye'yi zaptedip Kudüs'te bulunan meşhur kutsal haç'ı ele geçirdiler. Bu zaferler Sâsânîlerin daha da ilerlemesini sağlayıp bütün Mısır'ı ve Anadolunun doğusunda bir çok yeri ele geçirmelerine ve İstanbul önlerine, Kadıköy'e kadar ordularını sevketmelerine yol açtı.

Allah'a, âhîrete ve peygamberliğe inanan bir kitle olan Hristiyan Bizans'ı, ateşperest olan Sâsânîlerin mağlup etmesi putperest Mekkelileri sevindirmiş ve bunu Hz. Peygambere ve Müslümanlara karşı bir avantaj olarak kullanmak istemişlerdi.

Ancak Kur'an-ı Kerim müşriklerin bu sevinçlerinin uzun sürmeyeceğini ve yakında Sâsânîlerin mağlup olacaklarını haber vermişti. İran Kisrasının kazandığı bu büyük zaferle hazinelerini doldurduğu ve ihtişamın doruğa çıktığı bir sırada, Rum suresinin bu ilk ayetleri, Sâsânîlerin yakında yenileceklerini haber vermesi, bir anda akıllara ikna edici bir haber gelmiyordu:

"Rumlar size yakın bir yerde yenildiler. Onlar bu yenilgilerinden sonra galip geleceklerdir. Üç ilâ dokuz yıl içinde... önündede sonunda da emir Allah'ındır. O gün mü'minler sevineceklerdir." (er-Rum, 30/2-6) .

Hz. Peygamber'in bu âyetleri tebliğ ettiği günlerde Bizans İmaratorluğu'nun bir kaç yıl (üç-dokuz) içinde böyle büyük bir yenilgiden sonra toparlanıp kurtulmasını ve Sâsânîleri mağlup etmesini düşünmek mümkün görünmüyordu. Zira Bizans, Suriye ve Mısır gibi iki büyük eyaleti ile kuzey Afrika ve Doğu Anadolu'daki birçok vilayetini Perslere kaptırmıştı. Bu arada Avarlar Trakya'ya kadar ilerlemiş, ülkeyi Batıdan sarmış ve kuşatmış olduğu gibi içte de İmparatorluk ve taht kavgaları sürmekte idi.

Kavgaları bertaraf etmeye çalışan Herakleios ülkenin tahıl anbarı olan Mısır'ı kaybetmekden dolayı başgöstermiş olan kıtlığın sıkıntılarını gideremiyordu. Hatta Bizans-Doğu Roma İmparatorluğu'nun İstanbul'da artık çöküntüye uğradığını kabullenen imparator, başkenti kuzey Afrika'ya, Kartaca'ya taşımayı planlıyordu. Sarayın eşyası ve hazineleri gemilere doldurulmuş ve sefer hazırlığı yapılmışken Patrik'in girişimleriyle bu karar durdurulmuştu.

Artık çökmek üzere olan bu devlet, kendi sıkıntıları yetmiyormuş gibi bir de İran'a muazzam vergiler ödemeye başlamış-

tı. Her yıl Kisra'ya bin at ve sarayına bin bakire kız gönderiliyordu. İşte böyle bir çöküşü yaşayan bir devletin yakında galip geleceğini haber vermek ancak ilâhî bir müjde ile mümkündü.

Çok kısa zamanda Bizans'ı toparlayan yeni imparator Herakleios düzenlediği yeni ordularla Anadolu'ya girip Toroslar'ı aşarak Suriye'ye hücum etmiş ve II. Hüsrev Perviz'in aldığı toprakları istirdat etmişti. Bu başarılar karşısında Suriye ve Mısır'ı boşaltıp geriye çekilen Persler Kur'an-ı Kerim'in verdiği müjde ile 627 yılında Irak'ın kuzeyinde Ninova şehri yakınlarında büyük bir yenilgiye uğramışlardı. Gerçekten de en güçlü dönemlerinden birini yaşayan Pers Sâsânî İmparatorluğu Herakleios'un ordularına mağlup olmuş ve Kudüs'ten Medâin'e alıp götürdükleri Kutsal Haç'ı tekrar iade etmek zorunda kalmışlardı.

Bu yenilginin gerçekleştiği yıllardan kısa bir müddet sonra bütün bölge hükümdarlarına tebliğ ve İslâm'a davet mektupları gönderen Hz. Peygamber devrin İran Sâsânî Kisrası II. Hüsrev Ebreviz (Perviz)'e de mektup yazmıştı.

Ancak Irak ve Yemen bölgelerinde yaşıyan Araplann, Sâsânî hakimiyetini kabul ettikleri için bütün Arapları kendisine köle kabul eden bu zalim hükümdar Hz. Peygamber'in mektubunu yırtıp atmış ve Yemen valisi Bazam'a haber gönderip Hz. Peygamber'i ölü veya diri olarak yakalayıp kendisine göndermesini istemişti. Bu mağrur kisra, o günkü dünya tarihinde kendisine karşı çıkabilecek çok az hükümdarın olduğunu görüp bir kaç yıl sonra ülkesini Rasûlullah'ın ümmetinin feth edeceklerini ve devletini yıkıp hanedanına son vereceklerini hatırından bile geçirmemişti.

Çünkü Hüsrev Perviz on iki bin asker ve hizmetçinin bekleyip görev yaptığı, üç bin cariyenin yaşadığı ve altı bin muhafızın koruduğu muazzam sarayının yer altında bulunan altın, gümüş ve mücevherattan ibaret yüz ayrı hazinesinin ve kalabalık ordularının birgün kaybolacağını hiç düşünmemişti. Sarayının kırk bin halı ile döşeli olduğu, tavanlarının bin altın top ile süs-

lendiği bir hükümdar olan Hüsrev'in bu mülkünün yok olması için beddua eden Rasûlullah'ın duası kabul olmuş ve bu ülkenin kapılarına ashab-ı kirâm son derece mütevazi donanıma sahip ordularla dayanmışlardı.

Diğer tarafta, bir zamanlar dünya haritasının neredeyse yarısını eline geçirmiş, her tarafı kasıp kavuran Roma İmparatorluğu'nun daha üçyüz yıllık bir maziye sahip genç ve dinamik doğu eyaleti olan Bizans İmparatorluğu yaşamaktaydı.

Her ne kadar taht kavgalarının zaman zaman sarstığı bir devlet ise de askerî gücünün yüz binleri bulduğu bir orduya sahip olan Bizans İmparatorluğu Yedinci yüzyılın başlarında Pers Sâsânî İmparatorluğu'na yenilmiş olmasına rağmen çok kısa zamanda yeniden toparlanarak galip duruma geçmişti. Paralı asker bulundurmaktan bıkan ve hatta bunun sakıncalarını gören yeni İmparator Herakleios, Thema[193]'lar sistemi ile Anadoluyu yepyeni bir askerî yapıya kavuşturmuş ve adeta taptaze ordular ortaya çıkarmıştı.

Thema sistemi ile Bizans yeniden güç kazanmış bulunuyordu. Bu yeni oluşum ve yeni güç kazanma dönemi, İslâm'ın ilk ortaya çıktığı döneme rastlıyordu. Dolayısıyla Müslümanların kuzeyinde ve doğusunda yaşayan çok güçlü iki komşusu vardı.

Ama bu güçlü komşular Müslümanlardan son derece üstün olmalarına ve muazzam olan ordularına rağmen her nedense yenilgi üstüne yenilgi alıyor ve durmadan geri çekiliyorlardı. Bu iki süper gücün teknolojik silah ve donanım üstünlüklerine rağmen sayı bakımından çok daha zayıf olan Müslüman ordulara karşı yenilmelerinin sebebi gayet açık idi.

Kendilerinden güçlü, kuvvetli ve kalabalık olan kitlelere karşı Müslümanlar ne uğrunda, niçin ve hangi düşünce ile

193 Thema sistemi: Herakleios tarafından Anadolu'da kurulan ve Strategos adı verilen kumandanlar tarafından idare edilen askerî eyalet sistemi.

savaşıyorlardı? Neden buralara gelme ihtiyacı hissetmişlerdi? Müslümanlar içinde bulundukları câhiliyenin karanlıklarından putperestlik gibi ilkel ve gayr-i insanî bir din ve toplumsal anlayıştan kurtulmuş, bunun yerine adeletin, kardeşliğin, sevginin, fedakârlığın, paylaşımcılığın ve her davranışta sadece Allah rızasının gözetildiği bir yaşama biçimine kavuşmuşlardı.

İşte fevkalâde yeni olan bu yaşama biçiminin güzelliğini gören Müslümanlar yeni dinlerini diğer insanlara götürüp onları da mutlu etmek niyetiyle bu iki devletin sınırlarına dayanmış, halklarına tebliğ ve davet yapmak üzere sefere çıkmışlardı. İşte bu yeni dinin reddedilmesi üzerine patlak veren savaşlar, İslâm'ın zaferi ve fetihler ile neticelenmişti.

Ancak kendilerini iki süper güç olarak gören bu iki devlet, Müslümanların neden ülkelerinin sınırlarına dayandıklarını anlayamamış, ilk etapta bunları ciddiye almadan küçümsemiş ve adeta kendilerinin kölesi gibi gördükleri bu çöl Araplarının büyük başarılar sağlayacaklarını asla düşünememişlerdi. Fetihlerin başlangıcının eski bedevî Arapların bir baskınından ibaret olduğunu zannettiklerinden bir müddet sonra meselenin hiç sandıkları gibi olmadığını kavramaları artık fayda sağlamamıştı.

Sâsânîlerle İlişkiler ve Irak'ın Fethi

Özellikle Suriye bölgesi tam bir savaş alanı olarak her iki imparatorluğun elinde sürekli el değiştirip duruyordu. Gerek güneyde yaşayan Kahtânî Arapları, gerekse Hicaz'da yaşayan Adnânîler yaz ve kış seferleri sayesinde, aralarında kurdukları ticarî ilişkilerle bütün yarımadayı güneyden kuzeye kadar tanıma imkanı bulmuşlardı.

Yemenliler ile Hicazlılar birbirlerinin diyarına sık sık gidip geldikleri için bölge ile ülfetleri gayet iyi olduğu gibi eski Sâmî ırkın diğer iki kolu olan ve Irak'ta yaşamış Asurlularla Suriye ve Filistin'de yaşamış olan Fenikelilerin ülkelerini de çok iyi tanıyorlardı. Irak ve Suriye, özellikle Hicazlılar için bir kapı komşusu kadar yakın olduğu gibi halkların da birbiriyle yakın ilişkileri vardı.

"Seylü'l-Arim" sel felaketinden sonra Güneyden gelen Kahtânîlerin bir kolu olan Lahmîler Irak'a; Gassânîler ise Suriye'ye göç ederek buraları yurt edinmişlerdi. İşte bu tarihlerden beri her iki bölge Roma ve Sâsânî İmparatorluklarının egemenliği altında yaşıyorlardı.

Dünyanın en eski bölgelerinden biri olup birçok kavim ve medeniyete beşiklik eden ve Mezopotamya diye bilinen Irak'ta, İslâm'ın insanlığa tebliğ edildiği günlerde İran Pers-Sâsânî İmpatorluğunun hakimiyeti altında Hîre (Benu Lahm) Devleti yaşamakta idi.

Bugün elimizdeki bilgilere göre hareket edersek, Yemen'de M.Ö. 400 veya muhtemelen ikinci defa M.S. 150'li yıllarda meydana gelen meşhur Seylü'l-Arim sel felaketinin akabinde bölgeyi terkeden Kahtânî Araplarının Kuzey'e göç edip önce Bahreyn çevresinde, sonra daha yukarı bölgelere kayarak Fırat nehri civarında yerleştiklerini görüyoruz.

Buraya gelen Cuzam, Lahm ve Amile kabilelerinden Benu Lahm kabilesi diğerlerine nazaran daha köklü ve daha eski bir kabile olduğundan, bölgede hakimiyeti ele geçirerek Fırat nehri yakınlarında bugünkü Kûfe'ye yaklaşık 5 km. mesafede Hîre Devletini kurmuşlardı.

Milâdî 3. yüzyıldan sonra tarih sahnesinde görülen Hîreliler veya Benu Lahm yahut Lahmîler bölgeye Mâlik İbn Fehm başkanlığında iyice yerleştikten sonra onları izleyen birçok kabile de buraya göç etmişti. Hîre'nin en meşhur hükümdarları Cezimetü'l-Abraş ve II. İmriu'l-Kays idiler.

Hîreliler veya Benu Lahm kabilesinden yirmiden fazla hükümdar gelip geçti. Hîreliler, bölgeye gelip yerleştikten kısa bir müddet sonra Sâsânîler'e tabi bir devlet olmayı kabullenmişlerdi. Bizans için Suriye'deki Gassânî devleti ne ise Hîre devleti de Sâsânîler için aynı statüde olup Perslerin dinlerini kabul ettiklerinden adeta bir tampon vazifesi görmekte idiler.

Ancak Hîrelilerin ilk dönemlerde Nastûrî hristiyan mezhebine bağlı oldukları da ifade edilmektedir.[194] İçişlerinde kendi kabilelerinden gelen yöneticiler tarafından yönetilirdi. Ancak İran Sâsânî hükümdarı Hüsrev Perviz Lahmîlerden III. Numan'dan kızını kendisine göndermesini istemişse de Nu'man bunu reddetmişti. Bunun üzerine Kisra Hüsrev Perviz, Numan'ı Medâin'e 605 (yahut 602) yılında zorla götürüp zindana attırınca ölümüne sebep olmuş ve Lahmîlerin saltanatına son vermişti.

Ancak Hîre tahtı yine bir Arap kabilesi olan Tayy kabilesinden İyas İbn Kabisa'ya verilince İyas daha önce Nu'man İbn Münzir'in Medâin'e giderken bıraktığı hazinelerini Şeybanoğulları'ndan istemiş ve bundan dolayı da Şeybanoğulları ile İranlılar arasında bir savaş çıkmıştı.

Tarihte Sâsânîlerin Araplardan ilk yenilgilerini aldıkları Zukar Savaşı olarak bilinen bu savaş adeta İslâm fetihlerinin bir

194 Fr. Buhll, "Hire" İA., V/I 536-537

mukaddimesi olmuştu. Savaşın 611 veya biraz daha geç olduğu tahmin edilirken bir müddet sonra Hîre tahtı 618 yılında tekrar Lahmîlerden prens Münzir İbn Numan el-Mağrur'a verilerek Lahmîler iktidara getirilmişti.[195] İşte bu prensin hükümdarlığı zamanında Müslümanlar bölgeye gelmiş ve Hîreliler aracılığı ile İslâm-Sâsânî ilişkileri başlamıştı.

Ridde hareketlerinin hemen hemen bastırıldığı ve artık merkezî otoritenin sağlandığı günlerde Hîre Devleti'ne yakın bir bölgede yaşayan Bekir İbn Vâil kabilesinin bir kolu olan Şeybanoğulları'ndan Müsenna İbn Hârise, Halife Hz. Ebû Bekir'e başvurup kabilesinden Müslüman olanlarla birlikte Irak'a doğru bir sefer düzenlemeyi düşündüğünü bildirmişti.

Dineverî'nin ifadesine göre Müsenna İbn Hârise eş-Şeybânî ile Suveyd İbn Kutba el-İclî arkadaş ve akrabalarıyla birlikte kabilelerine komşu olan Hîre'ye ve bölge dihkanlarının arazilerine baskın ve akınlar düzenlemekte idiler. Müsenna Hîre'ye, Suveyd ise Ubulle taraflarına saldıyordu. Müsenna İbn Hârise eş-Şeybânî destek almak ve faaliyetlerini merkezî yönetime bağlamak maksadıyla böyle bir istekte bulunmuş ve bunun için devlete başvurmuştu.[196] Hz. Ebû Bekir'in buna müsâade vermesi üzerine son derece tedbirli davranıp çölün kenarında Hîre'ye yakın sayılabilecek bir yer olan Haffan'da karargâhını kurarak oradan civar kabile ve yerleşim merkezlerine akınlar düzenleyemeye başlamıştı.

Zaten Yemen, Yemâme, Uman, Bahreyn bölgeleri ile Temim kabilesinin egemen olduğu yerler tamamen merkezi

---

195 Cevad Ali, *el-Mufassal fi Tarihi'l-Arab kable'l-İslâm,* Beyrut 1968, III, 313-314; M. Şemseddin (Günaltay), *İslâm Tarihi,* İstanbul 1338-1341, s.334-335.

196 Ebû Hanife Ahmed İbn Davud ed-Dineverî, *Ahbaru't-Tivâl*, nşr., Wiladimir Guirgass, Leiden 1888, sh.116-117. Belâzurî (s.295) ise, Süveyd İbn Kutba el-İclî yerine Mazur İbn Adiyy el-İclî'nin adını kaydedip Müsenna ile birlikte değil, müstakil olarak başvurduğunu ve Ebû Bekir'in bunu onaylayarak Halid'in emrine girmesini emrettiğini kaydeder. Ayrıca Belâzurî Süveyd İbn Kutba'nın el-İclî değil ez-Zühlî olduğunu belirtir.

otoriteye bağlanınca artık sıranın verimli alüvyonlu siyah toprak anlamına gelen "Sevad" bölgesinin sahibi olan Hîre ve Lahmoğulları'na geldiği görülmektedir. Bu arada Hz. Ebû Bekir Müsenna İbn Harise eş-Şeybânî hakkında bilgi toplayarak neler yapmak arzusunda olduğunu ve samimiyetini anlamak istemiş ve onu Medine'ye çağırıp yakından bir görüşme yapmıştı.

Müsenna, bölgede yaşayan Bekr İbn Vâil kabilesinin mensubu olarak, Bahreyn Valisi Alâ' el-Hadramî'nin emrinde çalışmış ve İslâm devletine itaati ve bağlılığıyla tanınan birisi olduğu görülmüştü. Müsenna'ya güvenen Hz. Ebû Bekir ona destek olmayı kararlaştırmıştı.

Hz. Ebû Bekir Müsenna'yı kendi kabilesinin başına emir tayin ederek ona bu konuda bir yazı vermişti. Ridde savaşlarının devam ettiği günlerde Müsenna İbn Hârise Hîre ve çevresinde Sâsânîlere karşı mücadele verirken, amcası oğlu Süveyd İbn Kutbe de bugünkü Basra ve çevresinde aynı mücadeleyi sürdürüyordu. Mücadeleyi ileri boyutlara taşımak ve daha da güçlenmek için Müsenna, kardeşi Mes'ud'u Medine'ye Hz. Ebû Bekir'e göndererek kendilerine yardımcı kuvvetlerin ulaştırılmasını istemişti.

Ridde hareketlerinin artık tamamen bertaraf edilmesinden sonra Hz. Ebû Bekir İslâm'ın Hicaz bölgesi dışına taşınması ve insanlara tebliğ edilmesi gerektiği hususunda sürekli muhasebe yapıyordu. O, Medine'de mescitte arkadaşlarıyla sohbet ederken, Suffa ashabı ile ilgilenirken, hatta gece yatağında bir o yana bir bu yana dönerken İslâm'ın Irak ve Suriye bölgelerine nasıl taşınacağını tasarlıyor, zihninde planlar kuruyordu.

Ama bunu tek başına değil, ashabın tümünün fikirlerine başvurarak onların desteğini almak suretiyle gerçekleştirmesi gerektiğini de biliyordu.

İslâm yönetim biçiminin vazgeçilmez bir esası ve önemli bir prensibi olan istişâre, daima Müslümanların önünü açan ve

onlan başanya götüren bir etken idi. İşte bu ilâhî emir gereğince Hz. Ebû Bekir ashabın ileri gelenleriyle istişâre ederek böyle bir teklif karşısında neler yapılabileceği görüşülmüş ve İslâm fetih tarihinin ilk tarihî karan bu istişarede verilmişti. Görüşmeler sonucunda o günlerde Yemâme'de büyük başanlar sağlamış bulunan İslâm'ın büyük şahsiyet ve güçlü kumandanlarından Halid İbn el-Velid'in kumandasında buraya bir ordunun gönderilmesi uygun görüldü.

Bunun üzerine Halife Hz. Ebû Bekir hâlâ bölgede bulunan Halid'e yazdığı bir emirnâmeyi ashabtan Ebû Saîd el-Hudrî aracılığıyla ulaştırarak emrindeki askerlerle derhal Irak'a doğru yola çıkmasını istemişti.[197] Akrabâ Savaşında elde ettiği zafer ve başarının tadını çıkaran Halid hâlâ bölgede oturuyor ve burada muzaffer bir kumandan olarak herkesin sevgi ve takdirini topluyordu. Davet ve emre itaat etmede hiç tereddüt etmeyen ve hatta gelişmelerden bile haberi olmayan bu büyük kahraman, yanındaki Müslümanlarla birlikte Yemâme'den çıkıp Irak'a doğru yola koyuldu ve Nibac'a geldi.

Aynca Hz. Ebû Bekir bölgede bulunan Harmele, Selma, Müsenna ve Maz'ur'a emirler gönderip Halid'e tabi olmalannı istemişti.[198]

Müslümanlar bu tampon bölgeye gelirken bölge Araplanını İslâm'a davet etmek ve onlan da kendi dinlerine dahil etmek maksadını taşıyorlardı. İran Sâsânî İmparatorluğuna saldırıp büyük ordulara sahip olan bu süper güç ile mücadeyi hiç tasavvur etmemişlerdi. Başanlann arka arkaya gelmesiyle bizzat Sâsânî merkezlerine ulaşmalan hiç de zor olmayacaktı.

Müslümanlann Irak'a ve Bizans egemenliğindeki Suriye'ye yaptıklan seferler sırf tebliğ ve fetih için değildi. Bizans ve Sâsânî gibi iki devlete sınırdaş olmak, her an bunlann saldırısı-

197 Vâkidî, *Ridde,* 127-130.
198 Taberî, II, 4.cüz, 4.

na uğramak demekti. Müslümanlar böylesi bir saldırı karşısında gâfil avlanmak istemiyorlardı.

Gerçekten de Müslümanlar muhtemel bir saldırıyı önlemek için bölgeye gelmişlerdi. Bölge halkını İslâm'a davet ederek onları bu yolla kazanıp saldırılardan emin olmak arzusunu taşıyorlardı ve sonunda bunu da zamanla gerçekleştirdiler. Zira hatırlanacağı üzere, Hz. Peygamber İran kisrasını İslâm'a davet mektubunu Abdullah İbn Huzafe es-Sehmî ile gönderdiğinde kisra, son derece gayr-i müeddeb bir tarzda mektubu alıp yırtmış ve Yemen'deki valisine: "Onu yakalayıp bana getirin" şeklinde bir emir vermişti. Böyle bir anlayışa sahip olan İran Pers Sâsânîleri her an İslâm topraklarına saldırabilecek durumda idiler.

El-Hufeyr (el-Hafir)[199] Savaşı (Zatu's-Selâsil)

Hz. Ebû Bekir'in Müsenna İbn el-Hârise eş-Şeybânî'ye Irak-Hîre üzerine sefer düzenlemesine müsaade ettikten sonra Yemâme'de bulunan başarılı kumandan Halid İbn Velid'e yazılı bir emir göndererek en kısa zamanda Irak'a gitmesini istediğini yukarıda belirtmiştik.

Halid İbn Velid tayin emrini aldıktan sonra en yakın çevresinden bile bunu gizleyerek yola koyuldu ve belli bir noktaya geldiğinde açıkladı. Halid'in Yemâme'den Irak'a doğrudan doğruya Bahreyn yoluyla mı yoksa önce Medine'ye, oradan da Kûfe yoluyla Irak'a mı gittiği hususunda kaynaklar arasında farklı bilgilere rastlanmaktadır.

---

199 Yakut Hamavî kelimenin okunuşunu el-Hufeyr ve Hafir olmak üzere iki şekilde zikretmektedir. Bkz. Mu'cemu'l-Buldan, "el-Hufeyr" ve "Hafir", II, 276-277. Basra'dan Mekke'ye doğru giderken uğranılan ilk nehir olduğu anlatılır. Basra'dan 4 mil (yaklaşık 6-7 km.) mesafede bir yerdir. Aynca Mekke-Medine arasında el-Hafir adıyla bilinen bir yer ve Ürdün'de aynı ismi taşıyan bir nehir bulunmaktadır.

Belâzurî başta olmak üzere İbnü'l-Kelbî ve Medâînî Halid'in Yemâme'den Ubulle'ye gittiğini belirtirler. Bu karşılık Vâkidî ise Halid'in muhakkak surette Medine'ye uğradığını burada Halife ve diğer ileri gelen ashab ile gerekli görüşmeleri yaptıktan sonra Kûfe yoluyla Irak'a geldiğini ileri sürmektedir.

İbn Ishak ve daha sonra yaşamasına rağmen değerli bir ilim adamı olan Yakut Hamavî de hemen hemen aynı kanaattedirler.[200] Aslında nereden Irak'a geldiği çok önemli değildir. Önemli olan husus Irak'a geldikten sonra nereden fetihlere başladığıdır.

İslâm tarihinin ana kaynakları Halifenin Halid'in karadan İran'ın, denizden de Hindistan'ın kapısı durumunda olan Ubulle'den[201] başlamasını istediğini kaydetmektedirler.

Ayrıca Taberî'nin Seyf İbn Ömer'in rivâyetiyle aktarmış olduğu üzere Halife diğer bir askerî birliği İyad İbn Ganm komutası altında Irak'ın üst bölgelerine göndererek el-Musayyah'dan başlayıp Halid İbn Velîd ile karşılaşıncaya kadar yoluna devam etmesini istemişti. Hz. Ebû Bekir, Halid İbn Velid'e yazdığı mektubunda, bölgede yaşayan Arap kabilelerine karşı iyi davranmalarını ve onlardan kimseyi öldürmemeye özen göstermelerini istemişti.

Sâsânîlerin yılardan beri egemenlikleri altında yaşayan bu kitleler yeterince zulüm görmüşlerdi. Onlara karşı İslâm'ın emrettiği adalet duygularıyla muamele yapılması halinde hepsinin gönüllerinin fethedileceğini hatırlatarak Yemâme'den Irak'a giderken yanına samimi ve eski Müslümanları almasını, tevbe edip İslâm'a yeniden girmiş olsalar dahi irtidâd olayla-

200 Belâzurî, s. 296; Taberî, II, 4.cüz, 4-5;Yakut Hamevî, I.431.

201 Ubulle (Fuulle vezninde) Dicle nehri kenarında olup Basra Körfezi sahilinde Şattu'l-Arab ile denizin birleştiği bir yerde bulunmakta idi. Bugünkü Basra'ya yakın eski bir kent merkezi olan Ubulle Hind, İran ve Arabistan'ın birleştiği bir noktada olup sonradan kurulacak olan Basra şehrinin 4 km. uzaklığında bulunuyordu. (Yakut, *Mu'cemu'l-Buldân*, II, 76-77).

rına karışanlardan hiçbir kimseyi ordusuna dahil etmemesini istemişti.[202]

Belâzurî'ye göre ise Nibac'a gelen Halid, Müsenna İbn Hârise ile buluşup ondan bölge ve Sâsânîler hakkında gerekli bilgileri aldıktan sonra yoluna devam ederek Basra'ya kadar Ubulle, Hureybe, Dume Hürmüzcerd ve Ulleys ve yakınlarındaki irili ufaklı diğer bütün kasabaları ele geçirdi.[203]

Müsenna'nın verdiği bilgilere göre Hire ve Basra körfezi arasındaki bölgelerden Fırat nehrine kadar devam eden arazilerin tümü Sâsânîlere aitti. Çöle doğru uzanan kısımlar Bekir İbn Vâil kabilesinin elinde bulunuyordu. Şeybanoğulları olan Müsanna'nın akrabaları ise Haffan'ı merkez edinmişlerdi. Hîre'den Suriye'ye doğru giden yol üzerindeki bölgeler de Tağliboğullarına aitti.[204]

Bu bilgileri alan Halid İbn Velid'in Basra Körfezi'nden başlayarak batıya doğru ilerlediğini söylemek daha kolay ve doğruya daha yakın olacaktır

Buna göre Halid'in Yemâme'den Ubulle'ye geldiği ile ilgili rivâyetlerin daha güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Aradaki ihtilaflar ise, Halid'in buradan sonra ilk fethettiği yerlerin neresi olduğu ve hangi kasabanın diğerinden önce alındığı hususudur. Aslında ayrıntı gibi görünüyor olmasına rağmen kaynaklardaki bilgileri de yansıtmamız zorunluluk arzetmektedir.

12.Yılın ilk aylarında vukû' bulan (kanaatimizce daha önceleri meydana gelmiş olması muhtemel) olaylardan önce, hemen hemen bütün kaynaklar Irak'ın fethine bu andlaşmaları

202 Taberî, II, 4.cüz, 2-3; İbnü'l-Esîr, II, 384-385; İbn Kesîr, VI, 343. Aynı kaynaklarda kaydedilen diğer bir rivayete göre ise, Halid Yemâme'den Medine'ye gelmiş ve oradan Irak'a gönderilmiş idi. Ancak doğrudan doğruya Yemâme'den Irak'a gittiğine dair bilgiler de hemen hemen bütün kaynaklarda mevcuttur.

203 Belâzurî, 295 vd.

204 Bu konuda daha geniş ve sıhhatli bilgiler için bk.M.Fayda, *Halid İbn Velid* , sh.330.

anlatmakla başlarlar ki, sanki bu bilgiler bir giriş mahiyetinde olup Hîre'nin en sonunda nasıl düştüğünü kaydetmek istemektedirler. Ayrıca kaynaklarda Halid'in Hîre'ye gittiği ve buranın eşrafı ile o dönemde tayin edilmiş emiri İyas İbn Kabisa et-Tâî ile yıllık doksan bin dirhem cizye ödemek karşılığında andlaşma yapıldığı anlatılmaktadır.[205]

Halid İbn Velid bölgeye doğru ilerlerken Halife'ye bir mektup yazıp ondan takviye kuvvetler istemişti. Hz. Ebû Bekir de ona Temim kabilesi kahramanlarından el-Ka'ka' İbn Amr'ı takviye olarak gönderdi. Etrafındakiler Ebû Bekir'e: "O senden yardımcı kuvvetler göndermeni istedi, sen ise ona tek bir adam gönderiyorsun!" demişlerdi.

Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir şöyle cevap vermişti: "el-Ka'ka' İbn Amr'ın içinde bulunduğu ordu kolay kolay mağlup olmaz."[206] Halid İbn Velid Hîre'ye geldiğinde, yanında on bin kişi vardı. Müsenna İbn Hârise'nin ordusu ile birlikte on sekiz bine ulaşmıştı.[207] Ama bu rakama ulaşan Müslümanların yüzbinlerce asker çıkarabilecek bir orduya sahip olan Sâsânîlerin topraklarına gireceğini düşünürsek sayıca son derece az bir kuvvet sayılırlardı.

---

205 Belâzurî, bölgede Hîre, Ulleys ve Banukya dışında başka bir yer ile andlaşma yapılmadığını kaydeder (s. 299). Ayrıca bk. Taberî, İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr aynı yerler.

206 Taberî, Seyf İbn Ömer'in rivayetine dayanarak Amr'ın oğullan el-Ka'ka' ile Asım'ın gönderildiğini kaydederken Belâzurî (sh.296) ise kimden naklettiğini belirtmeksizin, Halid'e Cerir İbn Abdullah el-Becelî'nin gönderildiğini belirtir. Eğer Seyf'in el-Ka'ka'ı hayali bir şahsiyet olarak uydurduğunu kabul edersek, Belâzurî'nin bu anonim rivayetinin doğruluğunu ifade etmemiz mümkün olacaktır.

207 Taberî, II, 4.cüz, 5; İbnü'l-Esîr, II, 385; İbn Keasir, VI, 344. Bunlar Seyf'in rivayetleri olup özellikle verdiği rakamlar biraz da olsa bizi tereddüde sevketmektedir. Zira Halid bölgeye geldiğinde yanında iki bin kişilik bir ordu mevcuttu. Kanaatimize göre bu miktarın önemli bir kısmı Medine'den gelmiş bulunuyordu. Müsanna'nın yanında bulunanlarla birlikte bu ordunun muhtemelen beş bin kişiden ibaret olduğunu söylememiz mümkündür.

Kûfe'nin eski kadılanndan olan Muğire İbn Uyeyne'den gelen bir bilgiye göre[208] Halid İbn Velid Ubulle'ye doğru yaklaşınca ordusunu üç gruba ayırdı ve bunlan ayn ayn yollardan yürütmeyi planladı. Birinci grubu daha önceden bölgede bulunan Müsenna İbn Hârise'nin kumandasına vererek onu önden gönderdi. İkinci grubu Adiyy İbn Hâtim'e verdi. Üçüncü grubun başına da bizzat kendisi geçtikten sonra hep birlikte el-Hufeyr (el-Hafîr)'de buluşmayı kararlaştırdı.

Ayrıca Halid İbn Velid'in burada Bekir İbn Vâil kabilesinden Kutbe İbn Katade ez-Zühlî (veya es-Sedûsî) ile buluşup ondan da bilgiler aldı. Buna göre Ubulle halkının Kutbe'den hoşlanmayıp ona karşı bir düşmanlık beslediklerini öğrendi.

Bu bilgiler doğrultusunda hareket eden Halid o gece Basra'dan herkesin göreceği bir şekilde aynlıp gidecek ve geceleyin karanlıkta kimseye görünmeden gizlice Kutbe'nin ordusuna gelip kanşacak ve ertesi gün hep birlikte onlara karşı savaşılacaktı. Halid'in bu taktiği aynen uygulandı. Halid ordusunu alıp herkesin onu gördüğü bir saatte Hîre'ye doğru çekildi.

Geceleyin geriye dönüp Kutbe'nin ordusuna katıldı. Ertesi gün Halid'in gittiğini zanneden Ubulle halkı Kutbe'nin ordusuna karşı saldırıya geçip de beklemedikleri bir kalabalıkla karşılaşınca çok şaşırdılar. Halid düşmanın geldiğini duyunca arkadaşlanna şöyle seslendi: Düşmanınıza saldırınız. Çünkü karşımızda kalpleri korkuyla taşan bir kitle görüyorum. Müslümanlar derhal onlann üzerine saldırıp bir kısmını öldürürdüler, bir kısmını da savaş meydanından uzaklaştırdılar.

Basra Körfezi'nin o günler için en önemli liman kenti olan Ubulle'nin el-Hufeyr beldesi askerî yığınağın en çok olduğu bir karargâh şehri idi.

El-Hufeyr'de Sâsânîlerin en meşhur kumandanlanndan birisi olan Hürmüz bulunuyordu. Hürmüz, karadan Araplara, denizden Hindulara karşı savaşan ve onlara göz açtırmayıp tür-

208 İbn Kesîr, VI, 343; Ayrıca bk. Taberî, aynı yer.

lü türlü zulümler sergileyen bir kumandan idi.[209]

Hürmüz, Halid'in üç koldan el-Hufeyr üzerine yürümekte olduğunu haber alınca, önce Sâsânî İmparatoru Erdeşir'e durumu bildirip takviye kuvvetlerle kendisine yardım göndermesini istedi.

Sonra da ordusuna çeki düzen vererek öncü kuvvetlerin başına Büyük Erdeşir'in oğullarından Kubaz ve Enuşencan adındaki iki prensi getirerek önden gönderdi ve kendisi de süratle el-Hufeyr'e gidip orada karargâhını kurdu. Halid İbn Velid el-Hufeyr'e doğru yola çıkmadan önce Sâsânî kumandanı Hürmüz'e son derece anlamlı bir mektup yazdı. Halid'in her iki tarafın dünya görüşü ve hayat tarzını yansıtan bu mektubu, dünya savaş ve siyaset tarihinde önemli bir belge niteliğindedir.

İbn Kesîr İmam Şa'bî'den şöyle nakleder: Benu Kayle bana ellerinde bulunan Halid İbn Velîd'in Sâsânî kumandanı ve halkına hitaben yazdığı mektubu gösterip okudular. Mektupta şöyle deniliyordu:

"Halid İbn Velîd'den Fars (Pers) halkının merzbânına. Hidayete tabi olana selâm olsun. Mülk ve yönetiminizi zaafa uğratan Allah'a hamd olsun. Kim bizim gibi inanır, bizim kıldığımız namazı kılar, kestiğimiz gibi kurban kesip yer ve kıblemize yönelirse bizim leh ve aleyhimizde olan her hususta bizim kardeşimiz olur. Ya İslâm'a girin bizim gibi olun, yahut cizye vermeyi kabul edin. Aksi halde aramızda kılıçtan başka bir şey konuşmayacaktır. Sizin hayatı, şarabı ve yaşamayı sevdiğiniz kadar, ölümü seven bir kitle ile üzerinize geliyorum."* [210]

Hürmüz, Halid İbn Velid'in el-Hufeyr'e doğru hareket ettiğini öğrenince hemen oraya varıp karargâhını kurmuştu. Bunu

---

209 Araplar arasında "Hürmüz'den de kâfir" diye zâlim ve gaddârlar için kullanılan bir darb-ı mesel vardır. Taberî, II, 4. cüz, 5; İbnü'l-Esîr, II, 355.

* Merz-bân: Sınır kumandanı ve valisi.

210 İbn Kesîr, VI, 343.

öğrenen Halid ise, Kâzıma'ya yönelmişti. Fakat Hürmüz oraya da daha önce varınca bu sefer Halid bir başka noktaya ilerleyerek Hürmüz'ü ve Sâsânî ordusunu beklemeye koyuldu. Bu arada Halid'ten aldığı mektubu Kisra'ya ulaştırmıştı.

Hürmüz, Sâsânî ordusunun en ileri gelen kumandanlarından idi. Savaşlarda gösterdiği başarılarından dolayı giydiği miğferi rütbe ve üstünlüğünü belirten işaret ve mücevherat ile bezenmişti. Her bir başarı için, miğferine değerli bir mücevher takılmıştı. Bu takılar o kadar çoğalmıştı ki, miğferinin yüz bin dirhem değerinde olduğu kaydedilmektedir.[211]

Hürmüz'ün konakladığı yerde su vardı ve nehir onun tarafında kalmıştı. Halid'in su bulunmayan bir yerde konaklaması karşısında arkadaşları ona: "Ne yapmayı düşünüyorsun?" diye sorunca o, şöyle cevap vermişti. "İki ordudan hangisi savaşta daha çok direnebilirse bu suya sahip olur."

Bir müddet sonra Cenab-ı Allah'ın hikmeti ile ordunun arka taraflarında birden yağmur yağmış ve Müslümanlar yağmur sularının önünü tutarak birikintiler meydana getirip su ihtiyaçlarını karşılamışlardı. İki ordu savaş düzeni alıp karşılıklı ok atışlarına başladıktan sonra Hürmüz, Müslümanların kumandanını öldürdüğü takdirde dağılacaklarını zannedip öne atılmış ve Halid'i teke tek savaşmaya davet etmişti.

Ayrıca bir hile ile Halid'i oyalayacağı bir sırada Halid'e arkadan saldıracak bir grup askerini de hazır etmiş ve onlara gereken talimatı vermişti. Bu davete anında icabet eden Halid, Hürmüz'e hamle yapınca hazır bekleyen askerler Halid'e arkadan saldırmaya yeltenmiş, fakat bunları fark eden Müslümanlar aniden fırlayarak onlara engel olduğu gibi Sâsânî ordusuna karşı da saldırıya geçmişlerdi.

Bu arada Halid İbn Velid güzel bir kahramanlık örneği daha sergileyip Hürmüz'ü öldürmüş, kafasını koparıp miğferini

211 Taberî, II, 4.cüz, 5; İbnü'l-Esir, II, 386; İbn Kesîr, VI, 344.

almıştı. O andan itibaren iki ordu şiddetli bir savaşa tutuşmuş, fakat kumandanlarının öldüğünü gören Sâsânîler fazla dayanamayıp kaçmaya başlamışlardı.

Düşmanı hızla takip eden Müslümanlar, ganimetler ele geçirmişlerdi. Ganimetler arasında Sâsânî süvarilerinin savaş meydanında terk ettiği zincirler de bulunuyordu. Zincirlerin çokluğundan dolayı bu savaşa "Zincirler savaşı" anlamında *"Zâtu's-Selâsil"* Savaşı adı verilmişti. Savaşta elde edilen ganimetlerin çokluğunu ifade etmeye çalışan tarihçiler bunların bin deve yükü olduğunu kaydederler.[212]

Halid İbn Velîd, oradan Basra'ya doğru yol alarak Basra köprüsü adıyla sonradan meşhur olan bir yere gelince durup konakladı. Buradan ganimetlerin humusunu (beşte birini) zafer müjdesi ile birlikte Medine'ye Hz. Ebû Bekir'e ulaştırdı. Haberi ulaştırmakla görevli olan Zirr İbn Kuleyb ganimetler içinde bulunan bir fili Medine'ye götürdüğünde ilk defa bir fil gören Medine hanımlarından bazıları son derece hayret etmişlerdi.

Hatta böyle bu yaratık hakkında çeşitli fikirler ileri sürülünce Hz. Ebû Bekir, bölgede yaşaması zor olan bu hayvancağızı tekrar Halid'e göndermiş ve ona Hürmüz'ün elbiseleri ile miğferini hediye etmişti. Halid de bu sırada kumandanlarını yakın çevrelerdeki kaleleri almak üzere vazifelendirmişti.

Bu arada el-Ka'ka' İbn Amr da Ubulle taraflarına bir sefer düzenleyip tekrar Halid'in yanına dönmüştü.[213] El-Hufeyr veya diğer adıyla Zâtu's-Selâsil Savaşı 12. yılın Muharrem ayında meydana gelmişti. Halid İbn Velid buradan Hureybe üzerine gitti. Hureybe adı verilen yer daha sonra Basra şehrinin kurulacağı yerde bulunan bir kasaba idi. Müsenna İbn Harise buraya yaptığı saldırılarda kasabayı tahrib ettiği için "harabeye dönmüş yer" anlamında Hureybe adını almıştı.

---

212 Taberî, II, 4.cüz, 6; İbn Kesîr, VI, 344.

213 Bu konudaki bilgiler için bk.Taberî, II, 4.cüz, 6-7; İbnü'l-Esîr,II, 385-386; İbn Kesîr, VI, 344

Halid İbn Velid Hureybe'ye gelince Mecusilerin buradaki görevlilerinin bir kısmını öldürüp diğerlerini esir aldı. Burası fethedildikten sonra muhafızlığına Sa'd İbn Bekiroğulları'ndan Şureyh İbn Âmir tayin edildi.[214]

Halid İbn Velid yine Müsenna İbn Harise ile birlikte "Hısnu'l Mer'e"[215] diye bilinen ve bir kadının hüküm sürdüğü kaleye varıp burayı teslim aldılar. Müsenna buraya kardeşi Muanna'yı göndermiş, kendisi de kadının kocasının hüküm sürdüğü kaleye doğru yönelmişti.

Müsenna kaleyi alınca kadın korkmuş ve Muanna İbn Hârise'ye teslim olmuştu. Bu kadın sonra Müslüman olmuş ve Müsenna'nın kardeşi Muanna İbn el-Hârise onunla evlenmişti. Halid İbn Velid fethi tamamladıktan sonra bölgeyi Kutbe İbn Katâde'ye vererek ona: "Bölgedeki Acemleri perişan ettik, artık bundan sonra sana asla baş kaldıramayacaklardır" dedi.

Bu zafer Müslümanların Irak'ta Sâsânî ordularına karşı kazandıkları ilk büyük zafer olup Müslümanların maneviyatını yükseltmiştir. Her şeyden önce Sâsânî İmparatorluğu'nun yenilebileceğini gören bölge Arapları gelen fâtihlere sempati ile yaklaşmış ve İslâm'ı yavaş yavaş benimsemeye başlamışlardır. Halid'in bu ilk zaferi İslâm'ın Irak ve İran'a girmesine yol aç-

214 Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, sh.296.

215 İbnü'l-Esîr, II, 386. Ancak Belâzurî (sh.296) buranın adını "Nehru'l-Mer'e" (Kadın ırmağı) şeklinde kaydederken Taberî, (II, 4.cüz, 6) ise Nehru'l-Mer'e'deki Hısnu'l-Mer'e'ye gittiğini kaydeder. Yakut'un (*Mu'cemu'l-Buldan,* V, 323, Nehru'l-Mer'e mad.) verdiği bilgilere göre burası Erdeşir el-Asgar tarafından Basra yakınlarında yaptırılmış Tamahic isminde bir hanım adına inşa edilen bir kale olup yanında geçen nehir de *Nehru'l-Mer'e* diye isimlendirilmiştir. Yine Yakut'un Belâzurî'den yaptığı nakle göre Halid buradaki zaferinden sonra andlaşmayı on bin dirhem olarakTamahîc ile yapmıştı. Halife İbn Hayyat'a göre ise oniki bin dirhem üzerinden anlaşma yapılmıştı. Bir başka görüşe göre ise anlaşma en-Nuşcan İbn Cisnesmâh ile imzalanmıştı..Bu kalenin sahibi olan Tamahîc, en-Nuşcan'ın amcasının kızı idi. Başka kaynak ve araştırmalarda bu kadının adı Nersî Kızı Kâmindâr olarak kaydedilir, bk. M.Fayda, *Halid İbn Velid,* s. 333.

mış, böylece dünya tarihinde yeni bir sahife açılmıştır.

El-Medar (el-Mezar) Savaşı

Halid İbn Velid'in İran kumandan ve yöneticilerine hitaben yazdığı mektubu Kisra'ya bildiren Hürmüz, Hufeyr'de Müslümanlara yenilmişti. Hürmüz'ün Halid'in gelişini Kisra'ya haber vermesi üzerine Kisra, Kubad ve Enuşencan'dan sonra Sâsânîlerin en güçlü kumandanlarından birisi olan Karyanis'in oğlu Karin'i emrindeki kalabalık ordularla Hürmüz'ün yardımına göndermişti.

Karin, Hufeyr'e doğru giderken yolda Hürmüz'ün öldürülüp Perslerin de mağlup olduğunu öğrenince çok şaşırmıştı. Savaştan mağlup ayrılan Kubad ve Enuşencan, Karin ile bir araya gelerek yolda dökülen askerleri toparlayıp onun emrine girdiler. Karin, Pers Sâsânî ordusunda ulaşabilecek en son rütbeyi hâizdi. O ondan sonra da bu üst rütbeye hiçbir Sâsânî kumandanı ulaşamamıştır

Karin, Hürmüz'ün ordusundan geride kalanları kendi ordusuna ilave ederek el-Mezar yakınında es-Siniy[216] kenarına geldi. Bunu haber alan Halid İbn Velid, el-Hufeyr Savaşında elde ettiği ganimetleri hak sahipleri arasında paylaştırdıktan sonra humusunu Velid İbn Ukbe ile birlikte Medine'de Hz. Ebû Bekir'e göndererek kazanılan zaferi müjdeledi ve düşmanın Karin kumandasında Mezar'da toplandığını bildirdi.

Sonra Halid ordusuyla birlikte el-Mezar'a varıp Karin ile karşı karşıya ordugâh kurdu. İki taraf şiddetli çarpışmalara giriştiler. Karin, ortaya atılıp Müslümanlardan er dileyince Halid hemen öne atılmak isterken, Ma'kil İbn el-A'şa İbn en-Nebbaş ondan önce davranıp Karin'in karşısına çıktı ve onu bir hamlede öldürüverdi.

Ayrıca diğer kumandanlar da ortaya çıkıp teke teke savaş-

216 Es-Siniy: Nehir başlangıcına verilen isimdir, bk. Yakut, *Mu'cemu'l-Buldan, "es-Siniy"* II, 86.

tılar. Asım İbn Amir, Enuşencan'ı; Adiyy İbn Hâtim et-Tâî de Kubaz'ı öldürdü. Müslümanlar, bundan sonra yaptıkları hamlelerle Sâsânîleri takip ederek otuz bin kişiyi öldürdüler.[217] Böylece, bu savaş da Müslümanlar lehine sonuçlandı (Safer 12/ Nisan-Mayıs 633).

Halid İbn Velid, el-Mezar'da ikâmet ederek elde edilen ganimetleri cihada katılanlar arasında paylaştırıp her zaman olduğu gibi beşte birini Said İbn Numan ile merkeze gönderdi. Esirler arasında daha sonraları büyük bir İslâm alimi ve ileri gelen tâbiîlerden olacak Hasan el-Basrî'nin babası Hubeyb vardı. Hubeyb bundan önce hristiyan idi.

El-Velece [218] Savaşı

El-Mezar Savaşı'nın neticesinde, Sâsânî ordusunun dağılıp kumandanlarının öldürüldüğü haberi Pers Sâsânî İmparatoru Erdeşir'e ulaşınca, en cesur ve en kahraman kumandanlarından birisi olan Andarzgar'ı[219] görevlendirerek emrine verdiği kuvvetler ve donatılmış güçlü ordularla Halid İbn Velid üzerine sevk etti.

Ayrıca Sâsânîler Müslümanlara karşı kendi yandaşları olan hristiyan asıllı Bekr İbn Vâil kabilesinden de bir grubu yanlarına almışlardı. Bununla, Müslüman Arapları kendi amcaoğulları olan hristiyan Araplarla vurmak istemişlerdi.

Ama onların unuttukları bir husus vardı: İnanç her zaman

---

217 Taberî, II, 4. cüz, 7; İbnü'l-Esîr, II, 387; İbn Kesîr, VI, 345. Bu üç klasik kaynak, öldürülenlerin dışında kaçarken suda boğulan kalabalık kitlelerin de bulunduğu ileri sürerler. Belâzurî, rakam vermeksizin el-Mezar'da düşmanın çok askerinin öldürüldüğünü belirtir (s. 296).

218 Velece, Irak'ın Kesker bölgesi içinde Basra ile Kûfe'nin tam ortasında, sonradan kurulan Vâsıt şehrinin bulunduğu yerde olan bir kasaba, bk. Yakut, *Mu'cemu'l-Buldân,* "Velece", V, 383.

219 Taberî, (II, 4. cüz, 8) ve İbn Kesîr, (Vİ, 345) bu şekilde kaydederlerken İbnü'l-Esîr, (II, 387) "Ender Zaaz" şeklinde olduğunu belirtir. Son dönem araştırmacılar da genellikle bizim tercih ettiğimiz şekli kullanmışlardır, bk. Wellhausen, s. 38, 74.

milli duygu ve milliyetçilik unsurlarının önünde yer alır. Müslümanlar için kendi ırklarından olan kimselerden çok kendi dinlerinden olanlar önemli idi. Sâsânîlerin bu ırkçı yaklaşımları da bir fayda vermemişti.

Andarzgâr ve ordusu ile yetinmeyen Kisra Erdeşir, bir başka orduyu Behmen Cazeveyh kumandasında göndermişti. Bu iki ordu ve kumandan birleşip Velece'de konakladılar.

Durumu el-Mezâr'da iken öğrenen Halid İbn Velid, emrindeki kuvvetlerle derhal Velece'ye hareket etti. Her iki ordu karşılaşınca, İbn Kesîr'in ifadesi ile daha önce meydana gelen el-Hufeyr ve el-Mezar savaşlarından çok daha şiddetli bir mücadele meydana geldi. Halid İbn Velid, Velece'ye varmadan önce, kuvvetlerini üçe ayırıp iki kısmını geride pusuya yatırmış, üçüncü kısımla birlikte kendisi düşmana saldırıya geçmişti.

Her iki ordu son nefeslerini tükecek ve sabırlarının son noktasına gelecek şekilde savaştıkları bir anda, Halid'in pusulara yatırdığı askerler düşmanı arkadan çevirerek iki ateş arasında bıraktılar. Sâsânîler saldırıların nereden geleceğini bilemez oldular. Perişan olan düşman ordusunun kumandanı Andarzgar da kaçarken susuzluktan öldü.

Savaş sonunda Sâsânî Mecusiler'ine yardım eden bölge hıristiyanlarından Bekr İbn Vâil kabilesi mensupları da Halid tarafından cezalandırılarak kabilenin ileri gelenlerinden iki kişi öldürüldü. El-Mezar'dan hemen sonra meydana gelen Velece Savaşı'nda elde edilen ganimetlerin humusu ile zafer müjdesi Hz. Ebû Bekir'e, Medine'ye ulaştırıldı. (Safer 12 / Nisan-Mayıs 633).

Bölgede oturanların bir kısmı geri dönüp cizye vermeyi ve İslâm devletinin tebaası olmayı kabul edince, Halid onları iskân ettirerek zımmî olmalarını sağladı.[220]

---

220 Taberî, II, 4.cüz, 8; İbnü'l-Esîr, II, 387; İbn Kesîr, VI, 345.

Zendeverd Ve Çevresinin Fethi

Belâzurî'nin adını zikretmediği râvilerden aktardığına göre Halid İbn Velid, Kesker yakınlarında bulunup buraya bağlı olan Zendeverd, Dürta ve Hürmüzcerd kasabalarını fethetti. Zendeverd bir müddet muhasara altında direnip Müslümanlara ok atarak karşılık verdi, fakat fazla dayanamayarak teslim olunca ardından Dürta kasabası da emanla teslim oldu. Bu iki kentin fethinden sonra yakınlarında bulunan Hürmüzcerd kasabasına gelen Halid İbn Velid burayı da Dürta'da olduğu gibi emanla fethetti.[221]

Ulleys Savaşı

İslâm tarihindeki bu fetihlerle Cezîretü'l-Arab'ın dışına ilk defa çıkılmış, Mezopotamya gibi verimli topraklar Müslümanların eline geçmiş ve Hicrî 12. yılın Safer ayında zafer üstüne zafer elde edilmişti. İslâm ordusunu başarıdan başarıya koşturan Halid İbn Velîd'in bu olağanüstü başarılarının haberleri Devlet Başkanı ve Rasûlullah'ın Halifesi Hz. Ebû Bekir'e ulaşınca: "Analar Halid gibisini zor doğurur" demiş ve onu bu zaferleriyle övmüştü.[222]

Sâsânîler ve onlara bağlı olan Bekr İbn Vâil'e mensup Hristiyan Araplar Velece'de binlerce asker kaybedince, bunun intikamını almak üzere Fırat nehrinin çöl, yani batı sahilinde bulunan Ulleys'te[223] bir araya gelmek için, her türlü haberleşmelerini tamamlayarak, harekete geçtiler.

Ayrıca Sâsânî İmparatoru Erdeşir, Ulleys'de toplanacak olan Hristiyan Araplara yardım etmesi için, ileri gelen kumandanlarından Behmen Cazeveyh'e emir vermişti. Behmen, yakın adamlarından Hire Merzubanı olan Câbân adındaki kumandanı

---

221 Belâzurî, s. 296-297; ayrıca Zendeverd ve Dürta için bk. Yakut Hamavî, *Mu'cemu'l-Buldân*, II, 449; III, 154.

222 Taberî, II, 4.cüz 11; İbnü'l-Esîr, II, 387; İbn Kesîr, VI, 347.

223 Yakut, *Mu'cemu'l-Buldan*, I, 248, "Ulleys", I, 248.

bir ordu ile Ulleys'e sevk edip kendisinin de ardından oraya geleceğini söylemiş ve bu savaşta uygulayacağı taktikler hususunda kendisine danışmak üzere Kisra'nın yanına gitmişti. Ancak Kisra'nın hasta olması nedeniyle Behmen Cazeveyh merkezde oyalanınca, Hristiyan Aaplar Câbân'ın etrafında bir araya geldiler. O sırada Ulleys'e gelen Halid İbn Velid nehirlerin birleştiği noktaya kadar ilerlemiş ve Câbân'ın buraya geldiğini öğrenince ağırlıklarını indirerek karargâhını kurup düşmana karşı savaş vaziyeti almıştı. Halid İbn Velid, Bekr İbn Vâiloğulları'ndan ileri gelenlerle teke tek savaşmak isteyerek karşı taraftan er dilemiş ve karşısına çıkan Mâlik İbn Kays'ı öldürmüştü.

Bu sırada yemek yiyen Sâsânî ordusu Câbân'ın tavsiyelerinin hiçbirine uymaksızın aniden savaşa başlamıştı. Bunlar yakından Behmen Cazeveyh'in yardıma geleceğini düşünerek iyice direnmişlerdi. Çok şiddetli bir savaşa tutuşan taraflar iyice sebat ediyorlardı. Ama sonunda zafer Müslümanların lehine sonuçlandı. Halid İbn Velîd, Allah'a verdiği bir ahd üzerine ele geçirilen esirlerden öldürdüklerinin kanının üzerine su dökerek ve kanları Fırat nehrine doğru akıtarak kandan bir nehir yapmıştı. Bundan dolayı da Ulleys Savaşı'na, *Nehru'd-dem Savaşı* adı verilmişti.[224]

Halid İbn Velid Ulleys üzerine giderken bir başka İran ordusunun Âzâdbih adındaki bir genel kumandanın emrinde geldiğini işitmiş ve bunun üzerine Müsenna İbn el-Hârise'yi göndermişti. Müsenna İran ordusuyla karşılaşıp onları mağlup ve perişan etmişti.[225]

Bu olaylardan sonra Hire üzerine gitmek isteyen Halid İbn Velid tam bir hazırlık içinde olmak maksadıyla Müsenna İbn el-Hârise'nin karargâhı olan Haffan'a gelmişti.[226]

---

224 Belâzurî, s. .297; Taberî, II, 4. cüz, 10; İbnü'l-Esîr, II, 388; İbn Kesîr, VI, 346.

225 Belâzurî, s. 297.

226 Belâzurî, aynı yer; Taberî, II, 4. Cüz, 10-11.

Her ne kadar el-Hufeyr, el-Mezar ve Velece savaşlarının sonucunda dihkanların gelip teslim olarak Halid'in emri altına ve dolayısıyla İslâm devletinin hâkimiyetine girdiklerini anlatan olayların Safer ayına sığamayacağı ve hatta buna rağmen Ulleys zaferinin de Safer ayına getirilip sıkıştırılmasının yanlışlığından söz edilirse de[227] Hîre'de elde edilen zaferlerin zeminini hazırlayan başarılar ve özellikle kalabalık kitlelerin mağlup edildiği, büyük kumandanların öldürüldüğü Ulleys veya diğer adıyla Nehru'd-dem Savaşı safer ayında gerçekleşmiştir.

Hîre'nin fethi 12. yıl Rebiü'l-evvel (633 Mayıs-Haziran) ayında gerçekleştiğine göre[228] bu savaşların sözkonusu Hîre fethi tarihinden önce olması gerekmektedir. Ancak Taberî'nin ravisi Seyf İbn Ömer'in daha sonraları burada kurulacak olan ordugah şehir Basra ve çevresinin fethi ile ilgili olarak kaydettiği ve Taberî'nin de parmak bastığı yanlışlık[229] ile ilgili açıklama ve izahlar desteklenebilir. Kanaatimizce, Câbân ile yapılan Ulleys Savaşı Hîre fethinden önce gerçekleşmiştir.

Hîre'nin[230] Fethi

Ulleys'de elde ettiği başarıdan sonra bölgenin o gün için önemli sayılabilecek şehirlerinden birisi olan Emgişiyye[231] üzerine yürüyen Halid İbn Velîd şehri ele geçirdi. Buranın halkı, sıranın birgün kendilerine geleceğini bildikleri için, bütün mallarını toplamış ve eşyalarını bir araya getirmişlerdi. Tam bu

227 J. Wellhausen, a.g.e., 38-39.

228 İbnü'l-Esîr, II, 392.

229 Taberî, II, 4.cüz, 6..

230 Hire, Kûfe'nin üç mil kadar güneyinde, Kerbela'ya 75 km. uzaklıkta, Necef şehrinin güney doğusunda at ile bir saatlik mesafede bir yerleşim merkezidir.

231 Yakut Hamavî, *Mu'cemu'l-Buldan,* I, 254. Yakut Umgişiyye diye okunduğunu kaydeder. Bunun Algişiyye'den muharref olduğu da muhtemeldir. Babilonya harabeleri arasında Nehr Hindiya'nın batısında Burç Nemrud karşısında olma ihtimali üzerinde durulmaktadır. Burası Ummischigidia şeklinde de yazılmıştır, bk. Wellhausen, *a.g.e.*, sh. 36.

sırada şehre giren Halid, çok miktarda ganimet ele geçirerek şehrin yıkılmasını emretmişti.[232]

Elde edilen ganimetlerin haddi hesabı yoktu. Halid, Ulleys ve Emgişiyye'den alınan ganimetlerin humusunu ve alınan son başarıların müjdesini İcloğulları'ndan Cendel ile Medineye ulaştırmıştı.

Halid daha sonra, Lahmoğulları Devleti'nin merkezi olan el-Hîre üzerine yürüdü. Emgişiyye'den Hîre'ye nehir yolu ile gitmek üzere yola koyulan Halid İbn Velîd'in hareketini önlemeye çalışan Hîre Merzubânı Azadbih, oğluna verdiği, talimat üzerine Emgişiyye suyunun kesilmesini ve kanalların kapatılarak suyun başka yere akıtılmasını istemişti. Azadbihîn oğlunun Emgişiyye kanalının yatağını değiştirmesi üzerine Halid'in gemileri susuz bir nehirde kalmış ve karaya oturmuştu.

Bunun üzerine Halid, atlıları ile birlikte Makr yahut Famu'l-Fırat (Fırat nehrinin ağzı) olan Badakla'ya süratle giderek Azadbih'in oğlunu kovalayıp onunla çatışmaya girdi. Onu ve yanındakileri öldürerek Emgişiyye kanallarını yeniden açtı. Eski yataklarında akan sular Müslümanların gemilerini yeniden yüzdürünce Hîre'ye doğru hareket edildi.

El-Hîre Merzubânı Azadbih, oğlunun öldürüldüğünü ve bu arada Sâsânî imparatorunun da öldüğünü haber alınca İslâm ordusuna karşı koymaya cesaret edemeyerek şehri terk etmek zorunda kaldı. Belâzurî, Yezid İbn Nubeyşe el-Âmiri'den yaptığı nakle göre Halid İbn Velîd'in arkadaşları ile el-Uzeyb ordugahına kadar gelerek buradan Hîre'ye ulaştığını ve Hîre saraylarını ele geçirdiğini kaydeder.[233]

Kaynakları iyice tedkik edersek, Ulleys ve Emgişiyye'nin Hîre'nin kuzeybatısında olduğunu görürüz. Halid İbn Velîd'in Şimdiye kadar anlattığımız faaliyetlerinin ve bu savaşların Hîre

232 Taberî, II, 4.cüz, 11; İbnü'l-Esîr, II, 389, İbn Kesîr, VI, 346.
233 Belâzurî, s. 298.

fethinden önce meydana geldiğine dair birçok delil vardır.

Ancak o dönemden bize intikal eden Seyf İbn Ömer, Ebû Mihnef Lut İbn Yahya, İmam Şa'bî ve Avâne el-Kelbî'nin rivayetlerinde bazı farklılıklar dikkati çekmektedir. Fakat bu rivayetleri bir arada göz önünde bulundurduğumuzda, olayların seyrinin bu doğrultuda yani yukarıda anlattığımız kronolojik sırada olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Hîre Merzubanı Azadbih'in şehri terk etmesi üzerine Halid İbn Velîd'in diğer arkadaşları ile birlikte buraya girdiğini görüyoruz. Hîre'nin en meşhur sarayı, İmriu'l-Kays'ın oğlu Numan el-A'var tarafından Sinimmâr adındaki Bizanslı bir mimara yaptırılan Havarnak sarayı idi.[234]

Halid İbn Velîd, Havarnak sarayına vardığında, Azadbih'in askerleri Kasru'l-Ebyad ile el-Gariyyun arasında bulunuyorlardı. Halid, bütün haşmeti ve ordusuyla Hîre'ye girerek kumandanlarından her birini saraylara gönderip buralarda saklanan ve kalelere kapanan Hîrelileri sıkıştırmalarını ve onları buralardan çıkarmalarını emretti. Bunun üzerine Dırar İbn el-Ezver[235], Kasru'l Abyad (Beyaz Saray)'ı kuşatmıştı.

Bu sarayda daha önce adından söz ettiğimiz ve İran Kisrası tarafından Lahmoğulları hanedanının dışından, tayin usulü ile getirilen ve o gün için Hîre'nin adeta en ileri geleni gibi görünen İyas İbn Kabisa et-Tâî bulunuyordu. Diğer taraftan Dırar

---

234 Cevad Ali, *el-Mufassal fî Tarihi'l-Arab kalbe-İslâm*, III, 200; M. Şemseddin, *a.g.e.*, 332; Philip Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, Çev. Salih Tuğ, İstanbul 1980, I, 125. Havarnak; çardak, ağaçlı mekan, güzel mesken anlamlarına gelen Farsça "huvarna"dan gelmektedir. Yahut ziyafet yeri anlamında "Havarnah" şeklinde kullanılmıştır. Batılı ilim adamlarının zorlamalarla bu kelimenin Süryanice olduğunu iddia etmeleri yanlıştır. Bu saray Abbasîler zamanında ilk dönemlerde çok kısa bir müddet kullanılmış ve Kûfe'nin gelişmesiyle Hîre gölgede kalınca tamamen metruk durumda bırakılmıştır, bk.Louis Massignan, "Havarnak" *İA*.; F.R. Buhl, "Hire" mad., *İA* .

235 Belâzurî (s. 300); Vâkidî'ye dayanarak yaptığı nakle göre Dırar İbn el-Ezver el-Esedî'nin Yemâme'de yapılan savaşta şehid olduğunu kaydeder.

İbn el-Hattab'ın kuşattığı "el-Adesiyyun" sarayında da Adiyy İbn Adiyy el-Maktul bulunuyordu.[236]

Dırar İbn el-Mukarrin de Mazinoğulları sarayını[237] kuşatmıştı. Burada da İbnü'l-Ekkâl diye tanınan birisi bulunuyordu. Hicaz halkının yakından tanıdığı birisi olan Amr İbn Abdülmesih İbn Bukayla'nın sahibi ve sakini olduğu "İbn Bukayla Sarayı"nı da Müsenna İbn el-Harise kuşatmıştı.[238]

Müslüman kumandanlar bölge halkını İslâm'a davet etmişler fakat Hîreliler bu daveti reddetmişlerdi. Bunun üzerine Müslümanlar kaleleri arka arkaya fethedip saray ve manastırları ele geçirdiler. Buralarda yaşayan keşiş ve rahipler öldürülmekten korktukları için kendi idarecilerini suçlayıp sulh istediler. Bunun üzerine İyas İbn Kabisa ile Bukayla[239] diye bilinen Amr İbn Abdülmesih, Halid İbn Velid ile sulh yapmak üzere yanına geldiler. Halid İbn Velid ile Amr ve diğerleri arasında sulh görüşmeleri başladı.

Kaynaklarda[240] Halid İbn Velid ile Amr İbn Abdilmesih arasında geçen konuşma, esprilere varıncaya kadar bütün teferruatı ile kaydedilmektedir.

Görüşmenin sonunda Halid, Amr'a ve dolayısıyla bütün Hirelilere şöyle teklifte bulunmuştu:

"Sizi Allah'ın dinine, İslâm'a davet ediyorum. Bu davetimi kabul edip İslâm'a girer, Müslüman olursanız hepi-

---

236 el-Adesiyyun sarayında oturanların anne tarafının "Kelb" kabilesine mensup oluşundan dolayı adı geçen kabilenin bağlıları olarak kabul edilmişlerdir, Belâzurî, 298.

237 Belâzurî, diğer üç sarayı kaydettiği halde Mazinoğulları sarayından sözetmemiştir. (s. 298).

238 Taberî, II, 4. cüz, 12; İbnü'l-Esîr, II, 390.

239 Amr İbn Abdülmesih bir gün yeşil bakla renginde cübbe giydiğinde ona "yeşil baklacık gibisin" anlamında "Bukayle" denilmiş ve bu lakabla tanınmıştı, Taberî, II, 4. Cüz, 13; İbnü'l-Esîr, II, 390.

240 Belâzurî, s. 297 vd.; Taberî, II , 4. cüz, 13-14; Bu rivayeti Belâzurî, Ebû Mihnef'ten; Taberî ise Seyf İbn Ömer ve Zührî'den nakletmektedir.

mizin sahip olduğu bütün haklara sahip olacaksınız. Şâyet bunu kabul etmezseniz, İslâm yönetimine bağlanıp cizye ödeyiniz. Eğer bunu da kabul etmezseniz, şunu iyi biliniz ki, sizin hayatı sevdiğiniz ve yaşamaya olan hırsınız kadar ölümü seven bir ordu ile üzerinize gelmiş buhunuyorum."

Halid bu konuşmayı yaparken Bukayle'nin elinde bulunan bir şey dikkatini çekmişti. Ona elindekinin ne olduğunu sordu. Bukayle:

"Bu zehirdir. Eğer isteklerimi kabul ederseniz mesele yok. Aksi taktirde bunu içeceğim. Kavmimin yanına mağlup ve onların istemedikleri şartları kabullenmiş biri olarak dönmek istemiyorum" dedi. Amr'ın elinden zehiri alan Halid İbn Velid:

"Cenab-ı Allah'ın ecelini takdir etmediği bir can O'nun isteği dışında bedenden çıkmaz. Yerde ve gökte hiç bir şeyin O'nun ismiyle birlikte zarar vermediği Allah'ın adıyla" diyerek zehiri içti. Etrafındakiler Halid'e engel olmak istedilerse de olamadılar.[241]

Bukayle bu durum karşısında gerçekten şaşırdı ve akrabalarının yanına geri döndükten sonra onlara "Zehir'in bile zarar veremediği bir topluluğun yanından geliyorum" dedi.

Halid İbn Velid'in barış şartlarını müzakere eden Hireliler nihayet dinlerinde kalıp cizye ödemeye razı olacaklarını bildirdiler.

Bunun üzerine Halid İbn Velid Hire'nin ileri gelen şahsiyetleri Amr İbn Abdilmesih, İyas İbn Kabisa ve oğlu Ferve ve Hani İbn Mes'ud eş-Şeybanî ile yaptığı görüşmelerin sonunda Hire'de yaşayan altı bin erkeğin ödemesi gereken cizyeyi kararlaştırdılar.

Halid onlara her yıl yüz dirhem cizye ödemelerini şart koştu. İbnü'l-Esîr ise yüz doksan ve başka bir rivayete göre de iki

241 İbn Asâkir, *Tarih Medinetu Dimaşk*, Nşr., Muhibbuddin Ebû Said Umar İbn Garâme el-Amrî, Beyrut 1995, XVI, 252.

yüz doksan bin dirhem ödemeleri üzerine andlaşma yapıldığını; Taberî ise İbnü'l-Kelbî ve Seyf İbn Ömer'in rivayetlerine dayanarak yüz doksan bin, bir başka rivayetle de doksan bin dirhem cizye üzerine ittifak edildiğini kaydederler.

Belâzurî, Yahya İbn Adem'den naklen başka bir hesap ile bu andlaşmanın yapıldığını belirtir. Ona göre; el-Hîre'de altı bin erkek vardı. Bunların her birisinden on dört dirhem vergi alındı. Buna göre her birinin beş miskal ağırlığında toplam seksen dört bin dirhem yahut yedi miskal ağırlığında altmış bin dirhem cizye ödemeleri kararlaştırıldı. Yahya İbn Adem bu rakamı ihtiva eden belgeyi bizzat gördüğünü ifade etmektedir.

Aynı şekilde Ebû Yusuf'un *Kitabu'l-Harâc*'ında yedi bin Hireli erkekten bin kişinin cizye ödeyemeyecek durumda oluşundan dolayı bu rakamın düşürüldüğü ve böylece altı bin erkek için altı bin dirhem cizyenin nakden ödenmesi karara bağlandığı ve bunun İslâm tarihinde alınan ilk cizye olduğu ifade edilir.[242]

Halid İbn Velid, Hîrelilerle andlaşma yapmaya oturduğunda Hureym[243] İbn Evs İbn Harise İbn Lâm et-Tâî'nin isteğini Amr İbn Abdülmesih'e bildirmişti. Hureym İbn Evs et- Tâî, bir gün Hz. Peygamber'e gelip şunları söylemişti: "Allah'ın Resulü! Şâyet Allah sana Hîre'nin fethini nasib ederse Bukayla'nın kızı Kerame'yi bana ver"

Halid İbn Velid Hirelilerle andlaşmaya otururken Hureym ona Hz. Peygamber'den ricasını hatırlattı: "Rasûlullah bana Bukayla'nın kızını verdi, onu andlaşma şartlarına dahil etme,

---

242 Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harâc*, çev. Ali Özek, İstanbul 1970, s. 230-231; Yahya İbn Adem, *Kitâbu'l-Harac*, s. 52; Belâzurî, s. 29, 349; Taberî, 4. Cüz, 14; İbnü'l-Esîr, II, 390. Ayrıca bk. Ebû Ubeyd Kasım İbn Sellâm, *Kitabu'l-Emvâl*, Çev. Cemaleddin Saylık, İstanbul 1981, s. 47; M. Fayda, *Hz. Ömer zamanında Gayr-i Müslimler*, İstanbul 1989, s. 126, vd. Aynı mlf., *Halid İbn Velid*, 337-341.

243 Belâzurî, s. 298; İbnü'l-Esîr ise, Hureym yerine "Şumeyl" adını kaydeder, aynı yer.

o bana aittir." Hureym'in bu isteğine ve Hz. Peygamber'in sözüne Ensârdan Bişr İbn Sa'd ve Muhammed İbn Mesleme gibi tanınmış iki sahabi şahidlik etti.[244]

Hureym (Şumeyl) gençken Kerâme'yi görmüş ve ona gönlünü kaptırmıştı. Hz. Peygamber'in de onun bu ricasını kabul etmesinden dolayı andlaşma sırasında Halid İbn Velid bunu söz konusu edip: "Kerâme'yi Hureym'e vermedikçe sizinle sulh yapmam" demişti. Hîreliler bu şartı önce kabul etmediler.

Ancak Kerâme'nin onlara: "Kolaylık gösterin, beni onlara verin, ben sonra fidye karşılığında döner gelirim. Çünkü Hureym beni gençken görmüştü. Şimdi ihtiyarladım" deyince onu Hureym'e vermişlerdi. Kerâme bin dirhem (on defa yüz dirhem) karşılığında kendisini kurtardı. Ancak arkadaşları Hureym'e kızıp neden daha çok istemediğini söyleyince Hureym: "On defa yüz dirhemden daha büyük bir rakam bilmiyordum" demişti.[245]

Halid İbn Velid'in Hirelilerle yaptığı anlaşmanın cizye şartlarından ayrı olarak belirtilen ve her iki tarafın da kabul ettiği şartlar şöyledir:

"İki taraf andlaşma şartlarına uyacaklardır. Hireliler andlaşmayı ihlal eder, şartlara uymazlarsa şiddetli bir şekilde cezalandırılacaklardır. Dolayısıyla onlar için olan zimmet kendiliğinden kalkmış olacaktır. Fakat ahidlerine uyar, cizyelerini öderlerse Müslümanların zimmetinde olacak ve bütün düşmanlarına karşı korunacaklardır. Onların canları ve malları aynen Müslümanların can ve malları gibi korunacaktır.

Hireliler Müslümanların aleyhinde olacak şekilde hiçbir gayr-i Müslime yardım etmeyeceklerdir.

Hirelilerden hasta, sakat ve herhangi bir felaketten dolayı cizyesini ödeyemeyenlerden cizye kaldırılacaktır. Bu gibi yardı-

244 Belâzurî, aynı yer.

245 Belâzurî ve İbnü'l-Esîr, aynı yerler.

ma muhtaç olanlar İslâm toprakları dahilinde oturdukları müddetçe kendilerine ve aile ferdlerine gerekli yardım yapılacak ve geçimleri devlet tarafından sağlanacaktır.

Hirelilerin bir kölesi Müslüman olduğu takdirde bedeli en iyi şekilde ödenecektir.

Müslümanlara benzememek şartıyla istedikleri elbiseyi giyebileceklerdir.

Cizyelerini kendileri toplayıp ilgili görevlilere teslim edeceklerdir.

Hirelilerin kiliseleri, havraları ve sarayları yıkılmayacak, çan çalmaları ve istavroz çıkarmaları engellenmeyecektir.

Kendilerine gelen Müslüman misafirlerin sofralarına İslâm'ın haram kıldığı içecek ve yiyecekleri koymayacaklardır. Gerektiğinde İslâm düşmanları aleyhinde Müslümanlarla yardımlaşacak, özellikle Sâsânîler hakkında Müslümanlara bilgi toplayacaklardır.

Halid İbn Velid İslâm devleti adına böylesi geniş ve ayrıntılı bir anlaşmayı imzaladıktan sonra aldığı ganimetlerden bir miktarını Halife Hz. Ebû Bekir'e göndermiş ve Ebû Bekir de bu hediyeleri olduğu gibi Hz. Fatıma'nın oğlu Hüseyin'e hediye etmişti. (Rebiulevvel 12 / Mayıs-Haziran 633) .[246]

Hîrelilerle yapılan bu andlaşmadan sonra Halid İbn Velid Fırat nehrinin karşı tarafına akınlar düzenleyerek bir çok akına bizzat kendisi de katıldı. Akınlar sırasında Ensâr'dan Beşir İbn Sa'd'ı Bânikya üzerine gönderdi. Yolda Ferruhcünbaz adında bir İranlı kumandan ve emrindeki askerî birlik ile karşılaştı. Meydana gelen çatışma ve karşılıklı teke tek çarpışmalarda Ferruhcünbaz, Beşir İbn Sa'd tarafından öldürüldü. Ancak Beşir de bu çatışmada aldığı yaranın etkisiyle bir müddet sonra şehid oldu. Bir rivâyete göre Bânikya'nın alınmasında Halid İbn Velid'in de bulunmuştur.

246 İbnü'l-Esîr, aynı yer.

Bu olaydan sonra bölgede yaşayan diğer dihkanlardan Fırat nehri kenarında bulunan Bârusma Dihkanı Busbuhra İbn Saluba, gelip Halid İbn Velid'i karşıladı ve onunla savaşmak istemediklerini söyledi. Daha önce Halid İbn Velid Fırat dihkanları üzerine Cerir İbn Abdullah el-Becelî'yi göndermiş, Cerir onlardan biner dirhem ve birer boyun atkısı istemişti.[247] Antlaşmaya göre, Busbuhra İbn Saluba toplam bin dinar cizye ödemeyi kabul ediyordu.[248]

İbn İshak'ın verdiği bilgilere göre Bârusmâ, Hire'nin fethinden önce; İbnü'l-Kelbî ve Belâzurî'nin verdiği malumata göre ise, Hire'nin fethinden sonra İslâm devletinin sınırları içine alınmış ve halkı adına İbn Saluba ile andlaşma yapılmıştı. Bu andlaşmanın Recep ayında yapıldığını söyleyen İbn Kesîr'in verdiği bilgiye bakılırsa bundan önce Hufeyr, es-Siniy ve Velece olaylarının vuku bulduğu görülmektedir.[249] Buranın yöneticileri Busbuhra İbn Saluba ve diğerleri bu istek üzerine

247 Bazı raviler Cerir İbn Abdullah'ın bu bölgeye Hz. Ömer zamanında geldiğini söyleyip onun Halid tarafından buraya gönderilmesi ile ilgili bilgiyi kabul etmemektedirler. Ancak Ebû Mihnef Lut İbn Yahya ve Vâkidî'nin kayıtlarını nakleden Belâzurî (s. 299), onun iki kez bu bölgeye gelmiş olabileceğini kaydeder.

248 Taberî, II, 4.cüz, 3; Ancak İbnü'l-Esîr, bu andlaşmaya göre alınacak cizyenin on bin dinar olduğunu, hatta Kisra'nın ayn bir pay ödeyeceğini kaydeder (II, 384). İbn Kesîr ise, bin dinar veya bin dirhem üzerinde anlaşma yapıldığını belirtip iki ayn rakam vermektedir (VI, 343). Belâzurî ise, Halid'in değil de Cerir İbn Abdullah el-Becelî'nin Busbuhra İbn Saluba ile görüşüp andlaşma yaptığını kaydeder. Bunlara ilaveten İbn Saluba değerli bir gerdanlık vermişti. Halid İbn Velid cizye ve hediyeleri Hz. Ebû Bekir'e, Medine'ye göndermiş, Hz. Ebû Bekir de bu değerli gerdanlığı Rasûlullah'ın torunu Hüseyn İbn Ali'ye hediye etmişti (Belâzurî, 299). Bu hediyelerin yine yukanda kaydettiğimiz gibi Hire'nin fethinden sonra Ebû Bekir'e gönderildiği ve Halife'nin bunları Hz. Hüseyin'e verdiği kaydedilir.

249 Belâzurî, s. 300; İbn Kesîr, VI, 343. Fakat Taberî biraz daha ileride el-Enbâr'ın fethini anlattıktan sonra bölge halkı ile yapılan andlaşmayı zikrederken Müslümanlann ilk defa Salubaoğullan ile andlaşma yaptıklannı, fakat karşı tarafın bu andlaşmaya uymayınca cizyeye bağlandıklannı kaydeder (II, 4. cüz, 31).

Halid'e gelip onunla andlaşma yaptılar. Buna göre Felalic'den Hürmüzcerd'e kadar olan bölge için yıllık iki milyon dirhem ödenmesi kararlaştırıldı. Kaynaklar, Halid'in önce hangi mıntıkaya geldiği ve hangi kumandan ve idarecilerle karşılaştığı hususunda farklı bilgiler vermektedir.

İbn Kesîr'in Muhammed İbn İshak'tan, tabiînden Salih İbn Keysan'ın rivâyetlerine dayanarak aktardığı bilgilere göre, Halid İbn Velid Hz. Ebû Bekir'in yazılı emirlerini aldıktan sonra Irak üzerine yürüyüp önce Sevad bölgesinin Bânikiyye (Bânikya) ve Bârusma beldelerine geldi.[250] Barusma "Beth Arşam" diye bilinen yerdir.[251] Halid bu beldelerin halkı ile ilk önce giriştiği kısa çarpışmalar sonunda buraların emiri olan Busbuhra (Busfura) İbn Saluba ile bir barış antlaşması imzalamıştı.. Bu andlaşmanın metni şöyle idi:

"Bismillahirrahmanirrahim

Bu belge Sevâd bölgesinde Fırat nehrinin sol sahilinde bulunan Barusma sahibi Salubaoğullarına Halid İbn Velid tarafından verilen bir emannâmedir. İbn Saluba! Sen Allah'ın emanı altındasın, Müslümanlardan yana emniyettesin. Çünkü sen gerek kendi gerekse akrabaların adına ve Bânikya ve Bârusma'da oturan ve buranın köylerinde yaşayan bütün halkın adına cizye ödeyeceğini taahhüd ederek kanlarının dökülmesine engel oldun. Ben de yanımda bulunan Müslüman kardeşlerimin de onayı ile bu isteği kabul ettim. Bunun için sen ve adına andlaşma yaptığın halkın Allah'ın zimmetindesiniz. Müslümanların himayesine hak kazandınız. Buna Hişam İbn Velid şahittir."

Daha sonra Halid İbn Velid, yanındaki kumandanlardan bir kaçını Dicle nehri boyunca ileriye doğru gönderdi. Halid Suriye'ye göreve gönderilinceye kadar bölgedeki faaliyetlerine

250 Belâzurî, Halid'in en-Nilbac'ta Müsenna İbn Hârise ile; Basra'ya geldiğinde ise, Süveyd İbn Kutbe ez-Zühlî ile karşılaştığını kaydeder.

251 Julius Wellhausen, a.g.e., sh. 35.

devam edip bir yıl müddetle bir çok şehir ve kasabanın fethini gerçekleştirdi.

Bu sıralarda Sâsânî Pers İmaparatorluğu tahtı etrafında kavgalar aralıksız devam ediyordu. Bir kisra indirilip diğeri tahta çıkanlıyordu. Halid'in fetihleri ise onlan iyice bunaltmıştı. Artık Pers Devleti'nde yönetim zaafa uğramış ve kadınlann işe el koymak zorunda kaldıklan bir ortam doğmuştu. Nitekim İran tahtına Ferrahzat İbn Bezevan geçici olarak geçirilmişti.

El-Enbâr ve Çevresinin İslâm Topraklarına Katılması

El-Enbâr, Fırat'ın sol sahilinde 43° doğu boylamı ile 33° kuzey enleminde bugünkü Irak'ın er-Ramâdi şehri yakınındaki harabelerin bulunduğu yerde bir Sâsânî kenti idi. Pers-Sâsânî imparatorlannın zaman zaman kaldıklan bir yazlık şehri olup Bağdad'a yaklaşık 65-70 km. mesafede bulunan el- Enbâr, Sâsânî Kisrası Sabur İbn Hürmüz tarafından 310 yılından sonra tahkim edilmiş ve buraya bir saray yaptırılmıştı Başkent Ktesiphon (Medain)'den sonra Sâsânîlerin en önemli şehri sayılırdı.

Bölgenin son derece verimli olmasından dolayı buraya her türlü gıda maddesi stok edilirdi. Yakut Hamavî'nin ifadesine göre[252] burası bir yiyecek anban olduğu için "Anbar" adı verilmiştir.

Her türlü gıda ile hayvan yemi burada depolanır ve buradan ülkenin diğer yerlerine sevkedilirdi.[253] Diğer bir ifadeye göre El-Enbâr ismi eski Farsça'dan Han-bara'dan gelip hazine veya mağaza anban anlamını taşımaktadır.

Bir başka görüşe göre ise buraya Sâsânîler el-Ehra derken Araplar bunu Arapça'ya yakınlaştırarak "el-Enbâr" adını verdi-

252 Yakut Hamavî, *Mu'cemu'l-Buldan*, "Enbâr" I, 257.

253 Belâzurî, s. 301; İbnü'l-Esîr, II, 393; İbn Kesîr, VI, 349; Streck "Enbâr" *İA*, IV, 265.

ler. el-Enbâr Sâsânîlerin Araplara sınır şehri olup Hîre bölgesinde Bizans ordularına karşı tampon bir ordugâh idi.[254]

Belâzurî'nin senedsiz olarak "Ravilerin dediklerine göre" diyerek naklettiği bilgilere baktığımızda Halid İbn Velid Hire'nin fethinden sonra Tüster'e gelip burada Caban'ı kaçırttıktan sonra el-Enbâr'a ulaşmış ve halkı ile yapılan müzakerelerden sonra şehri sulhen fethetmişti.

Halid yanındakilerle beraber el-Enbâr'ın yakınlarına vardığında kendisine ulaşan habere göre es-Sarat nehrinin ucunda bulunan ve Suk Bağdad adı verilen yerde bir panayırın kurulu olduğunu öğrenmişti. Suk Bağdad üzerine Müsenna İbn Hârise'yi gönderen Halid burada arkadaşlarını beklemeye koyulmuştu.[255]

Müsenna Suk Bağdad'ı basıp bol miktarda ganimet ele geçirdikten sonra Halid'in yanına döndü. Ele geçirilen ganimetlerle el-Enbâr üzerine giden Müslümanlar şehri kuşatıp bir müddet beklediler.

Halid el-Enbârlıların teslim olması için şehrin etrafının yakılmasını emretmiş ve el-Enbârlılar sulh için elçilerini Halid'e göndermişlerdi. Halid bir kaç kez gidip gelen bu sulh heyetiyle sonunda anlaşıp el-Enbâr'ı sulhen ele geçirdi.

Bu Belâzurî'nin rivâyeti idi. Taberî'nin Seyf İbn Ömer'den yaptığı nakle göre; olayın kurgusu biraz daha farklılık arzet-

254 Abbasîlerin ilk dönemlerinde Bağdad inşa edilinceye kadar hilafet merkezi olarak kullanıldı. Daha sonra yavaş yavaş önemini kaybetti. Karmatî isyanları sırasında yakılıp tahrib edildi. Moğol istilası sırasında da tamamen yokedildi. Bugün buraya "Tell Âhar" veya "Ummu Berra" harabeleri adı verilmektedir. G. Hoffmann'dan nakleden, Wellhausen, *a.g.e.*, sh.39.

255 Yine Belâzurî'nin verdiği bilgilere göre bir başka rivayette Halid'in Müsenna'nın ardından Suk Bağdad'a gittiğine dair verilen malumatın yanlış olduğu kaydedilmektedir. Aynı şekilde Belâzurî senetsiz olarak Suk Bağdad'tan bahsetmeksizin Kelb, Bekir İbn Vâil ve Kudâa kabilelerinin el-Enbâr'ın üst taraflannda toplandıklan bir pazar yerinin haber verilmesi üzerine Müsanna'nın buraya gönderildiği ve burada düşmanın bir çok adamının öldürüldüğü, bazılannın esir alındığı kaydedilir, s. 302.

mektedir.

Rivâyetler arasında bir karşılaştırmanın yapılması için bu rivâyeti de kısmen de olsa aktarmayı uygun gördük Çünkü bu rivâyeti İbnü'l-Esîr de hemen hemen aynı ibarelerle Taberî'den nakletmektedir:

Halid İbn el-Velid'in bölgeye gelmesinden sonra bu önemli şehrin yakınlarında ve Fırat'ın çevresinde bir çok noktada mücadele ve çatışmalar meydana geliyor, Halid'in zaferleri devam ediyordu.

Hîre'nin fethinden sonra Halid, el-Enbâr ve Aynu't-Temr'in fethini planlayarak kumandanlarını bir miktar asker ile bölgeye dağıtmıştı.

Kumandanlardan el-Akra İbn Hâbis'i el-Enbâr üzerine gönderen Halid kendisi de hemen ardından şehrin önüne varmış ve derhal savaşa başlamıştı. Şehri Behmen Cezaveyh'in ileri gelen kumandanlarından Şirzat savunuyordu. Halid okçularına derhal ve süratle ok atmalarını emretti.

Özellikle düşmanın ileri gelenlerinin gözlerini hedef alarak ok atıyorlardı. Bin kadar el-Enbâr'lı askerin gözleri isabet aldı. Bunun üzerine halk: "el-Enbârlıların gözleri yok oldu" diye bağırmaya başladılar. Bundan dolayı da bu olaya "Zâtu'l-uyûn (gözler olayı)" veya "Gazvetu zâti'l-uyûn" adı verildi.

Sâsânî kumandanı Şirzat ileri gelen askerlerinden bin kadarının perişan olduğunu görünce bazı şartlarla Halid İbn Velid'e barış teklifinde bulundu.

Ancak Halid bu şartları asla kabul etmedi. Ancak şehri almak için surların önünde açılan hendeği geçmesi gerekiyordu. Ravi Seyf burada bir hikaye anlatır:

Aslında bu gibi buluş ve fetih usulleri Halid'in önemli meziyetleriydi ve doğruyu yansıtması kuvvetle muhtemeldir. Her zaman bu gibi zorlukları son derece enteresan buluşlarıyla atlatmayı beceren ünlü kumandan, büyük dâhî Halid orduda

artık iyice zayıflamış, güçsüz kalmış, kendilerinden istifade edilemeyecek develeri boğazlatıp etlerini ayırdıktan sonra kemik, deri, kelle, bağırsak ve işkembeleriyle iç organlannı bu hendeğe atarak bir bölgesini doldurup buradan karşı tarafa geçmenin yollannı aradı.

İki ordu arasında hendek üzerinde ve hendeğin karşı tarafında son derece şiddetli çarpışmalar meydana geldi. Ancak Sâsânî askerlerinin hayat ve şarabı sevdikleri kadar, ölümü seven ve şehadet özlemiyle yanıp tutuşan, korkunun ne olduğunu bilmeyen kahraman bir mü'min topluluk vardı. Sâsânîler, bu topluluğa karşı dayanamayıp savaşa son verdiler.

Halid, Şirzat ile anlaşmaya nza gösterince hayatlarına dokunulmadan, hiç bir eşya, mal ve para almadan şehri terkedip emin bir bölgeye ulaştınlmalan şartıyla sulh yapıldı. İranlılar ve el-Enbâr'ın diğer sakinleri anlaşma gereğince şehri terkedip gittiler.

Müslümanlann eline muazzam ganimetler geçti.[256] Yakut Hamavî ise halkın buradan göç etmesinden söz etmeksizin şehrin sulhen alındığını belirtir ve her yıl ödenmek üzere dört yüz bin dirhem ve bin adet katvanî aba -bir başka rivâyete göre ise seksen bin dirhem- ödenmesinin kararlaştınldığını söyler.[257]

Aynu't-Temr'in Fethi

Halid İbn Velid, el-Enbâr'ı fethettikten sonra şehrin yönetimini Zibirkan İbn Bedr'e vererek bütün işlerini düzenledikten

---

256 Taberî, II, 4.cüz, 20-21; İbnü'l-Esîr, II, 394; İbn Kesîr, VI, 349. Aynı rivayetin devamında Seyf, Muhammed İbn Kays'dan, o da İmam Şa'bî'den yaptığı nakle göre Sevâd arazisinin hemen hemen tümünün anveten alındığı ifade edilmektedir. Fakat Belâzurî'nin rivayetleri ve verdiği malumat bize Seyf İbn Ömer'in rivayetlerinden daha doğru gelmektedir. Buna rağmen Sevâd arazininin Hz. Ömer devrinde belirlenen statüsüne baktığımızda el-Enbâr'ın anveten alınan bir toprak gibi işlem gördüğünü müşahede ediyoruz.

257 Yakut, *Mu'cemu'l-Buldân*, I, 258.

sonra Aynu't-Temr[258] üzerine yürüdü. [259] Ticarî hayatın zirvede olduğu, bölgenin hurma ihtiyacının önemli bir kısmının buradan karşılandığı bilinmektedir.

Aynu't-Temr aynı zamanda Sâsânîler'in bir silah anbarı mahiyetinde idi. Halid İbn Velid buraya gelir gelmez hemen saldırıya geçti. Sâsânîlerin önemli bir ordusu burada görev yapmakta olduğundan Müslümanlarla düşmanları arasında son derece şiddetli bir savaş meydana geldi. Sâsânîlerin yanı sıra burada şehrin asıl sahipleri olan Arapların Nemroğullarından Hilal İbn Akka İbn Kays İbn Bişr bulunmaktaydı.[260] Savaşın ilk anlarında Halid İbn Velid bir kaç arkadaşıyla birlikte Hilal'in üzerine saldırdı, bizzat kendisi onu kucakladığı gibi alıp kaçırarak Müslümanların ordugâhına getirdi. Aynu't-Temr'i savunan Nemr, Tağlib ve İyâd kabileleri kumandanlarını kaybetmiş olmanın şaşkınlığıyla kaçışmaya başladılar. Eman ile şehri teslim etmeyi teklif ettilerse de Halid bu teklifi reddederek Aynu't-Temr'i anveten almayı tercih etti.

Fakat Belâzurî, bu bilgilerin yanısıra Yahya İbn Adem'den yaptığı bir diğer nakle göre İmam Şa'bi yoluyla gelen diğer bir rivâyete dayanarak Aynu't-Temr halkının topraklarına dokunmaksızın kendilerinden cizye alındığını kaydetmektedir. Bu rivâyet şâyet doğru ise Aynu't-Temr sulhen alınmış olmalıdır. Ancak diğer taraftarı burada esir alınan bir kitlenin varlığı da şehrin anveten alındığını göstermektedir.

Belâzurî'nin gerek senetsiz ve gerekse İbnu'l-Kelbî ve el-Medainî'nin rivâyetlerine dayanarak verdiği bilgilerle Taberî'nin

---

258 Aynu't-Temr, Fırat'ın batı yakasında çöle doğru el-Enbâr'a yakın ve el-Enbâr'ın kuzey batısında Suriye ile Arabistan çölünün birleştiği noktada bulunan bir yerleşim merkezidir, Yakut, *Mu'cemu'l-Buldân,* IV, 176.

259 Taberî, II, 4.cüz, 20; İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr aynı yerler.

260 Taberî'nin Seyf'ten yaptığı nakle göre Hilal'in adı yanlış olarak Akka İbn Ebi Akka olarak kaydedilmiştir (II, 4. cüz, 21). Aynı yanlışlığı İbnü'l-Esîr de tekrarlamaktadır. (II, 394). Belâzurî'nin İbnu'l-Kelbî'ye dayanarak verdiği diğer bir diğer bilgiye göre ise, Aynu't-Temr'de Hilal İbn Akka değil Hilal'in babası Akka İbn Kays bulunuyordu, Belâzurî, s. 304.

Seyf'ten gelen bir rivâyetine göre Halid, Aynu't-Temr'de bir kilisede incil okuyan bir grup öğrenciyi esir almıştı. Bu bilgi hemen hemen daha sonra gelen bütün kaynak ve araştırmacıların ittifakla kaydettikleri bir bilgidir.

Bu esirler arasında tabiînin ileri gelen alimlerinden Muhammed'in babası Sirin ile Sirin'in oğulları olan Yahya, Enes ve Ma'bed bulunuyordu. Sirin ve oğulları ashabın ileri gelenlerinden Enes İbn Mâlik el-Ensârî'in azadlıları idi.

Bazı kaynaklarda bu esirler arasında Muhammed İbn Sirin'in de bulunduğu kaydedilirse de bu yanlış olup Muhammed İbn Sirin çok daha sonraları Hz. Osman'ın şehadetinden yaklaşık iki yıl önce Hicrî 33 yılında Basra'da dünyaya gelmiştir. Onun Aynu't-Temr'de esir edilmiş olması mümmkün değildir. Ama Sirin'in burada esir edilmiş olduğu muhakkaktır.

Bununla buraber Sirin'in kilisede esir edilenler arasında mı yoksa şehirde esir alınanlardan mı olduğu hususu kaynaklarda farklı bir şekilde yer almıştır. Taberî ve ondan naklen İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr kilisede esir alınan kırk çocuk arasında Sirin'in de bulunduğunu söylerler. Belâzurî ve İbn Hallikân ise, Sirin'in aslen Cercaraya'lı bir bakırcı olduğunu ve seyahat için Aynu't-Temr'e geldiği sırada burada esir edildiğini kaydederler.

Onunla birlikte esir edilen oğullarının adları verilip bunların kilisede esir alındığı söylendiğine göre acaba Sirin Cercaraya'dan Aynu't-Temr'e kilisede öğrenci olan oğulları Yahya, Enes ve Ma'bed'i görmeye mi gelmişti? Çocuklarını kilisede ziyaret ederken esir alınmış olma ihtimalini de göz önünde bulundurmak Belâzurî ve İbn Hallikân'ın rivâyetlerini destekler bir yaklaşım olabilir. Zaten Belâzurî'nin el-Medâinî'den yaptığı bir nakilde de Sirin'in akrabalarından birini ziyaret etmek üzere buraya geldiği kaydedilmektedir.

Yalnız esirler arasında yanlışlıkla adı zikredilen Muhammed'in Sirin'in kaçıncı oğlu olduğu hususunda bilgimiz yoktur. Ancak şu var ki, Sirin, Müslüman olduktan sonra bu evladı doğmuş olmalı ki, ona Rasûlullah'ın adını vermiş olsun.

Hatta Sirin'in Enes İbn Mâlik'in azatlısı olmasını göz önünde bulundurursak diğer oğlu Enes'in de efendisinin adıyla isimlendirilmiş olma ihtimali vardır. Dolayısıyla onun da sonra doğduğunu ifade etmemiz ve aynı şekilde ticaret için gelen Sirin'in Aynu't-Temr'de esir alındığını ve Enes İbn Mâlik tarafından sonradan azad edildiğini söylememiz de mümkündür.

Muhammed'in bu olaydan yaklaşık yirmi bir yıl sonra doğduğuna bakarsak kardeşleriyle arasında bir hayli yaş farkı olduğu ortaya çıkar. Öte yandan Aynu't-Temr'de yalnız Sirin esir alındı da bütün bu çocuklar sonradan Müslüman olarak dünyaya geldi diye de, düşünülebilir. Tüm ihtimaller bir yana, Ama Muhammed'in sonradan doğduğu ve esirler arasında olmadığı muhakkaktır.[261]

Konu ile ilgili olan diğer bir husus da Yakut Hamavî'nin Sirin'i Muhammed'in babası değil, annesi olarak kaydetmiş olmasıdır. Sirin'in bir çok kaynak tarafından Muhammed'in babası şeklinde gayet açık olarak kaydedildiğine bakılırsa annesi diye ifade edilmesi hususunun yanlış olduğu ortadadır.[262]

Bunların dışında İspanya (Endülüs)'nın fatihlerinden olan Musa'nın babası meşhur Nusayr, Humran İbn Eban İbn Halid

---

261 Zirikli'nin kaydettiği gibi; Safadî, *el-Vâfî bi'l-Vefeyât* (III, 146), İbnu'n-Nedim, *el-Fihrist* (Flugel neşri, s.316) vs. bir çok kaynakta Muhammed İbn Sirin'in adının esirler arasında kaydedildiği görülmekte olup bunun yanlışlığı gayet açıktır. Geniş bilgi için bk. Zirikli, *el-A'lâm,* VI, 154. Brrockelmann da (Supll, I, 102) olayı araştırmadan aynı yanlış bilgiyi aktarmaktadır. Aynca bk. Belâzurî, s. 303.

262 İbn Hallikan, *Vefâyâtu'l-A'yân,* IV, 181-182. Aynca Zirikli haklı olarak, Yakut'tan daha önce yaşayan ve daha güvenilir bir kaynak olan İbn Habib'in *el-Muhabbar*'ında da Sirin'in Muhammed'in babası olduğunun gayet açık olarak ifade edildiğini belirtir, *el-A'lâm,* VI, 154, not: 2.

en-Nemrî,[263] Müsre Ebû Ubeyd ve Harra'daki köşkün sahibi Nefis İbn Muhammed İbn Zeyd İbn Ubeyd ile Ebû Farva[264] da esirler arasında bulunuyorlardı. Aynu't-Temr'de ashabtan ve Habeşistan muhâcirlerinden olan Umeyr İbn Riab şehid olmuş, daha önceki olaylarda yaralanmış bulunan Ebû Nu'man Beşir İbn Sa'd'ın yarası azınca o da vefat etmiş ve Umeyr ile birlikte yanyana defnedilmişlerdi.[265]

Aynu't-Temr'in fethi ve gerekli tedbirlerin alınması işi bitince Halid İbn Velid ele geçen esir ve ganimetlerin beşte biriyle birlikte fetih müjdesini Medine'ye ulaştırmak üzere Velid İbn Ukbe'yi görevlendirmiş, Velid İbn Ukbe Medine'ye süratle giderek Ebû Bekir'e fethi müjdelemişti.[266] Hz. Ebû Bekir Aynu't-Temr halkı ile yapılan antlaşmayı onaylamış ve Halid'i bu başarılarından dolayı kutlamıştı. Halid de olayların tamamen sakinleşmesinden sonra Hilal İbn Akka'yı idam ettirmişti.

Halid İbn Velid Aynu't-Temr'i tamamen ele geçirdikten sonra en-Nüseyr İbn Deysem İbn Sevr'i Tağliboğulları'na ait bir su kenarına gönderdi. En-Nüseyr Tağlibliler üzerine geceleyin düzenlediği bir baskınla onlardan bazılarını öldürüp bazılarını

---

263 Humran'ın babasının adının Ebân değil de Ebba olarak kaydedildiği ifade edilir. Aynca Humran daha önceleri Müseyyeb İbn Necebe el-Fezârî'nin kölesi iken Hz. Osman onu satın alıp özgürlüğüne kavuşturmuş ve Kûfe valisiyle birlikte zekat mallarından kendisine verilen bir maaş karşılığında görevlendirilmişti. Fakat Humran bu görevini ihmal ettiği gibi Hz. Osman'a yalan söylediğinden Hz. Osman onu himayesinden çıkarmıştı. bk. Belâzurî, s. 302.

264 Ebû Farva, bu ismi sırtına bir kürk giydiğinden dolayı almıştır. Ebû Farva esir alındıktan sonra Naîm el-Esedî'nin kölesi oldu. Daha sonralan Hz. Osman onu da satın alarak özgürlüğüne kavuşturup mezar kazımakla görevlendirmiş fakat o da görevini ihmal edip Hz. Osman'a karşı isyan edenlerin arasında yer almıştı, bk Belâzurî, aynı yer.

265 İbnü'l-Esîr, II, 395. Beşir İbn Sa'd ikinci akabede bulunmuş, Bedir ve sonraki gazalara katılmış ve Ensâr'dan Hz. Ebû Bekir'e ilk bey'at eden kişi olmuştu. Aynu't-Temr fethinde bulunan Beşir'den çokça hadis rivayet edilmiştir.

266 Taberî, II, 4.cüz, 22, İbn Kesîr, VI, 350.

esir aldı. Bu esirlerden biri Rabîaoğullarının bulunduğu yerleri göstermesi üzerine azad edilmişti.

En-Nüseyr bu kabile üzerine de geceleyin düzenlediği saldırı ile bol ganimet ele geçirdi ve kara yoluyla Tekrit'e vardı. Belâzurî'nin Ebû Mes'ud el-Kûfî ve Muhammed İbn Mervan yoluyla aktardığı bilgilere göre oradan Ukbara'ya gelip eman ile burayı teslim aldı oradan da el-Muharrim'e yönelerek burasını da itaat altına aldı ve sonra Halid İbn Velid'in yanına döndü.[267]

Belâzurî buradan sonra Halid'in Suriye'ye nasıl gittiği ve hangi güzergâhı takip ettiğine dair çeşitli rivâyet ve görüşleri aktarır. Halid'in Aynu't-Temr'den Şam'a gittiğini senedsiz olarak aktarırken, yine "bazı kimselerin söylediğine göre" diyerek "Halid Dûme'den Aynu't-Temr'e oradan da Şam'a gitti" diye kaydeder. Sonunda kendi tercihini belirtip "doğru olan Aynu't-Temr'den Şam'a gittiğidir" der.[268] Bu konudaki tahlil ve geniş bilgileri aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

Aynu't-Temr'den sonra Halid'in hangi fetihleri gerçekleştirdiği hususunda gerçekten iyice açığa kavuşturulması gereken hususlar vardır. Hasid (el-Husayd), Hanafis ve el-Musayyah'ın tam olarak nerede olduğu ve bunların Aynu't-Temr'den sonra mı yoksa Dûmetu'l-Cendel'in fethinden sonra mı alındığı net olarak bilinmemektedir.

Ancak Aynu't-Temr'in fethinden sonra Hilal İbn Akka'nın idamını bir türlü kabullenemeyen el-Cezire Araplarından başta Tağlib kabilesi olmak üzere bir çok kabile el-Musayyah'ta karargâh kurmuşlardı. El-Musayyah neresidir? Havran vadisi yakınlarındaki el-Musayyah'ta acaba Huzeyl İbn Umran ile yapılan savaş ile Hurkus İbn Nu'man İbn Nemr el-Bahrânî ile yapılan savaş ayrı savaşlar mıydı?

---

267 Belâzurî, s. 304.

268 Belâzurî, s. 304-305.

Bu gün için iki el-Musayyah'ın varlığını tespit edemiyoruz. Fakat Hurkus İbn Nu'man ve Huzeyl İbn Umran'ın ayrı ayrı şahıslar olduğu gayet açıktır. Bunun yanında Yakut iki ayrı el-Musayyah'tan sözetmektedir.[269]

Bu duruma göre Sâsânîlerle Arab kabileleri ve hatta Bizanslıların da yardımıyla el-Musayyah'ta bir araya gelen askerî yığınak üzerine Halid ve arkadaşlarının Irak'ın Mezopotamya ve Suriye ile birleştiği Firad'a bir saldırı yapmak istediklerinin öğrenilmesi karşısında Halid'in tedbir alıp bazı kumandanlarını bunların üzerine sevketmiş olması ve ayrı ayrı bir kaç çatışma meydana gelmiş olması düşünülebilir mi? Ayrıca Halid'in Dûmetu'l-Cendel'in fethinden sonra Hurkus İbn Nu'man üzerine giderek içki âleminde onu basması ve Hurkus'un öldürülüp kanının içtiği şarab ile karışması hadisesi bu çatışmalardan tamamen ayrı hadiseler olarak neden değerlendirilmesin?

El-Ka'ka' İbn Amr'ın Hasîd (Husayd) üzerine gönderildiği olayına ve Sâsânî Kumandanları Zehrımihr ve Ruzbeh ile yapıldığı rivâyet edilen savaşlara dair Seyf'ten gelen rivayetleri çalışmamızın dışında bıraktık. Aynı şekilde ileride anlatacağımız Kurakir olayından sonra Halid'in Hurkus İbn Nu'man İbn Nemr'i Süva'da öldürdüğüne dair rivâyetin de Belâzurî'nin kaydına rağmen pek isabetli bir bilgi olmadığını söylemek gerekir.

Halid İbn Velid Hicrî 12. yılın Ramazan (633 Kasım) ayında Firad'ta Tağlip ve diğer el-Cezire Arapları ile uğraşmış ve el-Musayyah'ta onları mağlup etmiştir. O halde Şevval ayında

269 Wellhausen, sh.43, not 1. Burada Welhausen tarafından, biri Tağlib diğeri Behran kabilesine ait olan iki el-Musayyah'ın Yakut tarafından Seyf için uydurulduğu iddia edilmektedir ki, gerçekten bu iddianın ilmî dayanaktan yoksun olduğu açıktır. Zaten Seyf'in rivayetlerinin bütün tarihçiler tarafından ihtiyatla karşılandığı, hatta onun bütün muhaddisler tarfından kezzâb ve metrûk kabul edildiği bilinmektedir. Ancak yaklaşık döryüz yıl sonra gelen bir ilim adamının ve Yakut gibi önemli bir şahsiyetin böyle bir râvi için coğrafî mekan uyduracağının iddia edilebileceği kimsenin hatınna gelmezdi. Bu da batılıların İslâm tarihi ile ilgili yaptıkları te'liflerin ne kadar tarafgirlikle yazıldığının en belirgin delillerinden biridir.

Sâsânîlerin İslâm akınlarını durdurmak üzere adı geçen bölge Araplarına yardım ettiğine dair Seyf rivâyetiyle, Taberî tarafından kaydedilen Bizanslıların müşterek kuvvetlerini mağlup etmesiyle ilgili rivâyeti reddetmekten başka bir tavrımız olamaz.

Bu iki süper güç Tağlib, İyad ve Nemr kabilelerini yanlarına alarak hep birlikte Müslümanların bulunduğu noktaya doğru saldırıya geçip onları Medine'ye geri püskürtmek için teşebbüs ettiler.

Ama büyük bir şevk ve azimle başlamış bulunan İslâm fetihlerinin önünde durulamayacağını bir kez daha gösteren Halid İbn Velid, fevkalâde büyük bir ustalıkla saldırıya geçip bu müşterek orduyu dağıtmıştı.[270]

Yukarıda Seyf ve Taberî'den gelen bazı rivayetleri reddetmemize bir takım itirazlar gelebilir. Fakat Halid Şevval ayı boyunca ya Hasid (el-Husayd), Hanafis ve el-Musayyah olaylarıyla vakit geçirdi ya da Firad'ta bu müşterek düşman kuvvetledriyle mücadele etti. Çünkü bizce o, Zülkade ayı sonlarına doğru ilerleyen günlerde Irak'tan ayrılıp hacca gitmişti.

Halid'in Gizlice Hacca Gidip Gitmediği Meselesi

Halid'in bu kadar yoğun bir mesaî sırasında nasıl fırsat bulup hacca gittiğini sorarak kısa bir sure içinde aşılması kolay olmayan bir çöl yolundan gitmesinin mümkün olmadığını söyleyip bu olayı reddedenler vardır.

Kimi araştırmacıya göre bu sadece bir anekdot, kimisine göre de sadece Seyf İbn Ömer'in bir hayal ürünüdür.[271] Bütün bu ve benzeri iddialara rağmen kaynaklarda yer alan bu olayın değerlendirilip yorumlarıyla birlikte ele alınması gerektiğine inanıyoruz.

---

270 Taberî, II, 4.cüz , 25-26; İbnü'l-Esîr, II , 399.

271 Wellhausen, s. 42; M. Fayda, *Halid Bin Velid*, s. 369

Taberî, İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr'e göre Halid İbn Velid el-Firad'tan 25 Zülkade 12 (31 Ocak 634) tarihinde çıkıp ordusunu harekete geçirmişti. Halid hac mevsiminin yaklaştığı bir sırada Ridde savaşlarından bu yana arka arkaya yaklaşık iki yıl kadar süren bir dizi savaşın yorgunluğunu atmayı düşünmüş ve bunun da ancak hac ibadeti ile gerçekleştirilebileceğini görmüştü.

Aslında Ridde hareketlerinin başladığı günden beri ard arda zaferden zafere, cepheden cepheye koşan Halid'in bir kaç gün de olsa dinlenmek, hakkı ve ihtiyacı idi. Ancak böyle bir anda Halife Hz. Ebû Bekir'den hacc izni alabilmesinin mümkün olmadığını düşünmüş olsa gerek ki böyle bir yolculuğu gizli yapmayı uygun görmüştü.

Bunun için kanaatimizce muhtemelen Firad'tan ayrıldıktan sonra ordusunu ana karargâhın olduğu Hire yakınlarındaki Haffan'a doğru yola çıkarıp kendisi de artçıların arasında bulunuyormuş gibi davranarak yola koyuldu. Halid Firad'tan ayrıldıktan sonra bir kaç arkadaşıyla birlikte ordudan gizlice koparak son derece hızlı ve dinlenmeksizin süratle çöl yoluna düştü. Bu uzak bölgeden ve tarihte hiç kimsenin kullanmadığı kestirme ama çok tehlikeli bir yoldan Mekke'ye doğru hızla hareket etti.

İnanılmayacak kadar çok kısa bir zaman içinde Irak'tan Mekke'ye ulaşan Halid İbn Velid kendisini gizleyerek hac ibadetini yaptı ve hiç kimseye hissettirmeden sadece yanında bulunan yakın arkadaşlarıyla tekrar Mekke'den yola çıkıp Haffan'a veya ordusunu gönderdiği noktaya doğru hızla geri döndü. Aslında Irak'tan Mekke'ye giderken kanaatimizce zamanı zaten müsaitti.

Çünkü 25 Zülkade günü hareket ettiğine göre tevriye gününe daha tam 12 (veya o yıl Zülkade ayı otuz gün çektiyse 13 gün) vardı. Bu müddet içinde bulunduğu yerden Mekke'ye ulaşması zor değildi. Mekke'den görev yerine dönerken de böyle bir

süre içinde dönmüş olabilir. Zaten Ebû Bekir'in mektubu ona Hicrî 13. yılı başında ulaşmamış mıydı? O halde zaman açısından pek bir problem ileri sürülebileceği kanaatinde değiliz.

Halid, Haffan'a vardığında saçlarının traş edilmiş olduğunu görenler buna bir anlam veremediler. Fakat inanılması zor bir olay ile karşı karşıya olduklarını görenler tahminlerini kendilerine sakladılar. Halid'in saçlarının kısaltıldığını görüp hacca gittiğini tahmin eden arkadaşları bile seslerini çıkarıp yorum yapmaktan çekindiler.

Diğer taraftan bu hac yolculuğu bir müddet sonra duyulunca artık gizlenmesi de zor olmuştu. O yılın hac emirliğini yapan Halife Hz. Ebû Bekir bile bunu işitince farkına varamadığı bu ziyareti yaparken gösterdiği cesaretinden dolayı Halid'e kızmış ve yaptığını kınamıştı. Halid'i farklı bir şekilde cezalandırması zordu. Fakat ona Irak'taki fetihleri bırakıp derhal Suriye'ye doğru yola koyulmasını ve ilk etapta Dûmetu'l-Cendel'den başlayıp Suriye'deki kardeşlerine yardım için emrindeki kuvvetlerden bir kısmı ile birlikte hareket etmesini emrederek kendisine ikinci talimat ve gerekli emirleri vereceği günü beklemesini yazdı. Halife Hz. Ebû Bekir'in ona kızgınlığı ve cezası bundan ibaret olup kendisine yazdığı mektupta ve hareket emrinde iltifat ve duadan başka bir üslup kulanmamış, Halid'in konumunu ve emrindeki insanlar nazarındaki izzetini korumuştu.

Halid'in böyle bir hac yolculuğunu reddedenler, Seyf İbn Ömer'in rivâyetini ileri sürerek onun Aynu't-Temr'den sonra Dumetu'l-Cendel'i fethettiğini buradan ordusunu Hire'ye göndererek kendisinin hacca gittiğini ve bir daha Hire'ye dönmediğini söylerler.

Kanaatimizce İslâm tarihinin belkemiğini oluşturan üç klasik kaynak olarak Taberî, İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr[272] Halid'in

272 Taberî, II, 4.cüz, 26-27; İbnü'l-Esîr, II, 400; İbn Kesîr, VI, 352. Aynı olay ile ilgili mektubu ünlü araştırmacı allame Muhammed Hamidullah naklet-mektedir (*el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, s. 390).

hac yolculuğunu tereddütsüzce kaydettiklerine göre bunu kökünden reddetmenin anlamı olmadığı kabul edilmelidir. Halid'in Dûmetu'l-Cendel'den Hire'ye dönmediği kanaatini biz de savunuyoruz.

Ancak olayların seyrine baktığımız zaman Aynu't-Temr'in fethinden sonra Halid İbn Velid hacca gitmiş ve dönüşünden sonra muhtemelen Haffan'a veya tekrar Aynu't-Temr'e, hatta Belâzurî'nin açıkça ifadesine göre Hire'ye bile gelmiş olabilir.

Çünkü Halid buralarda bulunurken Ebû Bekir'den hacca neden izinsiz gittiğini sorgulayan sonra böyle bir cesareti bir daha göstermemesi istenerek serzeniş ihtiva eden bir mektup almıştı: "Allah seni affetsin! Kusur etmeden ve zaaf göstermeden görev yapıp yöneteceğin tarafa git..."[273]

Mektubun muhtevasında hacca gittiği net olarak anlaşılmaktadır. Söz konusu mektubun serzenişle ilgili kısmından sonra derhal Suriye'ye gitmesi emredilmektedir. Bu emir üzerine Suriye yoluna koyulan Halid önce Dûmetu'l-Cendel'i fethetmiş ve burada iken Ebû Bekir'den ikinci mektubu almıştı.[274]

Halid'in bu mektubun Irak fatihi olmasını kıskandığını ifade ettiği Ömer İbnu'l-Hattab'ın işi olduğunu söylediğine dair bilgi ve rivâyetlerin doğru olmadığı son derece açık bir husustur. Hz. Ömer neden Halid'i kıskansın? Eğer böyle bir kıskançlık duysaydı, ilerde Sa'd'a karşı da kıskançlık duyar, Medâin üzerine kendisi giderdi. Ömer gibi büyük bir değerin kıskançlık duyduğunu söyleyen müellifler büyük bir yanılgıya düşmüşlerdir.

Halid İbn Velid, Sâsânîlerin savaşma güçlerini görmüş, onları hangi yöntemlerle mağlup edebileceğini iyice tesbit etmişti. Persleri yendiği birkaç savaştan sonra gözlerini başkentleri Medâin'e diken Halid bu başarılarını sürdürüp Pers

---

273 Belâzurî, s. 131. Taberî'nin İbn İshak'tan rivayetiyle de bu mektup te'yid edilmiştir (II, 4. Cüz, 26).

274 Prof. Dr. M.Hamidullah'ın aktardığı bir bilgi de bizim bu yorum ve yaklaşımımızı aynen desteklemektedir, bk. *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, s. 399.

İmparatorluğu'nu yıkarak Yezdücerd'in sarayına bir an evvel ulaşmayı düşünüyordu.

Çünkü artık Perslerin Müslümanlara karşı dayanamayacaklarını görüyor, böyle bir imkânı değerlendirip Medâin fatihi ve Pers İmparatorluğu'na son veren kumandan olmayı tasarlıyordu. Bu düşünce ve planlarını uygulamaya koyacağı sırada Suriye'de daha önemli bir görev ile karşılaşmış ve hemen yola çıkması istenmişti. Bir başka yorum ve bilgiye göre Halid, Ebû Bekir'in mektubunu alınca Irak'tan uzaklaştırılmasına içerlemiş ve bir an için üzülmüştü. Fakat bir görüşe göre bu mektupta, bir başka görüşe göre ise daha sonra Halife'den aldığı bir başka mektupta Suriye'ye gittiğinde bölgenin başkumandanı olarak görev yapacağını öğrenince de: "Irak'ın fatihi olamazsam, Şam ve Suriye fatihi olmam mümkündür" diye düşünürek işe koyulmuştu.[275]

Bu arada Hz. Ebû Bekir Suriye'de başkumandan olarak görev yapan Ebû Ubeyde İbnü'l-Cerrah'a mektup yazıp fazilet ve üstünlüğünü dile getirdikten sonra, savaş ve kumandanlık özellikleri itibariyle üstün meziyetlere sahip olan ve İslâm adına daha büyük başarılar elde edebilecek bir kumandan olarak Halid İbn Velid'i Suriye Başkumandanlığına tayin ettiğini yazmıştı.

Halife'nin mektubunu alan Halid, yanlış anlaşılmasını istemediğinden derhal Suriye'ye Ebû Ubeyde İbnü'l-Cerrah'a bir mektup yazıp şöyle demişti: "...Emmâ bad... sana ve bize korku gününde emin olmayı nasip etmesini ve dünyada da bizleri korumasını Allah'tan dilerim. Allah Rasulünün Halifesinin bir mektubunu aldım. Bana Irak'tan Suriye'ye gitmemi emrediyor. Bölge başkumandanlığına tayin edilmiş bulunuyorum.

275 Halid'in başkumandanlık meselesi ile ilgili hususun bu şekilde anlatıldığı ve Suriye'ye geldiği ilk günden beri başkumandan tayin edildiğine dair bilgiler verildiği gibi Yermuk savaşına kadar Ebû Ubeyde'nin emrinde olduğu ve sadece Yermuk savaşında başkumandanlık görevini üstlendiğine dair bilgiler de verilmektedir. Bu konuda M. Hüseyin Heykel'in görüşleri ve yorumlarına bakılabilir, *es-Sıddîk Ebû Bekir*, s. 273-274.

Allah'a yemin ederim, ben böyle bir göreve asla talip olmadım. Ebû Bekir ile bu konuda hiçbir yazışmamız olmamıştır. Sen Suriye'deki başkumandanlık görevini sürdürdüğün günlerde konumun ne ise aynen devam edecektir. Sana daima saygı duyulacak ve asla emirlerine ve görüşlerine muhalefet edilmeyecektir. Senin Müslümanların ilki ve en faziletlilerinden biri olarak üstünlüğün asla göz ardı edilmeyecektir.

Allah sana ve bize ihsan buyurduklarını arttırsın. Allah seni ve bizleri cehennem azabından korusun. Allah'ın selâmı üzerine olsun."

Halid'in bu mektubu Müslümanlar arasındaki itaati, sevgi ve saygıyı, emirlere bağlılığı anlatan son derece önemli bir mektuptur. Nitekim Halid bu anlayış ve yaklaşımla Irak'tan ayrılıp Suriye'ye gitmek üzere hazırlıklara başlamıştı.

Dûmetu'l-Cendel'in Fethi ve Suriye Yolculuğu

Dûmetu'l-Cendel Arabistan yarımadasının orta bölgelerinde bugünkü Suudi Arabistan Devleti'nin Kuzey bölgesinde, Ürdün ve Irak sınırlarına yakın, eski Hicaz-Suriye kervan yolu üzerinde, Medine'ye on beş günlük uzaklıkta bulunan eski bir ticaret ve yerleşim merkezidir. Stratejik bir öneme sahip olan Dûmetu'l-Cendele "el-Cevf" adı verilmektedir.

Bazı kaynak ve araştırmaların zikrettiği şekilde adını muhtemelen Hz. İsmail'in oğlu Dûme, Dum veya Dûmân'dan almaktadır. Nesli Tihame bölgesinde yayılmış bulunan Hz. İsmail'in çocuklarından Dûma, Vadi's-Sirhan taraflarına yönelerek el-Cevf denilen yerde taştan (cendel) bir kale inşa edip burayı yurt edindiğinden dolayı bölgeye Dûma'nın taş kalesi anlamında Dûmetu'l-Cendel adı verilmiştir.

Dûmetu'l-Cendel eski bir antik kent olup Nabâtîler ve Romalılar devrinde gayet parlak bir dönem yaşamıştır. Son derece stratejik bir mevkide olan şehir Hicaz, Irak ve Suriye'de yaşayanlar için büyük bir önem taşıyordu. Önemli bir ticaret

ve panayır merkezi olan Dûmetu'l-Cendel İslâm'ın ilk yıllarında Gassânî Devleti'nin etkisiyle Hristiyanlığı benimsemişti. Hz. Peygamber devrinde Dûmetu'l-Cendel ile sık sık münasebetler olmuştu. Hz. Peygamber, bölgeyi elinde tutanların Medine'den gelen Müslümanların kervanlarına saldırmalarını bertaraf etmek üzere bizzat kendi kumandası altında buraya bir sefer düzenlemiş ve bu sefer ile Dûmelilerin saldırıları önlenmişti.

Hicrî 6. yılın Şaban (627 Aralık-628 Ocak) ayında Abdurrahman İbn Avf kumandası altında bir askerî birlik bölgeye gönderilmiş ve çevre kabilelerden bazıları İslâm'a girmişti. Hicri 9. (630) yılda Tebük Seferi sırasında Hz. Peygamber, Halid İbn Velid kumandasında dört yüz kişilik bir suvarî grubunu Dûmetu'l-Cendel'e göndermişti. Halid bu seferi sırasında şehrin hristiyan reisi Ukeydir İbn Abdülmelik'i esir edip Medine'ye götürmüştü.

Tebük seferini izleyen günlerde Hz. Peygamber'in isteği ve daveti üzerine Ukeydir'in İslâm'a girdiği ve ona bir ahidname yazıldığı bazı kaynaklarda kaydedilirken, diğer taraftan onun cizye vermek suretiyle kendi dininde kaldığı fakat İslâm Devleti'ne itaati kabullendiği de ifade edilir.[276] Ancak Ukeydir'in Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm Devleti'ne ve Halife'ye isyan etmesi üzerine Hz. Ebû Bekir Dûmetu'l-Cendel ve reisini itaat altına almak için gerekli tedbirlere baş vurmuş ve bölge kumandanı Halid İbn Velid'e yazdığı mektubunda Suriye'ye hareket talimatında Dûmetu'l-Cendel üzerine gitmesini istemişti.[277]

Bu husus İbn Sa'd'ın hocası el-Vâkidî'den aktardığı bir rivâyettir. Buna karşılık Taberî'nin Seyf İbn Ömer'den aktardığı rivâyet ise biraz daha farklı olup Belâzurî ve İbn Sa'd'ın rivâyetleriyle uygunluk arzetmemektedir. Buna göre Hz. Ebû

276 Yakut, *Mu'cemu'l-Buldân,* "Dûmetu'l-Cendel" II, 488. Ayrıca bk. M. Hamidullah, *el-Vekâiku's-Siyâsiyye,* s. 293-294.

277 İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-Kübrâ,* VII, 397.

Bekir Irak'ın fethi için bölgeye Halid İbn Velid ve İyâd İbn Ğanm'ı göndermişti. Seyf'in rivâyetine göre Halid Fırat bölgesinin güneyinden, İyâd ise kuzeyinden başlayacaklardı. Önlerindeki şehir ve kasabaları fethederek Hire'ye önce varan başkumandan olacaktı.

Bu program gereğince Dûmetu'l-Cendel'i muhasara eden İyâd İbn Ğanm Arap kabilelerinden Kelb, Bahrâ, Gassân, Tenuh ve Dacâim kabilelerinden meydana gelen birleşik bir ordu ile karşılaşınca zor anlar yaşamış ve durumu Halife'ye bildirmişti. Bunun üzerine Halife Ebû Bekir derhal Halid İbn Velid'e haber göndererek İyâd'a yardıma gitmesini emretmiş, Halid emir gereğince kendi bölgesindeki işlerini bırakıp Dûme'ye gelerek İyâd'ı düştüğü zor durumdan kurtarmış ve şehri fethetmişti.[278]

Vâkidî'den gelen rivâyete göre, bu sıralarda Hire ve çevresindeki şehir ve kasabaları Sâsânîlerin hakimiyetinden kurtaran Halid İbn Velid Aynu't-Temr'in fethinden ve meşhur hac yolculuğundan sonra emrindeki ordularla bulunduğu noktadan güneybatıya doğru kayıp Dûmetu'l-Cendel üzerine harekete geçti. Kaleyi Ukeydir başkanlığında Kelb, Gassân, Behrâ, Dacâ'im ve Tenuh kabileleri savunuyordu.

Ancak o günlerde Ukeydir'in yanı sıra bölgede etkin olan diğer bir emir de el-Cudî İbn Rabîa idi. Ukeydir, bölgede sözü en çok dinlenen kişi olmasına rağmen Halid'in bölgeye yaklaşması üzerine el-Cudî'ye ve Dûme halkına yaptığı tavsiyeler pek tasvib edilmemişti. Ukeydir şöyle diyordu: "Ben Halid'i iyi tanırım. Onunla savaşıp onu mağlup etmek mümkün değildir. Girdiği savaşlarda kuşlar bile ondan kurtulamaz. Az veya çok olsun karşısındaki ordular onunla savaşa kalkışınca hep hezi-

278 Taberî, II, 4. cüz, 22-23. İbnü'l-Esîr bu hikayeyi Taberî'den aktarmış, fakat gerçekten Seyf'in masal mahiyetindeki rivayetinin gereksiz anlatım yerlerini eserine almamıştır (II, 396). Biz de rivayetin bu kısmının doğruluğunu kabul etmemekle birlikte Taberî'de zikredildiğini ifade etmek maksadıyla kaydettik.

mete uğramışlardır. Gelin, beni dinleyin, Müslümanlarla sulh yapalım."

Ancak halk Ukeydir'in bu tavsiyelerine kulak asmayıp şehirlerini Halid'e karşı savunmaya geçti. Ukeydir de: "O halde ben sizinle olamam" deyip bu kabilelerden ayrılarak çekip gitti.

Halid İbn Velid Dûmetu'l-Cendel yakınlarına varınca Âsım İbn Amr'ı öncü kuvvet olarak gönderdi. Âsım İbn Amr bölgeyi terk etmeye kalkışan Ukeydir İbn Abdülmelik'in önünü kesip yakaladı ve Halid'e götürdü. Halid derhal Ukeydir ve adamlarının idam edilmesini emretti. Sonra Dûme'ye doğru saldırıya geçip buradaki kabilelerle savaşa başladı. Halid ilk saldırılarda bölgenin ikinci adamı olan el-Cûdi İbn Rabîa'yı esir aldı. El-Cûdi'nin esir edildiğini gören Dûmeliler kaçıp kaleye sığındılar.

Ancak adı geçen beş kabilenin tüm halkı kaleye sığmayınca başta Kelbliler olmak üzere bir kısmı dışarıda kaldı. Bunların eski müttefikleri olan Temimoğulları'nın yardımlarına rağmen Halid'in buraya ulaşmasıyla yakalananlar idam edildi. İdam edilenler arasında el-Cûdî de bulunuyordu. Ancak Halid'in yanında bulunan diğer kumandanlardan el-Akra' İbn Hâbis ve Âsım İbn Amr'ın şefâatleriyle Kelb kabilesi mensupları bu idamlardan kurtulmuştu. Daha sonra kapıya dayanan Halid kale kapısını açtırıp içeri girdi ve kalede bulduklarının bir kısmını idam etti, geri kalanlarını kadın ve çocuklarıyla birlikte esir aldı.

Halid İbn Velid'in Dûmetu'l-Cendel'de iken Hz. Ebû Bekir'den ikinci bir emir ve ahidnâme aldığını ve bu ahidnâmeyi Şerik İbn Abde el-Aclânî'nin bölgeye ulaştırdığını görüyoruz. Ebû Bekir'in bu mektubunda Halid'in derhal Suriye üzerine gitmesi emrediliyordu.

Bu duruma göre Halid İbn Velid, Aynu't-Temr veya Hire'de iken Hz. Ebû Bekir'den birinci mektubunu almış ve bunun üzerine Dûme'ye hareket ederek burayı fethetmiş ve Ebû Bekir'in ikinci mektubunu beklemişti. İkinci mektubun gelişi üzerine de

derhal Suriye yolunu tutmuş ve Dûmetu'l-Cendel'den Kelb kabilesine ait olan Kurâkır suyuna doğru hareket etmişti.

Biz burada Seyf İbn Ömer'in anlattığından tamamen farklı olarak başta Muhammed İbn Sa'd gibi güvenilir bir müellifin, kâtibi olduğu Vâkidî'nin Said İbn el-Müseyyeb gibi güvenilir bir tabiiden gelen bir senedle aktardıklarından ve ayrıca Belâzurî'nin aynı rivâyetin yanı sıra Avâne İbn Hakem el-Kelbî'den aktardığı rivâyetlerden hareket ederek Halid'in seyir çizgisini belirlemeye çalıştık.[279]

Hz. Ebû Bekir Devrinde Bizans ile İlişkiler ve Suriye'nin Fethi

İslâm dini insanlığa gelen son ilahî mesaj olarak insanlar arasındaki adaletsizlik ve eşitsizliği kaldırmayı, insanlığın birbirlerini kul ve köle edinmelerine son vermeyi gaye ve hedef seçmiştir. İslâm'ın yüce kitabı Kur'an-ı Kerim kullara kul olmayı kaldırıp despot ve zâlim yönetimlere son vermeyi, insanların hâkimiyeti yerine Allah'ın hâkimiyetini gerçekleştirmeyi öğretmiş ve bunu Müslümanlar için bir görev olarak belirlemiştir.

Yeryüzünde fitne (karışıklık), zâlim yönetimler, kral, imparator ve diktatörlerin baskı rejimleri kalmayıncaya kadar bunlarla mücadele etmek için cihadı gerekli kılmıştır. İslâm'a göre zulüm sona ermeli, yeryüzünde zalim ve mazlum kalmamalıdır.

Bu durum vahyin emrettiği ve belirlediği bir teoridir. Bu teorinin gerçekleştirilmesi ise Müslümanların görevidir. İslâm dini mensuplarının gerçekleştirmek zorunda oldukları bu teoriyi eksik bırakmaları İslâm'ın değil, bizzat kendilerinin kusurlarıdır. Yani hâlâ yeryüzünde zulüm ve fitne varsa burada İslâmî teoriye aykırı bir uygulama var demektir.

Zira İslâm'ın Cenab-ı Allah tarafından gönderilmesinin veya bir başka ifade ile Kur'an'ın indirilmesinin ana sebebi

279 İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-Kübrâ*, VII, 397; Belâzurî, s. 131.

özetle şudur: İnsanlar köleleştirilmeden yalnız Allah'a boyun eğmelidirler. Allah'ın dışında hiçbir güç ve kuvvetin önünde eğilmemeleri gerektiğine de iman etmek zorundadırlar.

Cenab-ı Allah Kur'an-ı Kerim'de: *"Ey iman edenler! Size en yakın yerde bulunan kâfirlerle savaşınız. Sizde bir sertlik* (yiğitlik) bulsunlar (da o zalim sistemlerine son versinler). *Biliniz ki Allah muttakîlerle beraberdir"* (et-Tevbe, 9/122) buyurmaktadır. Hz. Ebû Bekir Ridde problemlerini hallettikten sonra bu âyetin gereği olarak yakın bölgelerdeki zalim krallıkları sona erdirmek üzere ordularını buralara sevketmiş ve bu orduların başına değerli ve tecrübeli kumandanlar tayin etmişti. Çevre bölgelerdeki fitne ve zulümlerin kaldırılmasını Kur'an ve peygamber emrettiğine göre bu emirlerin mutlaka yerine getirilmesi gerekmekteydi. İslâm'ın fetih politikası bu yönde idi. Önce tebliğ ve İslâm'a davet, sonra zulüm sistemlerine son verip topraklarını İslâm topraklarına dahil ederek halkını İslâm'ın yönetimine tabi kılmaktır. Bu da olmadığı takdirde artık iki kesim arasında tek hakem kılıç kalır.

Hz. Peygamber'in İslâm Devletinin oluşmasından sonra dış ilişkiler kapsamında ilk icraatı Mekkeli müşriklerle yaptığı Hudeybiye barış anlaşmasıdır. Barış döneminde Hz. Peygamber bütün civar hükümdarlara tebliğ mektupları gönderip İslâm'a ve İslâm'ın Peygamber'ine, Peygamber'inin getirdiği hükümlere, ilahî emir ve yasaklara uymalarını istemişti.

Barış yoluyla yapılan teklif ve davetlere güzellikle cevap verenler dünya ve âhiret mutluluğuna ererken, davete tepki gösterenlere de benzer davranışlarla cevap verilmiştir. İslâm Peygamberi'nin iyi niyet taşıyan davet mektuplarını götüren elçilerden birini Bizans'ın yandaşları öldürmüş, Sâsânî kisrası ise mektubu paramparça ederek yırtmış ve Peygamber'e hakaretlerde bulunmuştu. Bu yanlış davranışlar cevapsız kalamazdı.

Mute savaşı ile başlayan Medine İslâm Devleti-Bizans ilişkileri gün geçtikçe sıcak ortamlara doğru kaymış ve Tebük

seferini ortaya çıkarmıştı. Otuz bin kişilik bir ordu ile Suriye üzerine sefer düzenleyen Hz. Peygamber adeta Bizans'a meydan okumuştu. Bunun ardından vefatına yakın günlerde tekrar Üsame İbn Zeyd kumandası altında Suriye'ye bir ordu daha sevketmeyi planlamış ve bu ordu Hz. Ebû Bekir'in hilafetinin ilk haftasında yola çıkarılmıştı.

Bütün bu gayretlerin yanında önemli bir hedef daha gösterilmişti. İslâm'ın kutsal saydığı mekanlar vardı. Mekke haremi Hz. İbrahim devrinden beri kutsaldı. Kudüs Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın peygamberlik görevlerini yaptıkları günden beri kutsaldı. Medine (Yesrib) ise Hz. Peygamber'in buraya hicretinden sonra kutsal oldu.

O gün için Hicaz bölgesindeki bu iki şehir Müslümanların yönetimine dahil idi. Ama Kudüs, hâlâ Bizans hristiyanlarının elinde bulunuyordu. Hz. Peygamber'in buraya gerçekleşen İsra mucizesi ile bu şehir İslâm'ın ilk kıblesi olma özelliğine ilaveten yeni bir kutsiyet daha kazanmıştı. Dolayısıyla Müslümanlar için Kudüs'ün bulunduğu Filistin bölgesi Bizans imparatorlarının hâkimiyetinden kurtarılmalıydı.

Bu anlayış sadece kutsal yerlere özgü değildi. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Müslüman olsun veya olmasın insanlar insan olarak zulme uğratılamaz, despot ve baskıcı zalim yönetimlerin ellerine terk edilemez. Bu gayenin gerçekleştirilmesi de Müslümanların hedefi ve özellikle başta bulunan Peygamber'in halefi olan İslâm Devlet Başkanı'nın görevidir. İşte bunun için Hz. Ebû Bekir, Halid İbn Velid kumandasında Irak ve dolayısıyla Sâsânî-Pers İmparatorluğu üzerine ordular gönderdiği gibi Suriye'deki Bizans ve onlara bağlı tampon devletlerin yönetimine son verip İslâm ve Allah'ın hâkimiyet ve adaletini kurmak için de faaliyetlerde bulunmuştu.

Suriye

M.Ö. 4000 yılı ortalarında avcılık ve daha sonra metal işlemeciliğinin yavaş yavaş ortaya çıkıp yerleşim alanları ve kentlerin ilk defa kurulduğu Akdeniz'in doğu sahili, Arabistan'ın kuzeyinde ma'mur ve verimli bir bölgedir. Şarab ve mayalı ekmek imalinin mucidleri olan Sâmîlerin M.Ö. 3000 yılında yerleştikleri Suriye'de güçlü devletler ve büyük medeniyetler kurulmuştur.

Hz. İbrahim devrinden itibaren birçok Peygamber'in geldiği ve tevhid inancının insanlara ulaştırıldığı bu bölgede büyük medeniyetlerin ortaya çıkması gayet tabii bir olaydır. M.Ö. 2000 yıllarında Akadlar burada hüküm sürmüştü. M.Ö. 1800'lü yıllarda Ârâmîler, 1600'lü yıllardan sonra da Hititler Suriye'yi ele geçirdiler.

Ancak Mısır'da güçlü bir yönetim oluşturan Hyksoslar Suriye'deki egemenliklerini korumak için Mezopotamyalılarla sürekli çatışmak zorunda kalmışlardı. Hitit ve Asurlular'ın Suriye'ye yaptıkları saldırıların ardı arkası kesilmemiş nihayet Hititler ile Mısırlılar arasında meydana gelen ve dünya tarihinde büyük bir yer tutan Kadeş Savaşı (M.Ö. 1286) bölgedeki egemenlik mücadelesini zirveye çıkarmıştı. Kadeş savaşı Mısırlıların Suriye üzerindeki egemenliklerini sona erdirdi.

Ancak Hitit egemenliği de çok uzun asırlar sürmedi, M.Ö. 11. yüzyıldan sonra Suriye, Ârâmîlerin hâkimiyetine girdi. M.Ö. 9. yüzyılda Asurlular bölgeye yeniden saldırdı. M.Ö. 8. yüzyılda da Ârâmîler Asurluların egemenliği altına girdi ve Asurlular M.Ö. 612'de Medler tarafından yıkılıncaya kadar Suriye'de tek söz sahibi olarak kaldılar. Bu tarihten sonra İsrailoğulları bölgede yerleşik bir dönem sürerken Babiller ve özellikle Buhtnassar bu bölgeleri kasıp kavurmuştu.

Daha sonraları burada Filistinliler ve Fenikeliler M.Ö. 333 yılındaki Büyük İskender'in işgaline kadar söz sahibi oldular.

Bu tarihten itibaren Suriye Makedonyalıların egemenliğine girdi. Bir müddet sonra Selevkosların eline geçen bölge önemli bir ticaret merkezi haline geldi.

Fakat Romalılarla Perslerin saldırısı ve hâkimiyet mücadelesi bu bölgede yoğunlaşınca Nabatîler ve İsrailoğullarının kalıntıları olan bazı kabileler Suriye'yi aralarında paylaşmışlardı. Bu parçalanmışlık M.Ö. 64 yılında Romalıların Suriye'yi ele geçirmesiyle sona erdi ve bölgede yeni bir dönem başladı. Roma egemenliğine rağmen Nabatîler Devleti'nin bölgedeki varlığı M.S. 106 yılına kadar sürdürülebilmişti. Fakat bölge üzerindeki Roma-Pers mücadelesi sürerken dördüncü yüzyıldan sonra Romalılar ve özellikle Doğu Roma-Bizans Devleti bu bölgeyi kendisine tam anlamıyla bağlamış, doğu ve güneyden gelebilecek tehlikeler için bir tampon bölge haline getirmişti.

Fakat Persler burada Bizans kültürünün ve Hristiyanlığın yayılmasını kabullenmek istemediklerinden, Suriye üzerine saldırılarını M.S. 5. ve 6. yüzyıllarda sürdürmüş ve 7. yüzyılın başında (614'de) büyük bir saldırı ile bölgeyi ele geçirip Kudüs'teki kutsal haç'ı alarak kendi başkentleri Kteziphon'a götürmüşlerdi. Ancak Bizans'ı yeniden toparlayan ünlü İmparator Herakleios Suriye'yi çok kısa bir müddet sonra Perslerin egemenliğinden kurtarmış ve kutsal haç'ı yeniden ele geçirip Kudüs'e getirmişti. Bu savaş Suriye'de Romalılarla-Perslerin mücadelesinin son savaşı olmuştu. Artık bölgede İslâm ve Müslümanlar vardı. Bu tarihten sonra Suriye'de Bizans egemenliği fazla sürmeyecek, Suriye artık yeni sahipleri olan Müslümanlara teslim edilecek ve asırlarca bu egemenlik devam edecekti. Nitekim Suriye'de o günden bugüne kadar Müslümanlar vardır.

Müslümanlar Suriye'de

İslâm'ın ilk dönemlerinde "Suriye" ismi kullanılmayıp bu bölgeye "eş-Şâm" veya "Bilâdü'ş-Şâm" adı verilmekteydi. Ancak Kudüs ve çevresi ile bugünkü Ürdün'ün bir kısmını içine

alan bölgeye "Filistin" denildiği de görülmektedir. Irak'ta Hire Devleti'ne son veren Müslümanlar Sâsânîlerin tampon devletini yıkmış ve civardaki bütün kent, kasaba ve köyleri ele geçirmişlerdi. Artık İslâm'ın ve vahyin egemenliğini, tevhid inancını bir başka komşu ülke olan Suriye'ye, Şam bölgesine götürmek ve bu sefer Bizans'ın tampon devleti Gassânîler'e son vermek gerekiyordu.

Seylü'l-Arim felaketinden sonra Yemen'i terk etmek zorunda kalan Kahtânî Araplarının bir diğer kolu olan Gassânîler Miladî 3. yüzyılda Suriye'ye gelip yerleşmişlerdi. Bizans ile çok sıkı bir ilişkiye giren Gassânîler'in en büyük hükümdarı II. Haris b. Cebele 529 yılında imparatordan sonra en büyük unvan olan "Phylarck" yani "Büyük Emir" ünvanı ile Petra genel valiliğine tayin edilerek Hristiyan Monofizit mezhebine intisab etmişti.

Bizans İmparatoru I. Justinianus (527-569) zamanında elde edilen bu başarı Suriye'yi tamamen Bizans için bir vassal ve tampon devlet haline getirmişti. Fakat yukarıda da ifade ettiğimiz gibi 613-614 yıllarında Sâsânî saldırısıyla başlayan ve yaklaşık on yıl kadar süren mücadeleden sonra Sâsânî egemenliği de son bulmuştu. Diğer taraftan bölgedeki Araplar Hristiyan olduklarından dolayı Müslümanlarda girişilen savaşlarda hep Bizans'ın yanında yer almışlardı.

Hz. Ebû Bekir, Ridde savaşlarından sonra Halid İbn Velid'i Irak üzerine gönderdiği gibi Suriye üzerine de Halid İbn Said'i göndermeyi tasarlamıştı. Hatta ona bir sancak verip ordunun başına tayin etmişti. Fakat her nedense Hz. Ebû Bekir'in bu kumandanı, Suriye'ye gidecek ordunun başından azlettiğini ve yerine Yezid İbn Ebi Süfyan'ı tayin ettiğini görüyoruz. Kaynaklar bu konuda tafsilatlı ve yer yer farklı bilgiler vermektedirler.

Taberî ve İbnü'l-Esîr Halid İbn Said'in Hz. Peygamber tarafından Yemen'e âmil olarak gönderildiğini, Rasûlullah'ın âhirete irtihâlinden sonra Medine'ye geri döndüğünde Hz. Ebû Bekir'in halife tayin edildiğini görüp Hz. Osman ile Hz. Ali'ye

giderek Kureyş'in en önemli ve etkili ailesi olan Abdimenafoğulları dururken Teymoğulları gibi küçük bir aileden birisinin halife tayin edilmesini nasıl kabul ettiklerini sorduğunu kaydederler.

Halid İbn Said'in bu sorusu üzerine Hz. Ali: "Sen Ebû Bekr'in seçilmesini mi yanlış görüyorsun? Yoksa bunu eşraf veya asaletle alakası olmayan bir Hilafet makamı olarak mı görüyorsun? demiş ve onu susturmuştu. Halid'in bu sözleri Hz. Ebû Bekir'e ulaşınca Ebû Bekir cahiliye izleri taşıyan bu anlayışa sahip bir kimsenin kumandanlık yaparken yanlışlıklar yapabileceğini düşünmüş ve onu Suriye üzerine gitmeğe hazırlanan ordunun kumandanlığından azletmişti.

Şu var ki Ebû Bekir bu azli önce pek düşünmemiş sadece Halid'in sarfettiği sözlere içerlemişti. Fakat olayı ve konuşulanları işiten Hz. Ömer kumandan olmaması gerektiği üzerinde durarak halifeye onu azletmesi için ısrarda bulunmuştu. Bu konuda Belâzurî Hz. Ömer'in şöyle söylediğini kaydeder: "O, övünmeyi seven bir adamdır, onun bu huyu kendisini başkalarına karşı üstünlük yarışı ve kabile taassubuna sokar."

Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'in söylediklerini doğru bulmuş ve ashabtan Ebû Erva ed-Devsî'yi Halid İbn Said'e gönderip sancağı ondan almasını istemişti. Sancak Halid'den alınıp halife tarafından Yezid İbn Ebi Süfyan'a verildi. Bu sancağın Medine yakınlarında Zü'l-Merve adı verilen yerde Yezid'e teslim edildiği kaydedilir.[280]

Bir başka rivâyete göre de Halid İbn Said Yemen'den dönerken üzerinde ipek bir cübbe vardı. Hz. Ömer İslâm'da erkekler için giyimi yasak olan ipekten bir cübbe giymekte olan Halid İbn Said'i görünce hemen yanındakilere Halid'in üzerindeki cübbenin parçalanmasını emreder. Cübbe Halid'in sırtındayken parçalanır. Buna kızan Halid, Hz. Ali'ye gidip: "Abdi-

280 Belâzurî, s. 129; Taberî, II, 4. cüz, 28; İbnü'l-Esîr, II, 402; İbn Kesîr, VII, 2.

menafoğulları! Size ne oldu? Emirlik konusunda mağlubiyete mi uğradınız?" der. İşte bunun üzerine Hz. Ömer, Ebû Bekir'e giderek Saîd'in azledilmesini istemişti.[281]

Suriye (Şam) üzerine gönderilecek orduların hazırlanması konusunda Hz. Ebû Bekir en yakın arkadaşlarına konuyu açıp olayı istişare edince Ensâr ve Muhâcirlerin ileri gelenleri toplanıp görüşlerini bildirmişlerdi. Hz. Ömer böyle bir kararın son derece isabetli olacağını söylemişti. Abdurrahman İbn Avf da Yemen'den Rabîa ve Mudar kabilelerinden cihada katılacak asker toplanmasını tavsiye etmişti. Hz. Osman Suriye'ye orduların sevk edilmesini destekler ve ardından şöyle derdi: "Allah Rasulünün Halifesi! Seni bu konuda sonuna kadar destekleyecek, görüşlerine saygı gösterecek ve emirlerine itaat edeceğiz. Sana güveniyoruz. Arzu ettiğini yap. Senin emrindeyiz. Asla sana muhalefet etmeyeceğiz. Allah seni muvaffak etsin."

Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir önce Medine halkını mescitte toplayarak onlara şu konuşmayı yapmıştı: "Cenab-ı Allah size iman ve İslâm gibi bir nimeti ihsan buyurmuştur. Küfrü yeryüzünden izale etmek için şanınızı cihad ile yüceltmiştir. İslâm dini ile sizi bütün dinlerden üstün kılmıştır. Bugün yeryüzünde zulüm ile hükmeden Bizanslı Rumları cihad ile itaat altına almak üzere hazırlanmanızı istiyorum. Başlarınıza kumandanlar, ellerinize sancaklar verip sizi Şam ve Filistin'e göndereceğim. Allah'a itaat ediniz, kumandan ve yöneticilerinize muhalefet etmeyiniz." Sonra Bilâl-i Habeşî'yi çağırıp herkesi cihada davet etmesi için ilanda bulunmasını emretmişti.

Medine halkı bu çağrıya uyup hemen hazırlıklarını yapmaya ve toplanmaya başladılar. Civar kabilelerden, hatta uzak yerlerden cihad çağrısını işitenler, kitleler halinde Medine'ye akın akın gelmeye başladı. Ancak karşılarında son derece çetin ve kuvvetli bir düşman vardı. Sadece Medine ve çevresinden

281 Taberî, aynı yer; İbn Kesîr, VII, 3.

gelip toplananların yeterli olmayacağını gören Hz. Ebû Bekir ve ashabın ileri gelenleri Yemen'e haber ulaştırıp Müslümanların bu cihad hareketine katılmalarını istedi. Hz. Ebû Bekir, Yemen halkına uzun bir mektup yazıp onlara cihadın faziletini anlattıktan sonra Bizans üzerine ordular sevkedeceğini, Müslümanların bu ordulara katılmak üzere Medine'de toplandıklarını ve Yemenli Müslümanların da samimi bir niyetle bu cihada iştirak etmelerini istediğini bildirmişti. Yazdığı mektubu ashabın ileri gelenlerinden Enes İbn Mâlik ile Yemen'e ulaştırdı.[282]

Hicrî 13 (634) yılı başında Medine'de Himyer, Tayy, Kinane, Abs ve Ezd kabilelerinden büyük kitleler gelip toplandı. Kays İbn Hübeyre Mezhiçlilerin, Cündüb İbn Amr ed-Devsî Ezdlilerin ve Hâbis İbn Sa'd et-Tâî Taylıların başına geçip ordularıyla birlikte Medine'ye koştular. Ayrıca İbnü'l-Esîr'in ifadesine göre İkrime İbn Ebi Cehil kumandasında Tihame, Uman ve Bahreyn bölgelerinden kalabalık kitleler geldiler.

Ayrıca Amr İbnü'l-Âs Huzeym, Uzle ve Sa'doğullan kabilelerine zekât âmili olarak görevlendirilmiş iken bu çağrıyı işitince adı geçen kabilelerden bir ordu oluşturup Medine'ye ulaşmıştı. Velid İbn Ukbe de Kudaa kabilesinde görev yaparken bunu öğrenmiş, o da Kudaalılarla birlikte halifenin emri üzerine gelmişti. Hz. Ebû Bekir, Amr İbnü'l-Âs'a: "Seni dünya ve ahiretin için daha hayırlı olacak bir göreve göndermek istiyorum" deyince, Amr: "Allah Rasulünün halifesi! Ben Allah'ın oklanndan bir okum. Allah'ın izniyle beni istediğin tarafa atabilirsin" demiş ve bunun üzerine Hz. Ebû Bekir onu orduyla birlikte Medine'den Filistin'e doğru yola çıkarmıştı.

Onunla birlikte bir müddet yürüyen halife, Amr'a şöyle tavsiyede bulunmuştu: "Amr! Yapacağın her işte Allah'tan kork. O'ndan çekin, çünkü O senin içini de dışını da görür. Yapacağın her şeyi bilir. Seni, İslâm'da senden önceliği ve üs-

282 İbn Asâkir, *Tarihu Medineti Dımaşk,* II, 65-66.

tünlüğü olan bir çok sahabinin önüne geçirip onlara kumandan tayin ettim. Yaptığın her işte Allah'ın rızasını gözet. İnsanların iç dünyalarını ve gizli tutulması gereken durumlarını karıştırmadan zâhire göre muamele yap. İşini her safhasında ciddi tut. Savaşa girdiğinde samimi davran. Arkadaşlarına konuşma yaptığın zaman sözü kısa kes. Az ve öz konuş. Kendi nefsini ıslah et de sana tabi olanlar ıslah olsunlar."[283]

Irak'ın büyük bir gayret ve şevk ile İslâm Devletinin itaatine alındığını görmesi Hz. Ebû Bekir'de Suriye'nin de İslâm toprağı olacağı kanaatini uyandırmıştı. Oluşturulan orduların başına kumandan tayin ederken son derece hassas davranan Halife Hz. Ebû Bekir genellikle beceri, uzmanlık ve iyi asker olmanın yanı sıra takva, samimiyet ve Allah korkusu ile sağlam İslâmî anlayış ve yaklaşıma sahip olanları tercih etmişti.

Ayrıca Muhâcir ve Ensâr'ın en ileri gelen şahsiyetlerini Medine'de devlet merkezinde bırakmış ve bu orduların her hâlükârda geriye dönerken mağlup düşmeleri halinde bunları toparlayacak, İslâm'ı ve Müslümanları koruyup yönetecek öncüleri yanında tutmuştu. Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdurrahman, Osman vb. kimseler toplumun öncüleri olarak merkezde kalmalıydılar.

Halife Medine'de oluşturduğu ordunun başına Yezid İbn Ebû Süfyan'ı tayin etmişti. Amr İbnü'l-Âs'ı topladığı kuvvetlerin kumandanı tayin edip Filistin'e, Velid İbn Ukbe veya bir başka görüşe göre Şurahbil İbn Hasene'yi –ki bu daha doğru bir görüş olsa gerek- Ürdün'e doğru yola çıkarmıştı.[284] Bütün bu bölgelere gönderilen ordu ve kumandanların başına da ümmetin emini ve herkesin takdir ve sevgisini kazanmış olan ashabın ileri gelenlerinden ve aşere-i mübeşşere'den Ebû Ubeyde İbnü'l-Cerrah'ı başkumandan tayin etmişti.

---

283 İbn Asâkir, *a.g.e.* II, 66.

284 İbn Asâkir, Velid İbn Ukbe'den söz etmeksizin diğer üç kumandanın Ebû Bekir tarafından Suriye'ye doğru yola çıkarıldığını kaydeder (II, 67).

Ebû Ubeyde İbnü'l-Cerrah'ın ilk gönderilen kumandanlar arasında görev alıp almadığı tartışmalı bir konu olarak görülmekle birlikte Hz. Ebû Bekir'in Suriye'ye gönderdiği kumandanlara yaptığı şu konuşmasıyla olay gayet net bir şekle kavuşmuştur:

"Sizler savaşmak üzere bir araya geldiğinizde başkumandanınız Ebû Ubeyde Âmir İbn Abdillah el-Cerrah el-Fihrî olsun. O bulunmadığı takdirde Yezid İbn Ebû Süfyan'dır..."[285]

Başka bir rivayete göre ise[286] Ebû Bekir'in, Yezid ve Şurahbil'i Suriye'ye gönderdikten sonra Ebû Ubeyde'yi her ikisine yardımcı olmak üzere yola çıkardığı görülmektedir. Ancak bir araya geldiklerinde başkumandan Ebû Ubeyde idi.

Hz. Ebû Bekir İslâm'ın yeryüzünde yayılışı, gayr-i İslâmî zulüm yönetimlerinin sona erdirilip ilahî adalete dayalı bir dünya ve yönetim oluşturmak üzere giriştiği bu fetih hareketinin ordusuna ve kumandanına tarihte ve özellikle savaş hukukunda büyük bir yer tutan son derece önemli ve anlamlı bir konuşma yapmıştı.

Her halde tarih böyle insaf, adalet ve güzelliklerle dolu savaş taktiği veren bir devlet yöneticisine az rastlamıştır. Peygambere ve dolayısıyla vahiy öğretisine dayalı olan bu talimat İslâm'ın fetih anlayışı ve savaş hukukunu ortaya koyan temel prensipleri ihtiva etmektedir. Hz. Ebû Bekir Yezid İbn Ebi Süfyan'ı Suriye'ye, Dımaşk'a doğru gönderirken ona ve emrindekilere hitaben şöyle demişti:

"Ben seni denemek, sana tecrübe kazandırmak ve seni bu konuda yeterli bir noktaya ulaştırmak için komutan tayin ettim. Bu işi başarırsan seni bu görevin başında bırakır, hatta daha önemli görevlere tayin ederim.

---

285 Belâzurî, s. 128. İbn Asâkir ise Ebû Ubeyde'den söz etmez ve ilk üç kumandan bir araya gelirken Amr'ın en yetkili olduğunu kaydeder (II, 67).

286 Taberî, II, 4. cüz, s. 30, vd.

Ama bu görevini tam anlamıyla yerine getiremezsen seni görevden alırım. Bunun için öncelikle Allah'tan kork! Çünkü O, senin dışını gördüğü gibi kalbinden geçeni de bilir. İnsanlar içinde Allah'a en yakın olmaya layık olan ve bunu hak eden kişi O'nu herkesten daha çok veli ve dost edinen kimsedir.

Allah'a en yakın olan kimse yaptıklarıyla O'na en çok yakın olmaya çalışan kimsedir. Niyeti güzel ve iyi olmayanın hiçbir ameli fayda vermez. Allah rızasının gözetilmediği hiçbir amelin sevabı yoktur. Allah yolunda yapılacak cihad ile ilgili sevaplar Allah'ın kitabında belirtilmiştir.

Ben sana Halid İbn Said'e verdiğim görevi devrediyorum. Sakın cahiliye duygularına kapılma. Çünkü Allah cahiliyeye ve cahiliye halkına buğzeder. Askerlerinin yanında bulunduğun zaman onlarla samimi bir havada sohbet et. Sohbetine hayırla başla, onlara hayır vaad et. Öğüt verdiğinde sözünü kısa tut. Zira uzun nasihatların bir kısmı diğer bir kısmını unutturur.

Kendini ıslah edip halini düzelt ki başkası seni örnek alıp halini düzeltsin ve sana karşı iyi davransın. Namazını vaktinde kıl, rükû ve secdelerini eksiksiz yap. Düşmanın elçileri sana gelirse onlara ikramda bulun ve onları karagâhında kısa süre tut. Bu şekilde sizin hakınızda hiçbir bilgi edinmeden geriye dönsünler. Elçilere ordunuzla ilgili hiçbir şeyi göstermemeye çalışınız. Aksi takdirde sizin zayıf bir yönünüzü öğrenir ve oradan size saldırırlar. Elçileri, askerlerinden zengin olanların yanında misafir et. Ordunun en iyi taraflarını ve zengin teçhizatlılarını görmeleri faydalıdır. Elçilerin, senin yanında bulunanlardan hiçbir kimse ile konuşmalarına müsaade etme. Onlarla konuşma ve görüşmeleri yalnız sen yap.

Gizli olan hususları asla kimseye söyleme ki işlerin karışmasın. Adamlarınla konuştuğun veya onlara düşüncelerini sorduğun zaman doğru konuş ki onlar da sana içtenlikle düşüncelerini söylesinler. Geceleri çok nöbetçi görevlendir ve onları ordunun içine dağıt. Geceleyin aniden habersizce nöbetçileri-

kontrol et. Nöbetçiler şayet görev başında gaflete düşerlerse onları aşırı olmaksızın hafifçe cezalandır. Geceleyin nöbetçileri değiştir. Gecenin ilk saatlerinde tutulan nöbetler gecenin ilerleyen saatlerindeki nöbetlerden daha uzun olsun. Çünkü ilk saatlerinde tutulan nöbetler gündüze yakın olduğu için daha kolaydır, ilerleyen saatlerdeki nöbetler ise zor olup kısa tutulmalıdır.

Suç işleyenleri cezalandırmaktan çekinme ve tereddüt etme. Fakat buna rağmen ceza vermede aceleci davranma, gevşek de olma. Askerlerinin ailelerinden ve sıkıntılarından gafil olma, o zaman ordunda bozulma ve gevşeme olur. Askerin gizliliklerini de araştırma, onları herkese rezil edersin. İnsanların sırlarını açığa çıkarma, sadece açığa vurulan kısmı ile yetin.

Boş işlerle uğraşan kimselerle oturup kalkma. Doğru ve vefakârlarla oturup kalk. Düşman ile karşılaştığın zaman samimi ol ve asla korkuya kapılma. Çünkü sen korkarsan adamların da korkar. Ganimetten kendine gizli bir pay ayırıp ganimet malı çalmaktan mutlaka uzak dur. Çünkü bu kişiyi fakirliğe sürükler, zaferleri uzaklaştırır. Gittiğin yerlerde kendilerini manastırlara hapsetmiş hristiyan din adamları bulacaksın. Onlara ilişme, hayatlarını adadıkları şeyle başbaşa bırak."[287]

Taberî ve Belâzurî'nin İbn İshak'a; ayrıca Belâzurî'nin Ebû Minhef'e dayanarak kaydettikleri bilgilere göre 12. yılda bizzat emirliğini yaptığı hacdan dönen Hz. Ebû Bekir'in büyük bir şevk, azim ve samimiyetle Suriye üzerine gönderdiği ordular Hicri 13 (634) yılı başlarında hareket ettiler. Komutanlardan Amr İbnü'l-Âss Kudüs'ü hedef alarak Filistin'e; Yezid İbn Ebû Süfyan Tebük

287 Taberî, II, 4. cüz, 29-30; İbnü'l-Esîr, II, 404-405. İbn Kesîr ise sadece ona nasihat ettiğini belirtip bu nasihatın metnini vermemiştir (VII, 3). İbn Asâkir ise Nâfi' ve İbn Ömer'den gelen bir senedle Ebû Bekir'in Üsame İbn Zeyd'i Suriye'ye gönderirken yaptığı konuşmanın metnini aynen Yezid ve ordusuna hitaben yapmış gibi kaydetmektedir (II, 75). Bu konuşma her ikisine de yapılmış olabilir. Üsame'ye yapılan konuşmanın içeriği biraz daha farklı ve kısa idi. Burada ise halife seferin önemine binaen daha ayrıntıya girmiş bulunmaktadır.

yoluyla Belka ve Dımaşk'a; Şurahbil İbn Hasane Ürdün'e ve Ebû Ubeyde İbnü'l-Cerrah Hıms (Humus)'a doğru yöneldiler.[288]

Bundan sonra meydana gelen olaylar kaynaklarda kronolojik sırası çok farklı ve ilk etapta okuyucuyu tereddüde düşürecek şekilde ele alınmıştır. Özellikle Taberî'nin dayandığı ve kendisi için önemli bir ravi olan Seyf İbn Ömer'in aktardığı iki ayn rivayet dikkatsiz araştırmacıları yanlışlara sürüklemiştir.

Hz. Ebû Bekir devrinde Suriye'de H. 13 yılı başından aynı yılın ortalarına kadar meydana gelen olaylar ile H. 15. (636) yıl olayları birbirine karıştırılmıştır. Yermuk savaşı, Dımaşk muhasarası ve Hıms'ın fehi ile Busra'nın zabtı, Ecnâdin olayı ve Ecnâdin'de tekrar meydana gelen savaşın tarihleri birbirleriyle karıştırılmıştır.

Taberî, H. 13. (634) yılın ilk günlerinde Suriye'ye gönderilen bu dört kumandandan önce Halid İbn Said'in buraya gönderildiğini ve onun Behra, Kelb, Salih, Tenuh, Cüzam ve Gassân kabileleriyle savaşıp onları mağlup ettiğini kaydeder.

Daha sonra Halid İbn Said'in Bizans ve Suriyeli Arab kabileleriyle savaşıp onları yendiğini ifade eder. Ayrıca Halid İbn Said'in Bizans ve tabilerinin oluşturduğu ordunun başında bulunan Bâhân'ı da mağlup ettiğini belirtir. Bu mağlubiyetlerin intikamını almak üzere harekete geçen Bizans İmparatoru Herakleios'un büyük ve kalabalık ordularla Suriye'ye indiğini belirten Taberî, Ebû Bekir'in bu ordulara karşı tedbir alıp Suriye'ye kuvvet sevketmek zorunda kaldığını söyler.[289]

Ancak Zü'l-Kelâ'da İkrime İbn Ebi Cehil ve Velid İbn Ukbe tarafından takviye ve destek alan Halid İbn Said Dımaşk'a doğru hareket eden Bâhân'ı izleyerek Mercü's-Süffar'da karargâh kurmuş, fakat burada Bizanslılara mağlup olup geriye dön-

288 Belâzurî, s. 129; Taberî, II, 4. cüz, 28. Ayrıca konu ile ilgili farklı senedlerle gelen ve birbirine yakın olan bilgiler için bk. İbn Asâkir, *Tarihu Medineti Dımaşk*, II, 68-71.

289 Taberî, II, 4. cüz, 30-31.

müştü. Bunu öğrenen Halife Ebû Bekir, mağlub bir ordunun Medine'ye dönmesini istemediğinden Zü'l-Merve'de durmasını emretmiş ve nihayet yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bazı yanlış davranışlarından dolayı Halid, görevinden alınarak yerine Yezid İbn Ebi Süfyan tayin edilmişti.

Halid İbn Said'in görevlendirilmesi, görevi sırasında Suriye'de meydana gelen olayların seyri ve bu görevden azli ile ilgili olarak kaynaklarda çok değişik bilgilerin yer aldığını görüyoruz. Halid İbn Said'in Mercu's-Süffar'da mağlub edildiği sırada orada şehid olduğu hakkında bilgiler mevcut olduğu gibi burada ölenin kendisi değil, oğlu olduğu da belirtilmektedir.

Ayrıca yukarıda kısmen söz ettiğimiz gibi Halid'in görevinden alınıp Zü'l-Merve'de kumandanlığın Yezid İbn Ebi Süfyan'a verilmesi üzerine Suriye'ye gönderilen diğer kumandan Şurahbil İbn Hasene'nin ordusuna bir kumandan olarak değil bir mücahid asker olarak katılıp 14 yılı (Şubat 635) başlarında Mercü's-Süffar'da şehid olduğu kaydedilmektedir.[290]

Bu olaylar Suriye'ye yapılan büyük ordu sevkiyatından önce dir. Halid İbn Said, büyük Suriye seferinden önce görevden alınmıştır. Onun Yermuk'da bulunduğu ve Yermuk savaşında yara aldığı rivayeti pek doğru olmasa gerektir.

Kanaatimizce Taberî'nin Seyf İbn Ömer'e dayanarak Hz. Ebû Bekir'in Halid İbn Said'i Suriye'ye gönderip onu Herakleios'un gönderdiği ordulara karşı savaştırması ve Halid'in bazı zaferler elde ettiğini kaydetmesi olayların meydana geliş tarzına aykırıdır. Halid İbn Said kumandanlık görevi almış, ancak bu görevin hemen başında azledilip yerine Yezid getirilmiş; Yezid, Amr, Ebû Ubeyde ve Şurahbil'in Suriye'ye gidişlerinden sonra Bizans ile ciddi çarpışmalar olmuş ve Halid İbn Said'in şehid olduğu Mercu's-Süffar daha sonra meydana gelmiştir.

---

290 Taberî, II, 4. cüz, 39. Taberî bu rivayeti Salih İbn Keysân'a dayanan Muhammed İbn İshak'tan nakletmektedir. Aynca bk. İbnü'l-Esîr, II, 405 ve İbn Kesîr, VII, 3.

Aynı şekilde Taberî birinci rivâyetinde Herakleios'un gönderdiği ordulardan, kumandanlarından ve bu ordulardaki sayılardan söz ederek bunların Suriye'ye gelen dört İslâm ordusu ve kumandanına karşı nerelerde karşılaştıklarından söz eder ve her iki tarafın ordularının bir arada toplanıp büyük bir savaş yaptıklarını, Halid İbn Velid'in de Irak'dan gelerek yanındaki kuvvetlerle Suriye'deki Müslümanlara katıldığını anlatır.[291] Bu rivâyetler arasındaki farklılıklar meydana gelen büyük çatışmanın Yermuk savaşı olup olmadığı hususunda düğümlenmektedir.

Kanaatimizce Hz. Ebû Bekir'in vefat ettiği haberi geldiğinde Müslümanlar Bizanslılarla Ecnâdin savaşından sonra el-Yâkûsa denilen yerde çarpışıyorlardı. Belâzurî'nin ifade ettiği gibi muhtemelen Müslümanlar o sırada Yâkûsa'da iken bu haberi almışlardır. Fakat Seyf İbn Ömer'den gelen ve Taberî ile ondan naklen İbnü'l-Esîr'in kaydettiği bilgiler de Yâkûsa ile büyük Yermuk savaşları birbiriyle karıştırılmıştır.

Çünkü Taberî'deki bazı bilgilere bakarsak Yermuk savaşı Hz. Ebû Bekir'in vefatından önce meydana gelmiş veya savaş sırasında vefat haberi Yermuk'a ulaşmıştı. Halbuki Yermuk savaşı, H. 15 (636) yılında ve Hz. Ömer devrinde meydana gelmiştir. Dolayısıyla olayların seyri ve özellikle Yermuk savaşının tarihi ile ilgili olarak Taberî'de kaydedilen ilk bilgi ve rivâyetler ile bunları aktaran İbnü'l-Esîr'in izlediği kronolojik sıradan ziyade Belâzurî, İbn İshak ve Vâkidî'nin verdiği bilgi ve kronolojik sıra bize daha ma'kul gelmektedir.[292]

Biz burada bu tesbitlerden hareket ederek olayları ele almağa çalışacağız.

---

291 Taberî, II, 4. cüz, 31.

292 Belâzurî, s. 136; Taberî, II, 4. cüz, 31; İbnü'l-Esîr, II, 410-12.

Bizans ile Sıcak Temaslar ve Halid İbn Velid'in Irak'tan Suriye'ye Gelmesi

Hz. Ebû Bekir, yukarıda bahsettiğimiz Yezid İbn Ebi Süfyan, Şurahbil İbn Hasene, Amr İbnü'l-Âss ve başkumandan olarak da Ebû Ubeyde Âmir İbn Abdullah el-Cerrah el-Fihri'yi Medine'den Suriye'ye doğru gönderdi. Komutanlar ve ordular H. 13. yılın Safer (634 Nisan) ayı başında hareket ettiler.

Şam bölgesine vardıklarında Ebû Ubeyde Cabiye'de, Yezid İbn Ebi Süfyan Belka'da, Şurahbil İbn Hasene Ürdün'de –Busra yakınlarında-, Amr İbnü'l-Âss da Ğamrau'l-Arabe'de karargâhlarını kurdular. İbnü'l-Esîr ve Taberî'nin ifadeleriyle o sıralarda Bizans İmparatoru Herakleios kendi inançları çerçevesinde Kudüs'ü ve buradaki Hristiyan mabedlerini ziyarete gelmişti.[293]

Bölgenin Rumları ile Hristiyan Arablar Irak'ta meydana gelen olayları, Müslümanların yazdığı destanları ve son derece hızlı bir şekilde gelişen fetih hareketini işittikleri için derhal imparatora başvurarak Suriye üzerine gelen İslâm ordularına karşı nasıl bir tedbir alınması gerektiğini sormuş ve ondan yardım istemişlerdi. Olayları büyük bir tecrübe ile değerlendiren İmparator Herakleios, kendisinden yardım isteyenlere ve düşüncesini soran vali, din adamı ve kumandanlarına büyük bir gerçeği yansıtan şu sözleri söylemişti:

"Müslümanlarla barış yapmanızın yararlı olacağı görüşündeyim. Onlara Suriye'nin gelirinin yarısını verip diğer yarısını ve Anadolu Rum topraklarının da tümünü elinizde tutmanız, mağlup olup Suriye'nin tümünü ve Rum diyarının yarı mahsulünü vermenizden daha iyidir."

Ancak başta kardeşi Theodor[294] olmak üzere birçok kumandan ve bölge valisi ile din adamları onun bu teklif ve dü-

293 Taberî, II, 4. cüz, 38-39; İbnü'l-Esîr, II, 406.

294 İmparator Herakleios'un Suriye cephesine gönderdiği kardeşi Theodor ile Tezarik adındaki kumandanı birbirinden ayırdetmek gerekmektedir.

şüncesine şiddetle karşı çıktılar. Nihayet çeşitli konuşma ve müzakerelerden sonra Herakleios onlarla bir araya gelip kuvvetlerini kuzeye Hıms (Humus)'a doğru çekerek büyük bir savaşın hazırlıklarına başladılar. Buradaki Bizans ordusunun yetmiş bin kişilik olduğu bilinmektedir.

Bu arada bölgeye gelen Müslümanlara karşı koyan bazı kasaba ve köylerde zaman zaman küçük çapta çatışmalar meydana geliyordu. Belâzurî'nin ifadesine göre Müslümanlarla Rumlar arasında ilk defa Filistin'de Gazze şehri yakınlarında Dâsin köyünde Gazze askerî valisinin yönettiği ordu ile bir savaş meydana gelmişti.

Son derece küçük çapta olan bu çatışma sonunda Müslümanlar galip gelince askerî vali el-Arabe denilen yere çekilmişti. Bölge kumandanı Yezid İbn Ebi Süfyan yanındaki kumandanlardan Ebû Umâme Sudey İbn Aclân el-Bâhilî'yi el-Arabe'de toplanan Rumlar üzerine gönderdi.

Ebû Umâme ile Rumlar arasında meydana gelen savaş yine Müslümanların zaferi ile neticelendi. Savaştan sonra Müslümanlar düşmanı takip ederek ed-Dabiye'de tekrar mağlup ettiler.

İlk çatışmalar aynen Irak'taki kasabaların fethinde olduğu gibi Müslümanların zaferi ile neticelenince işin ciddi olarak aleyhlerine döneceğini gören Bizanslılar Hıms'da gayet büyük ordular hazırlayıp Müslümanlara şiddetli bir saldırı için hareket geçmek üzere idiler. Bunu haber alan kumandanlar derhal durumu halife Hz. Ebû Bekir'e bildirmişlerdi.

Hz. Ebû Bekir ilk etapta komutanlara sebat verecek bir mektup ulaştırmış, diğer taraftan da yardım için Halid İbn Velid'e haber gönderip derhal Irak'tan Suriye'ye gelerek Suriye'deki Müslümanlara yardım etmesini emretmişti. Hz. Ebû Bekir Suriye'deki kumandanlara yazdığı mektubunda şunları söylemişti:

"Sizin gibi kimseler düşman askerlerine oranla sayılarının azlığından dolayı yenilgiye uğramaz. Fakat birçok ordular on binlerce askeriyle günahlarından dolayı mağlup olurlar. Onun için kendinizi günahlardan uzak tutup koruyunuz. Düşmana karşı birlik içinde hareket ediniz."[295]

Diğer taraftan Hz. Ebû Bekir Irak'ın fethi ile uğraşan şanlı kumandan Halid İbn Velid'e haber gönderip emrindeki ordunun yarısını Müsenna İbn Hârise'nin kumandasına vererek geri kalan yarısını da yanına alarak en kısa zamanda Suriye'ye gitmesini istemişti.

Yukarıda Dûmetu'l-Cendel'in fethini anlatırken Halid'in Suriye'ye intikalinde izlediği güzergâh ile ilgili olarak verdiğimiz malumatta Halid'in Ayru't-Temr'in fethinden sonra Ebû Bekir'den aldığı bir mektup üzerine önce Dûmetu'l-Cendel'i yeniden fethettiğini ve burada bulunduğu sırada da kendisine gelen ikinci bir mektup ile Suriye'ye çölden girip kuzeybatı istikametini izlediğini kısmen ifade etmiştik.

Halid'in bu meşhur Suriye yolculuğu ve çölü aşmasıyla ilgili olarak anlatılan olay ve macera bir efsaneden ibaret olmamalıdır. Zira bu olay Taberî, İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr gibi tarihçiler tarafından kaydedilmiştir. Bazı tarihçi ve araştırmacılar bu kıssayı anlatırken tereddüdler göstermiş ve "anlatıldığına göre" gibi bir tabir kullanmışlardır.[296]

Seyf'in ve Vâkidî'nin bazı rivayetlerine dayanan batılı oryantalistlerin görüşlerine rağmen biz, Halid'in Dûmetu'l-Cendel'i fethedip ardından çevredeki el-Musayyah'ta meydana gelen olaylardan sonra Suriye'ye gitmek üzere Kurâkir ve Suva yolunu izlediği kanaatindiyiz. Halid İbn Velid Ebû Bekir'den gelen emre uyarak derhal hareket için gerekli hazırlıklara başladı. Bu bilgiler Belâzurî'nin Avâne İbnü'l-Hakem'e dayanarak ver-

---

295 İbnü'l-Esîr, II, 406-407; İbn Kesîr, VII, 5.

296 Bu konuda M. Hüseyin Heykel'in yorumları bizim yaklaşımlarımızı destekler mahiyettedir. *Es-Sıddık Ebû Bekir*, 254-255.

diği bilgilerle aynen uyuşmaktadır. Buna göre Halid İbn Velid Irak'taki ordu içinde bulunan sahabileri ve özellikle Muhâcir ve Ensâr'dan olanlannı seçip sekiz yüz veya başka bir görüşe göre altı yüz kişilik bir topluluk çıkardı.[297] Taberî bu topluluğun eş ve çocuklannın Halid tarafından Medine'ye gönderildiğini kaydeder. Bu rivayet, Halid ile birlikte Suriye'ye gidenlerin Medineli olduğunu gösterebilecek bir bilgi olabilir.

Bu bilgi Halid'in yanında olanlann Esed kabilesine ve diğer Yemenli kabilelere mensup olduğunu, Irak'ın fethini gerçekleştiren bu kitlenin Suriye'yi de fethettiğini iddia eden Taberî'nin ravilerinden Seyf İbn Ömer'in görüşünün aksini ortaya koymaktadır.

Halid'in Irak'taki sahabileri alıp Suriye'ye gitmek üzere olduğunu gören Irak'taki halefi Müsenna İbn Hârise buna itiraz edince Halid ona orduyu daima diri tutan kitleden bir kısmını bırakmış, geri kalanı ile yola koyulmuştu. Halid Suriye'ye doğru giderken yol üzerindeki bir çok kasaba ve kabileyi itaat altına aldı.

Haduda bunlardan birisiydi. Yukanda, el-Musayyah adı verilen yere gelip burada bulunan Tağlib kabilesi mensuplanyla savaşıp onlan mağlup ettiğini ve çok ganimet ve esir ele geçirdiğini anlatmıştık. Halid Kurakir'e vannca buradan Suriye'ye kestirme bir çöl yolundan gitmek istedi. O, muhtemelen düşman kuvvetlerinin bulunabileceği Vadi's-Sirhan (Batnu's-Sîr) yolunu tercih etmedi. Bu yol Suriye'nin kapısı olan Busra'ya çıkıyordu. Halid düşmanın ruhu duymadan Suriye'ye varmak istediğinden tamamen susuz olmasına rağmen Suva çöl yolunu tercih etti.

---

297 Halid ile birlikte Irak'tan Suriye'ye giden ordunun sayısı hakkında farklı görüşler vardır. Tarihçiler bu ordunun beş yüz, sekiz yüz, dokuz bin, altı bin veya on iki bin kişi olduklannı belirtirler, Belâzurî, s. 131; Taberî, II, 4. cüz, 39, İbnü'l-Esîr, II, 407. İbn Kesîr ise (VII, 6) tek bir rakam olarak dokuz bin beş yüz askeri yanına aldığını kaydeder.

Suriye'de Müslümanlar onu bekliyordu. Bir an evvel yardım kuvvetlerini ulaştırmak için kestirme bir yoldan kısa zamanda gitmek istiyordu. Kurakir Arapların en kalabalık ve meşhur kabilelerinden birisi olan Kelboğullarına ait bir suyun adıdır.[298] Halid buradan sonra önüne çıkan yolun zorluğunu biliyordu.

Kurakir halkını itaat altına alıp onu buradan Suva'ya götürecek bir yol rehberi istedi. Suva, Behra' kabilesine ait bir su olup buradan tam beş günlük mesafe idi. Yolu bilen ancak bir hayli yaşlanıp hatta gözleri çok iyi görmeyen Râfi' İbn Umeyra[299] et-Tâî'yi Halid'e tavsiye ettiler. Halid İbnü'l-Velid, adı geçen yol rehberi Râfi'i bulup onunla görüşünce, Râfi' son derece kötümser bir tavırla Halid'e şöyle dedi: "Sen, atlarla ve bu yüklerle oraya varamazsın. Allah'a yemin olsun ki, bir süvari tek başına yükü olmadan bile bu çölden geçmek isterken ölümden korkar. Ancak kendini beğenen gururlu birisi böyle bir yola girer. Bu yol iyi bir süvarinin beş gün ve gecede alabileceği bir yoldur. Ayrıca şaşırtıcı olup suyu hiç yoktur."

Halid bu işin zorluğunu görmesine rağmen Suriye'deki kardeşlerine bir an önce yardıma gitmesi gerektiğini ve bunun Halife Ebû Bekir'in emri olup kendisi için kaçınılmaz ve vazgeçilmez bir zaruret olduğunu söyledi. Sonra hep birlikte hazırlıklara giriştiler. Taberî'nin, İbn İshak'tan yaptığı nakle göre Halid, Râfi'e: "Ne yapılması gerekiyorsa yap" demiş, Râfi' de gerekli tedbirleri almıştı.[300]

Askerlerin her birine yanlarına beşer kişiye yetecek kadar su almaları emredildi. Ayrıca iyice şişman, iri ve yaşlı yirmi deve seçilerek bunlar bir müddet susuz bırakıldıktan sonra su verildi. Develer gereğinden fazla su içtiler. Suyun develerin iş-

298 Yakut Hamavî, "Kurâkir", *Mucemu'l-Buldân,* IV, 317.

299 İbnü'l-Esîr'de (II, 408) ve Heykel'de Amîre (s. 269) olarak harekelenmiştir, ama herhalde doğrusu Umeyra olmalı.

300 Taberî, II, 4. cüz, 44-45.

kembesinde tutulması ve geviş getirip suyu tüketmelerini önlemek maksadıyla kulaklarını kesip dudaklarını bağladılar.

Bu hazırlıklardan sonra o gece hemen yola koyuldular.[301] Çölde beş günlük bir yolculukları olacaktı. Bu yol boyunca ne yerleşim merkezi ne de su vardı. Bir gün sonra develerin beşini kesip işkembelerindeki suları sütleriyle karıştırıp olabilecek zararı süt ile giderip atlarına içirdiler. Kendileri de yanlarında taşıdıkları suyu kullanıyorlardı. Her gün bu develerden beş adet kesip karınlarındaki su ile atlara su veriyor, etleriyle de yemek ihtiyaçlarını gideriyorlardı.

Bu iş dört gün sürdü. Sonra "el-Alemeyn" adı verilen yere geldiler. Rehberleri Râfi' İbn Umeyre Halid ve adamlarına: "Etrafa bakın buralarda çömelmiş insana benzeyen bir avsec ağacı görebiliyor musunuz?" Askerler etrafı taradılar ve ilk etapta hiçbir şey göremeyince Râfi': "İnnâ lillah ve innâ ileyhi râciûn, yemin ederim ki hepiniz yok oldunuz, ben de sizinle birlikte helak oldum" dedi.

Sonra kılavuz tekrar etrafı aramalarını ısrarla isteyince her tarafı iyice aradılar. Sonunda bir ağaç kütüğüne rastlayıp sadece kökü kalmış bir ağaç kütüğünün olduğunu söyleyince Râfi': -"işte odur", dedi. Bunu gören İslâm askerleri sevinçlerinden tekbir getirdiler. Râfi' onlara: "Kütüğün çevresini kazıyınız" dedi. Onlar da buraları iyice kazımaya başladılar.

Sonunda yerden su emâreleri görüldü. Buradaki kazıları derinleştirince bir pınar ortaya çıktı. Herkes su ihtiyacını giderdi. Atlarını ve develerini iyice sulayıp kendileri de yıkandılar.

---

301 Taberî (aynı yer) bu tedbirlerin delil Râfi' tarafından alındığını kaydederken İbnü'l-Esîr (II, 408) ise develere suyun ve tuzun verilip dudaklarının bağlanması vb. tedbirlerin tamamen Halid İbn Velid'e ait olduğunu kaydeder. Biz de bu iki kaynağın verdiği bilgileri göz önünde bulundurup olayın oluş şeklini anlatarak failini zikretmeden mücerred olarak aktardık. İbn Asâkir (II, 86) ise bu tedbirleri Halid'in aldığını birkaç ayrı senedle gelen bilgilere dayanarak kaydettiği gibi bu tedbirlerin delil Râfi' tarafından alındığına dair başka bilgi ve rivayetleri de kaydeder (II, 89).

Râfi' onlara şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki, bu suyun yanından yalnızca bir defa çocukken babamla birlikte geçmiştim." Çöl ortasında su ve pınar gerçekten hayattır. Buna sevinen Müslümanlar Râfi' ve buradaki pınar için övücü şiirler söylemişlerdi.

Bu gibi şiirler daha sonraki dönemlerde de bir çok şair tarafından dile getirilmiş ve yeni yeni şiirler söylenmiştir. Halid İbn Velid Süvâ'da Behralılar üzerine bir baskın düzenleyip onları da itaat altına aldıktan sonra Mercu'r-Râhıt'a doğru yola koyuldu.

Suriye'de Yermuk Öncesi Olaylar ve Savaşlar

Mercu'r-Râhıt ve Busra'nın Fethi

Mercu'r-Râhıt; bugünkü Suriye'nin başkenti Dımaşk'tan Humus'a doğru giderken el-Ukab Boğazına ulaşmadan önce bölgede yer alan Merc-u Azra köyünün doğusundan itibaren devam eden yolun sağ tarafında bir ovadır. Bir çok kimse tarafından buraya Râhıt ovası veya Râhıt bataklığı adı verilmektedir.[302]

Halid İbn Velid Dûmetu'l-Cendel'den Kurâkır ve Suva çölü yoluyla Suriye'ye uzun ve fevkalâde yorucu hatta tarihte eşine az rastlanan zor bir yolculuktan sonra Bizans Devleti'nin hâkimiyetindeki topraklara girdi.

O tarihlerde bu bölge Bizans'ın egemenliğini tamamen kabul edip dinlerine de girmiş bulunan Kahtanî Araplarından Gassânîler'in iskân ettikleri bir bölge idi. Halid İbn Velid Dımaşk'ın çok yakınlarında bulunan Mercu'r-Râhıt'a geldiğinde hristiyanların "Fısh Günü" yani Paskalya bayramları kutlanıyordu.

Suriye'ye Müslüman kardeşlerine yardım etme heyecanıyla gelmiş bulunan Halid İbn Velid'in ilk karşılaştığı düşman kitle Mercu'r-Râhıt hristiyanları idi. Halid, Paskalya gününde saldırı-

302 Yakut, *Mu'cemu'l-Buldân,* III, 21

ya geçerek onları mağlup edip dağıtmıştı.[303]

Belâzurî'nin Vâkidî'den aktardığı rivâyete göre Halid İbn Velid Mercu'r-Râhıt gününden sonra Dımaşk'tan Humus'a giden yol üzerinde bulunan ve adını Hz. Peygamber'e ait olduğu bilinen siyah renkli bir sancağın buraya getirilip dikilmesinden alan "Seniyyetu'l Ukâb"a gitti.

Halid Rasûlullah'ın adı geçen sancağını burada dikerek beklemeye koyuldu. Verilen bir başka bilgiye göre bu sancağın üzerine bir kartalın konmasından dolayı bu ismi aldığı kaydedilmektedir.

Fakat Belâzurî ilk kaydedilen bilgilerin daha doğru olduğunu, bunun kartal ile ilgisi olmadığını ifade etmektedir.[304] Halid İbn Velid Mercu'r-Râhıt'a o yılın paskalya bayramında geldiğine göre 24 Nisan 634 (18 Safer 13) günü varmış olmalıdır. Bu da bizim yukarıdan beri kaydettiklerimizi destekleyen bir tarihtir.

Halid, Zilka'de ayının sonunda hacca gidip Zilhicce ayı sonlarında Hire veya Aynu't-Temr'e gelmiş ve buradan 13 yılı başında yani Muharrem ayında hareket edip Dûme'ye gitmiş burayı fethettikten sonra yoluna devam ederek muhtemelen Safer ayının ilk günlerinde Dûme'den yola çıkıp Kurâkır'a ve oradan da Suva çölünü aşarak 18 Safer'de Mercu'r-Râhıt'a ulaşmıştır.[305]

Halid İbn Velid Mercu'r-Râhıt ve Seniyetu'l-Ukâb'tan sonra Dımaşk Gutası adı verilen yere doğru ilerleyerek buraya

---

303 Belâzurî, s. 132; İbnü'l-Esîr, II, 409.

304 Belâzurî ve İbnü'l-Esîr aynı yerler. Yalnız İbnü'l-Esîr Seniyyetu'l-Ukâb olayını Mercu'r-Râhıt olayından önce kaydeder. Seniyyetu'l-Ukâb ile ilgili olarak İbn Asâkir de hemen hemen aynı bilgileri vermektedir, *Tarihu Dımaşk*, II, 80-81.

305 Belâzurî, s. 132-133; İbnü'l-Esîr, II, 409. Bu duruma göre Belâzurî'nin (s.306) Halid İbn Velid'in Hicri 13. yılın Rabiu'l-evvel hatta bir başka rivayetle de Rabiulâhir ayında Mercu'r-Râhıt'a geldiğine dair verildiği bilgilerin yanlış olduğu görülmektedir. M. Fayda *(Halid Bin Velid*, s.378) da hemen hemen aynı kanaattedir.

Busr İbn Ebi Ertât ve Habib İbn Mesleme'yi gönderdi. Bu iki kumandan Dımaşk çevresindeki bahçelerden bir kısmını ele geçirerek yakın köylere akınlar düzenlediler.

Halid artık tam olarak Suriye ve Dımaşk çevresindeki fetihlerine başlamış ve Ebû Bekir tarafından daha önce buraya gönderilmiş bulunan diğer kumandanlarla bir araya gelmişti. Halid "Kanâtu Busra" adı verilen yere gelerek burada Ebû Ubeyde İbnü'l-Cerrâh, Yezid İbn Ebi Süfyan ve Şurahbil İbn Hasene ile kuvvetlerini birleştirerek Bizans'a karşı müşterek bir ordu oluşturdular.

Busra Milattan önceden beri bütün bu bölgenin tam ortasında son derece önemli kabul edilen bir ticaret merkezi idi. Belâzurî'nin genel ifadelerinden anlaşıldığı kadanyla bu müşterek ordunun başkumandanı Halid İbn Velid idi. Hatta bu göreve diğer kumandanların tasvib ve tayini ile getirilmişti. Hep birlikte Busra şehrini kuşatmaya karar vererek işe koyuldular. İlk saldırılarda şehrin Bizans askerî valisi emrindeki askerler ve iyi donatılmış ordusu Müslümanlarla çarpışmaya girdiyse de bir müddet sonra şehrin içine kapanıp kale kapılarını içerden kapatmak zorunda kaldılar.

Şehre kapanan Bizans valisi fazla dayanamayacağını anlayınca kısa bir müddet sonra barış görüşmelerine başladı. Şehrin dışında meydana gelen ilk çatışmaları kazanan Halid İbn Velid barış görüşmelerini kendi lehine çevirerek büyük bir başarıyla Busra'yı İslâm topraklarına kattı. Belâzurî'nin senetsiz olarak "bazı raviler şunu belirtirler" diyerek naklittiğine göre Busra halkından cizye olarak ergenlik çağına gelen herkesin birer dinar ve bir cerib buğday ödemesi kararlaştırılmıştı. Buna karşılık İslâm devleti de Busralıların mal ve canlarını korumayı kabul etmişti.

Yine Belâzurî, başka bir nakle göre de Busra'nın fethi sırasında Halid İbn Velid'in değil de Yezid İbn Ebi Süfyan'ın başkumandan olduğunun belirtildiğini kaydeder. Gerekçe olarak

da Yezid'in daha önce Ebû Bekir tarafından buranın fethi ile görevlendirilmiş olduğunu belirtir. Şehrin fethinden önce buranın valiliğine Yezid'in getirildiğine dair bilgi ise pek geçerli olmasa gerektir.

Fakat Ebû Bekir tarafından Busra'nın fethi için ordunun Medine'den çıkarıldığı gün Yezid'in görevlendirilmiş ve eline valilik beratinin verilmiş olmasının gösterilmesi makul olmakla birlikte Halid'in Suriye'ye ayak basmasından sonra herkesin kabul edeceği riyaseti gereğince artık burada asıl başkumandanın Halid olduğunu ifade etmek bizce daha doğru olmalıdır.[306] Fetihten sonra resmî valilik görevinin Yezid'de olması tabii bir emir gereği idi.

Ecnâdeyn (Ecnâdin) Savaşı ve Suriye'nin Fethi

Ecnâdeyn Filistin'de er-Remle ile Beyt Cibrin arasında kalan bir yer olup Arapça'da tesniye (ikil) olarak telaffuz edilmektedir. Ayrıca çoğul şekliyle Ecnâdin olarak söylendiği de bilinmektedir. Ama bu gibi konularda mütehassıs muhaddis ve dilciler bunun Ecnâdeyn şeklinde telaffuzunun daha doğru olduğunu ifade ederler.[307] Bunun Beyt Cibrin'den bir parça olduğu ifade edildiği gibi ayrı bir şehir olduğu kanaati de vardır.[308]

Hatta buraya Yermuk adının ayrıca verildiği ve bundan dolayı da büyük Yermuk Savaşı ile Ecnâdeyn Meydan Muharebesi'nin birbirine karıştırıldığı görülmüştür. Özellikle savaşın tarihinin Taberî'nin ravilerinden Seyf tarafından karış-

306 Belâzurî, s. 134. Hz. Ebû Bekir bu kumandanlan Suriye'ye gönderirken her birine fethedecekleri ve fethetmekle yükümlü olduklan yerlerin valilik beraatlerini önceden vermişti. Bunlar Halid İbn Velid hariç Wellhausen'in tesbitiyle (s. 56), *in partibus İnfidelium* valiler olarak sefere çıkanlmışlardır.

307 Yakut, *Mu'cemu'l-Buldân*, I, 103.

308 F. Buhl, "Ecnadeyn" *İA*.

tırıldığı bilinmektedir.[309]

Suriye topraklarına giren Halid İbn Velid diğer kumandanlarla bir araya gelip Ebû Bekir'in verdiği talimatlar doğrultusunda hareket ederek bölgenin fethi için bütün güçleriyle cihada devam ettiler.

Halid Busra'nın fethinden sonra Filistin bölgesinde Bizans'ın kalabalık ordularından birini büyük bir başarıyla mağlup eden Amr İbnü'l-Âss'ın ikinci büyük Bizans ordusuna karşı yardım istemesi üzerine ona yardıma koşarak güney Filistin'e doğru ilerledi.

Daha önceleri gerçekten büyük ve kalabalık ordular hazırlayarak Cıllık'ta kamp kurmuş olan Bizanslılar güneye Ecnâdin'e doğru ilerlediler. Seksen bin kişiden oluştuğu kaydedilen Bizans ordusunun başında İmparator Herakleios'un öz kardeşi Theodore bulunuyordu.[310]

Bunun üzerine Halid İbn Velid'in ordusu daha önceleri Ğavru'l-Arabat'ta karargâh edinmiş olan Amr İbn el-Âss'ın ordusu ile birleşerek Bizans ordusuyla karşı karşıya geldiler. Belâzurî'nin Ebû Mihnef'ten; Taberî'nin de İbn İshak'tan aktardığı bilgilere göre bu müşterek orduya Yezid, Ebû Ubeyde ve Şurahbil de katılmış ve Filistin'den gelen Amr'ın ordusuyla birlikte yirmi dört bin kişilik bir kuvvet oluşturmuşlardı.[311]

---

309 Bu konuda bk. Taberî, II, 4.cüz, 45 vd.

310 Taberî Urve İbn Zubeyr'den gelen bir rivayeti İbn İshak'dan aktararak Bizans ordusunun başında Tezarik'ten önce Kubuklâr -muhtemelen Cubicularius- adında bir Rum kumandanın bulunduğunu, fakat Şam ulemasının daha çok Tezârik'ten söz ettiklerini kaydetmektedir (II, 4.cüz, 46). Taberî Kubuklâr'ın Müslümanlar arasına Arap asıllı bir casus göndererek bilgi topladığını ve bu casusun, Müslümanlann gündüzlerini cihad, gecelerini ibadetle geçirdiklerini ve en büyük emirler hakkında bile adaleti uygulayıp hiç kimseyi işlediği suçtan dolayı affetmediklerini anlatarak kumandanı çok etkilediğini kaydetmektedir (Taberî, II, 4.cüz. 46; İbnü'l-Esîr, II, 417).

311 Taberî, II, 4. cüz, 46; İbnü'l-Esîr, II, 417-418; İbn Kesîr, VII, 7.

Halid İbn Velid Mute savaşından beri ilk defa Bizans ordusuyla karşı karşıya geliyordu. Bütün bu kumandanlar arasında Halid tekrar başkumandanlık görevini tabii olarak üstlendi. Herkes zaten bunu kabullenmişti.

Halid merkez kuvvetlerinin başına Ebû Ubeyde İbnü'l-Cerrah'ı getirirken, sağ kanat kuvvetlerinin başında Muaz İbn Cebel'i, sol kanat kuvvetlerinin başına da Said İbn Âmir İbn Hizyem el-Cumahî'yi getirdi.

Süvarilerin kumandasına da Said İbn Zeyd'i tayin etti. Kendisi belli bir mekanda durmayacak, sürekli dolaşıp gerekli yerlerde savaşacaktı.

Halid son bir kez orduyu iyice teftiş ve kontrol ettikten sonra onlara cihada teşvik edici bir konuşma yaptı. Bu konuşmanın ardından ashab içinde fıkıh bilgisiyle meşhur olan Muaz İbn Cebel de ayrı bir konuşma yapmıştı. Bu konuşmasında Muaz şunları söylemişti:

"Müslümanlar! Bugün kendinizi Allah yoluna adayınız. Eğer bugün karşınızdaki düşmanı mağlup ederseniz bu diyarlar ebediyyen İslâm diyarı olacak ve hep Müslümanların elinde kalacak ve sizler de Allah katında en büyük sevap ve mükâfata erişeceksiniz."

Başkumandan Halid ve sağ kanat kuvvetlerinin kumandanı Muaz'ın konuşmalarından sonra, Halid kadınları ordunun gerisinde görevlendirerek kaçacak erkekleri tutmalarını ve onlara kadın ve çocukları göstererek bunların düşman eline düşmelerine engel olmaları için savaşmaya teşvik etmelerini tavsiye etti ve onları idare etmek ve korumak üzere de Yezid İbn Ebi Süfyan'ı görevlendirdi.

Artık her şey tamamdı. Düşmana saldırmamak için bir neden kalmamıştı. Halid tam öğle sıcağının bastırdığı bir anda ordusuna harekete hazır olmalarını söyleyerek kendisinin düşmana saldırdığında onların da saldırmalarını emretti. Tam bu

sırada düşmandan Müslüman ordunun sağ ve sol kuvvetlerine birden bir saldırıda bulunuldu.

Bunun üzerine Halid derhal bütün gücüyle hücuma geçip süvarilere saldırıya geçmelerini emretti. Bütün süvariler Allah'ın adını zikrederek harekete geçtiler ve Halid'i izleyip düşman üzerine saldırdılar.

Ashabın ileri gelenleri bu saldırılarda üzerlerine düşeni yapıp diğer Müslümanlan sürekli cihada teşvik ettiler. Saldırılar çok şiddetli idi. Bizans ordusu İslâm ordusuna dayanamadı ve yavaş yavaş çözülme emareleri gösterdi. Savaş Müslümanlann kesin zaferiyle neticelendi.

Bu savaş Müslümanlann Suriye'de kazandıklan ilk büyük zafer olup İslâm ordulannın önünü açmış ve bir daha onlan durdurmak mümkün olmamıştı. Bizans ordusunun dağılan bakiyyeleri Suriye'nin muhtelif şehir ve kasabalanna kaçıp gitmiş ve paramparça olmuşlardı.

Bu durumu Humus'ta iken öğrenen Bizans İmparatoru Herakleios neticeden çok ürkmüş, savaşa iyice hazırlanmış olan ordusunun bu kadar kolay mağlup olmasından korkuya kapılmış, Müslümanlann daha da ilerleyip Dımaşk'ı fethetmeyi hedeflediklerini öğrenince derhal Suriye'yi terketmeye hazırlanarak hemen Antakya'ya kaçıp gitmişti.

Belâzurî'nin kaydına göre Ecnâdeyn zaferi 18 Cemâziyelevvel 13 (20 Temmuz 634) Pazartesi günü meydana gelmişti. Belâzurî aynca bu savaşın 28 Cemâziyelevvel 13 (30 Temmuz 634) ve 2 Cemâziyelâhir 13 (3 Ağustos 634) tarihinde meydana geldiğine dair başka rivâyetler de kaydetmektedir.[312]

---

312 Belâzurî, s. 136. Ecnâdeyn savaşının tarihi ile ilgili olarak bir çok araştırmacı yaptığı incelemeler sonucunda hemen hemen İbn İshak'ın naklettiği 18 Cemâziyelevvel 13 tarihini benimsemiştir. Taberî'nin Seyf'den yaptığı nakillerin ise hiç isabetli olmayıp ilim adamlarının zihinlerini bulandırdığı görülmüştür. (II, 4. cüz, 46). İbn Asâkir gününü zikretmeksizin sadece ay olarak 13 yılı Cemâziyelevvel'inde ve bir kaç ay sonra Zilkade'de Fihl

Bu savaşta Rasûlullah'ın amcasının oğlu Abdulah İbn Zübeyr İbn Abdülmuttalip, Ebân İbn Saîd İbn el-Âs, Temim İbn el-Haris başta olmak üzere ondört kadar Muhâcir şehid olmuştu. Ecnâdeyn şehidleri arasında Ensârdan kimsenin adı kaydedilmemektedir.[313]

Halid İbn Velid bu büyük zaferin müjdesini ganimetlerin beşte biri eli birlikte Abdurrahman el-Cümahî aracılığıyla Medine'de Halife Hz. Ebû Bekir'e ulaştırmıştı. Vefatına yakın bir anda böyle bir müjdeyi alan Hz. Ebû Bekir çok sevinmiş, memnun olmuş ve bundan dolayı Allah'a şükür secdesine varmıştı.

Belâzurî'nin yine "Ravilerin dediklerine göre" deyip de senetsiz olarak aktardığı bir bilgiye göre; Halid İbn Velid'in Ecnâdeyn'deki başansından sonra İslâm ordusu ile birlikte fetih hareketine devam ederken Receb 13 (Eylül 634) tarihinde, Bizans ordusunun, Yermuk nehrine akan Yâkûsa ırmağı çevresinde toplandıkları haberini aldı. Müslümanlar derhal Bizans kuvvetlerinin üzerine yürüyüp onları büyük bir bozguna uğrattılar. Kaçan düşman askerleri Suriye'nin muhtelif şehirlerine dağılıp gitti.[314]

Taberî'nin el-Medâînî'den aktardığı rivâyette ise, Müslümanlarla Bizans ordusunun Vakusa (Yâkûsa)'da karşılaşıp savaştıkları ve savaşta İmparator Herakleios'un da yer aldığı şeklinde biraz farklılık arzeden bir bilgi kaydedilmektedir. Hatta Medâînî verdiği bu malumatta Ebû Bekir'in vefat ettiğini, Ömer İbnü'l-Hattab'ın başa geçmesiyle Halid'in görevden alındığını ve Ebû Ubeyde'nin başkumandanlığa getirildiğini belirtir.[315]

---

olayının meydana geldiğini kaydeder. İbn Asâkir ayrıca bu tarihler ile ilgili olarak bir çok ayrı senedle gelen bilgiler aktarmaktadır. (*Tarih Dımaşk*, II, 98 vd.). İbn Kesîr'in Ecnâdeyn için 28 Cemâziyelevvel tarihini tercih ettiğini görüyoruz (VII, 7). Bu duruma göre Fihl olayı Hz. Ömer zamanında gerçekleşmiştir. Bu konuda bk. Fayda, *Halid Bin Velid*, 383-384.

313 Belâzurî, sh.135-136.

314 Belâzurî, s. 136

315 Taberî, II, 4.cüz, 46

Yâkûsa'da meydana gelen küçük çaptaki bu savaş Yermuk nehrine çok yakın bir yerde olduğundan ve burada Yermuk diye isimlendirilen bir ırmak olduğundan dolayı olaylann birbirine kanştınlmasına yol açmıştır. Ecnâdeyn'den hemen sonra büyük Yermuk savaşının yapıldığını anlatanlar olduğu gibi bu olaydan hemen sonra Halid'in azledildiği yanlışlığına düşenler de olmaktadır.

Taberî ve onu izleyenler Yermuk savaşının Hz. Ebû Bekir devrinde, Belâzurî ve diğerleri de Hz. Ömer devrinde meydana geldiğini ve Suriye fethinin son olayı olduğunu anlatmaktadırlar. Taberî'nin Yâkûsa'dan sonra meydana gelen savaşın Yermuk olduğunu kaydetmesi isabetli olabileceği gibi bu konuda Belâzurî'nin yazdıklan da doğru olabilir.

Gerçekten Taberî ve onun izleyicilerinin anlatımda izledikleri sıra ile Belâzurî ve Vâkidî'nin Halid'in Suriye'ye gelmesinden sonra meydana gelen olaylan anlatımlan birbirinden farklıdır. Ecnâdeyn'den sonra Halid ve diğer kumandanlann Dımaşk üzerine gittikleri ve şehrin bir tarafı kılıç zoru ile alınırken diğer tarafından şehre sulhen girildiği ve Dımaşk halkı ile bir anlaşma yapıldığı anlatılmaktadır.

Hz. Peygamber'in (s.a.v) âhirete intikali ile birlikte baş gösteren ridde hareketlerinin üstesinden üstün bir başan ile gelen büyük devlet adamı Hz. Ebû Bekir gerçekten Ecnâdeyn zaferinin müjdesini aldıktan kısa bir müddet sonra 22 Cemâziyelâhir 13 (23 Ağustos 634) günü vefat etmiş ve bu vefat haberi ancak bir müddet sonra Yâkûsa savaşını müteakiben Receb ayında Suriye'ye ulaşabilmişti. Allah ondan razı olsun.

Fetihlerle İlgili Olarak Kaynakların Değerlendirilmesi

Ridde olaylannın tamamen bastırılmasından sonra Medine'de ashabın ileri gelenlerinin yaptığı değerlendirme ve istişarelerden sonra Irak-ı acem ve Suriye üzerine ordulann

gönderilmesinin kararlaştırıldığını bütün kaynaklar ifade ederler.

Ancak Hicrî 12. yıldan itibaren başlayan fetih hareketlerinin kumandanlarının tayini, nereden hareket ettikleri ve ilk defa nereleri fethettikleri sonra sırasıyla hangi şehir ve kasabaların İslâm topraklarına katıldığı hususlarında kaynakların verdiği malumat farklılıklar arzetmektedir.

Biz mümkün mertebe sahih rivâyetleri bir araya getirerek bugünkü nesillere sağlam bilgiler aktarmaya çalıştık. Buna rağmen hangi ravinin hangi bilgileri nasıl aktardığı hususunda da genel bir değerlendirme yapmanın yararlı olacağını düşünüyoruz.

Genellikle Irak'ta Halid İbn Velid ve Müsenna İbn Hârise eş-Şeybânî'nin başlattığı fetihler Ubulle ile başlayıp Hire ile bitmektedir. İslâm tarihinin en büyük üstadlarından olan İmam Taberî başta olmak üzere, Belâzurî, ondan sonra gelen İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr gibi büyük tarihçiler genellikle İbn İshak, Vâkidî, Ebû Mihnef, Avane İbn Hakem el-Kelbî ve Seyf İbn Ömer gibi ravilerin aktardığı bilgileri bize intikal ettirmişlerdir.

İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr daha çok Taberî'nin verdiği bilgileri biraz daha düzenleyerek hemen hemen aynen aktarmışlardır. Belâzurî ise Vakidî, Ebû Mihnef ve İbn İshak'ın rivâyetlerini daha çok tercih ederek Seyf İbn Ömer'in verdiği bilgilere ve aktardığı hikayelere pek fazla iltifat etmez. Bu anlayış daha sonra ve hatta günümüze kadar gelen bütün tarihçilerin benimsedikleri bir usul olarak kalmıştır.

Ancak Seyf İbn Ömer'in hikayeciliğine ve kendi kabilesi olan Temimoğullarını kayırıp onlarla ilgili olan bilgileri öne çıkarmasına rağmen bütün rivâyetleri tamamen alınmaz anlayışıyla yaklaşmadan diğer ravilerin verdiği bilgilere yakın olarak aktardığı bilgileri Seyf'in adını zikrederek zaman zaman eserimize kaydettik.

Şimdi bu fetihlerle ilgili olarak adı geçen müverrih ve ravilerin bilgilerini karşılaştırmak istersek; Vakidî'ye göre fetih için Hz. Ebû Bekir'den emir alan Halid, Medine'den çıkarak Fayd ve Sa'labiyye üzerinden Hire'ye ulaşmıştı. Bu rivâyeti Belâzurî ve Taberî aktarmışlardır.[316]

İbn İshak'ın rivâyetine göre ise Halid, Ebû Bekir'den emir aldıktan sonra önce Bânikya, Barusma ve Ulleys'e gelip buraları fethettikten sonra İbn Saluba ile meşhur andlaşmayı yapmış ve güneye doğru sarkarak Hire'yi barış ve eman ile almıştı.[317] Yine Belâzurî ve Taberî'nin Ebû Mihnef ve İbnü'l-Kelbî'den aktardıkları rivâyete göre Halid Yemâme'de iken Ebû Bekir'den aldığı emir üzerine buradan hareket ederek Irak'ta Müsenna İbn Harise'nin yanına gelmiş, Halid gelmeden önce Müsenna Ulleys yakınlarında İranlı Kumandan Caban ile giriştiği savaşı büyük bir zaferle kazanmış, Halid gelince bu sefer nehir yataklarının birleştiği yerde Hire Merzbanının oğlunu mağlup etmişti. Sonra da Banikya teslim alınmıştı.[318]

Belâzurî ise önce Müsanna'nın Caban'ı mağlup ettiğini, Hire üzerine düzenlenen seferi bizzat Halid'in yaptığını, kanalların birleştiği yerde Hire Merzbanı Azadbih'in mağlup edilip sulha mecbur edildiği zaferin Ulleys zaferi olduğunu, ikinci zaferin Hire'nin fethi olduğunu ve üçüncüsünün de Ensâr'dan Beşir İbn Sa'd'ın Ferruhbundad'ı mağlup etmesinden sonra Banikya'nın teslim alındığını kaydetmektedir.[319] Seyf İbn Ömer'e göre ise, Halid önce Caban'ı mağlup etmiş, sonra Emgişiyye'yi almıştır.

Bu arada Hire Merzbanının oğlunun Emgişiyye'deki kanalların yatağını değiştirmesi üzerine Halid'in Hire'ye gitmekte olan gemilerinin karaya oturduğunu ve Famul-Furat ve

316 Belâzurî, s. 296-297; Taberî, II, 4.cüz. 3.

317 Taberî, aynı yer.

318 Taberî, II, 4.cüz, 5.

319 Belâzurî, 297-300.

Badakla'ya gelerek suları tekrar kanallarına akıttığını, tekrar gemilerini yüzdürüp Hire'ye vardığında Azadbih'in kaçtığını ve bu arada Saluba İbn Nastura'nın teslim olup Halid'le andlaşma yaptığını ve bu olayların da H. 12. yılın Rabiulevvel'inde (633 Mayıs-Haziran) meydana geldiğini rivâyet eder.[320]

Seyf'in verdiği bu bilgiler içinde gerçekten bazı tutarsızlıkların göze çarptığı görülmektedir. Fakat bu bilgilere baktığımızda ilk yapılan savaşın Ulleys savaşı olduğu hususunda ittifak ve kuvvetli bilgilerin olduğunu görüyoruz. Seyf İbn Ömer kanalların birleştiği yer ile Badakla'yı aynı yer olarak kabul etmektedir.

Çünkü Halid'in Ulleys'ten buraya gelerek Azadbih'in oğlu ile savaştığını söyler ki bu diğer bilgilerle çelişmektedir. Zira Halid Hire üzerine giderken Badakla kuzeyde kalmaktadır. Halid'in hedefi ise güneyde olan Hire olduğuna göre Seyf buraları karıştırmıştır. Aynı şekilde Seyf'in verdiği bilgiler Belâzurî'nin İbnu'l-Kelbî'den aktardıkları bilgilerle birbirine zıttır.

Bu duruma göre Belâzurî'nin İbn İshak ve Vakidî'den aktardığı ve İbnu'l-Kelbî'nin de aynen verdiği bilgiler Halid'in bölgeye gelmesinden sonra ilk defa Hire'yi hedef aldığı doğrultusundadır. Seyf ise Halid için son derece lüzumsuz ve uzak bir güzergâh çizmiştir.

Belâzurî'nin daha sonra kaydettiği bir başka bilgi yumağı vardır ki bu biraz daha farklı görülmektedir. Buna göre Halid Medine'den Nibac'a gelerek Müsenna ile buluşmuş, buradan Ubulle üzerine giderek ilk zaferini kazanmış ve Müsenna İbn Hârise ile birlikte Hureybe kalesini almıştır.

Seyf'e göre Halid daha sonra Nehru'l-Mer'e halkı ile bir andlaşma yapıp Kesker üzerinden Zendaverd ve Hürmüzcerd yoluyla Ulleys'e gitmişti. İmam Taberî bu bilgilerin yanlış olduğunu ifade eder.[321] Taberî burada Ubulle'nin Hz. Ömer zama-

320 Taberî, II, 4.cüz, 5-6.

321 Taberî, II, 4.cüz, 6.

nında Utbe İbn Gazvân tarafından H. 14. yılda fethedildiğini kaydeder.

Buna rağmen Ubulle'nin iki kez alınmış olabileceğini söylemek mümkün müdür bilmiyorum?

Hire'nin fethinden sonra ise Halid, Sâsânîlerin merkezi Kteziphon'a göz dikerek buranın fethini tasarlamış ve özellikle İran tahtında meydana gelen bir kaç değişiklik ve iki kisranın ard arda ölmesi Halid'e bir teşvik unsuru olmuştu.

Fakat önce fethettiği yerlerde ve ilerleyeceği bölgelerde arkasını emniyete alabilecek şekilde ilerlemenin gerekliliğine inandığı gibi halifenin de kendisine yaptığı bu doğırultudaki tavsiyelere uymaktaydı. Bunun için Seyf'in rivâyetine göre Hire'den sonra hemen el-Enbâr üzerine yürüyüp burayı banş ve emanla aldı.

Sonra bölge Araplannın elinde bulunan Aynu't-Temr üzerine gidip Behram Çubin'nin oğlu Mihran kumandasındaki İran takviye ordusunu mağlup etmiş ve kaçmalanna sebeb olmuştu.

Halid'i buradan Dûmetu'l-Cendel üzerine gönderen Seyf İbn Ömer gidiş sebebinin Ebû Bekir'in isteği üzerine İyad İbn Ganm'e yardım için olduğunu anlatır. Halid burada bulunan Arap kabilelerini mağlup ederek İyad'ı düştüğü zor durumdan kurtanr. Dûmetu'l-Cendel'in fethinden sonra tekrar Hire'ye gider.

Ancak Halid, Aynu't-Temr'de toplanan düşman üzerine gitmeye mecbur kalıp buraya el-Ka'ka'a İbn Amr'ı göndererek Husayd yakınında bulunan bazı düşman birliklerini dağıtmış ve kendisi de el-Musayyah'ta toplanmış bir diğer düşman birliğinin üzerine giderek onlan mağlup edip burada bulunan Hurkus İbn Nu'man'ı içki aleminde iken öldürmüştü.

Sonra Fîrâd'ta bulunan Halid üzerine saldın düzenleyen büyük bir İran ordusu mağlup edilmişti. Zilkade ayı sonlann-

da orduyu Hire'ye gönderen Halid kendisi de bir kaç arkadaşıyla birlikte gizlice kimseye görünmeden hacc etmek üzere Mekke'ye gitmişti. Bütün bunlar bazı hususlarda diğer kaynak ve ravilerden desteklenmesine rağmen tamamen Seyf'in rivâyetleri olup çok hızlı bir şekilde Halid'i bir yerden bir başka yere koşturmuştur. Aslında gerçeğe ve Halid'in huyuna çok uygun bir mücadele ve hayat çizgisi çizilmektedir.

Fakat bunlara rağmen diğer ravi ve kaynaklar bu güzergâhı değil de, bir başka güzergâh ve mücadele tarihi çizmişlerdir. Hire bölgesinde bulunan iki önemli yerleşim merkezi el-Enbâr ve Aynu't-Temr şehirleri ilk etapta alınmış, Husayd ve el-Musayyah'taki zaferler kazanılmıştı.

Ancak söz konusu edilen bu son iki zafer Halid'in ilk gelişinde değil, Irak'tan Suriye üzerine giderken yolda kazandığı zaferlerdi. İbn İshak Aynu't-Temr'in fethini tamemen Suriye seferine bağlamaktadır. Yine İbn Ishak'a göre Ebû Bekir Halid'e Suriye'ye gitme emrini Hire'de bulunurken vermiş; diğer ravilere göre ise, Aynu't-Temr'de iken Halid bu emri almıştı. Belâzurî'nin kaydına göre ise, Dûmetu'l-Cendel Halid'in Suriye seferi sırasında alınmıştı.[322]

Belâzurî'nin bir diğer kaydına ve Avane İbn Hakem'den aktardığı bir rivâyete göre (el-Müneccid neşr, sh. 74) Ukeydir'in itaat altına alınması için Halid Aynu't-Temr'de iken Ebû Bekir'den bu konuda bir talimat almış ve Dûmetu'l-Cendel'e giderek Ukeydir'i öldürüp Dûme'yi fethettikten sonra Suriye üzerine yürümüştü.

Gerçekten bu anlatım şekli bize daha ma'kul gelmektedir. Bu güzergâh Halid'in iki kere Hire'ye ve hatta Dûme fethinden sonra orduyu Hire'ye gönderip kendisinin hacca gittiği ile ilgili olarak çizilen güzergâhtan daha uygun bir seyir çizgisidir. Vâkidi'nin Halid'i Karkisiyye üzerinden Suriye'ye götürmesiyle

322 Belâzurî, s. 131-133.

ilgili rivâyet ise diğer rivâyetler yanında zayıf ve şazz bir bilgidir.

Bütün bu bilgi ve rivâyetlerin dışında Muhammed İbn Sa'd gibi muhaddisler tarafından bile sika kabul edilen bir tarihçinin, özellikle Saîd İbnü'l-Müseyyeb gibi son derece güvenilir bir tâbiî aliminin ve önemli bir ravinin verdiği bilgilerin Halid için yukarıda çizdiğimiz güzergâhın doğruluğu hususunda bize güven verdiğini ifade edelim.

İbn Sa'd Vâkidî'den, o da Şeybân İbn Abdurrahman'dan, o da Câbir'den, o da Âmir'den, o da Berâ' İbn Âzib'ten; ayrıca diğer bir senedle Talha İbn Muhammed İbn Said, babasından, Said İbn el-Müseyyeb'ten gelen bizce gayet sağlam bir senedle şu bilgileri aktarır: Halid İbn Velid'e Yemâme'deki işini bitirince Ebû Bekir tarafından Irak üzerine gitmesi için emir verildi. Halid Hire Devleti üzerine yürüdü.

Burada Nu'man İbnu'l-Münzir'in ölümünden sonra kisra tarafından Hire'ye tayin edilen bir emir vardı. Halid burada Kabisaoğulları ile karşılaştı, sonra İbn Bukayla ile sulh yaptı. Sonra Aynu't-Temr, ardından Ulleys ve Banikya'yı aldı. Burada iken halifeden bir mektup alıp Suriye üzerine gitmesi istenerek kendisine gönderilecek ikinci mektubu beklemesi talimatı verildi. Derhal hareket eden Halid Dûmetu'l-Cendel'e geldi ve buranın fethinden sonra Şerik İbn Abde el-Aclânî'nin getirdiği Ebû Bekir'in mektubunu aldı.[323]

Halid'in Suriye'ye ayak basmasından sonra meydana gelen hadiseleri değerlendirdiğimizde aynı grup kaynak ve raviler arasındaki farklı yaklaşım ve rivâyetler burada da aynen devam etmektedir. Suriye'de ilk alınan şehir olarak Busra'nın fethi sırasında Belâzurî bir rivâyetinde baş kumandanın Halid olduğunu ifade ederken bir başka naklinde ise Yezid'in baş kumandan olduğunu ima etmektedir. Bu hususdaki kaynak değerlendirme-

323 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, VII, 395-396.

mizi olayı anlattığımız yerde vermeye çalıştık.

Bunların yanısıra ihtilafları az çok yerinde değerlendirdiğimiz gibi Ecnâdeyn Savaşı ile başlayan Suriye fetihleri ile Bizansla başlayan münasebetlerin kronolojisinde büyük farklılıklar göze çarpmaktadır. Bir çok ravi ve müellif Ecnâdeyn'in H. 13. yılın Cemaziyelevvel ayında meydana geldiğini kaydetmelerine karşılık Seyf İbn Ömer yine farklılığını ve hatta yanlışlığını göstermektedir.[324]

Aynı şekilde Seyf İbn Ömer Ecnâdeyn'den sonra meydana gelen Yâkûsa çatışması ile büyük Yermük Savaşının tarihlerini birbirlerine karıştırmıştır.[325] Bundan sonraki olayların değerlendirilmesini de Hz. Ömer devri olaylarını aktaracağımız bir başka çalışmada aktarmağa çalışacağız.

Söz konusu savaş ve fetihler sırasında izlenen seyir çizgisinin yanında yine bu fetihler sırasında orduların sayısı ve alınan ganimetlerin miktarı ile gayr-i müslimlerden alınan cizyenin miktarları hakkındaki bilgiler de birbirinden farklılıklar arzetmektedir. Biz yukarıda bu konuda bilgi aktarırken en sağlam rivâyetler çerçevesinde, makul ve o günün gerçeklerine uygun bilgileri, özellikle siyasî tarihlerin verdiği bilgilerden çok *Emvâl* ve *Harâç* kaynaklarının ve İbn Sa'd'ın verdiği mâlumatı tercih ettik.

---

324 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ,* III, 124; IV, 194 ; Belazurî, s. 136; Taberî, II , 4.cüz , 46.

325 Taberî, II, 4.cüz, 55.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Hz. Ebû Bekir'in Kişiliği ve Vefatı

Hz. Ebû Bekir Zamanında Kur'an-ı Kerim'in Mushaf Haline Getirilmesi

Cenab-ı Allah'ın insanlığa gönderdiği son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v)'e indirilen ve insanlığa hükümlerinin tebliğ edilmesi istenen, sahifelerde yazılı, tevatürle nakledilen, mu'ciz ve ilâhî kelâm olan Kur'an-ı Kerim insanlık için bir hayat kaynağı ve büyük bir rehberdir. Vahiy ile Rasulullah'a indirildiği ve ilâhî olduğu hususunda hiç şüphe olmayan Kur'an-ı Kerim ayrıca el-Furkan, el-Mesâni, Kelâm, Nur, Rahmet, Şifa, Zikr, Hablullah, Tenzil, Beyân, Hakk ve Urvetu'l-Vüskâ gibi isimlerle de anılır.

Kur'an-ı Kerim Hz. Peygamber'e nâzil oldukça önce kendisi hıfzeder, sonra ashabına öğretip ezberletir ve ayrıca vahiy kâtiplerine âyet âyet yazdırırdı. Bilindiği gibi 114 sureden ibaret olan Kur'an-ı Kerim kısım kısım inmiştir.

Her inen kısmın nereye ait olduğu ve nereye yerleştirileceği bizzat Cenab-ı Allah tarafından Cebrail aracılığıyla Rasulullah'a bildirilmiş, her inen kısım gerekli yerlere konmuş ve ona göre ezberlenip yazılmıştır. Bu durum Hz. Peygamber hayatta olduğu müddetçe devam etmiş ve vefatından sonra da hemen hemen herkesin hıfzında olduğu için bunun dışında bir işleme gerek duyulmamış ve böyle bir husus hiç kimsenin zihninden geçmemişti.

Ayrıca Hz. Peygamber'in ifadesiyle her yıl Cebrail (a.s) gelir, Hz. Peygamber'den inen kısımların okunmasını ister, sonuna kadar dinler, tertibini öğretir ve giderdi. Rasulullah'ın

vefat edeceği yılda bu işlem Kur'an'ın son şeklini belirlemek için iki kez tekrarlanmış, Cebrail iki defa Kur'an'ın tümünü Hz. Peygamber'den dinlemiş ve bu çerçeveyi Hz. Peygamber vahiy kâtiplerine çizerek aynı bilgileri onlara da aktarmıştı.

Kur'an'ın âyet ve sureleri Mekkî ve Medenî olmak üzere iki ayrı kısımda mütalaa edilir. Bu hususlaki ayrıntılar tefsir usûlû ilmine ait olduğundan biz bu ayrıntılara girmeden sadece Kur'an'ın Hz. Ebû Bekir zamanında nasıl toplandığı üzerinde yoğunlaşacağız.

Genel hatlarıyla Mekke'de inen âyet ve sûrelere Mekkî, Medine'de inen âyet ve sûrelere Medenî ayet ve sûreler adı verilir. Ayrıca bu taksimat Hicret öncesi ve Hicret sonrası olarak Mekkî ve Medenî şeklinde de belirtilmiştir. İman, Allah'ın vahdaniyeti, tevhid ve ahirete müteallik âyetler, "ey insanlar!" şeklindeki hitapla başlayan âyet ve sûreler Mekki: idarî, sosyal, ekonomik ve hukukî hayatla ilgili olarak hudud, miras, nikah, alış veriş vb. hususları ihtiva eden âyet ve sûreler tümüyle Medenîdir.

Kur'an-ı Kerim ilâhî kitaplar arasında asıl safvetini koruyan ve bütün sağlamlığıyla bize intikal eden, aynen indiği gibi korunan tek semâvî-ilâhî kitaptır. Bunun en önemli nedeni bizzat Hz. Peygamber zamanında vahiy kâtiplerine yazdırılması ve ashabın bunu zihinlerinde eksiksiz olarak ezberlemeleridir.

Hz. Osman'dan nakledilen ve Hadis mecmualarından Ebû Davud ve Tirmizî'nin Sünenlerinde ve Ahmed İbn Hanbel'in *Müsned*'inde bulunan şu sözler önemli bir delil teşkil etmektedir: "Rasulullah'a değişik sûrelerden birine ait âyet indiği zaman o, hemen vahiy kâtiplerinden birini veya bir kaçını çağırıp onlara şöyle derdi: *"Bu âyetleri şu şu sûrelerin, şu şu âyetlerinden sonra yaz."* Bu bilgi Kur'an âyetlerinin indikçe yazdırıldığını gösterir. Kur'an'ın Mekke'de iken yazılı olduğunu batılı oryantalistler bile itiraf etmişlerdir.

Hz. Ebû Bekr devrinde meydana gelen Ridde olaylarının bastırılmasından sonra en büyük ve en önemli olay Kur'an-ı Kerim'in yazılı olan âyetlerinin parça parça olmasının yerine bir tek kitap haline getirilmesidir. Kur'ân âyetleri vahiy kâtiplerince beyaz taşlar, budanmış ve bu iş için levha haline getirilmiş hurma kütükleri ile develerin kürek kemikleri, beyaz bez parçaları üzerine yazılıyordu.

Hz. Peygamber hayatta olduğu müddetçe Kur'an'ın tek bir kitap haline getirilmesi mümkün değildi, çünkü vahiy hâlâ devam ediyordu. Hatta yukarıda ifade ettiğimiz gibi buna zihinler bile kapalıydı ve hiçbir zihin buna ihtiyaç hissetmeyecek kadar kendinden ve bunun korunmasından emin idi.

Ancak Hz. Peygamber'in ahirete irtihâli üzerine baş gösteren irtidâd hareketleri ve özellikle Yemâme'de meydana gelen kanlı Akrabâ' Savaşı'nda bir çok vahiy kâtibi ve Ashab-ı Suffa'dan yetmiş hafızın şehid olmasıyla birlikte başta Hz. Ömer olmak üzere bir çok kimsenin zihnini kurcalayan bir mesele haline geldi.

Bu hafızların tümü ölünce nasıl davranmak gerekecekti? Kur'an'ın bâkî olduğunu, bunun bizzat Cenab-ı Allah tarafından korunduğunu herkes biliyordu ama, Allah'ın da insanlar arasında cârî olan bir sünneti vardı. Bunu korumak yine Müslümanlara düşüyordu. Hz. Ömer Yemâme Savaşında onlarca hafızın şehid olması üzerine iyice endileşenmiş ve bu endişesini Hz. Ebû Bekr'e bildirerek Kur'an'ın zihinlerden ve parça parça yazılardan kurtarılıp tertibi üzere bir araya getirilmesini ve Mushaf haline sokulmasını teklif etmişti.

Teklifi işiten Hz. Ebû Bekir ilk anda bunu şiddetle reddederek "Hz. Peygamber'in yapmadığı bir şeyi asla yapmak istemediğini" bildirdi. Ancak Hz. Ömer onu ikna etmeye çalışıyordu. Hz. Ebû Bekir diyor ki: "Ömer'in bu konu ile ilgili olarak bana ilk defa düşüncesini ilettiği zaman tepki göstermiştim. Fakat konuyu sakin sakin düşündükçe Cenab-ı Allah

kalbime huzur ve sükûn verip kalbim bu konuya iyice yatıştı. Ömerle birlikte oturduğumuz bir günde vahiy kâtiplerinin en gözdesi, Rasulullah'ın bu konuda en çok güvenip görev verdiği ve hepimizin itimadını kazanmış bulunan hafız Zeyd İbn Sâbit'i çağırıp konuyu ona aktardım." Bundan sonrasını Zeyd şöyle anlatmaktadır:

"Hz. Ebû Bekir (r.a) Yemâme Savaşı'ndan sonra ashabtan bir çok hafızın şehid olması üzerine beni çağırıp Ömer İbnü'l-Hattâb ile birlikte otururken şöyle söyledi: "Ömer bana gelerek Yemâme gününün şiddetinden, Müslümanların kayıplarından ve özellikle hafızların şehâdetinden söz edip bundan sonraki savaşlarda diğer hafızların şehid olmalan halinde Kur'an'ın zihinlerden silinme tehlikesi göstereceğini ifade etti ve buna çare olarak Kur'an-ı Kerim'in bir araya getirilip Mushaf yapılmasını tavsiye etti."

"Ben ilk defa Rasulullah'ın yapmadığı bir şeyi asla yapmak istemediğimi ilettim, fakat sonraları bu konu ile ilgili olarak kalbime büyük bir huzur ve itminan geldi. Allah bana bu işi sevdirdi ve kalbim ferahladı. Böylece Ömer'in teklifini kabul ettim. Sen genç ve akıllı bir kişisin. Aleyhine söylenecek bir söz yoktur. Rasulullah'a gelen vahiyleri yazıyordun. Kur'an'ı iyice araştırarak bir araya getir."

Zeyd İbn Sabit devamla şöyle anlatır: "Ebû Bekir bana emir değil de, bir tavsiyede bulunur gibi olayı aktardı. Ancak ben de onun ilk defa Ömer'e karşı gösterdiği tepkiyi ortaya koyarak "Rasulullah'ın yapmadığı bir şeyi nasıl yapabilirim?" dedim. Ebû Bekir: "Allah'a yemin ederim ki bu hayırlı bir iştir" dedi. Zeyd diyor ki: "Bana bir dağ yüklenmemi teklif etselerdi daha hafif gelirdi." Ebû Bekir bana bu konuyu sürekli hatırlatmaya devam etti.

Nihayet Cenab-ı Allah Ebû Bekir'in kalbini Ömer'in teklifinden sonra yumuşattığı gibi benim de kalbime bir itminan ve ferahlık geldi. Bunu yapabileceğimi ve bunun da hayırlı bir iş

olduğuna inandığımı Ebû Bekr'e arzettikten sonra Hz. Ömer aracılığıyla bütün Medine halkına bir çağrı yapıldı: "Kimde Kur'an-ı Kerim'den bir şey varsa onu Zeyd İbn Sâbit'e getirip versin."

Ancak getirilecek her âyet için onun Hz. Peygamber'e indiğine ve bunun bizzat Hz. Peygamber tarafından yazdırıldığına dair ashabtan iki şahidin getirilmesi şartı koşuldu. Zaten sûrelerin sırası ve âyetlerin yerleri bizzat Hz. Peygamber tarafından belirlendiğinden bunu herkes biliyordu. Zeyd İbn Sâbit'in yapacağı husus, âyetleri yerlerine yerleştirdikten sonra Kur'an-ı Kerim'i bir cild halinde toplayıp istinsah etmekti.[326]

Zeyd İbn Sabit'e bu görevin verilmesinin sebebi onun vahiy başkâtibi oluşunun yanı sıra iyi bir hafız olmasından ve Hz. Peygamber'in son okuyuşunda bizzat yanında bulunmasından dolayı idi. Zeyd'in bir dağı taşımanın daha kolay olduğunu söylediği bu son derece ciddi ve sorumluluk isteyen iş, insanlığın son ilâhî kitabının bir kelime ve bir harf eksik ve fazla olmaksızın her türlü tahrif ve tebdilden korunarak yapılması gereken zor bir çalışma idi.

Hz. Ömer'in görevli olarak Müslümanlara yaptığı çağrı üzerine ashabtan vahiy kâtibi olan ve olmayan herkes elindeki yazılı âyetleri Zeyd İbn Sâbit'e getirmeye başladı. Hurma kütükleri, kürek kemikleri, beyaz bezler üzerine yazılmış olan bu metinler Zeyd'e geldikçe şahid isteniyor ve her bir âyet iki şahidle birlikte alınıp ilgili yere konuluyordu.

Aslında bütün bu titizliğe bile gerek yoktu. Çünkü Zeyd ve diğer hafızlar herkesin bildiği bir işi tek başlarına rahatlıkla yapabilirlerdi. Ama herkesin bu önemli konuya katılması istenmişti.

Kısacası Hz. Peygamber devrinde bir arada olmayıp çeşitli yerlerde yazılı olan Kur'an-ı Kerim Ebû Bekir devrinde bir ara-

326 Buharî, *Cihad* 12; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XI, 285, Zeyd İbn Sâbit Kur'an'ın toplanması ile ilgili olayı kısmen anlatmaktadır.

ya getirilmişti. Yapılan işlem budur. Büyük bir titizlikle istinsah işlemi bittikten sonra Zeyd İbn Sâbit Mushafı Hz. Ebû Bekir'e teslim etti. Hilafeti boyunca onda kaldı. Sonra Ebû Bekr'in vefatına yakın bir sırada halife adayı gösterilen ve Ebû Bekir hayatta iken kendisine bey'at edilen yeni halife Hz. Ömer'e teslim edildi.

Hz. Ömer'in yaralanması üzerine de kendisinden sonra kimin halife olacağı tam olarak belli olmadığından Mushaf Hz. Peygamber'in eşi ve Ömer'in kızı Hz. Hafsa'ya teslim edilmişti. Müslümanlar ve hatta bütün insanlık Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Zeyd'in yaptıklarını kıyamete kadar asla unutmayacak, her zaman ve zeminde onları şükran ve minnetle anacaklardır.

Daha sonraları İslâm fetihlerinin dünyanın bir çok bölgelerine yayılması ve Müslümanların çoğalması üzerine Hz. Osman devrinde Kur'an nüshalarının artırılması gereği ortaya çıkmış, Hz. Hafsa'daki bu nüsha alınıp tekrar Zeyd İbn Sâbit'in başkanlığındaki vahiy kâtipleri heyeti tarafından yedi ayrı nüsha istinsah edilerek İslâm diyarının muhtelif eyaletlerindeki valilere gönderilmiş ve asıl nüsha tekrar Hz. Hafsa'ya iade edilmişti.

Ebû Bekir'in Kişiliği Ve Vefatı

Hz. Ebû Bekir Kimdir?

Asıl adı Abdülkâ'be İbn Ebi Kuhâfe Osman İbn Âmir İbn Amr İbn Ka'b İbn Sa'd İbn Teym İbn Mürre'dir.[327] Yedinci dedesi Mürre'de Hz. Peygamber'in nesebi ile birleşir. Babası Ebû Kuhâfe Osman, annesi Ümmü'l-Hayr Selma Binti Sahr İbn Âmir idi. Fil Vakası'ndan iki sene üç ay sonra doğdu. Kureyş kabilesinin Benü Teym boyundandı. İslâmiyeti kabulünden sonra adı Hz. Peygamber tarafından Abdullah'a çevrildi. Müslüman olmadan önce Mekke'de kendisine kan diyeti ve

327 Asıl adının Atik İbn Osman olduğu, Sakife gününde halife seçilmesi üzerine söylenen şiirlerden anlaşılmaktadır. Ali et-Tantâvî, *Ebû Bekir es-Sıddık*, Cidde 1406/1986, s. 44.

zarar ziyanın ödenmesi işlerinin görülmesi demek olan "esnak" görevi verilmişti.

Abdullah ismini ona Rasûlullah Efendimiz vermişti. İlk olarak İslâm tekbiri aldığı için "Ebû Bekir" künyesini almıştır. Arapça (Ku'ud) vezninde olan "Bukûr" kelimesi erken başlamak manasında olup "bekere bi's-salâti", "namazı vaktinde eda etti" veya "İslâm'da ilk namaz kılan erkek Müslüman oldu" demektir. Hz. Ebû Bekir'e Atik, Yâr-ı Gâr ve es-Sıddık lakabları verilmiştir. İsminden çok künyesi olan "Ebû Bekir" ile anılır ve tanınır.

Kendisine Atik lakabının verilmesinin izahı bir kaç türlü yapılmıştır. Sahip olduğu hüsn-ü cemal, güzellik sebebiyle bu lakabın verildiği belirtilmiştir. Yahut Rasûlullah'ın: "Sen Allah Teala'nın cehennemden "Atiki" yani azad ettiği kimselerdensin ve kim cehennemden atik (azad edilmiş) olanın yüzünü görmekle sevinmek isterse Ebû Bekir'e baksın" buyurması sebebiyledir.

Bazı alimler de şu rivayeti aktarır: Hz. Ebû Bekir'in annesi Ümmü'l-Hayr Selma'nın bir iki evladı olmuş ise de hiç birisi yaşamamıştı. Hz. Ebû Bekir doğduğu zaman annesi kucağına alıp onu Kâ'be'ye götürmüş ve yaşaması için "Allah'ım, bu çocuğu ölümden azad edip bana bağışla!" diye dua etmişti. O esnada Ka'be'nin her yanında -Ya Emetellah! sana müjdeler olsun ki çocuğun yaşayacak, seni pek sevindirecek. Tevrat'ta adı Sıddik olarak bildirildi- şeklinde bir nida işitildi. Oradakilerin hepsi bunu duydu. Bu sebeple de ona Atik ismini verdiler. Bir görüşe göre de soyunda sopunda ayıp ve kusur sayılabilecek her hangi bir şey görülmediği için ona bu lakabın verildiği ifade edilmiştir.

Ebû Bekir gençliğini Mekke'de geçirdi. İlk yetişkinliği sırasında Mekke'nin büyük tüccarları ile Suriye ve Yemen'e ticarî seyahetler yaptı ve iyi bir tüccar oldu. Elbise alıp satardı. Ticaretinde başarılı olup çok zengin oldu. İlk evlililiğini Kuteyle binti Abdüluzza ile yaptı ve ondan Abdullah ve Esma dünyaya geldi.

Sonra Ümmü Ruman binti Âmir ile evlendi. Ondan Abdurrahman ve Hz. Aişe doğdu. Medine'de de iki evlilik daha yaptı. Onları da yeri gelince zikredeceğiz.

Mekke'de tüccarın oturduğu zengin bir mahallede oturuyordu. Gençliğinde Hz. Peygamber ile tanıştı ve onunla çok iyi anlaşıp samimi dost oldu. Ancak bu yakınlık komşu ilişkilerini aşmayan bir samimiyet ve dostluk çerçevesinde idi. Asıl dostlukları ve samimiyetlikleri İslâm'dan sonra ortaya çıkmıştır.

Hz. Ebû Bekir Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Peygamber'e son derece sağlam bir inançla bağlı idi. Mekke devrinde müşriklerin işkence ve sıkıntılarının en zor günlerinde Bizans Devleti Sasânîlere mağlup olmuş ve adeta Müslümanların sıkıntılarına bir yenisi daha eklenmişti. Çünkü Bizans Allah'a ve âhiret gününe iman ettiği için Müslümanlara daha yakın, Sâsânîler ise Allah'a ve âhirete inanmadıklarından dolayı da müşriklere daha yakın kabul ediliyordu. Müşrikler kendilerine yakın olan Sâsânîlerin Bizans'a gâlip gelmesi üzerine: "Biz de yakında Müslümanlara karşı galip gelecek ve onları Mekke'den sürüp çıkaracağız " diyorlardı.

Müslümanlar ise ehl-i kitap olan Bizans'ı savunmak ve kendi konumlarını da korumak zorunda kalmışlardı. Rum Suresinin baş tarafındaki âyetler Bizans'ın bu yenilgilerinden üç ilâ dokuz yıl içinde Mecûsîlere karşı gâlip geleceklerini haber veriyordu.

Kur'an-ı Kerim'in geleceğe dair verdiği bu habere bütün kalbiyle iman eden Hz. Ebû Bekir Bizans Rumlarının Ateşperest Sâsânîlere karşı on yıl içinde gâlip geleceklerini söyleyerek müşrik Übey İbn Halef ile yüz deve karşılığında iddialaşmıştı. Kur'an-ı Kerim'in bu mucizesi yaklaşık sekiz yıl sonra gerçekleşmiş ve Bizanslılar Ninova savaşında galip gelmişler ve eskiden kaybettikleri bir çok hakkı yeniden geri almışlardır. Hz. Ebû Bekir bu iddiasında haklı çıktığı için yüz deveyi almış ve Hz. Peygamber'in emri üzerine fakirlere dağıtmıştı.

Hz. Ebû Bekir halifelik döneminde cariye edinmemiş ve malı artmamıştı. Hatta vefat edeceği zaman hilafeti boyunca beytu'l-mal'den aldığı maaşlarını geri vermişti.[328] Bize son derece sağlam bir senet olan Abdullah İbn Ömer'den Nâfi' aracılığıyla intikal eden bir rivâyette Hz. Ebû Bekir kendisine yılda altıbin dirhem olarak belirlenen maaşını iki yıllık hilafetinde almış ancak vefat etmeden önce hastalığı sırasında kendisinin falan falan yerdeki arazisinin satılarak veya beytü'l-mâl'a devredilerek aldığı maaşların iade edilmesini istemiş ve bunun için de Hz. Ömer'e gerekli emir ve direktifleri vermişti.

Hz. Ömer bu maaşların Ebû Bekir tarafından beytü'l-mal'a iade edilmesi üzerine şöyle demişti: "Ebû Bekir kendisinden sonra gelen yöneticileri bu tavrıyla son derece zora sokmuştur."[329]

Hicretten bir yıl önce Receb ayının 27'sinde cuma gecesi vuku bulan Mirac olayını Peygamber Efendimiz Kâ'be'ye gidip orada toplanmış bulunan müşriklere anlatmıştı. Müşrikler: "Muhammed aklını kaçırmış, iyice sapıtmış" diye alay ettiler. Müslüman olmaya niyetli olanlar da tereddüte düştüler. Müşriklerden bazıları bu duruma bir hayli sevinerek Ebû Bekir'in evine geldiler.

Çünkü onun akıllı, tecrübeli, hesabını bilen bir tüccar olduğunu gayet iyi biliyorlardı. Ebû Bekir ile karşılaşınca: "Ey Ebû Bekir! Sen çok kere Kudüs'e gidip geldin. İyi bilirsin. Mekke'den Kudüs'e gidip gelmek ne kadar zaman sürer?" diye sordular. Hz. Ebû Bekir: "İyi biliyorum. Bir aydan fazla" dedi.

Bu söze sevinen müşrikler: "Akıllı, tecrübeli adamın sözü böyle olur" dediler. Gülüp alay ederek ve Hz. Ebû Bekir'in de kendileri gibi düşüneceğini umarak: "Senin arkadaşın Kudüs'e bir gecede gidip geldiğini söylüyor, artık iyice sapıttı" dediler. Hz. Ebû Bekir'e saygı ve sevgi gösterip bel bağladılar.

328 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, III, 192.

329 Taberî, II, 4.cüz, 54.

Hz. Ebû Bekir, Rasûlullah'ın adını işitince: "Eğer o söyledi ise doğrudur. Bir anda gidip geldiğine ben de inandım" deyip evine gitti. Müşrikler şaşkınlık içinde: "Vay canına! Muhammed ne yaman büyücü imiş. Ebû Bekir'e sihir yapmış!" diyerek geri döndüler

Hazret-i Ebû Bekir hemen çıkıp Rasûlullah'ın yanına geldi. Büyük kalabalık arasında yüksek sesle:

"Ya Rasûlullah! Miracınız mübarek olsun! Bizleri, senin gibi büyük Peygambere iman etmeyi nasip edip İslâm ile şereflendirdiği ve mübarek yüzünü görüp ruhları sükûna kavuşturan tatlı sözlerini işitmekle nimetlendirdiği için Allah Teala'ya sonsuz şükürler ederim. Ya Rasûlullah! Senin her sözün doğrudur, sana tüm kalbimle inanıyorum, canım sana feda olsun" dedi.

Hz. Ebû Bekir'in sözlerini işiten müşrikler çok şaşırmış, diyecek bir şey bulamayıp dağılmışlardı. Bu olay şüpheye düşen, imanı zayıf bir kaç kişinin kalbine ve imanlarına kuvvet verdi. Hz. Peygamber o gün, bildirdiği ve buyurduğu her şeyi ihlas ile tasdik etmesinden dolayı Ebû Bekir'e "es-Sıddîk" lakabını verdi. Bu adı almakla Ebû Bekir'in derecesi bir kat daha yükseldi.

Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in Müslüman olmaları Rasulullah'a ve onun dinine güç kazandırmıştı. Ama Hz. Ebû Bekir'in herkesin belki aklının kabullenemeyeceği İsra ve Mirac hadisesini bizzat yaşamış ve görmüş gibi tereddütsüz kabul edip tasdik ederek Hz. Peygambere destek olması, İslâm'ın Mekke'de iyice kök salmasını sağlamış ve tereddüt geçirebilecek kimselerin de imanını kuvvetlendirmişti. Hz. Ebû Bekir'in bu yaklaşımı onun vahyi iyice anlamış olması ve İslâm'a olan bağlılığından kaynaklanıyordu.

Onun imanı Hz. Peygamber'in takdirini kazanmasını sağlamış ve Rasulullah'ın onu en yakın dost ve kardeş edinmesine yol açmıştı.

Ebû Bekir'in Müslüman Oluşu ve İslâmî Mücadelesi

Hz. Hatice'den sonra yetişkinlerden ilk Müslüman olan Hz. Ebû Bekir bi'setten yirmi sene evvel bir rüya görmüştür. Gökten bir ay inip Kâ'be-i muazzamaya gelmiş, parça parça olmuş parçalardan her biri Mekke evlerinden biri üzerine düşmüş, sonra bu parçalar bir araya gelerek gökyüzüne yükselmişti. Ebû Bekir'in evine düşen parça ise gökyüzüne yükselmemişti. Hadiseyi gören Ebû Bekir hemen evin kapısını kapamış, sanki ay parçasının gitmesine engel olmuştu."

Ebû Bekir bi'settenheyecanla rüyasından uyanmış, sabah olunca, hemen yahudi alimlerden birine koşmuş, rüyasını anlatmıştı. O alim cevabında: "Bu karışık rüyalardan biridir. Onun için tabir edilmez" demişti.

Fakat bu rüya Ebû Bekir'in zihnini kurcalamaya devam etmiş, yahudinin cevabı da onu tatmin etmemişti. Bir ara ticaret için gittiklerinde yolu Rahip Bahira'nın diyarına uğramıştı. Gördüğü rüyanın tabirini Bahira'dan isteyince Bahira: "Sen nerelisin?" dedi. Hz. Ebû Bekir: "Kureyş'tenim" diye cevap verince Bahira: "Orada bir peygamber çıkacak ve hidayet nuru Mekke'nin her yerine ulaşacak" dedi. Ebû Bekir bu cevaba çok hayret etmişti. Rüyasını ve tabirlerini Hz. Peygamber peygamberliğini açıklayıncaya kadar kimseye söylemedi.

Rasûlullah peygamberliğini açıklayınca Ebû Bekir hemen Peygamberimizin yanına gidip: "Peygamberlerin peygamberliklerine delilleri vardır, senin delilin nedir?" diye sormuştu. Peygamber Efendimiz cevabında: "Nübüvetime delil, senin gördüğün ve o Yahudi âlim'in: "Karışık rüyadır, tabir edilmez" dediği rüyadır" dedi.

Sonra "Rahip Bahira doğru tabir etti" buyurarak Hazreti Ebû Bekir'e hitaben: "Ey Ebû Bekir! Seni Allah'a ve Resulüne davet ederim" dedi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir: "Şehadet

ederim ki sen, Allah Teala'nın Rasulü'sün, senin peygamberliğin haktır ve cihanı aydınlatan bir nurdur" diyerek Müslüman oldu.

Diğer bir rivâyette ise Hz. Ebû Bekir, ticaret yapmak maksadıyla Yemen'e gitmişti. Bu seferinde Yemen'de bulunan Ezd kabilesinden çok kitap okumuş bir ihtiyara rastlamıştı. İhtiyar Hz. Ebû Bekir'e bakıp: "Zannederim ki sen Mekke halkındansın" deyince Ebû Bekir: "Evet, öyledir." demiş ve aralarında şu konuşma geçmişti. İhtiyar "Sen Kureyş'ten misin?" "Evet." "Benu Teym'den misin?" "Evet." "Bir alamet daha kaldı." "Nedir?" diye sorunca: "Karnını aç da göreyim " demişti.

Ebû Bekir "Bundan maksadın nedir, söyle?" dediğinde: "Kitaplarda, Mekke'de bir peygamber gelir. O'na iki kimse yardımcı olur. Biri genç, diğeri ihtiyardır. Genç olanı nice zorlukları kolaylığa çevirir. Çok belâları giderir. İhtiyar kişi ise beyaz benizli, ince belli olup karnında siyah bir ben vardır, şeklinde bilgiler okumuştum. Zannederim ki o kimse sensin. Karnını aç da göreyim" dedi.

Hz Ebû Bekir'in göbeği üzerindeki siyah beni görünce: "Vallahi o kimse sensin" deyip Ebû Bekir'e bir çok vasiyette bulunmuştu. Ebû Bekir işini bitirince vedalaşmak için ihtiyarın huzuruna varmış, Peygamber Efendimiz hakkında bir kaç beyt söylemesini ondan istemiş, bunun üzerine ihtiyar on iki beyt okumuş, Hz. Ebû Bekir de bunları ezberlemişti.[330]

Hz. Ebû Bekir bu yolculuğundan Mekke'ye dönünce Ukbe İbn Ebi Muayt, Şeybe, Ebû Cehil, Ebu'l-Buhteri gibi Kureyş'den ileri gelenler onu ziyarete evine gelmişlerdi. Ebû Bekir onlara hitaben:

"Aranızda hiç bir hadise oldu mu?" demiş. Cevaplarında: "Bundan daha garip hadise olur mu ki? Ebû Talib'in yetimi

330 Bu gibi rivayetlere siyer ve tarih kitaplarında rastlanmaktadır. Ancak bunların ilmî değeri pek olmadığı gibi genellikle zayıf rivayetler olarak kabul edilmektedir. İslâm'ın değerini artırmadığı gibi eksiltmez de.

peygamberlik iddia ediyor ve sizler, baba ve atalarınız batıl dindensiniz." diyor. "Eğer hatırın olmasaydı O'nu bu zamana kadar sağ bırakmazdık. Sen onun iyi dostusun, bu işi sen hallet." demişlerdi. Hz. Ebû Bekir onları başından savıp Peygamber Efendimizin Hatice'nin evinde olduğunu öğrendi ve hemen gidip kapıyı çaldı.

Peygamber Efendimiz kendilerini karşılayınca; "Ya Muhammed! Senin hakkında söylenenler nedir?" dedi. Peygamber Efendimiz: "Hak Teala'nın peygamberiyim. Sana ve bütün Ademoğullarına gönderildim. Bana iman et ki, Hak Teala'nın rızasına ulaşasın ve canını cehennemden koruyasın" buyurdular. "Buna delil nedir?" diye Ebû Bekir sorunca Peygamber efendimiz: "O Yemen'de gördüğün ihtiyarın hikayesi delildir" buyurdular. Hz. Ebû Bekir: "Ben Yemen'de pek çok ihtiyar ve genç gördüm" dedi. Peygamber Efendimiz cevabında: " O ihtiyar sana on iki beyt emanet verdi ve bana gönderdi" diyerek o beyitlerin hepsini okudu. Ebû Bekir: "Bunu sana kim haber verdi?" deyince, Peygamberimiz: "Benden evvelki peygamberlere gelen melek haber verdi" buyurdular.

Bunu söyler söylemez "Elini bana ver" deyip mübarek elini tutmuş ve "Eşhedü en lâ ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve Rasûluhû" diyerek Müslüman olmuştur. Hayatında ilk defa duyduğu yüksek bir sevinçle evine Müslüman olarak dönmüştür. Nitekim Rasûlullah: "Her kime imanı arz ettimse, yüzünü buruşturur, tereddütle bakardı. Ancak Ebû Bekir imanı kabul etmekte hiç tereddüt etmedi" buyurmuştur.

Mütevâzı, güzel huylu ve yufka yürekli bir kişi olan Ebû Bekir İslâm'ın güzelliği ile karşılaşır karşılaşmaz hiç tereddüt etmeden bu dine girmeyi kabul etmiştir. Zayıfı koruyan, mazlumu kollayan ve zalime karşı durmayı ilke olarak kabullenmiş her insan İslâm'ın güzellikleri karşısında ister istemez teslim olacak ve İslâm'a girecektir.

Hz. Ebû Bekir Müslüman olunca hemen çok sevdiği arkadaşlarına gitti ve onları da Müslüman olmaları için ikna etti. Ashab-ı Kiram'ın ileri gelenlerinden Osman İbn Affan, Talha İbn Ubeydullah, Zubeyr İbnü'l-Avvam, Sa'd İbn Ebi Vakkas, Abdurrahman İbn Avf, Ebû Ubeyde İbnü'l-Cerrah ve Erkam İbn Ebi'l-Erkam gibi kavmin ileri gelenleri Müslüman oldu. Hz. Hatice'den sonra Müslüman olan bu sekiz kişiye "es-Sâbikûne'l-evvelûn" yani İslâm'a ilk giren Müslümanlar denir.

Mekke'de Müslümanlara karşı günden güne artan eziyet, işkence, zulüm zirveye ulaşmıştı. Ama müşrikler sürekli olarak Peygamber Efendimizin aleyhinde bulunuyorlardı. Bir gün Rasulullah Kâ'be çevresinde toplanan Kureyş'in yanına vardı. Müşrikler hemen Allah Rasulüne saldırdılar. İçlerinde en bedbaht olanlardan Ukbe İbn Ebi Muayt Peygamberimizin yakasına yapıştı, boğazını nefes alamayacak kadar sıktı.

O anda oraya gelen Hz. Ebû Bekir: "Rabbim Allah'tır diyen bir kimseyi öldürecek misiniz: Size âlemlerin Rabbinden âyet getirdi..." diye bağırarak Rasulullah'ı korumak için araya girdi. Müşrikler Peygamberimizi bırakarak Ebû Bekir es-Sıddık'a saldırdılar. Başına yumruk ve tekmelerle vuruyorlardı. Utbe İbn Rabia, Hz. Ebû Bekir'in yüzüne ayaklarıyla vurdu ve O'nu kan içinde bıraktı.

Ebû Bekir tanınmayacak bir hale gelmişti. Teymoğulları yetişip ayırmasalardı müşrikler O'nu öldürünceye kadar döveceklerdi. Kabilesinden olanlar bitkin ve perişan bir hale gelen Ebû Bekir'i bir çarşafın içine koyarak evine götürdüler ve hemen dönüp Harem'e geri gelerek: "Eğer İbn Ebi Kuhâfe ölecek olursa yemin olsun ki biz de Utbe'yi ona karşı öldüreceğiz" dediler.

Sonra Hazret-i Ebû Bekir'in yanına gittiler. Ebû Bekir uzun bir süre kendine gelemedi. Babası ve Teymoğulları ayılması için çok uğraştılar. Hz. Ebû Bekir ancak akşama doğru kendine gelebildi. Gözlerini açar açmaz: "Rasûlullah nasıl? O ne durumdadır? O'na da dil uzatmış, hakaret etmişlerdir" diyebildi.

Hz. Ebû Bekir, annesini Ümmü Cemil adında bir kadına yollamıştı. Hz. Ebû Bekir'in annesi Ümmü Cemil'in yanına gidip Hz. Peygamber hakkında bir şeyler sorunca Ümmü Cemil bu söylediklerinden hiç bir şey anlamadığını, bu konuda bir bilgisinin bulunmadığını, oğlu Ebû Bekir'in kendisine onu neden gönderdiğini bilemediğini söylemiş ve: "İstersen seninle geleyim de oğlunla görüşeyim, durumu ancak böyle anlayabilirim" deyip Ebû Bekir'in annesiyle evine gitmişti.

Ümmü Cemil Ebû Bekir'i perişan halde görünce: "Sana bunu nasıl yaptılar?" diye bir çığlık kopardı. Ebû Bekir Peygamberi sorunca Ümmü Cemil ona: "Annen var" dedi. Fakat Ebû Bekir: "Ondan sana bir zarar gelmez, sırrını yaymaz" buyurdu. Buna rağmen Ümmü Cemil konuşmadı. Sonra Ebû Bekir'in annesi dışan çıkınca Ümmü Cemil: " Rasûlullah iyidir ve şu anda Erkam'ın evindedir, Onu merak etme" diye cevap verdi.

Müslümanlar o günlerde durumlannı diğer insanlardan gizlemek zorunda olduklan için Ümmü Cemil böyle davranmıştı. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir: "Vallahi Rasûlullah'ı görmedikçe ne yemek yer, ne de bir şey içerim!" dedi. Annesi: "Sen biraz bekle, herkes uykuya dalsın" dedi. Herkes uyuyup ortalık tenhalaşınca Ebû Bekir, annesi ve Ümmü Cemil'in yardımıyla Hz. Peygamber'in yanına vardı, O'na sanlıp öptü. Ebû Bekir'in bu hali, Peygamber Efendimizi çok üzdü.

Ebû Bekir: "Ya Rasûlullah! Anam, babam sana feda olsun. O azgın adamın beni bilinmez hale getirmesinden başka üzüntüm yok. Bu yanımdaki annem Selma'dır. Ona dua buyurmanızı isterdim, umulur ki Allah Teala sizin hürmetinize onu cehennemden kurtarır" diye isteğini arz etti. Peygamberimiz dua edip Allah Teala'ya yalvardı. Duası kabul olundu ve Ümmü'l-Hayr Selma hidayete erip ilk Müslümanlardan olma şerefine kavuştu.

* * *

Ebû Leheb ve karısı Ümmü Cemil'in[331] yaptıkları eziyetlerden dolayı haklarında mealen; *"Ebû Leheb'in elleri kurusun, zaten kurudu...."* diye başlayan Tebbet süresi nâzil oldu.

Ebû Leheb'in karısı Ümmü Cemil kendileri hakkında sure indiğini işitince Peygamber Efendimizi aramaya başladı. Peygamberimizin Kâbe yakınında olduğunu öğrenince eline koca bir taş alıp Kâbe'ye doğru yürüdü.

Bu sırada Hz. Ebû Bekir Rasûlullah ile sohbet ediyordu. Ebû Leheb'in eşini elinde taşla görünce: "Ya Rasûlullah! Ebû Leheb'in eşi Ümmü Cemil elinde koca taşla geliyor, çok kötü bir kadındır. Size zarar vermesinden korkuyorum" der. Rasûlullah: "O, beni göremez" buyurdu. Ümmü Cemil Ebû Bekir'in başına dikilip: "Ebû Bekir, çabuk söyle, o arkadaşın nerede? Beni ve kocamı hicv edip kötülemiş. O şairse ben de kocam da şairiz. İşte ben de O'nu hicv ediyorum. Biz ona isyan ediyor, peygamberliğini kabul etmiyor ve dininden de hoşlanmıyoruz. Yemin ederim ki eğer onu görseydim şu taşı başına vuracaktım...." diyerek alçakca sözler söyledi.

Ebû Bekir: "Benim arkadaşım şair değildir ve seni hicvetmemiştir" buyurunca Ümmü Cemil çekip gitti. Ebû Bekir Peygamber Efendimize: "Ya Rasûlullah! O sizi görmedi mi?" diye sorunca: "Beni görmedi. Allah Teala o anda onun gözünü beni göremez bir hale getirdi" buyurdu.

Müşrikler sadece Peygamber Efendimize eziyet etmiyor, aynı zamanda ashabına da işkence ediyorlardı. Bilhassa fakir ve kimsesiz olanlara işkence yapılıyordu. İşkenceye uğrayanlardan biri de Bilal-i Habeşî idi.

Mekke'nin ileri gelenlerinden Ümeyye İbn Halef'in kölesi olan Bilal, Ebû Bekir es-Sıddîk'ın tebliğiyle Müslüman olmuştu. Ümeyye İbn Halef on iki kölesinden sadece Bilal'i sevdiği için

331 Biraz önce adı geçen Müslüman kadın Ümmü Cemil ile Ebû Leheb'in karısı Ümmü Cemil arasında sadece bir isim benzerliği bulunmaktadır. Bunlar birbiriyle ilgisi olmayan iki ayrı kimse idiler.

puthaneye bekçi yapmıştı.

Bilal-i Habeşî Müslüman olunca puthanedeki bütün putları secde vaziyetine getirdi. Bu haber Ümeyye'ye ulaşınca büyük bir dehşete kapıldı. Bilal'i çağırtıp ona: "Sen Müslüman olmuşsun, Muhammed'in Rabb'ine secde ediyormuşsun, öyle mi?" diye sordu. Hazreti Bilal de: "Evet, büyük ve yüce olan Allah Teala'ya secde ederim" dedi.

Ümeyye hoşlanmadığı bu cevabı alınca derhal Bilal'e eziyet ve işkenceye başladı. Öğle vakti güneş tam tepeye geldiğinde onu soyar, sıcaktan kavrulmuş taşları çıplak vücuduna koyarak dağlardı. "İslâm dininden dön!.. Lat ve Uzza putlarına iman et" derdi. Bilal-i Habeşî ise bütün bunlara "Allah birdir, Allah birdir" şeklinde karşılık veriyordu. Ümeyye İbn Halef onun bu sabrını gördükçe deliye dönüyor, işkencelerini artırıyordu.

Ümeyye İbn Halef yine bir gün Bilal-i Habeşî'yi soymuş ve yakıcı sıcakta kızgın kumlara yatırıp üzerine taşları yığmıştı. Müşrikler toplanıp Bilal'e hep birlikte ağır işkenceler yapıyorlardı ve "Dininden dönmezsen seni öldüreceğiz" diyorlardı. Bilal-i Habeşî bu işkencelere "Allah birdir, Allah birdir"" diyerek direnmeye çalışıyordu.

Tam o sırada buradan geçen Peygamber Efendimiz Bilal-i Habeşî'nin durumunu görünce çok üzüldü, ona çok acıdı ve: "Allahu Teala'nın ismini söylemek seni kurtarır" buyurdu. Evine döndükten bir müddet sonra yanına Hz. Ebû Bekir geldi. Ebû Bekir'e Bilal Habeşî'nin çektiği sıkıntıları anlatıp: "Çok üzüldüm" buyurunca, Hz Ebû Bekir hemen oraya gitti. Müşriklere: "Bilal'e böyle yapmakla elinize ne geçiyor? Bunu bana satın" dedi. Ümeyye İbn Halef: "Dünya dolusu altın versen satmam. Fakat senin kölen Amir ile değişiriz" dedi. Hz. Ebû Bekir'in kölesi Amir onun ticaret işlerini yapar ve çok para kazanırdı. Yanında şahsi malından başka onbin altını vardı. Hz. Ebû Bekir'in yardımcısı olup her işini yürütürdü.

Fakat müşrik idi ve küfründe ısrar ediyordu. Hz. Ebû Bekir: "Amir'i bütün malı ve paraları ile Bilal karşılığında size verdim" buyurdu. Ümeyye İbn Halef ve diğer müşrikler çok sevinip: "Ebû Bekir'i aldattık" dediler.

Ebû Bekir hemen Bilal-i Habeşî'nin üzerindeki ağır taşları alıp onu ayağa kaldırdı. Bilal işkencelerden çok halsizleşmişti. Elinden tutup Peygamber Efendimize getirdi. "Ya Rasûlullah! Bilal'i bugün Allah rızası için âzâd ettim" dedi. Rasûlullah çok sevindi. Hz. Ebû Bekir'e dua buyurdu.

O sırada Cebrail aleyhisselâm, Ebû Bekir'in cehennemden uzak olduğunu müjdeleyen Leyl sûresinin 17. ve 18. âyet-i kerimelerini getirdi. Âyet-i kerimelerde meâlen; "(Hz. Ebû Bekir gibi) *ziyade takva sahibi olup* (şirk ve günahtan sakınıp) *malını Allah katında pak olmak* (ve ilâhî müjdeye kavuşmak) *için hayır yoluna harcayan kimse, ondan* (cehennem) *uzaklaştırılmıştır.*" buyuruluyordu.

Ebû Bekir'in âzâd olunmasını sağladığı kölelerden biri de Habbab İbn Eret'tir. Habbab'a İslâm'dan dönmesi için olmadık işkenceler yapılıyordu. Habbab kimsesiz olup Ümmü Enmar isimli kadının kölesi idi. Onu koruyacak bir akrabası olmadığı için müşrikler toplanıp vücudunu dikenlerle tararlardı. Bazan da çıplak vücuduna demirden gömlek giydirip güneşin altında bekletirlerdi. Güneşte veya ateşte ısıttıkları taşları çıplak vücuduna bastırır: "Dininden dön! Lat ve Uzza'ya tap!.." derlerdi. Ancak Habbab imanında ısrar ederdi.

Müşrikler bir gün toplanıp bir meydanda ateş yaktılar. Habbab'ı soyarak ateşin üzerine yatırdılar. Ya dininden dönecek ya da ateşte yakılacaktı. Ateşi yaktılar. Habbab: "Allah'ım! Halimi görüyor, durumumu biliyorsun. Kalbimdeki imanımı sabit kıl, bana büyük bir sabır ihsan et" diye dua ediyordu. Onu ateşin üzerine sırt üstü yatırıp göğsüne basarak işkence yaptılar. Ateş sönünceye kadar göğsüne basmaya devam ettiler. Dışarda böyle işkenceler gören Habbab'a evde sahibi de dininden

döndürmek için ateşte kızdırdığı demirle başını dağlardı.

Habbab'ın bu haline çok üzülen Peygamber Efendimiz yapılan zulme dayanamadı ve: "Ya Rabbi, Habbab'a yardım et!" diyerek duada bulundu. Cenab-ı Allah, Peygamber Efendimizin duasını kabul etti ve Ümmü Enmar'a şiddetli bir baş ağrısı verdi. Ümmü Enmar başının ağrısından sabahlara kadar inlemeye başladı. Çare olarak, ateşte kızdırılmış demirle başını dağlatması gerekiyordu. Nitekim Habbab'a emir verip başını dağlatmak zorunda kalmıştı. Bu kadar işkenceyi gören Habbab'ı Ebû Bekir satın alıp âzâd etmiştir.

Ebû Bekir'in ücretini verip satın aldıktan sonra âzâd ettiği köleler şunlardır: Bilal-i Habeşî, Âmir İbn Füheyre (Fukeyhe), Zünnire ve kızı Ümmü Abs, Beni Amr İbn Mücmel'den bir cariye, Hindiyye ve bunun kızı veya oğlu idi. Ebû Fukeyhe (Füheyre) Ummeyye oğlu Safvan'ın kölesiydi. Efendisi ayağına taş bağlar, ateşli kum ve çakılların üzerinde sürüklerdi.

Lubeyne cahiliye devrinde Hz. Ömer'in cariyesi idi ve Ömer onu yoruluncaya kadar döverdi. Lübeyne'nin bu dayaklardan bir gözü kör olmuştu. Nehdiye ve Ummi Abs da eziyet gören Müslümanlardandır. Hz. Ebû Bekir'in unutulmaz iyiliklerinden biri de bütün bu köleleri satın alarak âzâd etmesidir.

* * *

Hz. Ebû Bekir "Aşere-i Mübeşşere" adı verilen yani hayatta iken cennetle müjdelenen on kişiden birincisidir. Mekke'deki işkence ve zulümler günden güne çoğalıyordu. Müslümanlar Habeşistan'a hicret etmiş, orada kısmen rahat etmişlerdi. Bunu gören Hz. Ebû Bekir çektikleri sıkıntılardan kurtulmak ve hicret sevabı almak maksadıyla Habeşistan'a doğru yola koyuldu.

Fakat onunla karşılaşan Mekke'nin ileri gelen şahsiyetlerinden İbn Dağine Hz. Ebû Bekir gibi kültürlü, bilgili, tecrübeli ve üstün özelliklere sahip birisinin şehri terketmesinin büyük bir kayıp olacağını düşünerek onu himayesine alıp Mekke'ye

geri getirmek için ikna etmiş ve Habeşistan'a gitmekten alıkoymuştu.

Müslümanlar Habeşistan'a hicretten sonra Medine'ye hicrete başlamışlardı. Bu arada Hz. Ebû Bekir de Medine'ye hicret için izin istedi. Rasûlullah: "Biraz daha sabret, ümid ederim ki Allah Teala bana da izin verir, beraber hicret ederiz" buyurdu. Ebû Bekir: "Anam, babam sana feda olsun! Böyle ihtimal var mıdır?" diye sorunca Peygamberimiz: "Evet, vardır" buyurarak onu sevindirdiler. Ebû Bekir hemen o gün sekiz yüz dirhem vererek iki deve satın aldı ve her ikisi de o anı beklemeye başladılar. Artık Mekke'de Peygamber Efendimiz, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali, fakirler, hastalar, ihtiyarlar ve müşriklerin hicretten alıkoyduğu mü'minlerle Rasûlullah'ın ve Ebû Bekir'in aile ferdleri kalmıştı.

Müşrikler Müslümanların hicret ederek Mekke'yi boşalttıklarını görünce Hz. Peygamber'i yakalayıp öldürmek için hazırlık yapmaya başladılar ve her kabileden bir gencin seçilmesine karar verdiler.

Böylece Hz. Peygamber'in ailesi olan Haşimoğulları tüm kabilelerle başa çıkamayacaktı. Bu sırada Peygamber Efendimize hicret izni verildi. Rasûlullah Efendimiz Hazret-i Ebû Bekir'in evine varıp: "Hicret etmeme izin verildi" buyurunca Ebû Bekir heyecanla: "Ben de beraber miyim ya Rasûlullah?" diye sordu. Hz. Peygamber "Evet" dediler.

Hz. Ebû Bekir sevincinden ağlamaya başladı. Göz yaşları arasında "Anam, babam sana feda olsun" diyordu. "Develer hazır, hangisini murad edersiniz?" diye sorduğunda Peygamberimiz "Benim olmayan deveye binmem, ancak ücretini öder, alırım" buyurdular. Bu kesin emir karşısında mecbur kalan Ebû Bekir devenin fiyatını söyledi.

Hz. Ebû Bekir'in Di'loğullarından Abdullah İbn Uraykıt adında kılavuzluğu ile meşhur olan bir zatı çağırıp yol göstermesi için onu ücretle tuttuğu bilinmektedir. Peygamberimiz ve

Ebû Bekir yanlarına bir miktar yiyecek alarak yola çıktılar. İzleri belli olmasın diye parmak uçlarına basıyorlardı.

Ebû Bekir Rasûlullah'ın çevresinde bazan sola bazan sağa, öne arkaya gidiyordu. Peygamberimiz niçin böyle yaptığını sorunca da: "Etraftan gelecek bir tehlikeyi önlemek için. Eğer bir zarar gelirse, önce bana gelsin. Canım size feda olsun ya Rasûlullah!" dedi. Peygamberimiz şöyle buyurdular: "Ya Ebû Bekir! Başıma gelecek bir musibetin benim yerime senin başına gelmesini ister misin?" Hazret-i Ebû Bekir "Evet ya Rasûlullah! Seni hak dinle, hak peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki gelecek bir musibetin senin yerine benim başıma gelmesini isterim" dedi. Hz. Peygamber bunu Ebû Bekir'e "Peygamber'e sevgi beslediğini ifade edip sevap kazansın diye" söyletmişti.

Hz. Peygamber'in ayağındaki nalinler dar olduğundan yolda parçalandı. Ayakları yaralanmış, yürüyecek hali kalmamıştı. Güçlükle Sevr dağına çıkıp kayalıkların arasındaki mağaraya ulaştılar. Kapı önüne geldiklerinde Hz. Ebû Bekir "Allah için ya Rasûlullah içeri girmeyin! Ben gireyim, orada zararlı bir şey varsa bana gelsin. Size bir keder, bir elem değmesin" dedi.

İçeriye girip etrafı süpürdü ve delikleri hırkasını parçalayarak kapattı. Bir delik açık kalmıştı. Onu da topuğuyla kapadı. Peygamber Efendimiz içeri girip uyudular. Üç gece bu mağarada kaldılar ve bir çok sıkıntı çektiler. Bundan dolayı Ebû Bekir'e "mağarada karşılaşılan sıkıntılarda Peygamber'in arkadaşı" anlamında "Yâr-ı Gâr" denildi.

Hz. Ebû Bekir, Rasulullah ile Medine'ye hicret ettikten sonra on bir yıllık Medine Devri boyunca onun yanından ayrılmamış ve onu bir an bile yalnız bırakmamıştı. Kırk bin dirhemlik servetini tamamen İslâm'ın yücelmesi için harcamış ve sürekli infakta bulunmuştu. Medine'de Mescid-i Nebevî'nin arsasının bedelini Ebû Bekir ödemiş, her ihtiyaç anında kesesinin ağzını sonuna kadar açmıştı.

Bedir Savaşında İslâm'ın izzeti ve geleceği için kılıcını kuşanmış hatta müşriklerin safında yer alan oğlu Abdurrahman'ı öldürmek için bir hayli gayret sarfetmişti. Çünkü Bedir Savaşı bir inanç mücadelesi idi. Uhud ve Hendek savaşlarında Hz. Peygamber'in yanından asla ayrılmamış, Hudeybiye'de bütün uygulamaları desteklemiş, ifk hadisesinde asla tavrını bozmadan Rasulullah'ın yaptıklarını izlemiş ve O'nun yanında yer almıştı.

Huneyn Gazvesinde müşriklerin saldırıları karşısında geri çekilen kitlelerin bu tavırlarına katılmamış, elli altmış kişi ile birlikte otuz bin kişilik Hevazin ordularına karşı Hz. Peygamber'in yanında durmuştu. Tebük Seferinde bütün varını yoğunu ortaya koyup sırtındaki elbisesini bile ihtiyaç sahiplerine vermiş, malının tümünü Allah yolunda harcanmak üzere "zorluk ordusu"nun donatımı için bağışlamıştı. Hz. Peygamber'in emriyle Hicretin 9. yılında Hac Emirliği görevini yapmış ve İslâm tarihinde ilk hac emiri payesini kazanmıştı. Kısaca İslâm'ın yirmi üç yıllık Asr-ı Saadet döneminde her an Rasulullah'ın yanında bulunmuş ve İslâm için her şeyini feda etmiş eşsiz ve örnek bir Müslümandı.

Hz. Ebû Bekir'in Bazı Özellikleri

Ebû Bekir İbn Ebi Kuhafe İslâm'ın ilk halifesi ve Hz. Peygamber'in en yakın arkadaşıydı. Hz. Peygamber'in genellikle her gün görüştüğü ve İslâm toplumunu onunla birlikte yönettiği kişiydi.

Hz. Ebû Bekir gün görmüş, tecrübe sahibi ve bilgili bir kimse olduğundan gerek Mekke gerekse Medine'de halk ona gelir, meselelerini danışır ve ondan akıl alırdı. Gerek günlük yaşantısında gerekse ticaretinde ve diğer davranışlarında son derece güven telkin eden bir özelliğe sahipti. Onun İslâm öncesi cahilî hayatında da dürüstlüğüyle bilinen bir kişiliği vardı.

Hz. Ebû Bekir'in Kuteyle veya Katile'den oğlu Abdullah ve Kızı Esma; Ümmü Ruman'dan Hz. Aişe ve Abdurrahman ve

diğer eşi Esma'dan Muhammed; Habibe binti Harice İbn Zeyd el-Ensârî el-Hazrecî adlı hanımından Ümmü Gülsüm dünyaya gelmişlerdir.

Hz. Ebû Bekir'in vücudu ince ve narin idi, yüzü beyazdı. Orta boylu, yanaklannın üstünde sakallan az, gözleri çukurca, alnı yumruca ve açık, saçlan ise gayet gür, keskin bakışlı idi.[332] Son derece hassas, çabuk ağlayan, gönlü coşku ile dolu, duygulu bir hâlet-i ruhiyeye sahipti. Nasr Suresi indiğinde hemen anlamını kavramış ve Rasûlullah'ın vefat haberi olduğunu anlayıp ağlamağa başlamıştı.

Hz. Ebû Bekir, imanla şereflenen ilk hür erkektir. Müslüman olmadan önce de Rasûlullah'ın arkadaşıydı. Büyük ve dürüst bir tüccardı. Bütün malını, evini, barkını ve her şeyini İslâm adına harcadı.

İslâm'ı kabul etmesine kadar geçen otuz sekiz yıllık hayatında hiç şarab veya sarhoş edici bir içki kullanmadı, putlara tapmadı. Her türlü sapıklık ve hurafeden uzak, iffeti ve güzel ahlâkı ile tanınmış bir kişi idi. Kavmi arasında sevilen ve saygı gösterilen bir kimse olup fakirlere yardım ederdi. Muhtaç olanlan gözetirdi. Herkesin ona sonsuz bir itimadı vardı.

Hz. Ebû Bekir Ashab-ı Kiram'ın en çok ilim sahibi olanlannndandı. Her ilimde müracat kaynağı olmuştur. İslâmî ilimlerin bütün meselelerini bilirdi. Nitekim Rasûlullah: "Allah Teala'nın kalbime akıttıklannı, Ebû Bekir'in kalbine akıttım" buyurmuştur.

Yine onun için: "Dostluğu ve yardımı açısından kendisine en çok minnet duyduğum arkadaşım Ebû Bekir'dir. Şâyet ben insanlardan bir halil (dost) edinecek olsaydım Ebû Bekir'i dost edinirdim. Fakat o kardeşim ve arkadaşımdır.[333] Hz. Peygamber sıkıntılı zamanlannda Hz. Ebû Bekir'i gördüğü anda bütün

332 İbn Sa'd, *Et-Tabakâtu'l-kübrâ*, III, 192.

333 Buharî, *Fadâilu Ashabi'n-Nebi*, 5; Tirmizi, *Menâkıb* 32.

keder ve sıkıntısı gider, derhal tebessüm ederek bütün üzüntülerini unuturdu.

Rasûlullah bir çok meseleyi hep onunla istişare ettiği için adeta Hz. Peygamber'in veziri idi. O bir meselede Ashab-ı Kiram ile istişare ederken Hz. Ebû Bekir'i sağına, Hz. Ömer'i de soluna oturturdu. Görülecek mesele hususunda önce bu ikisinin reyini sorar, sonra da diğer sahabilerin görüşlerine yer verir ve: "Bunların ikisi benim vezirlerimdir" buyururdu.[334]

Rasûl-i Ekrem, Kur'an-ı Kerim'in hepsinin tefsiri için lazım olan bütün ilimlerin Ebû Bekir'de mevcut olduğunu bildirmiştir. Yaşadığı zamanda Kureyş'in en büyük alimi olarak tanınırdı. Arap dilinin belâgatına vâkıftı ve gayet güzel konuşurdu.

Ayrıca Kureyş içinde neseb (soy kütüğü) ilmini en iyi bilen kimse idi. Cübeyr İbn Mut'im ile Hassan İbn Sabit bu konudaki bütün bilgilerini Ebû Bekir'den aldıklarını anlatırlar[335] Hz. Peygamber nesebleri hakkında bilgi almak isteyenleri Hz. Ebû Bekir'e gönderirdi.

Hz. Ebû Bekir ilim ve irfanı, dile hâkimiyeti, Arapça konuşurken sergilediği fesâhat ve belağatı ile tanınmaktaydı. Arap ata sözlerini iyi bilen Ebû Bekir yaptığı konuşmalarla etrafındakileri çok güzel bir şekilde ikna ederdi.

Ku'ran-ı Kerim'in anlam ve hakikatine ait bütün bilgileri bizzat Hz. Peygamber'den aldığı bilinen bir husustur. Kur'an-ı Kerim'den hüküm çıkarmak hususunda üstün bir kudret ve maharet sahibi idi. Bir gün *"Ne sizin kuruntularınızla ne de Ehl-i Kitab'ın kuruntularıyla olacak şey değil. Kim bir kötülük yaparsa onunla cezalanır ve Allah'dan başka ne bir veli bulabilir ne de bir yardımcı"* (Nisa, 4/123) âyetini okuyup Hz. Peygamber'e bunun ne anlama geldiğini sordu.

---

334 Tirmizi, *Menâkıb* 32, 45; İbn Mâce, *Mukaddime Fadâilu Ashâbi'n-Nebi,* I, 37; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* V, 385, 402.

335 Süheylî, *er-Ravdu'l-Ünüf*, nşr., I, 126.

Rasûlullah ona şöyle cevap verdi: "İnsan hiç hasta olmaz mı? Bir takım eziyetlere, bir çok sıkıntı ve darbelere uğramaz mı? İşte bunlar da kendi kötülüklerimizin eseridir. Biz bu kötülükleri bu şekilde çekiyoruz."

Hz. Ebû Bekir yine el-Mâide suresi 105. âyetini açıklarken şöyle demişti: *"Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltmeye bakınız. Siz doğrulukta gittikten sonra diğer tarafta sapıklığa dalanlar size bir zarar dokunduramaz. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman yaptıklarınızı size haber verecektir."* Rasûlullah bu âyeti okuduktan sonra şöyle buyurdu: "Bir kavim sapıklık içinde bulunanları dosdoğru bir yola çağırmazsa Allah'ın azabı yalnız o sapıklık içinde olanlara dokunmakla kalmaz, kavmin tümüne şâmil olur."

O halde bu âyetten başkalarının ıslahı için çalışmanın gereğine önem verilmesi anlamının çıkarılması lazımdır. Zira sapıklık içinde bulunanların toplum içinde çıkaracakları zararların önlenmesi ancak onlara öğüt vermekle mümkündür. Sapıklar uyarılmazlarsa onların sapıklığı genel bir toplumsal felakete yol açar.[336]

Âyet-i Kerime ve Hadis-i Şerif'lerin mana ve hakikatlarına hakkıyla muttali idi. Ashab-ı Kiram ve Tabiîn alimleri bir çok âyet-i kerimenin tefsirini ondan alıp daha sonraki nesillere öğretmişlerdir.

Mesela Veda Haccı gününde "Bugün size dininizi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'dan razı oldum" (el-Maide, 5/3), âyeti nazil olup da Hz. Peygamber tarafından ümmete okununca Ebû Bekir ağlamaya başlamıştı. Çünkü bu âyetin inmesiyle dinin bütün hükümlerinin tamamlandığı ve Rasûlullah'ın risalet görevinin bittiği bildirilmiş ve Hz. Peygamber'in vefatının yaklaştığı anlaşılmıştı.[337] Hz. Ebû Bekir'in Kur'an-ı Kerim'in

336 Mevlana Şiblî, *Asr-ı Saadet*, Çev. Ö.R. Doğrul, İstanbul 1974, IV, 169.
337 İbn Hişâm, IV, 299.

bütününü hıfzında tuttuğu bilinmektedir.[338]

Hz. Ebû Bekir'in Kur'an ve Hadis ilimlerine gayet vâkıf olduğu bilinen bir husustur. Onun bu konudaki yaklaşımı Hz. Peygamber'in öğretilerine ve metod olarak da Muaz İbn Cebel'in Yemen'e giderken Rasûlullah ile aralarında geçen meşhur konuşmaya dayanmaktadır. Ebû Bekir bir mesele karşısında öncelikle Allah'ın Kitabına başvurur. Meseleyi burada çözemezse o zaman Hz. Peygamber'in Sünnetine bakar, orada da bulamazsa ashaba sorar ve onların görüşlerini alırdı.

Hz. Ebû Bekir Hilafet makamına geçtikten sonra bu görevin ne kadar ağır bir yük olduğunu, sorumluluğunun ehemmiyetini anlamış ve böyle bir yükün altına girmemeyi temennni etmişti.

Aynı şekilde daha sonraları hayatının son anlarında yapmamayı temenni ettiği işleri sıralarken: "Keşke Saideoğulları çardaklığında Ömer veya Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrah'tan birisine bey'at etseydim de bu işi kabullenmeseydim" diye temennide bulunmuştu.

İşte bundan dolayı da arkadaşlarına emir olmamalarını tavsiye ediyordu. Hatta İslâm devletinde işler tam rayına oturup iç karışıklıklar önlenip de dışarda da bir çok bölgede cihad orduları zaferler elde edince artık bu görevi başkasının yüklenmesini istemiş ve Müslümanların kendisini bu görevden almalarını istemişti.

Hz. Ebû Bekir İslâm'dan önce de sonra da, hilafetten önce de sonra da tam bir tevazu örneği idi. Kibirlenme ve insanları küçük görme gibi bir anlayışı olmamıştır. O bir ahlâk numunesi ve bir fazilet örneği idi. Merhametli, dürüst olmanın yanı sıra Allah korkusuyla dolup taşıyordu.

Hz. Peygamber devrinin son bir kaç yılında Medine'nin es-Sunh adı verilen mahallesinde ikâmet ettiğini önceki satırlarda

338 Celaluddin es-Suyûtî, *Tarihu'l-Hulefa,* İstanbul 1982, sh.44.

belirtmiştik. Medine'nin kenar mahallesi sayılan es-Sunh'ta bulunduğu müddet içinde mahalle halkı ile daima görüşür, onlara yardımcı olmaya çalışır, bir çok ihtiyaçlarını karşılar, özellikle fakir insanlara yardım ederdi.

Hatta mahallede bulunan fakir ailelerin deve ve koyunlarının sütlerini sağarak onlara yardımcı olur, imkanı olanlardan bu iş karşılığında ücret alır, imkânı olmayanlardan ise ücret almazdı. Hz. Peygamber'in vefatıyla Halife seçilince es-Sunh'ta oturan fakir ve kimsesiz aileler artık Ebû Bekir'in süt hayvanlarını sağmayacağını söylemişlerdi.

Bunu işiten Halife Hz. Ebû Bekir: "Hayır yemin olsun ki halife olsam dahi eski yaşantımı değiştirmeyecek ve huyumu bozmayacağım. Merak edilmesin, eskiden hayvanlarını sağdıklarımın yine hayvanlarını sağmaya devam edeceğim" demiş ve bu söylediklerini aynen uygulamıştı.[339]

Hz. Ebû Bekir'in tevazu örneği olduğuna dair diğer bir davranışı da şöyle anlatılır: Bir gün devesinin sırtında seyyahat ederken elindeki kırbacı düşmüş, hiç kimseden isteme ihtiyacı duymadan devesini çöktürüp kırbacını yerden alarak yoluna devam etmiştir.

Hz. Ebû Bekir Müslümanlara hizmet etmekten zevk alan bir mü'min idi. Hz Ömer şöyle anlatır: "Medine'nin varoşlarında ihtiyar ve görme özürlü bir kadın yaşardı. Her gün yanına varıp işlerini yaparak ona hizmet etmek isterdim ancak her gittiğimde benden önce birisinin gelip onun işlerini yaparak gittiğini görür, elim boş olarak geri dönerdim.

Bir gün çok merak edip benden evvel davranan bu hayır sahibinin kim olduğunu öğrenmek istedim. Ertesi gün çok erkenden kalkıp bu kadına uğradım. Bir de ne göreyim, meğer bu kimsesiz ve gözleri görmeyen kadının işlerini Ebû Bekir

339 İbn Sa'd, *Et-Tabakâtu'l-kübrâ,* III, 186; Taberî, II, 4.cüz, 53. Bu rivayet Abdullah İbn Ömer'den Nâfi' yolu ile gelen son derece sağlam bir bilgidir.

yapıyormuş."[340] Ayrıca Ebû Bekir son derece cömert idi. Evinde daima misafirler olurdu. Bu misafirlerin büyük bir kısmı ashab-ı suffadan idi.

Onun devrinde devlet idaresinin temelleri sağlamlaşmıştı. Kur'an-ı Kerim'in bir hükmü dışına çıkılmadığı gibi, İslâm'dan ayrılmak isteyenlere fırsat verilmemiştir. Mürtedlerle yapılan savaşlarda, Yemâme'de Hz. Ebû Bekir büyük mücadeleler vermişti. Bilindiği gibi bu olaylarda bir çok hafız şehid olmuştu. Hz. Ömer'in de teklifi ile Kur'an-ı Kerim'in bir kitap halinde toplanması kararlaştırılmıştı. Hz. Ebû Bekir'in en büyük hizmetlerinden biri de Kur'an'ı kitap (Mushaf) haline getirmesidir. Bunu bütün teferruatıyla yukarıda anlattık.

Hz. Ebû Bekir'in hadis ilmine de üstün hizmetleri olmuştur. Rasûlullah'ın her haline ve her işine pek yakından vâkıf bulunuyordu. Ashab-ı Kiram bir çok meselede Resul-i Ekrem'in nasıl hareket ettiğini Ebû Bekir'den soruyordu.

Kendisinden Ömer İbnu'l-Hattab, Osman İbn Affan, Abdurrahman İbn Avf, Abdullah İbn Mes'ud, Zeyd İbn Sabit ve bir çok sahabi hadis rivâyet etmişlerdir. Rasul-i Ekrem'in vefatından sonra hemen hilafeti yüklenmesi, meşguliyetinin çok olması ve her işittiğini rivâyet edecek kadar uzun yaşayamaması sebebi ile bildirdiği hadis sayısı azdır. Bunların 142 adet olduğu kaynak eserlerde bildirilmektedir.

Bu hadislerin altı adedi Buharî ve Müslim'in *Sahih*lerinde yer alır. Bunlardan on bir hadis Buharî, bir tanesi de Müslim tarafından kaydedilmiştir.[341] Aslında onun rivâyet ettiği 142 hadisin tümü *Müsnedu Ebi Bekir es-Sıddîk* adlı hadis mecmuasında el-Mervezî tarafından toplanmış ve ilim âlemine kazandırılmıştır.

Onun, Rasûlullah'tan bizzat işiterek rivâyet ettiği hadis-i şeriflerin bazıları şunlardır:

---

340 İbn Sa'd, aynı yer.

341 Nevevî, *Tehzibu'l-Esmâ ve'l-lugât*, Beyrut (t.y) II, 182.

"Misvak ağzı temizlemeye, Cenab-ı Hakk'ın rızasına kavuşmaya vesiledir.

- Doğruluğa ve iyiliğe dikkat edin, zira bu ikisi cennete götürür. Yalan ve kötülükten sakının, zira bunlar cehenneme götürür.

- Peygamberler miras bırakmazlar. Onların bıraktıkları sadakadır."

Ebû Bekir-i Sıddık nesep ilminde de ileri düzeyde bir bilgi ve birikime sahipti. Arapların soylarına ait haberleri en iyi bilendi. Aralarındaki kan davalarını halleder, onun hakemliğine ve kararlarına kimsenin itirazı olmazdı.

Diline hâkim olmak, lüzumsuz hiçbir söz söylememek için mübarek ağzına taş koyardı. Mecbur olmadıkça asla dünya kelâmı söylemezdi. Çok düşünür, çok az konuşurdu. Gerekmediği müddetçe konuşmazdı. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi cihada gönderdiği kumandanlarına en çok tavsiye ettiği hususlardan birisi sözü fazla uzatmamalarıdır. "Çünkü uzun söz, konuşulanın diğer kısımlarını unutturur" derdi.

Hz. Ebû Bekir'in fazilet ve üstünlükleri çoktur. Bunların her biri Kur'an-ı Kerim, Hadis-i Şerif'ler, Ashab-ı Kiram'ın ve diğer alimlerin bize aktardığı bilgilerle sabittir.

İman etmek, dini kuvvetlendirmek ve Hz. Peygamber'e yardım etmek için malını infakta, cihad etmekte, cihadda ona canlı siper olmakta benzeri yoktu. Hadid sûresinin 10. âyet-i kerimesi onun hakkında indirilmiştir: *"Fetihten önce infak eden ve cihad eden kimseler fetihten sonra malını dağıtan ve cihad eden kimse ile bir olmaz, onlar diğerlerinden derece bakımından daha üstündür. Bununla birlikte Allah Teala hepsine cenneti vaad etti."*

Hz. Ebû Bekir'in Peygamber Efendimize bağlılığı onun "es-Sıddîk" lakabına sahip olmasına sebeb olmuş en güzel ve en meşhur özelliğiydi.

Hz. Ebû Bekir, bir çok sahabinin yardımına koştuğu gibi, yakın akrabalarının da her türlü geçim sıkıntılarına çare olur ve onları Allah rızası için gözetirdi. Nitekim akrabalarından teyzesinin torunu ve aynı zamanda yetim olan Mistah İbn Üsase'ye nafaka bağlayarak onun geçimini sağlamaktaydı. Mistah, Abdullah İbn Übey İbn Selûl ve diğer münafıklarla birlikte Hz. Aişe'ye yapılan iftiraya katılanlar arasındaydı.

Nur sûresindeki âyetlerle Hz. Aişe'nin günahsız olduğu ortaya çıkınca bu iftiraya katıldığından dolayı Mistah'ın nafakası Ebû Bekir tarafından kesilmiş ve Mistah'a yardım etmeyeceğine dair yemin etmişti. Hz. Ebû Bekir'in bu yemini üzerine inen: *"Sizden fazilet sahibi ve varlıklı kimseler, yakın akrabalarına, yoksullara ve Allah için hicret edenlere infak yapmakta bir taksiratta bulunmasınlar, affetsin ve bağışlasınlar. Allah'ın sizin günahlarınızı bağışlamasını istemez misiniz? Allah Gafûr ve Rahimdir."* Nur sûresi 24/22. âyeti nazil olunca Allah'ın bağışlamasına nail olmayı arzu ettiğini ifade eden Hz. Ebû Bekir kızına iftira eden Mistah'ı affetti ve yeniden nafakasını vermeye başladı.[342]

Anlatıldığına göre hanımının canı bir gün bal istemiş, bunu Ebû Bekr'e iletmişti. Hz. Ebû Bekir ise şöyle cevap vermişti: "Sana tatlı alabilecek paramız yoktur." Hanımı daha sonra günlük masraflarından dirhem dirhem biriktirip tatlı alabilecek parayı Ebû Bekr'e verince halife bu parayı beytülmale koyarak bu miktarı maaşından kısmıştı.[343] Bu gerçekten takvanın zirvesidir. Bir kimse ümmetin malı konusunda ancak bu kadar titiz olabilir. Tatlı yemeyi temel bir ihtiyaç olarak kabul etmemiş ve bunu lüks bir yiyecek telakki edip bu paranın normal bir aile ihtiyacından artırılabileceğine göre maaşının fazla olduğuna hükmetmişti. Bugün ümmetin malını deveyi hamuduyla yutarcasına yiyip tüketen zâlim yöneticilerin kulakları çınlar mı acaba?

342 İbn Hişâm, III, 316-317.
343 İbnü'l-Esîr, II, 423-424.

Mekke'nin fethinden sonra İslâm'ı kabul edenler arasında Ebû Bekir'in babası Ebû Kuhafe de bulunuyordu. Yaşı 80'i aşmış ve görme özürlü bir kişi olan Ebû Kuhafe Hz. Peygamber'in huzurunda hidayete ermekte geç kalmışlığını telafi edercesine aşkla kelime-i şehadet getiriyordu. Bu manzara karşısında Hz. Ebû Bekir ağlamaya başlamıştı. Fakat bu ağlayış bir sevinç ağlayışı değil, bir üzüntü ağlayışı idi. Bu durum orada hazır bulunan herkesin hayret etmesine sebeb olmuştu.

"Ey Ebû Bekir! Neden sevinilecek bir günde gözyaşı dökü-yorsun?" diye sordular. Cevap verdi:

"Allah Rasulünün en büyük arzusu amcası Ebû Talib'in Müslüman olmasıydı. Fakat bu dileği bir türlü gerçekleşmedi. Ben isterdim ki şu anda benim babamın yerinde şehadet getiren Ebû Talib olsun, babamın Müslüman olmasından dolayı benim gönlüm hoşnut olacağına amcasının Müslüman olmasından dolayı Allah Rasulunun gönlü hoşnut olsun. İşte bundan dolayı ağlıyorum" demişti.

Ebû Bekir cömertliği ile takdir toplamıştı. Onun cömertliği herkese örnek olup Allah Rasülünün takdir ve duasını kazanmıştır. Tebuk seferi için Müslümanlar hazırlık yapıyordu. Peygamberimiz herkesin yapabileceği yardımı en üst sınırda yapmasını istedi. Hz. Ömer bu isteğe uyarak büyük miktarda bir yardımla Peygamber'in huzuruna çıktı. Hz. Peygamber sordu:

"Ömer! Malının ne kadarını yardım olarak getirdin?"

Hz. Ömer cevap verdi:

"Tam yarısını getirdim Ya Rasûlullah. Size getirdiğim kadarını da ev halkına bıraktım ."

Biraz sonra Hz. Ebû Bekir geldi. Peygamber Efendimiz ona da sordu:

"Malının ne kadarını getirdin?" Cevap verdi:

"Tamamını getirdim Ya Rasûlullah! Evimde Allah ve Resulünün sevgisinden başka bir şey kalmadı" dedi.[344]

Bunun üzerine Allah'ın Resulu şöyle buyurdu: "Allah yolunda fedakârlıkta Ebû Bekir'i kimse geçemeyecek."

Ayrıca bir başka seferinde Hz. Peygamber onun hakkında şöyle buyurmuştur: "Dünyada hiç bir kimsenin malı benim için Ebû Bekir'in malı kadar faydalı olmamıştır."[345]

Hz. Ebû Bekir Peygamber Efendimize kız Aişe'yi verip onunla akraba olma şerefine erişti.

Hz. Peygamber'in sağlığında insanlara fetva veren -diğeri Ömer olmak üzere- iki kişiden biridir. Ebû Bekir çok cesur idi. Kur'an-ı Kerim'de *"Allahü Teala indinde en iyi ve yüce olanınız en muttaki olanınızdır"* (el-Hucurat, 49/13) buyurulmak suretiyle Hz. Ebû Bekir'in en üstün olduğu beyan edilmiştir. Tevbe, Zümer, Rahman, Âl-i İmran, Tahrim, Ahzâb, Ahkâf ve Hicr surelerinde ve daha başka sürelerde ayrı ayrı medh ve sena buyurulmuştur.

Hz. Ebû Bekir hakkında bilidirilmiş hadis-i şeriflerden bazıları şunlardır:

"Cebrail (a.s.) bana (senden sonra) ümmetimizin en üstünü Ebû Bekir'dir diye haber verdi."

"Ey Ebû Bekir! Sen Allah Teala'nın cehennemden âzâd olunmuş kulusun."

"Sen benim mağarada yâr ve dostum, ceneette havz-ı Kevser başında da arkadaşımsın"

"Allah Teala bana Ebû Bekir ve Ömer'e danışmamı emretti. İkisi benim dünya ve ahiret kardeşlerimdir."

"Ebû Bekir'i sevmek ve onun için Hak Teala'ya şükür etmek bütün ümmetimin üzerine farz ve lazımdır"

---

344 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe,* III, 218.

345 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, III, 187.

"Peygamberlerden sonra insanların en üstünü Ebû Bekir'dir. Herkesin beni yalanladığı bir zamanda beni tasdik eden Ebû Bekir oldu."

"Benden sonra bu ümmetin en üstünü Ebû Bekir ve Ömer'dir."

"İbrahim (a.s.)'ı görmek isteyen Ebû Bekir'e baksın. "Ya Ebû Bekir! Sen benim gören gözüm ve bilen gönlüm yerindesin"

"Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Abdurrahman, Talha, Zübeyr, Ebû Ubeyde, Sa'd İbn Ebi Vakkas ve Said İbn Zeyd cennet ehlindendir."[346]

"Kıyamet günü Cennet meleklerinin reisi olan Rıdvan adındaki melek Cennete girer. Cennetin anahtarını getirip bana verir. Sonra Cebrail (a.s.) gelip: "Ya Muhammed! Cennetin ve cehennemin anahtarlarını Ebû Bekir Sıddık'a ver. Ebû Bekir istediğini Cennete alsın." der."

"Ebû Bekir'in imanı bütün Müslümanların imanı ile tartılsa, Ebû Bekir'in imanı ağır gelir."

"Ashabım arasında bana sohbeti ve malı ile en çok hizmet eden Ebû Bekir'dir."

"Allah ve mü'minler sana muhalefet edilmesine rıza göstermez ey Ebû Bekir!"

"Ümmetimin en merhametlisi Ebû Bekir'dir."

"Kıyamet günü insanların hepsi hesaba çekilir, yalnız Ebû Bekir hesaba çekilmeyecektir."

"Ebû Bekir ve Ömer benim için Harun'un Musa'ya yakınlığı gibidir."[347]

---

346 Bu konuda otuza yakın hadisi İmam Tirmizî *Sünen*inde *Menâkıb*'da 32-52. bablar arasında kaydetmektedir.

347 Bu hadislerin bir kısmı *Kütüb-i Sitte*'de yer almaktadır. Ancak bir kısmı zayıftır. Amel ve iman ile ilgili olmayan ve sadece Ebû Bekir'in bilinen özelliklerini dile getiren sözler olduğu için bunları kaydetmekte sakınca görme-

Hz. Ebû Bekir'in Hilafeti Döneminde Görev Yapanlar

Hz. Ebû Bekir, Rasulullah'ın vefatından sonra getirildiği makamın bir kutsiyet ifade etmediğini dile getirmek için "Allah'ın Halifesi" olmadığını fakat yönetimde, insanların sevk ve idaresinde, İslâm ahkâmının uygulanmasında Hz. Peygamber'e halef olduğunu ve bundan dolayı da kendisine "Halifetu Rasulillah" denilmesi gerektiğini anlatarak bu lakabı ve ünvanı almıştır.

Müslümanların kendisini seçerek başa getirmeleri üzerine "Şûrâ ve İstişâre"ye dayalı bir yönetim anlayışı ortaya koymuş ve bu konuda Hz. Peygamber'e gerçekten halef olduğunu göstermişti. İnsanları yönetirken kendisini onlardan asla farklı ve üstün görmemiş, fakat yönetimde Allah'ın Kitabı ve Peygamber'in uygulamalarına (sünnetine) aynen uymayı kendisi için önemli bir görev görmüştür.

O, "Ben Allah'a itaat ettiğim müddetçe siz de bana itaat ediniz. Şayet O'na isyan eder, emir ve yasaklamalarına aykırı davranırsam bana itaat etmeyiniz. Sizden itaat beklemeye hakkım yoktur" diyen bir yönetici idi.

İşte bu çerçevede birbirine bağlı ve birbirini seven insanlardan bir toplum oluştu. Hz. Peygamber'in sancağı etrafında toplanarak Allah'ın dinini korumak üzere birbirine itaate başlamışlardı. Bunun yanında ashabın birbirlerine karşı çok farklı yaklaşımları vardı. Her halde birbirlerine bu kadar destek olan ve birbirlerini bu kadar çok seven bir kitleye dünya tarihinde az rastlanır. Ebû Bekir halife olur olmaz bir çok kişi koşup kendisine hizmet etmek için hazır olduğunu bildirmişti.

---

dik. Bu ve benzeri hadisler için bk. Celaleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *er-Ravdü'l-Enîk fi Fadli-s-Sıddîk,* Nşr. Amir Ahmed Haydar, Beyrut 1990. Aynca bk. Ebû Nuaym, *Hilye,* IV, 302-303; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* I, 270, İbn Hacer el-Askalânî, *el İsâbe,* II, 294.

Hz. Ebû Bekir hilafete geçtikten sonra ashabın ileri gelenleri büyük bir azim ve şevkle halifeye yardım etmek ve İslâm Devleti'nin işlerini yürütmek üzere işe sarılmışlardı. Ebû Ubeyde İbnü'l-Cerrah, Ebû Bekr'e gidip beytülmâlı yönetip ona bu hususta yardımcı olabileceğini söylerken, Hz. Ömer de kaza ve adliye işlerini yürütebileceğini ifade etmişti.

Gerçekten her ikisine bu görevleri veren Hz. Ebû Bekir, onlardan büyük yardımlar görmüştü. Ebû Ubeyde, Suriye'ye gönderilinceye kadar beytülmâldeki görevini sürdürmüş, Hz. Ömer de tam iki yıl müddetle kadılık yapmış, fakat ona gidip gelen iki kişi bile olmamıştı. Demek ki Hz. Ebû Bekir devrinde hiçbir adlî olay meydana gelmemiş ve iki kişi arasında bile bir anlaşmazlık olmamıştı.

Hz. Ebû Bekr'in kâtipliğini de en yakın arkadaşları olarak Hz. Ali İbn Ebi Talib ve Hz. Osman ile Ensar'ın ileri gelenlerinden Zeyd İbn Sâbit yapıyorlardı.

Muhâcir ve Ensâr yek vücut olarak Ebû Bekir'in etrafında İslâm Devletini yönetmek üzere kilitlenmişlerdi. Zekât mallarını toplayıp fakir ve muhtaçlara dağıtıyorlardı.

Ebû Bekir'in hilafet döneminde Mekke Valisi Attâb İbn Esid olup Ebû Bekir'le aynı günde vefat etmişti. Taif Valisi Osman İbn Ebi'l-As, San'a Valisi Muhâcir İbn Ümeyye, Hadramevt Valisi Ensarîlerden Ziyad İbn Lebid, Havlan Valisi Ya'la İbn Münye, Zebid ve Rima Valisi Ebû Musa el-Eş'arî, Yemen'in en büyük kısmı olan Cened Bölgesi Valisi Muaz İbn Cebel, Bahreyn Valisi de Ala' el-Hadramî idi.[348]

Mührünün üzerinde "Nime'l-Kâdiru Allah" (Her şeye en iyi şekilde gücü yeten Allah'tır) ibaresini kazdırmıştı. Rasulullah'ın Halifesi ünvanını ilk kullanan Hz. Ebû Bekir olmuştu. Bu makamın ismi de onun sayesinde "Hilafet" adını almıştır.

348 İbnü'l-Esîr, II, 420-423.

Hz. Peygamber devrinin bir devamı olan Ebû Bekir dönemi, her yönüyle kendisine özgü bir yönetim olup İslâm hukukuna dayalı olmasına rağmen asla teokratik bir nizam değildi. Yönetimi yürüten kitle Kureyş'in ileri gelenleri olmasına rağmen birbirine kardeş olup asla aristokratik bir yönetim oluşturmadılar. Bu yönetim, halkın tümünün görüşlerine başvurarak ve her konuda halkla istişare edilerek yürütülen istişareye dayalı bir yönetim olmasına rağmen insanı "mikroteo" gören ve adeta onu ilahlaştıran demokratik bir yönetim değildi.

Ebû Bekir'in yönettiği toplum adalet ve şûrâ ilkelerine dayalı olup, monarşik ve oligarşik sistemlerin de dışında bir yönetim idi. Halife tarafından yürütülen bu sistem ile krallık ve monarşiyi asla karıştırmamak gerekir. Eğer böyle olsaydı Ebû Bekir Ridde olaylarını bertaraf edip, toplumda huzur ve sükûnu sağladıktan sonra görevi bir başka kardeşine devretmeyi düşünmezdi. O mütevazı bir hayat ile toplumu yönetmiş ve az bir maaş ile yetinmişti.

Hatta hilafeti boyunca aldığı maaşlarının aynen beytü'lmâle iade edilmesini talep etmiş ve sahip olduğu bir arazi parçası hemen satılıp öz malından devlet hazinesine geri verilmişti. Bunu yukarıda da belirtmiştik.

Hz. Ebû Bekir'in Değerli Sözlerinden Birkaçı :

""Mal cimrilerde, silah korkaklarda, rey (otorite) zayıflarda olursa işler bozulur."

"Ne söyleyeceğine ve ne zaman söyleyeceğine dikkat et."

"Ömrünü boş şeylerle geçiren, tarlaya tohum ekme vaktini geçirir, hasat zamanı geldiğinde pişman olur"

" Bir hayrı kaçırırsan onu yakalamaya çalış, ona ulaşınca da onu geç."

" İki şeyden senin için en hayırlı olanı en az hoşuna gidenidir.

"Ölüme karşı haris ol, sana hayat verilir."

"Sabır imanın yarısıdır. Yakîn ise imanın kendisidir."

"Yol gösterenden durumunu gizleme, aksi halde kendini aldatırsın."

Bu ve benzeri sözler Ebû Bekir'den nakledilen son derece fasih ve beliğ, içeriği dopdolu, anlamlı sözlerdir. Bu sözler söyleyenin iç dünyasının zenginliğini gösterir. Söz söylerken sözünü iyice tartar, düşünür ve öyle söylerdi. Hz. Ömer'e taziyede bulunmak üzere gittiğinde "Allah senden aldığı o büyük değer kadar sana karşılık versin..." demişti.

Ebû Bekir'in büyük bir beyan gücü vardı. O iyi bir edipti. Bu edipliği kızı Aişe ile oğulları Abdullah ve Abdurrahman'a yansımıştı. Her iki oğlu da şair idi.

Hz. Ebû Bekir'in Vefatı

İslâm Devletinin ilk halifesi Hz. Ebû Bekir çok kısa bir yönetim dönemi yaşamış, İslâm lehine önemli işler yapmış, ümmete büyük kazanımlar sağlamıştı. Döneminin kısalığını düşünürsek İslâm tarihi boyunca bu kadar çok kısa bir sürede bu kadar büyük işleri yapabilen ikinci bir halife veya hükümdar yoktur.

İslâm'ın gelişiyle yine kısa bir müddet içinde gerçekleşen İslâm inkılâbı bütün Arab yarımadasını tamamen etkilemiş ve insanlar kitleler halinde İslâm'a girmişlerdi. Bu başarının Hz. Peygamber'in başarısı olduğu muhakkkaktır.

Ancak böylesine büyük bir inkılabı gerçekleştiren Rasûlullah'ın dünyadan ayrılmasıyla geniş bir alana yayılmış bir kitle içinde muhalif seslerin çıkacağı ve hatta bu inkılaba ters düşecek dünyaperest insanların olacağı kaçınılmazdır. Tevhid inancının insanların tümünün, özellikle bedevilerin ruhlarının derinliklerine tam anlamıyla nüfuz etmesi kolay bir hadise değildir. Kaba ve katı bir ahlâkın yanısıra çok sert ve anlamsız bir

putperestlik mevcuttu.

İslâm bunu kökünden değiştirerek tevhid inancını yerleştirmişti. Fakat Rasûlullah'ın vefatıyla birlikte büyük sarsıntıların yaşandığını daha önce, Ridde olaylarını anlatırken ifade etmeye çalıştık. İşte böyle son derece buhranlı ve İslâm inkilabının ilk imtihanını verdiği bir anda görev yapan Hz. Ebû Bekir gerçekten başarılı bir yönetim sergileyerek İslâm tarihindeki en önemli yerine oturmuştu. Ayrıca İslâm'ın yeni diyarlara taşınmasıyla Bizans ve Sâsânî imparatorlukları aleyhine büyük bir alan genişletmesi gerçekleşmiş ve İslâm Suriye ve Irak bölgelerine ulaşmıştı.

İslâm fetihlerinin ilk adımlarının atıldığı dönem Hz. Ebû Bekir dönemi idi. İslâm fetihlerinin temelini teşkil eden bu fetihlerle Hz. Ebû Bekir görevini tamamlamış iken vefat edeceği hastalığa yakalanmıştı. Hz. Ebû Bekir'in gün geçtikçe zayıflayıp erimesi ve adeta güçten düşmesi, hayatının son iki yılı içinde olduğundan bu erimenin Rasûlullah'ın ayrılığına dayanmamasından kaynaklandığına dair adeta ilim adamları ve kaynaklar arasında görüş birliği vardır. Özellikle fetihlerin başladığı günlerde Ebû Bekir gün geçtikte zayıflamış ve artık Müslümanlara namaz kıldırmaya çıkamayacak duruma gelmişti.

Bunun için namazı Hz. Ömer'in kıldırmasını istemiş ve bu isteğiyle de kendisinden sonra Hz. Ömer'in hilafete uygun olduğunu ümmetin ferdlerine işaret etmişti.[349] Ayrıca vefatından önce de İslâm devlet başkanlığının bir otorite boşluğu ile karşılaşmasını engellemek maksadıyla ileri gelenlerin ve bütün ümmetin yeni halife konusunda görüşünü almak istemişti.

İşte bunun için sürekli olarak ashabın ileri gelenleriyle ve özellikle Muhâcirlerden Abdurrahman İbn Avf, Osman İbn Affan ve Ensâr'dan Useyd İbn Hudayr ile görüşüp istişareler yapmış ve herkesin Ömer'den razı olduğunu görmüştü.

---

349 Tirmizî, *Menâkıb*, 41; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 224.

Hz. Ebû Bekir kamuya ait görevlerini yerine getirdikten sonra son anlarında da kendi özel işlerini çözmekle meşgul olmuştu. Yukarıda ifade edildiği gibi Hz. Aişe'ye, Rasûlullah'ın yanında defnedilmesini vasiyet etmiş sonra iki kat elbisesini yıkamalarını ve kendisini bunlarla kefenlemelerini, çünkü hayatta kalanların yeni elbiselere ihtiyaçları olduğunu söylemişti.

Hicri 13. yıl Cemaziyelevvel ayının son günlerinde hastalığı artan Hz. Ebû Bekir bir gün Hz. Aişe'nin hücresinde soğuk bir su ile yıkanıp dışarı çıkmış ve üşütüp yatağa düşmüştü. Sonra ağır bir ateşli hastalığın etkisiyle on beş gün yatakta kalmış ve ardından vefat etmiştir.[350]

Ancak Muhammed İbn Sa'd'ın verdiği bilgiye göre Taifli tabib Haris İbn Kelede'nin Hz. Ebû Bekirle bulunduğu bir günde birlikte yemek yemişler ve tabib Haris yemekten sonra bunun zehirli olduğunu anlayıp Hz. Ebû Bekir'e şöyle demişti: "Biz ikimiz zehirli bir yemek yedik, etkisini bir yıl sonra gösterecektir." Gerçekten de tam bir yıl sonra ikisi aynı günde vefat etmişlerdi.[351]

Hz. Ebû Bekir ve Haris İbn Kelede ile birlikte bu yemekten Attab İbn Useyd'in de yediği ve onun da aynı günde vefat ettiği söylenir. Bazı araştırmacılar böyle bir zehirlenmeyi reddederek bunun mümkün olmadığını ifade edip rivâyetin zayıf olduğunu söylerler (Heykel, a.g.e., s. 322). Bunun Muhammed İbn Sa'd gibi güvenilir bir ravi ve müelliften geldiğini gözden kaçırmış olmalıdırlar.

Hz. Ebû Bekir on beş gün süren hastalığı sırasında sürekli olarak kendi nefsini sorguya çekip Müslümanların başında bulunduğu bu müddet içinde iki yıl üç ay boyunca neler yaptığını düşünüp durmuştu. Bu günlerde Müslümanların orduları Irak ve Suriye'de cihad meydanlarında iken yönetimde bir zaafın ortaya çıkmaması gerekiyordu. Onun ölümü üzerine görüş ayrılıklarına düşüp ümmeti parçalayabilirlerdi.

350 İbn Abdilberr, *a.g.e.*, III, 977.

351 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, III,198.

Bunun için iyice düşünüp kendisinden sonra bu işi en iyi yürütecek kişinin Ömer İbnü'l-Hattab olduğu kanaatine vardı. Halkın ve ileri gelenlerin genel kabulü zaten o yönde görülüyordu. On beş günlük hastalığı sırasında Ömer'in namazı kıldırmasına hiç itiraz eden olmamıştı. Bir çok kimseyi çağırıp Ensâr ve Muhâcirlerin görüşüne başvurdu. Hemen hemen herkes bu karardan razı idi.

Sonra Hz. Osman'a vasiyetini yazdırdı:

"Bismillahirrahmanirrahim Bu, Ebû Bekir İbn Ebi Kuhafe'nin Müslümanlara ahdi ve vasiyetidir. Benden sonra başınıza Ömer İbnü'l-Hattab'ın geçip sizi yönetmesini uygun gördüm. Onu dinleyin ve ona itaat edin... Ben onun Allah'ın emirlerine sıkı sıkıya bağlı kalacağına inanıyorum. Bunu yaparken İslâm ve ümmet için hayrı istedim. Ancak ben gaybı bilmem. Zulmedenler nasıl tepetaklak devrileceklerini göreceklerdir. Allah'ın selamı ve rahmeti üzerinize olsun."

Hz. Ebû Bekir bunu yazdırırken: "Benden sonra başınıza..." deyince aniden bayılmıştı. Bunu gören Hz. Osman, Ebû Bekir'in vefat edip vasiyetin eksik kaldığını görmüş ve hemen "...Ömer İbnü'l-Hattab'ı tayin etmeyi uygun gördüm" ibaresini yazmıştı. Ebû Bekir kendisine gelince Osman'ın bu yaptığını takdir etmiş ve buna sevinmişti. Sonra halka yaptığı son konuşmasında da bunu sözlü olarak dile getirmiş, Müslümanlar da dinleyip itaat edeceklerine dair söz vermişlerdir.

Hz. Ebû Bekir Hz. Ömer'in kendisinden sonra halife olması için ümmetin onayını aldıktan sonra onu çağırtıp gerekli öğüt ve vasiyetlerde bulundu. Ayrıca Rasulullah'ın yanında defnedilmesini, kendisini eşi Esma binti Umeys'in yıkamasını, tek başına gücü yetmezse bir görüşe göre oğlu Muhammed'den yardım istemesini (bir başka rivâyete göre de diğer oğlu Abdurrahman'ın Esma'ya yardım etmesini) ve kefen olarak da eski elbisesinin kullanılmasını istemişti. Nihayet Hz. Ebû Bekir iki yıl üç ay on gün halifelik yaptıktan sonra Hicri 22 Cemâziyelâhir 13 (23

Ağustos 634) Salı günü akşamı 63 yaşında iken vefat etti.[352] Son sözleri: *"Canımı Müslüman olarak al ve beni Salihler arasına kat."* (Yusuf, 12/101) âyeti oldu.

Onun vefatı üzerine Medine ayağa kalktı. Aynen Hz. Peygamber'in vefat ettiği gün gibi herkesi büyük bir hüzün kapladı. Hz. Ali gelip kapısına dayanarak onun faziletlerini tek tek sıralayıp vefatından dolayı üzüntüsünü uzun uzun övgülerle dile getirdi. Hz. Ömer ve Hz. Aişe de aynı şekilde onu öven konuşmalar yapmışlardı.

Hz. Ebû Bekir o gece defnedildi. Rasûlullah'ın mescidinde Hz. Ömer yeni halife olarak onun cenaze namazını dört tekbirle kıldırdı. Sonra onu kabrine, başta oğlu Abdurrahman olmak üzere Hz. Ömer, Osman, Abdurrahman İbn Avf ve Talha İbn Ubeydullah indirdiler. Başı Rasûlullah'ın omuzu hizasına kondu. Lahdini Peygamberimizin lahdine yakın koydular.

Allah Ebû Bekir'e rahmet eylesin. Âmin.

352 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, III, 202-203.

BİBLİYOGRAFYA

Abbas, Mahmud el-Akkâd, *Hz. Ebû Bekir: Şahsiyeti ve Dehası,* çev. Ali Özek, İstanbul 1968.

Abdülhamid, Hibetullah b. Muhammed İbn Ebi'l-Halid, *Şerhu Nehcil-Belâğa*, Beyrut 1954.

Ahmed İbn Ali el-Mervezî, *Müsnedu Ebi Bekr es-Sıddik*, nşr.Ş. el-Arnavutî, Dımaşk 1970.

Ahmed İbn Hanbel, *Fadâilu's-Sahabe*, nşr. Vasiyullah Muhammed Abbas, Beyrut 1403.

Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* İstanbul 1982.

Ali et-Tantâvî, *Ebû Bekir es-Sıddık,* Cidde 1406/1986.

Ali İbn Burhanüddin el-Halebî, *İnsânu'l-uyûn,* Mısır 1964.

Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Cabir el-Belâzurî, *Futûhu'l-buldân,* neşr.S.el-Müneccid, Kâhire 1957,

_____ , *Ensâbu'l-eşraf,* nşr. M. Hamidullah, I, Kahire 1959.

Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi,* çev. N. Çağatay, Ankara 1964.

_____ , *GAL, Suppl,* Leiden 1943-49.

Buharî, el- *Camiu's-sahih,* İstanbul 1981.

Celaleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *er-Ravdü'l-enîk fi fadli-s-siddîk,* nşr. Amir Ahmed Haydar, Beyrut 1990.

_____ , *Tarihu'l-hulefa,* İstanbul 1982.

Cevad Ali, *el-Mufassal fî Tarihi'l-Arab kable'l-İslâm,* Beyrut 1968.

Diyarbekrî, *Tarihu'l-hamîs fi ahvali enfesi'n-nefîs,* Kahire 1283.

Ebû Bekr İbnü'l-Arabî, *el-Avâsım mine'l-kavâsım*, Kâhire 1399.

Ebû Davud, *Sünen,* İstanbul (t.y.)

Ebû Hanife Ahmed İbn Davud ed-Dineverî, *Ahbaru't-tivâl,* nşr., Wiladimir Guirgass, Leiden 1888.

Ebû Ubeyd Kasım İbn Sellâm, *Kitabu'l-emvâl,* çev. Cemaleddin Saylık, İstanbul, 1981.

Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-harâc,* Çev. Ali Özek, İstanbul 1970.

Ebu'l-Ferec el-Isfahanî, *Kitâbu'l-eğânî,* Beyrut (t.y)

Ebu'l-Kâsım Ali b. Balaban (Belban) el-Makdisî, *Tuhfetü's-sadîk fi fedâili Ebi Bekr es-Sıddîk*, nşr. Muhyiddîn Metto, Medine 1408 (1988).

F. Buhl, "Ecnadeyn" *İA.*

F.R. Buhl, "Hire" *İA.*

Fikret Işıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul 1960.

Hayreddin Zirikli, *el-A'lâm*, Beyrut 1979.

İbn Abdi Rabbih *el-İkdu'l-ferîd*, Kahire 1940.

İbn Abdi'l-Berr, *el-İstiab fi ma'rifeti'l-ashab*, nşr. Ali Muhammed el-Becevi, Kahire t.y.

İbn Asâkir, *Tarih Medinetu Dımaşk*, nşr., Muhibbuddin Ebû Said Umar İbn Garâme el-Amrî, Beyrut 1995.

İbn Habib, *el-Muhabbar*, Haydarabad 1942,

İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe,* Kahire 1328.

_____ , *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Kahire 1978.

İbn Hallikân, *Vefâyâtu'l-a'yân*, Beyrut (t.y.)

İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, Beyrut 1971.

İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-nihaye*, Beyrut 1977.

İbn Kuteybe Abdullah b. Müslim, *el-İmame ve's-siyase*, Ka-

hire 1967.

İbn Mâce, *Sünen,* İstanbul (t.y.)

İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, Beyrut (t.y.)

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, Beyrut 1965.

_____ , *Üsdü'l-gabe*, Beyrut 1970.

İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist*, Beyrut 1994.

Julies Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, çev. Fikret Işıltan, İstanbul 1960.

Leoni Caetani, *İslâm Tarihi*, çev. Hüseyin Cahid, İstanbul 1924-27.

Louis Massignan, "Havarnak" *İA.*

M. Fayda, *Halid Bin Velid*, İstanbul 1992.

_____ , *Hz. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler*, İstanbul 1989.

M. H. Heykel, *es-Sıddîk Ebû Bekir*, Kahire 1986.

M. J. De Goeje, *Memoire sur la Conquete de la Syrie*, Leiden 1900.

M. Şemseddin (Günaltay), *İslâm Tarihi*, İstanbul 1338-1341.

Mahmud Şâkir, *Târihu'l-İslâm,* Beyrut 1985.

Makrîzî (Takiyyüddin el-Makrîzî) *Kitabü'n-niz'a ve't-tahasum fime beyne Benî Umeyye ve Benî Hâşim,* nşr. Dr. Hüseyin Munis, Kahire 1984.

Mes'udî, *Murûcu'z-zeheb*, Beyrut 1964.

Mevlana Şiblî, *Asr-ı Saadet*, çev. Ö. R. Doğrul, İstanbul 1974.

Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tarihu'r-rusul ve'l-mulûk,* Mısır (t.y.)

Muhammed b. Ömer el-Vakidî, *Kitâbu'l-meğâzi,* Beyrut (t.y.) (Londra 1966 baskısından).

Muhammed Hamidullah, *el-Vesâiku's-siyâsiyye*, Beyrut 1986.

Muhammed Rıza, *Ebû Bekir es-Sıddîk*, Beyrut 1983.

Müslim, *el-Camiu's-sahih*, nşr. M.F. Abdulbaki, Beyrut (t.y.).

Nesaî, *Sünen*, İstanbul (t.y.)

Nevevî, *Tehzibu'l-esmâ ve'l-lugât*, Beyrut (t.y.)

Philip Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1980.

Safadî, Salahaddin Halil b. Aybeg, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, Wiesbaden 1981-1982.

Streck, "Enbar" *İA.*

Süheylî, Abdurrahman b. Abdullah, *er-Ravdu'l-ünüf*, nşr. Abdurrahman el-Vekil, Kâhire (t.y.)

Şevki Ebû Halil, *Hurubu'r-ridde min kiyâdeti'n-nebi ilâ imreti Ebi Bekir*, Demaşk 1984.

Takiyyuddin Ahmed b. Abdulhalim el-Harrânî (İbn Teymiye), *Minhâcü's-sünneti'n-nebeviyye*, Beyrut (t.y.)

Taberî, bk. Muhammed İbn Cerîr.

Tirmizî, *Sünen*, İstanbul (t.y.)

Vâkidî, bk. Muhammed b. Ömer el-Vâkidî.

Yahya İbn Adem, *Kitâbu'l-harâc*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir, Kahire 1964.

Yakubî Ahmed b. Ebi Yakub b. Cafer, *Tarihu'l-Yakubî*, Necef 1964.

Yakut el-Hamavî, *Mu'cemu'l-buldân*, Beyrut 1977.

KARMA İNDEKS

- A -

Abbâd İbn Bişr 155
Abbas 21, 23, 24, 25, 26, 27, 37, 39, 45, 46, 47, 51, 57, 60, 66, 69, 79, 323
Abdimenafoğulları 72, 246
Abdullah İbn Atik 156
Abdullah İbn Hâris 155
Abdullah İbn Hazef 158, 160
Abdullah İbn Huzafe es-Sehmî 197
Abdullah İbn Kays el-Hâşî 130
Abdullah İbn Mes'ud 308
Abdullah İbn Mukarrin 115
Abdullah İbn Nevvaca 143
Abdullah İbn Ömer 26, 289, 307
Abdullah İbn Uraykıt 300
Abdullah İbn Übey İbn Selül 310
Abdullah İbn Zem'a 25, 34
Abdullah İbn Zeyd İbn Asım 151
Abdulmuttaliboğulları 57
Abdurrahman 85, 151, 183, 237, 247, 249, 269, 276, 288, 294, 302, 308, 313, 314, 317, 318, 320, 321, 323, 326
Abdurrahman el-Cümahî 269
Abdurrahman İbn Avf 85, 237, 247, 294, 308, 318, 321
Abdülkaysoğulları 157, 159, 165
Abdüluzza 131, 287, 327
Abhele (Ayhele) İbn Kâb İbn Avf el-Esved el-Ansî, bk. Esved el-Ansî 99, 100, 102, 105, 106
Abs 112, 113, 114, 116, 117, 122, 248, 299
Absoğulları 116
Aden 101
Adesiyyun 214
Adiyy İbn Adiyy el-Maktul 214
Adnânîler 192
Afif İbn el-Münzir 162
Afrika 182, 188
Ahmed İbn Hanbel 14, 26, 28, 33, 39, 40, 41, 52, 59, 65, 72, 76, 82, 111, 282, 304, 314, 323
Aişe 24, 25, 26, 28, 29, 33, 34, 37, 52, 53, 70, 74, 77, 78, 80, 106, 288, 302, 310, 312, 317, 319, 321
Akadlar 243
Akdeniz 2, 243
Akka 134, 225, 228, 229
Akka İbn Ebi Akka 225
Akra İbn Hâbis'i 223
Ala İbn el-Hadramî 119
Alemeyn 261
Algişiyye 211
Ali İbn Ebi Talib 25, 27, 31, 39, 56, 62, 68, 315
Alkame İbn Ulâse 5, 127, 128
Alman 183, 184, 327
Amile 193
Amir 102, 207, 297, 298, 314, 323, 327, 328, 330, 336
Amir İbn Abdillah el-Fihri 330
Amir İbn Şehr 102
Amiroğulları 124
Ammar bin Yasir,
Amr İbn Abdülmesih İbn Bukayla 214
Amr İbn Hazm 98, 99, 100
Amr İbn Ma'dikerib 170
Amr İbn Muaviyeoğulları 172
Amr İbn Sabit İbn Seleme 155
Amr İbn Şehr 99

Amr İbnü'l-As 328
Amr İbnu'l-Carud 143
Anadolu 188, 189, 190, 256
Andarzgar 207, 208
Anmar 96
Ans 99, 100
Antakya 187, 268
Arab-ı Aribe 96
Arabe 256, 257, 328
Arabistan 92, 95, 96, 98, 139, 140, 171, 198, 225, 236, 243
Arface İbn Herseme 119
Arfece el-Barikî 163
Ashab-ı Kiram 294, 303, 304, 305, 308, 309
Ashab-ı Suffa 145, 283
Ashabu'l-Uhdud 95
Asım İbn Amir 207
Asurlular 243
Atik İbn Osman 286
Avane İbn Hakem el-Kelbî 271
Avarlar 188
Avrupa 182
Aynu't-Temr 6, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 233, 234, 238, 239, 258, 263, 274, 275, 276
Azâd (Merzubâne),
Azadbih 212, 213, 272, 273
Azerbaycan 9, 115

- B -

Babek 187
Babiller 243
Babilonya 211
Badakla 212, 273
Bağdad 221, 222
Bâhân 253
Bahira 291
Bahrâ 238
Bahreyn 6, 101, 107, 119, 156, 157, 158, 162, 192, 194, 195, 197, 248, 315, 328
Bânikiyye 220
Bânikya 218, 220, 272, 328
Barusma 220, 272, 328
Basra 51, 134, 180, 195, 197, 198, 199, 201, 204, 205, 207, 211, 220, 226
Batnu's-Sîr 259
Bedir Savaşı 302
Behmen Cazeveyh 208, 209, 210
Behram Çubin 274
9, 48, 55, 100, 104, 126, 127, 132, 134, 139, 140, 141, 143, 149, 150, 151, 153, 156, 158, 162, 174, 175, 194, 198, 199, 200, 205, 207, 209, 210, 212, 213, 214, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 234, 237, 240, 246, 250, 252, 253, 255, 257, 259, 263, 264, 265, 266, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 323
Belka 253, 256
Beni Amr İbn Mücmel 299
Benu Kayle 202
Benu Lahm 192, 193
Benu Sâide Sakifesi 35, 45
Benü Teym 286
Berâ' İbn Mâlik 150
Berberiler 9
Beşir İbn Sa'd 42, 44, 73, 218, 228, 272
Beth Arşam 220
Beyt Cibrin 265
Bilâdü'ş-Şâm 244
Bilal-i Habeşî 296, 297, 298, 299
Bizans 6, 7, 75, 87, 95, 101, 102, 144, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 193, 196, 222, 240, 241, 242, 244, 245, 248, 253, 254, 256, 257, 262, 264, 266, 267, 268,

269, 288, 318
Buceyla 96, 98
Buharî 14, 20, 39, 76, 285, 303, 308, 323
Buhtnassar 243
Bukayle 214, 215
Busbuhra 219, 220
Busfura 220
Busr İbn Ebi Ertât 264
Butah 107, 118, 123, 135, 136, 145
Buzaha 116, 117, 118, 122, 123, 124, 125, 135
Büyük İskender 184, 187, 243

- C -

Caban 222, 272
Câbir 276
Cebrail 114, 281, 282, 298, 312, 313
Cedile 122, 123
Cedis 140, 329
Celd 96
Cendel 6, 212, 229, 230, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 258, 262, 274, 275, 276
Cened 315
Cercaraya 226
Cerir İbn Abdullah el-Becelî 200, 219
Cerm 96
Ceva 130
Cevad Ali 194, 213
Cevâd Ali 15
Cevf 96, 140, 236
Ceyfer İbn Culunda 163
Cezayir 9
Cezimetü'l-Abraş 193
Ceziretü'l-Arab 180, 209
Cubicularius 266
Cuşeyş 104
Cübeyle 139
Cübeyr İbn Mut'im 76, 151, 304
Cündüb İbn Amr ed-Devsî 248
Cündüb İbn Selmân 166
Cüzam 193, 253

- D -

Dabbeoğulları 133
Dabiye 257
Dacâim 238
Dâdûye 102, 104
Darin 158, 159
Dâsin 257
Davud 14, 33, 40, 41, 52, 72, 80, 111, 194, 242, 282, 324
Dazeveyh 101, 102, 104
Debaoğulları 119
Dehna 158
Devasir 96
Dineverî 194, 324
Diyarbekrî 14, 107, 122, 125, 155, 323
Dımaşk 14, 248, 250, 253, 262, 263, 264, 268, 269, 270, 323, 324
Dımaşk Gutası 263
Dırar İbn el-Ezver 137, 139, 213
Dırar İbn el-Hattab 213
Doğu Roma Bizans İmparatorluğu 186
Dûmân 236
Dûme 13, 229, 236, 238, 239, 263, 275
Dûmeliler 239
Dûmetu'l-Cendel 6, 229, 230, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 258, 262, 274, 275, 276
Dume 199
Dürta 209

- E -

Ebba 228
Ebha 96

Ebnâ 166, 167, 168, 169
Ebnâ' 166, 167, 168
Ebrak 116, 117
Ebrehe 95
Ebû Cehil 118, 144, 292
Ebû Davud 14, 33, 40, 41, 52, 72, 80, 111, 282, 324
Ebû Dücane Simak İbn Hareşe 151
Ebû Erva ed-Devsî 246
Ebû Farva 228
Ebû Hureyre 39, 159
Ebû Huzeyfe İbn Utbe İbn Rabia 155
Ebû Kuhâfe Osman 286
Ebu'l-Buhteri 292
Ebû Leheb 296
Ebû Lü'lüe 78
Ebû Mes'ud el-Kûfî 229
Ebû Mihnef Lut İbn Yahya 213, 219
Ebû Musa el-Eş'arî 99, 315, 330
Ebû Muveyhibe 19, 330
Ebû Nu'man Beşir İbn Sa'd 228,
Ebû Saîd el-Hudrî 196
Ebû Sufra 165
Ebû Süfyan 55, 72, 249, 250, 252
Ebû Talib 292, 311
Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrah 306
Ebû Yusuf 216, 324
Ecnâdeyn 7, 265, 268, 269, 270, 277
Ecnâdin 7, 253, 255, 265, 266
Ehra 221
el-A'lâb 166
el-Bakî 19, 131
el-Cezire 132, 134, 135, 229, 230
el-Curf 84, 85
el-Hafir 6, 197
el-Hamîs 14, 107, 122, 155
el-Husayd 229, 231
el-İsâbe 14, 70, 324
el-İstiâb 14
el-Kâmil fi't-Tarih 13, 325
el-Mekşûh 167
el-Mezar 6, 206, 207, 208, 211
Emgişiyye 211, 212, 272
Enbâr 6, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 274, 275
Endülüs 227
Enes İbn Mâlik el-Ensârî 226
Ensâbu'l-Eşrâf 13
Ensar 40, 61, 62, 63, 68, 121, 315
Enuşencan 202, 206, 207, 330
Erdeşir 187, 202, 205, 207, 208, 209
Erdeşir el-Asgar 205
Erkam İbn Ebi'l-Erkam 294
Eş'arîler 166
Eş'ariyye 76
Eş'as İbn Kays 173, 174
Esed 107, 112, 113, 122, 126, 129, 259
Esedoğulları 107, 114, 122, 124, 127, 128, 129, 135
Esma binti Umeys 320
Esvedü'l-Ansî 5, 94, 95, 101, 102, 141, 165
et-Tabakâtu'l-Kübrâ 14, 325
Evs 35, 40, 44, 73, 132, 155, 216
Evs İbn Hıkk İbn Üsame İbn 132
Ezd kabilesi 162
Ezvâ' 167, 168

- F -

Fadl İbn Abbas 23, 46
Famu'l-Fırat 212
Fars 75, 166, 202
Fatıma 49, 51, 52, 53, 55, 73, 74, 218
Fayd 272
Felalic 220
Fenikeliler 243
Ferrahzat İbn Bezevan 221
Ferruhcünbaz 218
Ferve İbn Numan 155

Fezâreoğullan 125, 126
Fihl olayı 269
Filistin 192, 242, 245, 247, 248, 249, 252, 257, 265, 266
Fil Vakası 286
Fîrâd 274
Fîrûz 169, 170
Fırat nehri 192, 193, 219
Fücâa es-Sülemî 6, 130
Fücaa İbn Abd-i Yalil 107
Fukeyhe 299
Futûhu'ş-Şam 12

- G / Ğ -

G. Hoffmann 222
Gadiru'l-Hum 99
Gariyyun 213
Gassân 238, 253
Gatafan 107, 112, 113, 114, 122, 129, 135
Gavr 96
Ğamrau'l-Arabe 256
Ğavru'l-Arabat 266

- H -

Habal 124
Habbab İbn Eret 298
Habeşistan 36, 228, 299, 300
Habib İbn Amr 155
Habib İbn Mesleme 264
Habib İbn Zeyd 151, 154
Hâbis İbn Sa'd et-Tâî 248
Hadîkatü'l-Mevt 152
Hadramevt 6, 96, 99, 145, 168, 171, 172, 173, 175, 315
Haduda 259
Haffan 194, 199, 210, 232, 233, 234
Hafir 6, 197
Hafsa 53, 286
Hakem İbn Zeyd 107
Halid İbn Said 72, 98, 99, 100, 119, 245, 246, 251, 253, 254
Halid İbn Useyd 155
Halid İbn Velîd 128, 129, 135, 198, 202, 204, 209, 210, 211, 212, 213
Halife İbn Hayyat 205
Hamza İbn Abdullah İbn Ömer 26
Hanafis 229, 231
Han-bara 221
Hanifeoğullan 107, 118, 133, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 155, 156, 158
Hani İbn Mes'ud eş-Şeybanî 215
Hansa 131
Hanzalaoğullan 135
Hâris İbn Süveyd İbn Ukfan 132
Hârisoğullan 151
Harmele 196
Harra 228
Has'am 98
Hasan el-Basrî 79, 207
Hasid 229, 231
Hasid el-Husayd 229, 231
Haşimoğullan 300
Hassan İbn Sabit 304
Hatice 69, 291, 293, 294
Havarnak 213, 325
Havlân 96
Havran 229
Havşeb 167
Hayber 49, 50, 123
Hazrec 35, 40
Hecer 158
Hemedan 99
Herakleios 144, 188, 189, 190, 244, 253, 254, 255, 256, 257, 266, 268, 269
Hevâzin 107, 129
Hezman 153, 154
Hicaz 94, 96, 97, 99, 179, 192, 195, 214, 236, 242

Hilal İbn Akka İbn Kays İbn Bişr 225
Himyer 248
Himyerî 168
Himyeriler 96
Hindistan 187, 198
Hindiya 211
Hirrit İbn Râşid 164
Hişam İbn Velid 220
Hitit 243
Hitler 184
Hıms 253, 257
Hısnu'l-Mer'e 205
Hristiyan Arablar 256
Hubab İbn Münzir 41
Hubeyb 207
Hudeybiye 64, 81, 140, 156, 241, 302
Hufeyr 6, 197, 201, 202, 204, 206, 208, 211, 219
Humus 52, 253, 257, 262, 263, 268
Huneyn 70, 302
Hureybe 199, 204, 205, 273
Hureym 216, 217
Hurkus İbn Nu'man İbn Nemr el-Bahrânî 229
Husayd 229, 230, 231, 274, 275
Hutay'a 124
Huzâa 165
Huzeyl İbn İmran 132
Huzeym 248
Hüceyr İbn Umeyr 153
Hürmüz 201, 202, 203, 204, 206, 221, 332
Hürmüzcerd 199, 209, 220, 273
Hüsrev Ebreviz 189
Hüsrev Perviz 97, 189, 193, 332
Hüzeyl 134
Hyksoslar 243
Hz. Hafsa 53, 286
Hz. İbrahim 39, 51, 242, 243
Hz. Ömer İbnü'l-Hattab 11, 29, 269, 320
Hz. Osman İbn Affan 294, 308, 318
Hz. Süleyman 51, 242
Hz. Yusuf 26, 216, 321, 324

- I -

Irak 6, 7, 63, 127, 170, 183, 189, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 205, 207, 220, 221, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 238, 242, 245, 249, 255, 256, 257, 258, 259, 270, 271, 272, 275, 276, 318, 319
Irak-ı acem 270

- İ -

İbn Abdi'l-Berr 14, 26, 324
İbn Asâkir 14, 215, 248, 249, 250, 252, 253, 261, 263, 268, 269, 324
İbn Bukayla 214, 276
İbn Dağine 299
İbn Hallikân 14, 226, 324, 332
İbn Hârise 81, 194, 195, 199, 200, 201, 205, 220, 222, 258, 259, 271, 273
İbn Hişam 26, 27, 28, 29, 40, 41, 46, 324
İbn İshak 12, 13, 219, 220, 234, 252, 254, 255, 260, 266, 268, 271, 272, 273, 275
İbn Kesir 40, 41, 64, 65, 74, 328
İbn Kesîr 13, 26, 27, 29, 32, 33, 43, 46, 47, 48, 49, 52, 55, 66, 69, 84, 97, 99, 101, 105, 106, 111, 115, 117, 119, 126, 127, 129, 131, 134, 135, 137, 138, 139, 142, 145, 149, 151, 152, 153, 154, 156, 160, 164, 165, 199, 200, 201, 202, 203, 204,

207, 208, 209, 210, 212, 219, 220, 221, 224, 225, 226, 228, 232, 233, 234, 246, 247, 252, 254, 258, 259, 266, 269, 271,
İbn Kuteybe 13, 44, 49, 56, 58, 67, 131, 324
İbn Mâce 14, 43, 45, 65, 76, 304, 325
İbn Sa'd 14, 26, 29, 31, 42, 43, 44, 45, 46, 65, 73, 140, 147, 157, 169, 170, 183, 217, 218, 228, 237, 240, 248, 272, 276, 277, 286, 289, 303, 307, 308, 312, 319, 321, 325, 328, 330, 331, 332, 334, 335, 336
İbn Saluba 219, 220, 272
İbn Teymiyye 14, 48, 54, 72, 73
İbnü'l-Ekkâl 214
İbnü'l-Esir 31, 40, 41, 48, 203
İbnü'l-Esîr 13, 14, 22, 28, 43, 44, 47, 48, 51, 70, 75, 87, 99, 100, 101, 103, 104, 106, 114, 115, 116, 117, 127, 128, 129, 132, 138, 142, 143, 145, 146, 147, 151, 152, 153, 154, 156, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 168, 169, 171, 174, 175, 199, 200, 202, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 216, 217, 218, 219, 221, 223, 224, 225, 226, 228, 231, 232, 233, 234, 238, 245, 246, 248, 252, 254, 255, 256, 258, 259, 260, 261, 263, 266, 271, 310, 312, 315, 318, 325
İbnü'l-Kelbî 198, 216, 219, 272
İbn Vâil 107, 158, 160, 194, 195, 199, 201, 207, 208, 209, 222
İbn Velid 7, 13, 99, 118, 124, 125, 129, 130, 131, 134, 135, 136, 137, 139, 145, 146, 147, 148, 149, 152, 183, 184, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 223, 224, 225, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 237, 238, 239, 242, 245, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 271, 276
İbrahim 39, 51, 242, 243, 313
İbrahim (as) 332
İclî 194
İcloğulları 212
İkrime 118, 144, 163, 164, 165, 170, 172, 173, 174, 248, 253
İmam Şa'bî 202, 213, 224
İmriu'l-Kays 193, 213
İndus 187
İran 63, 95, 97, 162, 180, 182, 183, 184, 188, 189, 192, 193, 196, 197, 198, 205, 206, 210, 213, 221, 274
İranlılar 193, 224
İspanya 227
İsra 242, 290
İsrailoğulları 243
İstanbul 2, 64, 67, 68, 162, 182, 187, 188, 194, 213, 216, 305, 306, 323, 324, 325, 326
İtalyan 182, 183, 184
İyâd İbn Ğanm 238
İyâdoğulları 132
İyas İbn Abdullah 130
İyas İbn Bükeyr el-Kinânî 155
İyas İbn Kabisa et-Tâî 200, 213

- J -

Justinianus 245

- K -

Kâbe 296
Kabisaoğulları 276

Ka'boğulları 5, 127, 128
Kadeş Savaşı 243
Kadı Ebû Bekr İbnü'l-Arabî 14
Kadıköy 187
Kahtânî Arapları 192
Ka'ka' İbn Amr, 128
Kâmindâr 205
Karin 206,
Karkisiyye 275
Kartaca 188
Karyanis 206
Katile 302
Kays el-Esved 168
Kays İbn Abdiyeğus el-Murâdî 168, 170
Kays İbn Asım el-Minkarî 158
Kays İbn Hübeyre 248
Kays İbn Mekşuh 119
Kays İbn Sa'lebe 157, 158
Kâzıma 203
Kehf Hubban 100
Kelb kabilesi 239
Kerâme 217
Kerbela 211
Kesker 207, 209, 273
Kinane 117, 248
Kinde 6, 119, 171, 175
Kindeliler 96, 172, 173, 174
Kızıldeniz 180
Ktesiphon 187, 221
Kubad 206
Kudaa 248
Kudüs 100, 187, 189, 242, 244, 252, 256, 289
Kûfe 193, 197, 198, 201, 207, 211, 213, 228
Kurâkır 240, 262, 263
Kureyş 35, 38, 39, 40, 42, 55, 59, 71, 82, 92, 107, 108, 133, 142, 143, 246, 286, 291, 292, 294, 304, 316
Kurre İbn Seleme el-Kuşeyrî 107
Kutbe İbn Katade ez-Zühlî 201
Kuteyle binti Abdüluzza 287
Kuzaa 118

- L -

Lahm 192, 193, 328, 331
Lahmîler 192, 193, 194
Lahmoğulları 212, 213
Lakît İbn Mâlik 163, 164
Lubeyne 299

- M -

M. Hamidullah 237, 323
M. J. De Goeje 182, 325
Ma'bed 226
Mahreme İbn Şurayh el-Hadramî 155
Mâin 95
Ma'kil İbn el-A'şa İbn en-Nebbaş 206
Makr 212
Mâlik İbn Evs İbn Atik 155
Mâlik İbn Fehm 193
Mâlik İbn Kays 210
Malik İbn Nüveyre 118
Ma'n 37, 131
Ma'n İbn Adiyy 37
Ma'n İbn Hâciz 131
Ma'rib 96
Mazinoğulları 214
Mazur İbn Adiyy el-İclî 194
Mebzuloğulları 151
Mecusiler 208
Medain 187, 221
Medâinî 226
Medar 6, 206
Med İmparatorluğu 187
Medine 19, 33, 49, 51, 55, 62, 63, 64, 65, 68, 72, 73, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 91, 92, 93, 97, 98, 99, 101, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115,

116, 117, 118, 121, 122, 126, 127, 130, 131, 138, 140, 145, 158, 161, 163, 164, 166, 167, 168, 170, 171, 174, 175, 179, 180, 184, 195, 197, 198, 199, 200, 204, 206, 208, 219, 228, 231, 236, 237, 241, 242, 245, 246, 247, 248, 249, 254, 256, 259, 265, 269, 270, 272, 273, 282, 285, 288, 300, 301, 302, 306, 307, 321, 324
Mehcere 173
Mehere 163, 164, 165
Mehre 119, 163
Mekke 35, 55, 63, 64, 65, 70, 91, 107, 165, 171, 179, 180, 187, 197, 232, 242, 275, 282, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 294, 296, 299, 300, 302, 311, 315
Mercu'r-Râhıt 7, 262, 263
Mercü's-Süffar 253, 254
Me'rib 99
Mervezî 308, 323
Merzubâne 104, 105, 328
Mesruk 95
Mes'ûdî 13, 51
Mezopotamya 187, 192, 209, 230
Mihran 274
Mikdad İbn Amr 49
Mincab İbn Râşid 159
Mistah İbn Üsase 310
Mısır 36, 63, 163, 187, 188, 189, 243, 323, 325
Muanna İbn Hârise 205
Muaviye İbn Ebi Süfyan 39
Muaviye İbn Kurre 79
Muaz İbn Cebel 98, 99, 101, 105, 106, 267, 306, 315
Mudar 154, 247
Muğire İbn Şu'be 28, 56
Muğire İbn Uyeyne 201
Muhakkim İbn Tufeyl İbn Subey 149
Muhammed İbn İshak 220, 254
Muhammed İbn Kays 31, 224
Muhammed İbn Mervan 229
Muhammed İbn Mesleme 217
Muhammed İbn Sa'd 14, 240, 276, 319
Muhammed İbn Sirin 226, 227
Muharrim 229
Muhelleb 165
Mukarrin 115, 116, 117, 119, 214
Münzir İbn Sâvâ 156, 157
Mürr 140
Musabbah 164, 165
Musayyah 198, 229, 230, 231, 258, 259, 274, 275

Mussolini 184
Mute Savaşı 81
Mutezile 76
Müccaa İbn Mürare 146
Müdlicoğullan 165

Müsenna İbn Hârise eş-Şeybânî 194, 271
Müseyyeb İbn Necebe el-Fezârî 228
Müsre Ebû Ubeyd 228

- N -

Nabâtîler 236
Nâciyeoğullan 164
Naha 96
Naîm el-Esedî 228
Nastûrî 193
Necef 29, 211, 326
Necid 96, 139, 142, 165
Necran 96, 99, 100, 165, 166, 170
Nefis İbn Muhammed İbn Zeyd İbn Ubeyd 228
Nehâr er-Reccâl İbn Unfuve 141
Nehdiye 299

Nehru'd-dem 210, 211
Nehru'l-Mer'e 205, 273
Nemr 225, 229
Nemrud 211
Nersî 205
Nevvâr 126
Nibac 196, 199, 273
Ninova 189, 288
Nüceyr 174
Nuhbe İbn Ebi Meysa 130
Numan el-A'var 213
Numan İbn Beşir 42
Numan İbn Mukarrin 115, 116
Nusayr 227
Nuşcan İbn Cisnesmâh 205
Nüseyr İbn Deysem İbn Sevr 228

- O / Ö -

Ömer İbnü'l-Hattab 11, 29, 269, 320
Osman İbn Affan 294, 308, 318
Osman İbn Ebi'l-As 315
Osman İbn Rabîa 166

- P -

Parthlar 187
Pers 69, 95, 97, 144, 186, 187, 189, 190, 192, 197, 202, 206, 207, 221, 234, 235, 242, 244
Pers İmparatorluğu 95, 186, 187, 234, 235, 242
Persler 9, 185, 187, 189, 244
Perviz 97, 189, 193
Petra 245

- R -

Rabîa 158, 166, 238, 239, 247, 329
Râfi' İbn Umeyra 260
Râhıt ovası 262
Ramâdi 221
Rasiboğulları 164
Râvendiye 79
Reccal Nehar İbn Unfuve 147
Remle 265
Ribab 133, 158
Rima 315
Roma 184, 186, 188, 190, 192, 244, 329
Roma İmparatorluğu 188, 190
Romalılar 184, 185, 186, 236, 244
Rumlar 188, 257
Ruzbeh 230

- S -

Sabit İbn Akram 124
Sabit İbn Kays İbn Şemmas 145, 155
Sabur İbn Hürmüz 221
Sa'd İbn Bekiroğulları 205
Sa'd İbn Ebi Vakkas 294, 313
Sa'd İbn Muaz 35
Sa'd İbn Ubada 73
Sa'doğulları 248
Safvan İbn Safvan 131
Sahihayn 14, 40
Saib İbn Osman İbn Maz'un 155
Sâib İbnü'l-Avvâm 155
Said 39, 43, 72, 98, 99, 100, 119, 167, 207, 215, 240, 245, 246, 251, 253, 254, 267, 276, 313, 324
Sâideoğulları 35, 37, 47, 48, 59, 62, 63, 71, 72, 73, 75, 76
Said İbn el-Âss 99
Said İbn el-Müseyyeb 240, 276,
Said İbn Numan 207
Said İbn Zeyd 267, 313
Sakife 14, 15, 37, 39, 62, 62, 286
Sa'labiyye 272,
Salahaddin el-Müneccid 13, 100
Salih 45, 213, 220, 253, 254
Salih İbn Keysan 220
Salim 145, 147, 148

Saluba İbn Nastura 273
Salubaoğulları 219
Sâmî 192
San'a 97, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 165, 167, 169, 170, 315
Secah 6, 107, 131, 132, 133, 134, 139, 162
Sedûsî 201
Sehl İbn Mincab 131
Sekâsik 171, 173
Sekun 171
Sekunlular 173
Seleme 107, 124, 138, 155, 171
Selid İbn Amr 155
Selid İbn Kays İbn Amr el-Ensârî el-Hazrecî 140
Selma 129, 196, 286, 287, 295
Semâ 135
Semure İbn Cündeb 134
Seniyyetu'l-Ukâb 263
Sevad 195, 220
Sihrit 164, 165
Sinimmâr 213
Siniy 206, 219
Sirin 226, 227
Seyf İbn Ömer 13, 198, 200, 211, 213, 214, 216, 222, 224, 231, 233, 237, 240, 253, 254, 255, 259, 271, 272, 273, 274, 277
Seyf İbn Zu Yezan 95
Seyhan İbn Suhan 164
Seylü'l-Arim 192, 245
Suffa 145, 147, 195, 283
Sunh 27, 306, 307
Suk Bağdad 222
Suriye 5, 6, 7, 13, 19, 72, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 92, 101, 110, 112, 116, 119, 126, 127, 128, 144, 180, 181, 183, 187, 188, 189, 192, 193, 195, 196, 199, 220, 225, 229, 230, 233, 234, 235, 236, 237, 239, 240, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 249, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 262, 264, 265, 266, 268, 269, 270, 275, 276, 277, 287, 315, 318, 319
Suudi Arabistan 96, 236
Suva 258, 259, 260, 262, 263
Süveyd 117, 119, 132, 194, 195, 220, 331
Suveyd İbn Kutba el-İclî 194
Suveyd İbn Mukarrin 115
Süheylî 12, 143, 304, 326
Süheyl İbn Amr 107, 155
Süleym 107, 129, 135, 167
Süleyman 51, 242
Süleymoğulları 119, 130, 131
Sümâme İbn Usâl 155, 160
Süveyd İbn Mukarrin 119

- Ş -

Şa'bî 202, 213, 224
Şam 12, 127, 229, 235, 245, 247, 256, 266
Şehr İbn Bâzân 98, 99, 101, 103, 104
Şenua 166
Şerik İbn Abde el-Aclânî 239, 276
Şeritoğulları 130
Şeybân İbn Abdurrahman 276
Şeybanoğulları 193, 194, 199
Şeytan İbn Hucr 172
Şîa 50, 69, 79
Şirzat 223, 224
Şıhr 164
Şurahbil İbn es-Sımt 173
Şurahbil İbn Hasane 145, 253
Şurayh İbn Dubay'a 157, 160
Şuûne 96
Şükran 45

- T -

Taberî 13, 31, 36, 37, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 48, 52, 56, 58, 65, 87, 103, 104, 106, 115, 117, 119, 120, 126, 127, 132, 134, 138, 139, 141, 142, 143, 145, 146, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 159, 162, 163, 165, 168, 169, 174, 175, 196, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 216, 219, 222, 223, 224, 225, 226, 228, 231, 232, 233, 234, 237, 238, 245, 246, 247, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 258, 259, 260, 261, 266, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 277, 289, 307, 325, 32
Tağliboğulları 134, 228
Taif 96, 101, 107, 315
Talha en-Nemrî 154
Talha İbn Muhammed İbn Said 276
Tarihu Medineti Dımaşk 14, 248, 253
Târihu'r-Rusul ve'l-Mulûk 13
Tasm 140
Tayy 112, 113, 114, 123, 129, 135, 193, 248
Tebük 81, 171, 180, 182, 237, 241, 252, 302
Tekrit 229
Tell Âhar 222
Temim İbn el-Haris 269
Temimoğulları 107, 131, 132, 133, 239, 327
Tenuh 238, 253
Tevrat 287
Teymoğulları 55, 246, 294
Tezarik 256, 266
Theodor 256
Tirmizî 14, 41, 67, 74, 76, 80, 282, 313, 318, 326
Toroslar 189
Trakya 188
Tufeyl İbn Amr ed-Devsî 155
Tulayha İbn Huveylid el-Esedî 5, 114, 122
Turayfa İbn Haciz 130
Tüster 222

- U / Ü -

Übey İbn Halef 288
Ubulle 194, 198, 199, 201, 204, 271, 273, 274
Uhud 21, 70, 302
Ukaşe İbn Mihsan 124
Ukbara 229
Ukbe İbn Ebi Muayt 292, 294
Ukeydir İbn Abdülmelik 237, 239
Ulleys 6, 199, 200, 209, 210, 211, 212, 272, 273, 276
Uman 6, 107, 119, 144, 156, 162, 163, 164, 165, 194, 248
Umara İbn Hazm 155
Umeyre 261
Umeyr İbn Riab 228
Ummeyye oğlu Safvan 299
Ummi Abs 299
Ummischigidia 211
Useyd İbn Hudayr 318
Utarid İbn Hacib 132
Utbe İbn Gazvân 274
Utbe İbn Rabia 155, 294, 329
Uteybe İbnu'n-Nehhas 160
Uveym İbn Saide 37
Uyeyne İbn Hısn el-Fezârî 125
Uzeyb 212
Ümmü Abs 299
Ümmü Cemil 295, 296
Ümmü Enmar 298, 299
Ümmü Eymen 31, 50
Ümmü Ferve 174
Ümmü Gülsüm 303
Ümmü Ruman 288, 302

Ümmü Seleme 138, 171
Ümmü Temim 137, 147
Ümmü Temim bintü'l-Minhel 137
Ürdün 197, 236, 244, 249, 253, 256
Urve İbn Zübeyr 70

- V / W -

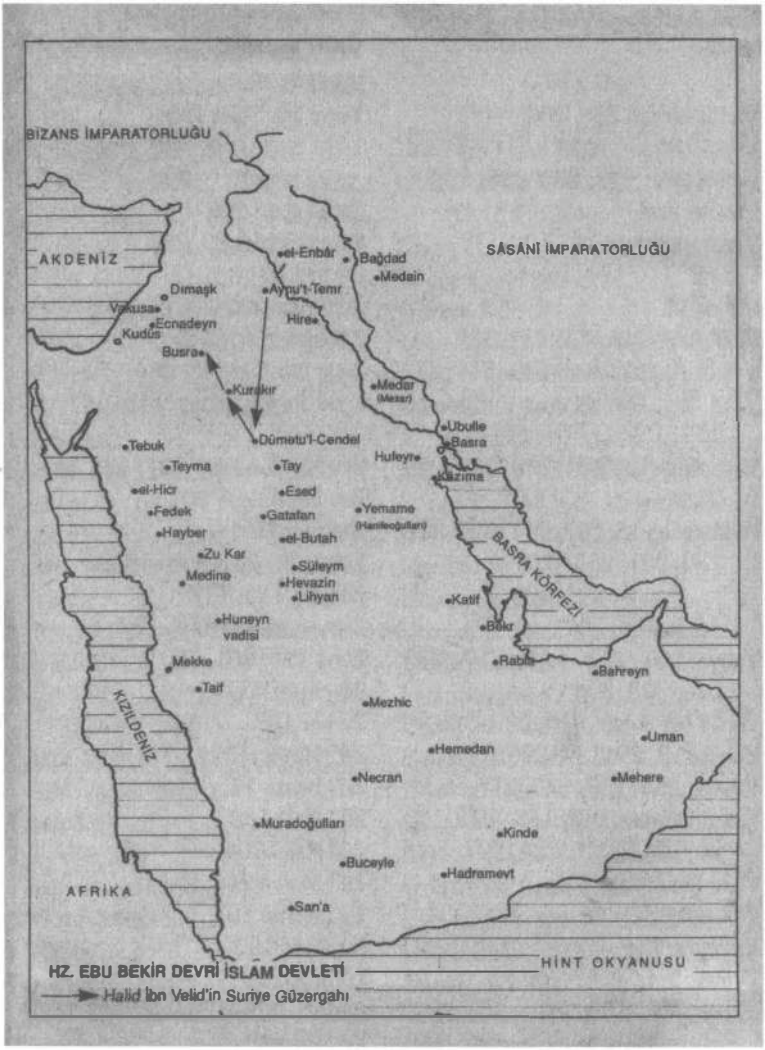
Vadi's-Sirhan 236, 259
Vahşi 151
Vakidî 271, 272, 273, 325, 330
Vakusa 269
Varaka İbn İyas 156
Vâsıt 207
Vehriz 95
Vekî' İbn Mâlik 131, 133, 135
Velece 6, 207, 208, 209, 211, 219
Velid İbn Abdi'ş-Şems İbn Muğire 155
Velid İbn Ukbe 206, 228, 248, 249, 253
Wellhausen 15, 207, 211, 220, 222, 230, 231, 265, 325

- Y -

Yahya 100, 213, 216, 219, 225, 226, 323, 326
Yahya İbn Adem 216, 225, 326
Yakubî 13, 29, 137, 326, 337
Yâkûsa 255, 269, 270, 277, 337
Yakut Hamavî 140, 163, 197, 198, 209, 211, 221, 224, 227, 260
Ya'la İbn Münye 315
Yeksum 95
Yemame 133
Yemen 5, 6, 9, 67, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 106, 107, 119, 145, 162, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 180, 183, 189, 192, 194, 197, 245, 246, 247, 248, 287, 292, 293, 306, 315, 336, 337
Yermuk 7, 235, 253, 254, 255, 262, 265, 269, 270, 337
Yesrib 242
Yezdücerd 235
Yezid İbn Ebi Süfyan 245, 246, 250, 254, 256, 257, 264, 267
Yezid İbn Nubeyşe el-Âmiri 212
Yezid İbn Rukayş el-Esedî 155
Yezid İbn Sâbit 156

- Z -

Zâtu'l-uyûn 223
Zâtu's-Selâsil 80, 204
Zebid 315
Zehrmihr 230
Zendeverd 6, 209
Zeyd İbn Sabit 43, 284, 285, 308
Zeyd İbnü'l-Hattab 145, 147, 148, 155
Zibrikan İbn Bedr 117, 131
Zirr İbn Kuleyb 204
Ziyâriler 75
Zübeyr İbnü'l-Avvam 48, 55, 58
Zübyan 116, 117
Zübyanoğulları 117, 122
Zühlî 194, 201, 220
Zu-Husa 115
Zu-kar 193
Zu'l-Himâr 100
Zü'l-Kassa 115, 116
Zu'l-Kelâ 168
Zü'l-Kela' 104
Zü'l-Merve 246, 254
Zu Mürran 167
Zu Niyaf 167
Zünnire 299
Zunnûn 125, 126
Zu Süleym 167
Zu Yezan 95, 336
Zu Zûd 104, 167
Zu Züleym 104

BİZANS İMPARATORLUĞU
AKDENİZ
SÂSÂNİ İMPARATORLUĞU
el-Enbâr
Bağdad
Medain
Dımaşk
Aynu't-Temr
Yarmuk
Hire
Ecnadeyn
Kudüs
Busra
Kadisiye
Medar
(Mesar)
Ubulle
Basra
Dümetu'l-Cendel
Hufeyr
Tebuk
Teyma
Tay
Kazima
el-Hicr
Esed
Fedek
Gatafan
Yemame
(Hanifeoğulları)
Hayber
el-Butah
BASRA KÖRFEZİ
Zu Kar
Süleym
Medine
Hevazin
Lihyan
Katif
Huneyn
vadisi
Bekr
Rabia
Bahreyn
Mekke
Taif
KIZILDENİZ
Mezhic
Uman
Hemedan
Necran
Mehere
Muradoğulları
Kinde
Buceyle
Hadramevt
AFRİKA
San'a
HZ. EBU BEKİR DEVRİ İSLÂM DEVLETİ
HİNT OKYANUSU
Halid İbn Velid'in Suriye Güzergahı

İlk Halife Kim Olmalıydı Tartışması ve

HZ. EBÛ BEKİR'İN HİLAFET DÖNEMİ

"Müslümanlar! ben sizin en hayırlınız olmadığım halde, başınıza tayin oldum. İyilik yaparsam bana yardımcı olunuz, kötülük yaparsam beni hemen ikaz ediniz. Doğruluk bir emanettir, yalancılık ise hıyanettir. Aranızdaki zayıf bir kimse hakkını alıp, kendisine verinceye kadar benim katımda güçlüdür, güçlü olan biriniz ise ondaki başkasının hakkını alıncaya kadar, benim nazarımda güçsüzün biridir. Allah'ın izni ile aranızdan hiçbir kimse cihadı terk etmeyecektir. Çünkü cihadı terk eden milletler zelil olmuştur. Ben Allah'a ve Rasulü'ne itaat ettikçe, siz de bana itaat ediniz. Allah'a ve Rasulü'ne karşı gelir de isyan edersem, sizden itaat beklemeye hakkım yoktur. Haydi, namaza kalkınız, Allahın rahmeti üzerinize olsun."

9 786054 535118

akdem YAYINLARI